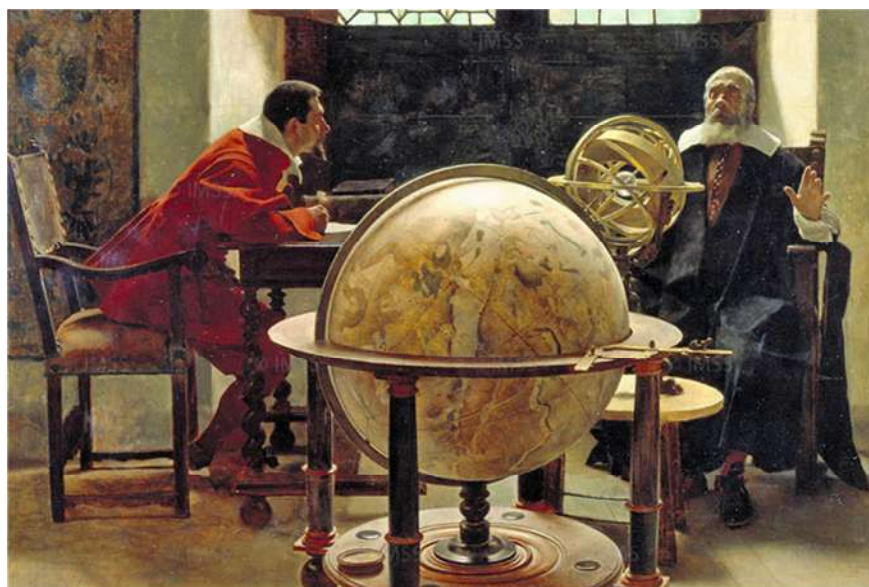

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць
(За матеріалами ІХ Всеукраїнської науково-
теоретичної конференції з міжнародною участю
від 16 травня 2024 року)

Житомир – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Кафедра філософії та політології
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. І. ПИРОГОВА
Кафедра філософії та суспільних наук
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра філософії
ІНСТИТУТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ АКАДЕМІЇ
«ІГНАТІАНУМ» (м. Краків, Республіка Польща)
Кафедра філософії культури та релігієзнавства
ЖИТОМИРСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ
СОЦІОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
Житомирське відділення
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ
Житомирське відділення

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ: ВИКЛИКИ
СЬОГОДЕННЯ

Збірник наукових праць
(За матеріалами ІХ Всеукраїнської науково-теоретичної
конференції з міжнародною участю
від 16 травня 2024 року)

УДК 101.1+168.5
А 43

*Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка,
протокол № 9 від 31 травня 2024 р.*

Редакційна колегія:

Кобетяк А. Р., доктор політичних наук, доцент кафедри;
Ковтун Н. М., доктор філософських наук, професор;
Козловець М. А., доктор філософських наук, професор;
Соколовський О. Л., доктор філософських наук, професор;
Горохова Л. В., кандидат філософських наук, доцент;
Заглада В. М., кандидат філософських наук, доцент.

Рецензенти:

Шевчук Дмитро, доктор філософських наук, професор, перший проректор Національного університету «Острозька академія»;

Панчук Ірина, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Шкіль Людмила, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету інформаційно-комунікативних технологій (м. Київ).

А 43

Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / за ред. А. Р. Кобетяка та ін. Житомир : Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2024. 260 с.

У збірнику вміщено статті та тези доповідей учасників ІХ Всеукраїнської науково-теоретичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми філософії і науки: виклики сьогодення». У матеріалах авторів акцентовано увагу на фундаментальних проблемах сучасної філософії та науки, екзистенційних викликах для буттєвості людини в умовах війни, проблемах релігійних трансформацій і безпеки у сфері релігійних відносин в Україні та на міжнародній арені, аналітиці суспільно-політичних процесів в умовах глобальних і регіональних конфліктів, актуальних соціогуманітарних проблемах сучасності, проблемах освітньої і виховної діяльності в ситуації соціальної невизначеності, на гуманітарних аспектах розвитку естетики, дизайну та філософії культури.

Автори матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наданої у доповідях інформації й точність наведених цитат. Точка зору автора не завжди може співпадати з позицією редколегії.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями проблем сучасної цивілізації.

УДК 101.1+168.5

© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024

ISBN

ЗМІСТ

1. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА КЛАСИКА: РЕЦЕПЦІЇ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Вергелес К., Куліш П., Школьнікова Т. Онтологічний поворот у сучасній антропософії: сутність та наслідки...	10-13
Ковтун Н. Ідея вічного миру Іммануїла Канта у контексті подолання міжнародних конфліктів.....	13-16
Гребінник Т. Філософія в архітектурі: початок історії взаємозбагачення.....	16-21
Калач Д. Етика: наука чи філософія?.....	22-26
Кукуре С. Героїзм та співстраждання в оперних образах Р. Вагнера: сучасний погляд.....	27-29
Савчук В. «Доброякісна агресія» у розумінні Еріха Фромма.....	29-31

2. ЛЮДСЬКЕ БУТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ: ІНФОРМАЦІЙНІ, МЕДИЧНІ І ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИПРОБУВАННЯ ВІЙНОЮ

Козловець М. Вплив просторових уявлень на формування національного менталітету..	32-37
Беднарчик Т., Беднарчик М. Евтаназія на полі бою у війнах ХХ століття.....	38-40
Дрозд Б. Роль соціальних мереж в російсько-українській війні.....	41-43
Огороднійчук Ю. Віртуальна реальність як мегатренд сучасного суспільства.....	43-46
Самойленко Д. Мовна ідентичність українців в умовах російсько-української війни.....	46-50
Чаплінський Р. Тотальність відчуження у буттєвості людини.....	50-52

<i>Вестімова К.</i>	
Українська ментальність в умовах екзистенційних викликів сучасності..	52-54
<i>Данильчук О.</i>	
Загроза ядерної зброї як екзистенційний виклик для людства.....	55-57
<i>Дика М.</i>	
Волонтерський рух в Україні в умовах російсько-української війни.....	57-62
<i>Кішлар В.</i>	
Молодь в умовах війни: аспект соціальної активності.....	62-66
<i>Ковтун Б.</i>	
Методи дослідження епітаксійних плівок у контексті технологічних викликів російсько-української війни.....	66-68
<i>Слободянюк С.</i>	
Надзвичайний стан як модус геноциду.....	69-71
<i>Трохимчук В.</i>	
Практична значущість дослідження термоелектричних властивостей шарів меланіну в умовах технологічних викликів російсько-української війни.....	72-74

3. АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

<i>Борейко Ю.</i>	
Самоорганізація як детермінанта розвитку громадянського суспільства в Україні.....	75-77
<i>Шевчук К.</i>	
Російсько-українська війна: зіткнення двох протилежних дискурсів і становлення ідеології рашизму.....	77-79
<i>Балановський Я.</i>	
Інформаційні технології маніпуляцій: соціальні та віртуальні виміри.....	80-82
<i>Заглада В.</i>	
Мобілізація громадянського суспільства довкола гуманітарних проблем шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій.....	82-85
<i>Кочетов Л.</i>	
Лобізм як соціально-політичний феномен: сутність і проблеми нормативно-правового регулювання.....	85-90
<i>Білогор Л.</i>	
Діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з питань освіти.....	91-93
<i>Жильонок К.</i>	
Співвідношення нагляду і контролю у сфері дотримання трудового законодавства України.....	93-95

Грабчук А. Особливості прояву та засоби реалізації інформаційних воєн в сучасних умовах.....	96-99
Лук'янюк А. Інформаційна війна як проблема сучасності.....	99-101

4. АНАЛІТИКА РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Соколовський О. Вплив Тюбінгенської протестантської школи на ліберальну теологію....	102-104
Декерт Т. Tradycjonalizm katolicki w Polsce – aktualne trendy.....	104-109
Фуркало В. Про роль релігієзнавства у сучасному суспільстві.....	110-112
Шамсутдинова-Лебедюк Т. Релігійна свобода та стратегії інклюзивних суспільних просторів в умовах глобалізації.....	112-114
Заєць Д. Проблематика дефініції релігії та релігійності в контексті дослідження релігійної свідомості.....	114-117
Лавренюк В. Сотеріологічні ідеї Рудольфа Бультмана.....	118-119
Пономаренко О. Меми і релігія: адаптація релігії до глобальних викликів.....	120-123
Рошко В. Роль англіканської церкви в екологічному русі: від теології до практичних заходів.....	124-125
Шпакович В. Феномен досконалості людини у науковому доробку Думітру Станілоє..	126-128
Виговський М. Дохристиянські вірування давніх слов'ян.....	128-131

5. АКТУАЛЬНІ СОЦІОГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Воронкова В., Нікітенко В. Інформатизація і цифровізація змінюють спосіб життя людей.....	132-134
Загрійчук І. Теоретичне мислення як підґрунтя суспільної єдності та духовної стійкості	134-136

Грицишина М., Грицишин В. Короткий аналіз соціокультурних проблем сучасності та шляхів їх подолання.....	137-139
Турпак Н. Екологічні цінності як актуальна проблема сучасного соціально-гуманітарного дискурсу.....	139-141
Амма А. Відчуження людини у віртуальному просторі як соціогуманітарна проблема сучасності.....	141-143
Грамчук М. Концептуальні та праксеологічні виміри цифрового міста: застосування методології innovation 2.0.....	143-145
Мар'єнко В. Цифрова антропологія як наука про вивчення людини цифрової ери.....	146-148
Янішевський О. Любов і турбота про себе як складова самореалізації особистості: філософські рецепції та інтерпретації.....	148-150
Полосенко А. Чинники управління людськими ресурсами: соціально-філософський аналіз.....	151-155
Горохова А. Розвиток креативного мислення студентів засобами цифрових інструментів.....	155-157
Майстренко В. Вплив сучасних технологій на суспільство.....	158-160
Пигина Д. Молодь на ринку праці: проблеми та перспективи.....	161-163
Стаднік А. Середній клас як запорука стабільності суспільства і проблеми його формування в Україні.....	163-167
Соколовська М. Особливості музеєфікації природничих об'єктів.....	167-170

6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИКИ, ДИЗАЙНУ ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ

Поліщук О., Кравчук О. Естетика та експресія продукції щоденника ділової людини на прикладі бренду «mindjournal».....	171-172
Поліщук О., Крижова М. Професія дизайнера та виклики діджиталізації.....	172-174
Поліщук О., Любецька А. Естетика виробу як чинник креативної ідеї при розробці оригінального дизайну коробки пакетованого чаю «Five o'clock».....	174-175

Поліщук О., Стрільчук К.	
Графічний роман як явище в сучасному культурному та художньому просторах.....	176-177
Ezgi Su Kara.	
«Samsung virtual flame» as a symbol of cultural transformation within the area of kitchen technology.....	178-191
Білорус М.	
Технологія 3D моделювання та її застосування у мистецтві та дизайні: виклики і тенденції розвитку.....	192-194
Цьмох Р.	
Анімаційний продукт як феномен сучасної візуальної культури.....	194-196
Горохова А.	
Етичні аспекти використання фірмового стилю.....	196-198
Козак А.	
Естетичні засади концепції кіноплакату до української документальної кінострічки «20 днів у Маріуполі».....	198-199

7. ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ І ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Поліщук Н.	
Ціннісні та світоглядні аспекти освітньо-виховної діяльності в епоху цивілізаційних змін.....	200-202
Бержанір А.	
Значущість філософії освіти для формування світоглядної культури майбутніх педагогів.....	202-204
Kovalenko I.	
Teaching foreign languages in higher education institutions during wartime: challenges and prospective developments.....	204-207
Farheen I., Trukhmanova S., Khan A., Trukhmanova O.	
The influence of stress and anxiety on social behaviour of medical students.....	207-209
Бондаревська Л.	
Потенціал інтелект-карт у формуванні читацької компетентності учнів початкової школи.....	209-213
Марченко І.	
Потенціал дидактичних ігор для розвитку креативності учнів початкових класів на уроках мовно-літературної галузі.....	213-217
Нагорна В.	
Методи та прийоми формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках іноземної мови.....	218-220
Равва Т.	
Психолого-педагогічні засади використання педагогіки партнерства у початковій школі.....	220-223

Радчук А. Моральне виховання учнів молодшого шкільного віку засобами казки: теоретичний аспект.....	223-227
Сичевська В. Технології та особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення української мови та літератури.....	227-230
Гарбарчук О. Загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи формування комунікативної компетентності учнів початкової школи засобами безпечного освітнього середовища на принципах НУШ.....	231-233

КРУГЛИЙ СТІЛ
«РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У НАЦІОНАЛЬНІЙ ТА
МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ»

Филипович Л., Горкуша О. Релігійні виклики національній безпеці у фокусі української гуманітаристики.....	234-239
Кобетяк А. Концепт «русского мира» в контексті безпекової політики та євроінтеграції України.....	239-242
Vitiuk I. The cult of death in the metanarrative of war.....	242-245
Ворон О., Ворон О. Стан та основні проблеми повернення майна культового призначення в незалежній Україні.....	245-246
Леньов А. Уроки історії або роль релігійних організацій у протидії зовнішній агресії.....	247-249
Опанасюк Е. Вплив духовної освіти на міжконфесійний діалог в умовах російсько-української війни.....	249-251
Кобетяк А. Державне адміністрування релігійної сфери в контексті міжправославного протистояння в Україні.....	252-255
Палій Д. Витоки та основні етапи формування ідеологеми «русский мир».....	255-258

1. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА КЛАСИКА: РЕЦЕПЦІ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Костянтин Вергелес,

доктор філософських наук, професор,
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова;

Павло Куліш,

кандидат філософських наук, доцент,
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова;

Тетяна Школьнікова,

кандидат філософських наук, доцент,
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

ОНТОЛОГІЧНИЙ ПОВОРОТ У СУЧАСНІЙ АНТРОПОСОФІЇ: СУТНІСТЬ ТА НАДСЛІДКИ

Філософія з моменту своєї появи й донині, тобто за більш ніж двохтисячолітню історію свого розвитку, здійснила чимало найрізноманітніших поворотів, у тому числі й онтологічних. Саме слово «поворот» є багатозначним. Як стверджує один із дієвих учасників сучасного філософсько-антропологічного повороту, бразильський антрополог і етнограф Едуарду Вівейруш де Кастру, «слово «поворот» має значно більше значень, ніж проста зміна напрямку: зміна до кращого, більш ясна парадигма, антропологічне місто на пагорбі, все як в старі добрі часи. Воно може означати дію «з переміщення чогось довкола вісі чи точки», поворот викрутки чи «епістемологічного шурупа»: методологічне закручування наших етнографічних описів, які замість того, щоб дозволити нам «узнавати нові речі» про інших, позначають межі (саме онтологічні, а не критичні) того, що можна узнати (і потім розказати) про цих інших. «Поворот» означає також можливість чи зобов'язання зробити те, що підходить послідовно кожній групі людей, і в цьому сенсі онтологічний поворот – це «туземний поворот», дія з надання простору для іншого («дати місце іншим»), зобов'язання дозволити туземцям, ким би вони не були, виражаючись онтологічно, робити це по своєму. Зрештою, вираз «поворот» означає дію з деформації-перекладу-зміні деяких концептуальних очевидностей аналітики, мета якого зробити реальними (що не означає їх актуалізації) очевидності іншого, тобто «саме сам факт зміни, але в жодному разі не голий факт [lefaitni, гола правда, інакше кажучи] заставляють нас думати про будь-що» [4].

Онтологія ж (вчення про буття як таке), разом з іншими складовими (гносеологією, антропологією, етикою, аксіологією тощо) завжди поставала базовим компонентом будь-якої філософської системи. До того ж, в межах історично сформованої традиції, саме завдяки цьому компоненту, будь-яке філософське вчення набувало і набуває характеру цілісної системи. Проте й сама «онтологія», як поняття (термін), виявляється теж багатозначною. По-перше, онтологія експліцитно артикулюється як метафізика і розгортається у площині трансценденталізму: це – приховане за зовнішніми проявами світу позачуттєве «буття» елеатів; платонівська концепція «ейдосів» як ідеальних сутностей; схоластичний реалізм середньовічної філософії; тлумачення буття як етапу розвитку абсолютної ідеї у Г. В. Ф. Гегеля тощо. По-друге, паралельно з такою інтерпретацією онтології розвивається її тлумачення, як «філософії природи», яке повертає терміну його первісне етимологічне значення і орієнтує на здобуття позитивних знань про природу, виходячи з неї самої: це - наївний реалізм ранішеантичних космогоній; установка на позатрансцендентальне досягнення буття у середньовічному номіналізмі; натуралізм філософії Відродження; філософія природи Нового часу і т. п.

У ХХ столітті поняття онтології, зберігаючи свою семантику, як вчення про буття стає ще більш плюральним. Онтологічними тепер постають такі нові феномени як: психологічні (наприклад, «воля» у А. Шопенгауера, чи «несвідоме» у З. Фрейда); логічні («бути – означає бути значенням зв'язаної змінної» у В. В. О. Квайна); мовні («дійсність породжується заново за допомогою мови» – Е. Бенвеніста). У контексті таких установок онтологія стає принципово релятивною. Класичним вираженням цього став «принцип онтологічної відносності» В. О. Квайна. Суть якого полягає в тому, що знання про об'єкт можливе лише в мові певної теорії, оперування яким вимагає метамови, тобто побудови нової теорії і т. п. Таким чином, проблема онтології, перетворюється у «проблему перекладу» тобто інтерпретацію логічного формалізму, «радикальний переклад» якого принципово неможливий, оскільки спосіб референції об'єктивності у судженні є «непрозорим», а отже й невизначеним. Ще більшої радикалізації тлумачення буття набуває в некласичних онтологічних концепціях, зокрема екзистенціалізмі, феноменології, герменевтиці, лінгвістичній філософії тощо.

Однією з причин нинішнього онтологічного повороту є криза репрезентації, яка дестабілізувала поділ на суб'єкт і об'єкт, а також ускладнила ситуацію з двома іншими дуалізмами, які подібно першому, були різновидами поділу на Природу і Культуру, цієї базової конвенції західної антропософії: між особистостями і речами (людьми і не людьми) з одного боку та між мовними

значеннями і екстралінгвістичною реальністю (концептами і об'єктами) – з іншого. Така проблематизація була задана проектом «деконструкції» Жака Дерріда, який працював з фундаментальними опозиціями, насамперед означуване-означаюче. Серцевиною його проекту є звільнення письма від диктату мови і його дослідження як автономної «стихії» чи простору, що не зводиться до прозорого й простого засобу вираження смислу. Цей проект певною мірою є емпіричним, оскільки реконструкція працює з конкретними текстами. Метою деконструкції є виявлення збоїв економії смислу у матеріалі тексту, знаходження зачіпок, що дозволяють віднайти неявні лінії інтерпретації, яка підриває пануючий смисл, що лежить на поверхні. Наявність цих збоїв і зачіпок зумовлено тим, що письмо є нескінченною грою означування, заміщень у кінцевому полі тексту, тому смисл в ньому «конструюється» шляхом придушення цієї гри, її призупинення, виключення інших можливих смислів і заміщень за рахунок введення центру. Кожна філософія як метафізика присутності спирається на ті чи інші базові структури, опозиції типу означуване – означаюче, чуттєве – розумне, природне – культурне, репрезентація – репрезентоване тощо. Ці опозиції покладаються стійкими, сталими і претендують на фундаментальність, але тільки за рахунок початкового насильства над письмом, його підпорядкування мові і примусу до ролі засобу вираження саме цього смислу. Інстанцією, що скріплює і управляє опозиціями є їх центр, який знаходиться як у них, так і поза ними, і втілений в історії філософії у множині фігур типу: архе, телоса, сутності, свідомості, трансцендентальності, суб'єкта, субстанції і зрештою присутності. Завданням деконструкції є виявлення в тексті того, що підриває стабільність опозицій, не вписуючись у них, помислити «структурність структури» та її історію. При цьому виявляється, що кожна фундаментальна опозиція є ефектом довільної фіксації деякої початкової процесуальності, обумовленої характером письма. Завданням деконструкції є не відкидання чи подолання опозиції задля альтернативи (вона неминуче виявиться метафізичною), а підірвати її претензію на фундаментальність, природність, самоочевидність, показавши механізми досягнення цих якостей. Деконструкція демонструє зконструйованість опозиції і її історію, тим самим денатуралізує її. (Саме процедура денатуралізації як підрив претензій знання чи структур на самоочевидність, природність, необхідність шляхом розкриття їх сконструйованості, історичності, контингентності є центральною в критичній соціології П'єра Бурдьє). Проект Дерріда є онтологічним, оскільки у нього письмо є плинною і автономною «стихією», грою означування, здатною чинити опір спробам нав'язати їй економію смислу, сталість структуритищо. Письмо є автономним, але не

замкненим на себе: кожен текст є різнорідним і щось запозичує з інших текстів. «Будь-який дискурс – бриколажист», у нього немає єдиного джерела оскільки він сам є джерелом [1].

Результатом такої деконструкції стало подолання парадигмальних установок класичного онтологізму з його онто-тео-телео-фалло-фоно-логоцентризмом і радикального заміщення їх новими презумпціями: не об'єкт/суб'єкт – а «актори»; не пояснення – а «опис»; не розуміння – а «концептуалізація» [2]; не відображення – а «перезборка», «конструювання»; не поняття – а «образ»; не наука – а «мистецтво»; не картина світу – а «навігаційна мапа»[3] тощо. Тепер роль антропософії «полягає не у поясненні світу іншого, а швидше у множенні чи примноженні нашого світу і наповненні його всіма тими вираженими речами, які не існують за межами свого вираження. Не пояснюйте й не намагайтеся актуалізувати можливі, іманентні думки інших, а прагніть підтримувати їх можливості невизначеним чином» [4].

Література

1. Дерріда Ж. Письмо та відмінність. Київ: Основи, 2004. 602с.
2. Holbraad M. The Shapes of Relations: Anthropology as Conceptual Morphology. *Philosophy of the Social Sciences*. 2020. Vol. 50. № 6. P. 495-522.
3. Law J. Technology and Heterogeneous Engineering: The Case of Portuguese Expansion. *The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology* / W. E. Bijker et al. (eds). Cambridge, MA: MIT Press, 2012. P. 105-127.
4. Skafich P., Viveirosde Castro E. The Metaphysics of Extra-Moderns: On the Decolonization of Thought. *Conversation. CommonKnowledge*. 2016. Vol. 22. № 3. P. 393-414.

Наталія Ковтун,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІДЕЯ ВІЧНОГО МИРУ ІММАНУЇЛА КАНТА У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Ідея вічного миру, започаткована у філософії гуманізму і Просвітництва, стає вкрай актуальною в ситуації військової агресії Росії проти України, яка триває вже десять років і супроводжується загибеллю і важкими пораненнями сотень тисяч людей, руйнуваннями цілих міст та регіонів України.

Зауважимо, що ідея вічного миру має давню історію осмислення. За твердженням українського дослідника В. Гусева, спираючись на ідеї своїх попередників (Сен-П'єра, Жан-Жака Руссо, Готфріда Лейбніца), Іммануїл Кант їх підсумовує, надаючи ідеї вічного миру «всебічного філософського обґрунтування» [1, с. 8]. Ідею вічного миру німецький мислитель співвідносив з миротворчими проектами врегулювання результатів наполеонівських воєн у Європі, з практикою морального засудження війни і необхідністю слідування категоричному імперативу. У кантівському обґрунтуванні ідеї вічного миру уповні поєднуються моральні, правові і політичні підстави.

Проект досягнення вічного миру був обґрунтований Імануїлом Кантом у праці «До вічного миру» (1795) [2]. У ній мислитель запропонував свій проект укладання довготривалого міжнародного договору, після якого можна було б встановити тривалий (вічний) мир, а не тимчасове перемир'я як етап підготовки до нової ворожнечі і війни. У першому розділі трактату для досягнення вічного миру мислитель обґрунтовує вимоги або прелімінарні статті, в яких міститься програма усунення перешкод для досягнення тривалого миру.

Для укладення тривалого миру філософ пропонує шість прелімінарних статей. Перша з них стосувалася вимоги, що «жоден таємний мирний договір не може вважатися чинним, якщо в ньому закладені приховані підстави для майбутньої війни» [2, р. 108]. Другою підставою для встановлення вічного миру Імануїл Кант вважає недоторканість кордонів вже існуючих держав: «жодна незалежна держава, велика чи мала, не може переходити під владу іншої держави шляхом успадкування, обміну, купівлі чи дарування» [2, р. 109].

Третьою вимогою для досягнення вічного миру є необхідність скасування армій як інституцій. В умовах вічного миру «постійні армії з часом будуть повністю скасовані» [2, р. 110]. Четвертою вимогою поступу людства до вічного миру є досягнення економічного суверенітету. При цьому «національні борги не мають укладатися з метою продукування зовнішніх суперечок між державами» [2, р. 111]. П'ятою необхідною умовою встановлення вічного миру Іммануїл Кант вважає досягнення того, що «жодна держава не повинна силою втручатися у конституцію чи уряд іншої держави» [2, р. 113].

Шостою вимогою для досягнення вічного миру філософ називає фактичну заборону використання злочинних дій щодо військових супротивників, апелюючи, що «жодна держава не повинна під час війни, припускатися таких актів ворожнечі, які б унеможливлювали взаємну впевненість у досягненні наступного миру: такі, як використання вбивць (*percussores*), отруйників (*venefici*), порушення капітуляції та підбурювання до державної зради (*perduellio*) у супротивній державі» [2, р. 114]. У цих статтях були окреслені

типові перешкоди для встановлення миру, властиві для міжнародних відносин Нового часу, а саме розуміння держави як власності монарха, узаконення втручання у внутрішні справи інших держав, політичний і економічний тиск на них. При цьому Імануїл Кант, з одного боку, виступав за непорушність наявних кордонів держав, а з другого боку – визнавав право на самовизначення народів.

Мислитель виходив з позиції, що саме свобода людини, її здатність протистояти волі інших людей є невідемним правом індивіда. Однак «реально це відбувається тоді, коли люди об'єднуються в суспільство і добровільно підпорядковують свою волю його спільній волі, вираженій у формі закону» [1, с. 9]. Це дає підставу людям формувати громадянський стан, в якому вони здатні узгоджувати свої дії з іншими, підпорядковуючи їх спільній волі. Поряд з цим Імануїл Кант не розглядав мир як природний стан існування людини. Більше того, він був схильний розглядати війну як природне явище. В його інтерпретації нічим не обмежена свобода, яка перетворюється у сваволю і вступає у протистояння зі свободою іншого, і є причиною війни. Виходячи з цього, мир може бути встановлений лише в умовах громадянського стану, де свобода однієї людини обмежується суспільною волею.

Німецький мислитель цілком усвідомлював, що встановлення вічного миру є тривалим і важким процесом, який стосується перетворення таких трьох ключових сфер взаємодії людей, як: «1) устрій людей в межах одного народу за правом державного громадянства; 2) устрій держав у їхніх відносинах одна з одною; 3) устрій за правом всесвітнього громадянства» [1, с. 10]. Отже, встановлення вічного миру стає можливим лише через встановлення злагоди всередині держави, встановлення миру та взаємодії однієї держави з іншою і встановленні миру у всьому світі на підставі «всесвітнього громадянства».

Виходячи з ідеї, що мир може бути встановлений лише на рівні громадянського стану, у політичній сфері Імануїл Кант обґрунтовував необхідність створення наддержавної структури – союзу миру (*foedus pacificum*) [2, р. 134]. Однак, філософ тлумачить цей союз не як централізовану державу, а як конфедерацію («федерацію вільних держав»), яка має базуватися на ідеї громадянського суспільного союзу [2, р. 69]. За умови створення світової держави вона з необхідністю тяжіла б до централізації і деспотизму. У розумінні мислителя величезні розміри цієї деспотії призводили б до порушення управлінських функцій держави, а в підсумку – до анархії. А деспотія і анархія суперечать самому поняттю права.

Отже, світова держава має бути конфедерацією, в яку держави об'єднуються добровільно лише для надання допомоги одна одній. І цей союз може у будь-який час розірваний кожною з держав. Федерація вільних держав в

інтерпретації Іммануїла Канта не завбачує обмеження національного суверенітету, у внутрішніх справах ці держави мають всеосяжний суверенітет. Мислитель акцентує увагу і на тому, що у різних народів існує широка палітра відмінностей мов і релігій, що забезпечує їх від остаточного змішування і злиття в єдину соціальну і державну спільноту.

Загалом, ідея вічного миру в інтерпретації Іммануїла Канта відіграла важливу роль у реалізації проектів встановлення тривалого миру після двох світових воєн ХХ століття. І хоча успішність діяльності у сфері подолання воєн Ліги Націй, на прапорі якої був девіз «вічний мир», та ООН є доволі суперечливою, але самі спроби людства досягнути тривалого миру на глобальному рівні заслуговують на всебічну підтримку і схвалення.

А створення Європейського Союзу і успішне подолання загрози воєн між різними його членами, деякі з яких воювали століттями, засвідчує вкотре, що проект встановлення вічного миру є дуже продуктивною ідеєю у ситуації наростаючої геополітичної, економічної і соціальної транзитивності у сучасному світі.

Література

1. Гусев В.І. І. Кант: Філософське обґрунтування ідей миру. *Наукові Записки Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія»*. Т. 18. Філософія та релігієзнавство. Київ, 2000. С. 8–16.

2. Kant Immanuel. *Perpetual Peace. A Philosophical Essay*. Translated with introduction and notes by M. Campbell Smith, m.a. First Edition, 1903. URL: <https://www.gutenberg.org/files/50922/50922-h/50922-h.htm#tnote>.

Тетяна Гребінник,

кандидат історичних наук, доктор філософії,
Придніпровська академія будівництва та архітектури

ФІЛОСОФІЯ В АРХІТЕКТУРІ: ПОЧАТОК ІСТОРІЇ ВЗАЄМОЗБАГАЧЕННЯ

Перетин шляхів архітектурної і філософської теорій підтримує багатовікова традиція. Схожість їх полягає, перш за все, в тому, що обидві дисципліни охоплюють майже всі області людського досвіду. Також обидві сфери діяльності і мислення є джерелами своєї методології і логіки; є такими,

що обґрунтовують сам себе. Корінь їх йде в жрецьку мудрість стародавнього світу, в первісний символізм.

У зв'язку з реформуванням вищих навчальних закладів в Україні відсутні учбові та дослідні матеріали, що можуть допомогти системно та послідовно виявити на стадії проектного дослідження зв'язок між функцією, формоутворенням та культурологічно-філософськими особливостями контексту архітектурного середовища міста. Актуальність роботи на даний момент полягає в тому, що доводиться необхідність поглибленого вивчення філософських проблем в підготовці майбутніх архітекторів.

Дослідження проведено у міждисциплінарній області, яку досі не осягає освітня програма магістратури жодної архітектурної спеціальності ВНЗ України.

Ціль роботи: використовуючи праці філософів та архітекторів античної доби відстежити взаємозв'язок обох дисциплін у сфері ідей та їх матеріальних втілень. Довести, що архітектура є матеріальним носієм сучасних нею ідей. Показати на прикладі античної доби як філософські ідеї позначили основні шляхи розвитку архітектури.

Розквіт старогрецької філософської думки не випадково співпадає з розквітом архітектури. Перш за все, це пояснюється персональним контактом їх авторів: так, під егідою Перикла в один круг знайомств входили Анаксагор, Протагор, Сократ, Софокл, Фідій, Поліклет, Іктін, Каллікрат і інші творці епохи класичного періоду.

По-друге, філософи займалися архітектурною проблематикою безпосередньо.

Антична філософія, що розуміла себе і як «мистецтво», дозволяє до питання критерію науковості архітектури через звернення до «генеалогії понять».

Платон в діалозі «Політик» запропонував поділення мистецтв на «практичні» (*praktike*) і «пізнавальні» (*gnostike*). «Практичними» мистецтвами Платон називає ремесла, в яких знання (*logos*) залишається неспроявленим, – як би «вросли в справи». Початковим прикладом «пізнавального» мистецтва служить математика, яка не проводить нових речей, а лише пізнає і складає думки про те, що вже пізнане. Від математики Платон переходить до архітектури і звертає увагу на те, що архітектор – оскільки він не прикладає до будівництва власні руки, а тільки управляє робочими – також є представником пізнавальних мистецтв. Після цього міркування Платон додає про архітектора, що він повинен віддавати накази кожному з тих, хто працює, поки вони не виконають все як слід [1].

У сучасних термінах це «думка», яку архітектор складає перед початком будівельних робіт, ми визначили б як «проект». Згідно платонівської космології, існує ідеальний саморушній зразок, який Платон називає словом «парадигма». Це поняття стало використовуватися у той час для позначення архітектурних моделей-зразків для будівництва будівель.

Аристотель також звертається до будівельного мистецтва з наміром показати, що виникнення і буття природних речей не випадкові, а володіють внутрішньою розумністю і цілеспрямованістю. Кожна форма – чи випадкова, природня, чи виникла б за допомогою мистецтва, це неважливо, вона стане такою, якою їй повинно бути. Їх об'єднує лише форма (ейдос) і наявність. Слідуючи за Платоном, для ілюстрації своїх філософських положень, Аристотель регулярно вдається до прикладу будинку, який поступово створюється. Буття природних речей він вважає формою-ейдосом – приблизно так само, як існування будинку визначається наявністю загального задуму, ідеї або сенсу (логосу) [2].

Із зіставлення позицій Платона і Аристотеля виходить, що предмет природньо-наукового уявлення, а цим предметом в першу чергу є *сенси*, що саме артикують, або «*ідеї*» природних речей, які починають ділитися на більш приватні аспекти (походження, форма, призначення і так далі), – виникає в мить, коли світ в цілому починає мислитися по аналогії із спорудою або виробом, підлеглим раціональному задуму.

Після Аристотеля проблематичність уявлення про «оформленість» чого б то не було, змінювалося питанням про те, як саме можлива ось ця «оформленість» і звідки вона береться. Ось яке метафоричне трактування акту створення світу пропонує Фелон Олександрійський (I століття н.е.): «досвідчена людина, навчена архітекторському мистецтву, і, розглянувши, які переваги [для будівництва] надає клімат і рельєф, спочатку в думці малює чи не всі частини того міста, яке збирається будувати: святилища, гімнасії, прітанеї, місця зборів, порти, верфі, вулиці, укріплення, підстави будинків і громадських будівель. Потім, відобразив, немов на воску, в своїй душі образ кожній з частин, він зводить умовне місто. За допомогою властивого йому уявлення відтворивши його контури і ще виразніше представивши деталі, він, подібно до гарного ремісника, поглядаючи на зразок, починає потім зводити місто з каменя і дерева, співвідносячи кожну з плотської суті з розумними ідеями. Подібно до того, слід вважати і про Бога, який, задумав заснувати свій Великий Град, спочатку замислив його прообрази, з яких склав в розумі (ідеальний світ), Він і почав створювати потім плотський, користуючись першим як зразком» [3].

Така «архітектурність» світу є гарантією його охопленості єдиною волею, що упорядковує, або творчим божественним «задумом-сенсом», що направляє всі події і речі по заздалегідь особливому шляху. Звідси зрозуміло, чому «проективізм» Платона і Аристотеля в християнську епоху отримав додатковий розвиток.

У IV столітті Амвросій Медіоланський, наставник Блаженного Августина, критикує в своєму «Шестиденні» як Платонове вчення про самостійність ідей, так і Аристотелівську безвладну вічність миру – з тієї причини, що вони не в змозі розкрити всю грандіозність божественного креативного акту.

«Ідеї», по Амвросію, не існують поза творцем, оскільки у такому разі вони починають з ним конкурувати. Критичний синтез Платона і Аристотеля в світлі старозавітної космогонії приводить Амвросія до формули, в якій наявність «проекту» (зразка) затверджується, але з вказівкою на його рівно дійсність творіння миру: «Як чудово сказано: на початку створив для того, щоб з незбагненою швидкістю описати раніше зроблене і викласти доказ цього»

«З незбагненою швидкістю» означає загадковий для людського розуму збіг трьох окремих моментів божественного творчого акту: творіння як таке, його опис і його доказ-виклад по суті одночасні, бо само час також є створеним в цьому акті. Згідно Амвросію, життя у присутності таємниці цього поєднання – це дар, який відрізняє віруючий від тих «натурфілософів», на думку яких мир утворюється в результаті мимовільного (тобто «випадкового» або «спонтанного») зчеплення і розчеплення атомів.

Про останніх Амвросій, з посиланням на Мойсея, говорить: «Ці люди подібні до павуків, що тчуть павутину» (важливо відмітити, що павутина є прикладом так званого будівництва тварин – разом з бджолиними стільниками, мурашниками, гніздами тощо). Пізнання, засноване на християнському релігійному досвіді, відноситься до атомістичної натурфілософії приблизно так само, як архітектура відноситься до «машинального» ремесла або будівництва тварин, не здатних піднятися до самопізнання і самоосмислення. [4].

Одним словом, тут знову за участю архітектурно-будівельної аналогії встановлюється принципова відмінність між двома рівнями або способами пізнання: з одного боку – мирським, прагматичним і недалекоглядним, з іншого боку – релігійним, дійсно глибоким і всеосяжним. І робота архітектора на цьому етапі мислиться як аналогія пізнання другого типу. Виявляючи загальні закономірності архітектурної творчості і співвіднівши їх з теоретичним вченням про прекрасне як таке, філософ визначав місце архітектури з погляду її відношення до істини.

У свою чергу, архітектурна теорія, хоча і переслідувала, на перший погляд протилежні цілі від філософії, як теоретичної, умоглядної дисципліни, також розглядала останню в якості необхідної науки, яка має можливість краще прояснити задуми архітектурних об'єктів для практики (наприклад, в тому, що стосується області вчення про прекрасне), віддаючи при цьому належне ролі філософії в освіті архітектора.

Вітрувій в своїх «Десяти книгах про архітектуру» висловлює вчення про чотири елементи, за допомогою його пояснюючи, наприклад, технологію гасіння вапна. «Прихована теплота» він «залишковий жар» пов'язує з присутністю в речовині першоелемента вогню: «...А те, що вапно укріплює кладку, коли вбирає в себе воду і пісок, відбувається, мабуть, з тієї причини, що камені, подібно до останніх тіл, складаються з різних співвідношень основних початків. І ті, в яких більше повітря, – м'які, в яких більше води – в'язкі від вологи, в яких більше землі – тверді, в яких більше вогню – ломкі.

Коли волога і повітря, що полягають у складі даного каменя, будуть випалена і витягнута і він міститиме в собі лише залишкову приховану теплоту, то, занурений у воду, він, хоча вогонь потухнув, знаходить нову силу і, при проникненні в отвори його пір вологи, розпалюється і таким чином, будучи знову охолоджений, викидає жар з складу винищити. Отже, раз у вапняних каменів відкриті їх пори і отвори, вони, утворюючи суміш з піском, зв'язуються з ним, а висихаючи, з'єднуються з бутом і додають кладці міцність».

Вітрувій наполегливо підкреслює обмеженість своїх пізнань в суміжних з архітектурою областях, кажучи, наприклад, наступне: «Адже я не як великий філософ, не як красномовний ритор і не як граматика, витончена у всіх тонкощах його мистецтва, а лише як архітектор, причетний до цих наук, приступив до свого твору». Проте тут же він додає: «Що ж до області мого мистецтва і всіх теорій, що полягають в ній, то я можу, як я сподіваюся, без коливань обіцяти представити все це в моїх книгах з повним знанням справи не тільки будівельникам, але і всім освіченим людям». Під цими теоріями, як виявляється з тексту трактату, мається на увазі частина всіх перерахованих наук Вітрувієм, тобто граматики, малювання, геометрії, оптики, арифметики, історії, філософії, фізики, музики, медицини, юриспруденції і астрономії, в якій всі вони «стикаються один з одним». І в пізнанні цієї частини, тобто власне «теорії», Вітрувій вважає не тільки корисним, але і необхідним прагнути досягти досконалості [5].

Форма в уявленні античного архітектора нерозривно пов'язана з образом, є його матеріальним втіленням, а тому ордерна система антропоморфна. Він

вивчає положення піфагорійської школи філософії, яка відкриває числову гармонію геометрії, «золотого перетину» і бачить її в людському тілі.

Категорії «форма», «порядок», «положення», «величина», «об'єм», «міра», сформульовані Демокритом стають основою мови архітектора, знаходять загальнокультурологічне і естетичне значення.

Європейська архітектура Середньовіччя успадковує античний синкретизм.

Піфагорійська сакралізація чисел перетікає в математичну гармонію зведень романських і готичних соборів як віддзеркалення вищої небесної Істини, створену Деміургом-геометром.

Десакралізація архітектури, звернення до антропоцентричних ідей Відродження виразилося, перш за все, в переосмисленні «шести категорій Вітрувія: лад (*ordinatio*); розташування (*dispositio*); еврїтмія (*eurythmia*); відповідність (*symmetria*); благовидість (*decor*); економія.

Це тільки оглядовий початок співпраці філософії та архітектури. Це співробітництво йде поруч з історією філософії на протязі всієї історії людства.

Такий напрямок мислення дозволяє студенту як майбутньому фахівцю формувати філософську культуру. Архітектура, як вид мистецтва, має глибший зміст, ніж інженерно-будівельна діяльність. Як творчий вираз особистих цінностей архітектора-творця, стає символом культури і традицій суспільства.

Таким чином, досліджуючи зміни, які трапляються в житті людства та зміни філософських поглядів на створення будівель і споруд, можна провести аналогію та стверджувати, що архітектура є віддзеркаленням духовного стану суспільства, певного етапу розвитку науки філософії та, відповідно, його цінністю.

Література

1. Тимофієнко В. І. Нариси всесвітньої історії архітектури: У 4 т. Т. 1, кн. 1. Архітектура Стародавнього світу / за ред. В. І. Єжова; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ, 2000. 490 с.
2. Аристотель. Метафізика. Київ: Фоліо, 2020. 300 с.
3. Завідняк Б.Т. Поняття трансцендентності у Філона Олександрійського: Природне богослов'я. Київ: Місіонер, 2022. 280с.
4. Адамов І. В. Святитель Амвросій Медіоланський. Видавництво Свято-Троїцька Сергієва Лавра, 2006 р. 584 с.
5. Вітрувій. «Десять книг про архітектуру»/Пер. Ф. А. Петровського. Т.1. Видання Академії архітектури. 1936. 331 с.

Дмитро Калач,
кандидат філософських наук, доцент,
Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова

ЕТИКА: НАУКА ЧИ ФІЛОСОФІЯ?

Відповідь на питання, сформульоване в назві, часто цікавило фахівців з питань моралі, найбільше схильних розглядати етику як сферу філософської рефлексії через традицію, з якою вона пов'язана, ще в Сократа й Аристотеля, так і особливо через природу свого дискурсу, який ясно демонструє його синтезний дух і покликання універсальності.

Є мислителі – і їх не мало, особливо на горизонті постморалізму – які наголошують на вимозі застосування етичних стандартів, приносячи додаткові знання про окремих сегмент реальності – феномен моралі – за допомогою конкретних наукових засобів і методів.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб стверджувати, що етика є систематичним теоретичним відображенням, яке охоплює моральні принципи та цінності з подвійним статусом, філософським і науковим, без можливості точно розрізнити, яка сторона є важливішою, навіть якщо в певний момент, у відношенні конкретного питання або філософське тлумачення, або наукове має силу переважати.

Чи доцільно і своєчасно відповісти на запитання та поміркувати про різницю між філософією та наукою, щоб точніше визначити роль і значення етики в сучасному світі? Думаю, що так. По-перше, тому, що це, ймовірно, приверне увагу до того факту, що існують проблеми у сфері моралі, які, здається, не мають жодного значення на горизонті наукового дослідження, нав'язуючи чітко філософський погляд, тоді як там це проблеми, які можуть бути вирішені більш відповідним чином засобами та строго систематичними методами науки. По-друге, питання в назві є відкритим для дискурсу про етику – що відноситься до моральної філософії, як метаетики – а не до етичного. Ця специфікація є важливою з точки зору нашої інтерпретації поточної теорії морального дискурсу.

З нашої точки зору, етика – це систематичне відображення принципів і моральних цінностей, а також реального життя і духовної практики спільноти щодо добра і зла. Як теорія про мораль, етика має подвійний статус, як філософський, так і науковий, без можливості чітко розрізнити, яка сторона є важливішою, навіть якщо в певний час філософська чи наукова інтерпретація може переважати стосовно конкретного питання. Соціальні завдання, які представляють соціальну команду, дозволяють нам визначити місце та роль,

яку відіграє етика серед соціальних наук, з одного боку, а й як філософія, з іншого боку.

Повторюючи деякі аргументи, що стали класичними, які доповнюють наш власний аналіз, ми прагнемо підкреслити, де і як філософські спекуляції рішуче зустрічаються з науковим духом у дослідженні моралі.

Етика – це філософська дисципліна, започаткована в європейській культурі через Сократа. Великі моральні теоретичні конструкції настільки тісно пов'язані з філософськими розробками, що ми можемо оцінити, що справжня історія філософії є також історією моральних доктрин.

З одного боку, етика є філософською дисципліною, оскільки справжній мислитель у питаннях моралі не може бути «етиком», начебто етика була чимось відмінним від філософії, а лише «метафізиком». Один із найбільших моралістів минулого століття, Еммануель Левінас, зазначив у відомій праці «Етика і нескінченність», що метафізика відіграє певну роль в етичних відносинах, оцінюючи, що за відсутності етичного значення навіть філософські поняття залишаються порожніми формальними поняттями. Отже, «етика – це первинна філософія, за допомогою якої інші гілки метафізики набувають значення» [4, с. 57]. З іншого боку, будь-яка справжня філософія також є етикою. Такі великі мислителі, як Платон, Аристотель, Спіноза, Кант, залишили нам твори етичної літератури. Крім того, якщо мати на увазі мислення Стагірита, то етична концепція впливає на всю філософську конструкцію. Свою фундаментальну працю Спіноза називає не інакше як «Етика»; одна з трьох частин критики Канта, «Критика практичного розуму», є етикою, щоб згадати лише її найбільш явні моральні проблеми [1].

Не менш видатні мислителі залишили нам важливий внесок у мораль, не маючи змоги розрізнити час справжнього філософського та етичного моменту: дискурс про метод, у якому Декарт проголошує правила ясного й конкретного мислення, також є мораллю; так само і подібно «Феноменологія духу» Гегеля, яка описує шлях становлення свідомості, є не тільки філософією, але й етикою.

Етична медитація виявляє як свою центральну увагу тему добра, але цей аналіз можна зробити лише шляхом дослідження практичного морального життя, без звернення до філософських спекуляцій. Аналіз моральної свідомості, складних відносин між ідеалом і реальністю, іманентним і трансцендентним, нормою і відповідальністю, свободою і відповідальністю, Я та Іншим.

Етика належить до філософської перспективи, оскільки вона особливо несе у своєму підході дух синтезу, характерний для філософського мислення. Фактично, незалежно від того, наскільки тісно етична медитація може бути пов'язана з різними окремими соціальними науками (психологією, соціологією,

культурною антропологією), етичний підхід спрямований на світ у цілому, будучи синтетичним концептуалізованим теоретичним дискурсом.

Ми маємо визнати, що роз'яснення природи та сутності добра, як центральної категорії етики, не може бути зроблене суто спекулятивним шляхом без попереднього дослідження справжнього морального життя окремих людей і спільнот у всьому його насиченості і складності. Хоча етичний підхід є філософським, він має помітний науковий вимір.

Щоб теоретичне вираження людського духу можна було охарактеризувати як науку, воно має відповідати кільком основним вимогам. По-перше, він повинен мати свій власний об'єкт дослідження, тобто певне поле реальності, на якому можна відображати. Для етики, яка розглядається як моральна теорія, це означає моральну духовну практику окремих людей і спільнот і моральний факт. Оскільки цей «моральний факт» є лише гіпостазу соціального факту загалом, зрозуміло, що етика опиняється в необхідному міждисциплінарному зв'язку з різними соціальними науками, з якими вона має безпосередні зв'язки також з точки зору загальноживаної методології дослідження, друга вимога наукового підходу.

По-третє, щоб наука могла виправдати це твердження, вона повинна оперувати власними поняттями, які виражають сутність досліджуваних явищ. Добро і зло, моральний обов'язок, моральна відповідальність, чесність, добросовісність тощо є такими поняттями, специфічними для етики, навіть якщо вони також використовуються в інших соціальних науках.

Нарешті, наука не може підтримувати свій статус як такої, якщо вона не висвітлює закони, тобто суттєві зв'язки, які є необхідними, об'єктивними, відносно стабільними та повторюваними щодо досліджуваних явищ. Ці закони в галузі соціальних наук часто розуміються як принципи. Або саме у формулюванні та теоретизуванні моральних принципів, які повинні керувати та обґрунтовувати життя та духовну практику людства, філософія та наука рішуче й неминуче зустрічаються в етичному дискурсі. Це пояснюється тим, що, з одного боку, принцип, який не претендує на універсальність, не є морально виправданим (оскільки покликання до універсальності є виключно філософським), а з іншого боку, якщо ці принципи не впливають з аналізу реалій світу, морального життя, то вони навряд чи нав'яжуться як фундамент і конститутивна основа універсального характеру для етичної поведінки.

З такої філософської та наукової точки зору, сучасні етичні дослідження можуть і повинні бути спрямовані на визначення нових моральних принципів, відповідно до вимог і потреб світу, в якому ми живемо.

Відправною точкою, якою має керуватися етика в глобальному світі, є прагнення сформулювати нові принципи відповідно до реалій, з якими стикається людство в цілому, і шансу людей утвердити себе в майбутньому. Принцип комунікативної раціональності можна розглядати перш за все не тому, що він був важливішим, а тому, що він виражає мінімальну умову розуміння між суб'єктами. Хабермас пов'язує етику з принципом прозорої комунікації, оскільки прозора комунікація створює модель моральності, яка обережно ставиться на перше місце через взаємність і відсутність насильства. Цей наголос є особливо актуальним для встановлення важливості етики у світі, який, незважаючи на позитивні наслідки глобалізації, також ризикує глобалізувати явище насильства [2, с. 22].

Саме інтерсуб'єктивність через спілкування спонукає до близькості, взаємного знання та відповідальності. Цей погляд на інтерсуб'єктивність, який дозволяє безпосередній контакт між окремими особами та спільнотами та породжує емпатію, глибоке розуміння різних інтересів і способів життя, починається з комунікативної діяльності, пропонуючи ненаказову мораль, принципи якої не пов'язані з будь-яким нав'язуванням правил і норм, але лише для гарантії взаєморозуміння [2, с.41].

Габермас розробив концепцію моральної свідомості, починаючи з комунікативної діяльності в сучасному суспільстві, теорію, яка не заперечує нічого в своєму філософському характері, одночасно відновлюючи ефективний і евристичний діалог з наукою.

Як ми бачимо, сучасна епоха стикається з проблемами, розв'язання яких навряд чи можна знайти в апеляції до мудрості класиків. Настав час подумати про нову етику, засновану на принципі толерантності, як про рішення, яке резонує з соціальною реальністю, яка менш охоче приймає моральну підтримку в ідеї абсолютного обов'язку та чистого обов'язку.

Крім того, етика, заснована на принципі толерантності, найвищою вимогою якої є зобов'язання перед спільним майбутнім людства, може бути рішенням для згладжування недоліків процесу глобалізації і, як наслідок, рішенням для спільного виживання в глобальному світі, об'єднані в різноманітності.

До недавнього часу моральні проблеми людини були спрямовані на її безпосередні стосунки з однолітками. Сьогодні небезпека вимирання, яка стоїть перед людством як видом, через глобальний ризик конфліктів, людську безвідповідальність за навколишнє природне середовище, надмірність технологій, підтверджує ідею, що не тільки сьогоденне людство, але особливо майбутнє, близьке чи віддалене, покладається на наше моральне ставлення.

Заклик до толерантності – як єдиного способу уникнути конфліктів між народами, культурами та цивілізаціями, які можуть поставити під загрозу існування людства, і як стимул для можливості побудови світу «разом» – таким чином стає передумовою для побудови нової моральної парадигми, якої вимагає сучасна реальність.

Наша епоха – епоха, в якій інакше панує релятивізм – майже повністю підкоряючись логіці економічної ефективності, часто ігнорує людський вимір на користь критеріїв ефективності. Він також ігнорує той факт, що процес вирішення численних і серйозних проблем, з якими він стикається, ніколи не має одного рішення. Толерантність здатна гармонізувати суперечливі тенденції думок і дій, надаючи беззастережній повазі до інших ранг принципу, таким чином знаходячи свою універсальну суть, здавалося б, розведену прийняттям множинності думок, ставлень і передбачуваних способів життя.

Проголошена сьогодні як моральний принцип, толерантність не має нічого спільного з етичним релятивізмом, вона не означає руйнування моральних цінностей, оскільки сама по собі має власний характер універсальності; воно лише по-новому реструктурує моральні цінності, систематизує та впорядковує їх навколо деяких вічних чеснот, які стають центральними: міри та рівноваги, емпатії, особистої позитивної ініціативи та сприяння іншому без шкоди для гідності его.

Представляючи мінімальну умову людського співіснування, толерантність базується на припущенні, що ніхто не є непогрішимим. Він перестає існувати там, де повага до будь-якої людини більше не гарантована. У політиці толерантність є вираженням того духу, який утримується від вироків і не шукає ідеологічного виправдання, а намагається пояснити і прийняти причини та мотиви всіх учасників суспільного життя. Очевидно, що таке ставлення можливе лише в демократичних суспільствах. Навпаки, тоталітарні суспільства завжди виявляють себе нетолерантними.

Література

1. Адо П. Що таке антична філософія? Львів: Новий Акрополь, 2014. 428 с.
2. Габермас Ю. Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики? Комунікативна практична філософія: Підручник. Київ: Лібра, 1999. С. 325-345.
3. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. Київ : Дух і Літера, 2009. 576 с.
4. Левінас Е. Етика і безкінечність. Діалоги з Філіппом Немо. пер. О. Білий. Київ: PORT-ROYAL, 2001. 134 с.

Софія Кукуре,
кандидатка філософських наук,
завідувач кафедри іноземних мов,
Ризький медичний університет імені П. Страдіня

ГЕРОЇЗМ ТА СПІВСТРАЖДАННЯ В ОПЕРНИХ ОБРАЗАХ Р. ВАГНЕРА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Творчість геніїв є основою духовного життя людства. Вони володіють даром втілювати ідеї, що є повсякчасно актуальними та консонують із викликами не тільки епох, сучасних для них самих, а й для далекого майбутнього. Безумовно, прикладом такого генія для усіх часів є Р. Вагнер.

Музика для Вагнера – значно більше, ніж тільки мистецтво звуків. Його ідея *Gesamtkunstwerk* традиційно розглядається у рамках мистецтвознавства. Однак без філософії, естетики, релігієзнавства, літературознавства не вдається проникнути в глибинну сутність вагнерівського мистецтва, яке Томас Манн охарактеризував як *ein heiliges Arcanum* «священне таємнодіяння» [1, с. 3] і додав, що музику Вагнера можна вважати «психологією, символом, міфом, емпатикою – усім, чим завгодно» [1, с. 4-5].

Саме тому сотні вчених – мистецтвознавців, філософів, філологів – та «вагнеріанців», тобто тих, хто схиляється перед Майстром, відчувши його вплив на власне світосприйняття, продовжують досліджувати творчість композитора, щоразу відкриваючи в ній нові смисли та можливості їх інтерпретації.

Сучасна вагнеріана – це величезна бібліотека, до якої оригінальний внесок нещодавно зробили й вітчизняні вчені, видавши друком вже під час повномасштабної війни «Українську книгу про Ріхарда Вагнера» [2], зайвий раз довівши актуальність його творчості не тільки в академічній площині.

У часи зламних моментів світової історії особливо відчувається необхідність саме тієї духовної основи, яка пронизує всю творчість Р. Вагнера, і є «позачасовою» з огляду на міфологічну основу його лібрето. Героїзм вчинків та внутрішня нескореність, трагічні обставини та сила їх подолання, альтруїзм та прагнення до суспільного блага репрезентують моральні орієнтири в моменти цивілізаційних криз, що викликані зокрема бездуховністю та егоїстичним сприйняттям світу.

Оперні образи Вагнера – складні та неоднозначні. Спроба описати їх «моністично» означала б неприпустиме спрощення аж до спотворення сутності. В рамках визначеного формату звернемося лише до найпопулярнішої опери Вагнера «Лоенгрін», головним героєм якої є «лицар Світла», що зійшов на

землю з небесної обителі – святого Граалю, заради боротьби зі злом, наклепом та несправедливістю. Найчастіше образи цієї опери сприймають в річищі традицій естетики романтизму – внутрішні боріння ліричного героя, розлад між ідеалом та дійсністю, складність морального вибору тощо. Проте, якщо ті ж самі події сюжетної лінії розглянути з позицій символіки міфу, вони набудуть значно глибших сенсів, а також тієї «позачасовості», яка надасть їм актуальності в будь-який історичний період.

Прояви героїчного втілені Вагнером різноманітно. Це не лише хоробрість, відсутність страху, самопожертва. З цього погляду героїчні вчинки властиві й ніжній, тендітній Ельзі, яка постає перед несправедливим судом. А от довіритися Лоенгріну, побороти в собі страх перед приниженням та осудом найближчого оточення через невідоме й незрозуміле для неї походження коханого вона вже не годна. Тому й зазнає поразки попри здатність долати надважкі випробування. Вороже налаштоване оточення не цінує самовідданість, мужність та хоробрість. Для нього головним є зовнішнє: статус у суспільстві, соціальне походження, багатство. Той, хто на перше місце ставить духовну силу, а не престиж, стає незрозумілим, дивакуватим, непотрібним. І, може здатися, переможеним. Проте так можна вважати, якщо розглядати кожну оперу окремо. Сила ж і сенс вагнерівської творчості полягає в її цілісності й розкривається лише тоді, коли досліднику вдається зрозуміти, як емоційна сфера однієї опери «вливається» в «світ» наступної аж до самої вершини, якою є «Парсифаль».

Ще одним проявом героїчного духу є співстраждання. Воно нерозривно пов'язане з умінням вірити, причому віра має бути сильнішою за сумніви. Тут варто звернути увагу на деталь, без розуміння якої неможливо збагнути глибину драми, що розгорнулася в опері. Віра, яка базується не на доказах, а на особистому виборі, який є незмінним та непорушним – велике випробування, адже сумніви властиві людській природі. Людям важко прийняти прояви неземного. Саме тому Ельза й не повірила Лоенгріну беззастережно. Її не злякав суд, але злякала заборона дізнаватися ім'я та походження коханого. З цього погляду довершеним є героїзм Лоенгріна, який стає на захист Ельзи без жодних умов. Маємо яскравий приклад колізії земного та неземного. Перше базується на логічних умовиводах та беззаперечних доказах, а друге – на вірі, яка вимагає великої духовної праці й відкрита не кожному.

Отже, попри здавалося б вичерпну вивченість творчості Р. Вагнера, кожне покоління дослідників відкриває в цій царині актуальні для себе теми, аспекти, грані. Через майже століття підтверджуються слова Т. Манна про те, що

творчість Р. Вагнера «в усі часи буде потужно стимулювати мистецтво та допитливу людську думку» [1, с. 36].

Література

1. Mann Th. Leiden und Grösse Richard Wagners. [Leiden und Groesse Richard Wagners] RICHARD WAGNER – VORTRAG Typescript (original) with corrections and deletions, dated 29.I.33; 36 numbered leaves and paper wrapper with the title in TM's hand URL: <https://collections.library.yale.edu/catalog/2041906>.

2. Українська книга про Ріхарда Вагнера. За заг. наук. ред. М. Черкашиної-Губаренко й О. Клековкіна; Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. Ніжин: ПП «Лисенко М. М.», 2022. 400 с.

Володимир Савчук,

магістрант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

«ДОБРОЯКІСНА АГРЕСІЯ» У РОЗУМІННІ ЕРІХА ФРОММА

Для багатьох людей агресія асоціюється з негативними ситуаціями, такими як конфлікти, насильство та агресивна поведінка. Але чи існує інша, менш очевидна сторона агресії? Чи може бути агресія корисною, коли спрямована на досягнення позитивних цілей?

«Згідно положень концепції агресії Е. Фромма, наступальна форма агресивності у двох якісно відмінних формах: позитивній, або ж доброякісній, та негативній, відповідно, злаякісній» [2, с. 88]. Доброякісна агресія – важливе, хоча й рідко обговорюване явище. Доброякісна агресія – це не лише альтернатива насильству, а й справжній каталізатор позитивних дій. Концепцію доброякісної агресії активно розвивав австрійський психоаналітик і філософ Еріх Фромм. Він був одним з найвидатніших представників психоаналітичної школи та соціальної теорії і зробив важливий внесок у розуміння людської агресії та її ролі в суспільстві. У своїх працях Е. Фромм обговорив концепцію доброякісної агресії і вказав на те, що агресія може мати як конструктивні, так і деструктивні мотиви. Філософ стверджував, що агресія може бути корисною, якщо вона спрямована на досягнення позитивних цілей, таких як захист прав або створення змін на краще в суспільстві. Таким чином, Е. Фромм започаткував розуміння та використання поняття доброякісної агресії та відкрив нові можливості для вивчення ролі агресії в житті людини та суспільства.

«Біологічно адаптивна (доброякісна) агресія – це реакція на загрозу вітальним інтересам індивіда; вона закладена у філогенезі; вона властива як тваринам, і людям; вона має вибуховий характер і виникає спонтанно як реакція на загрозу; а наслідок її – усунення або самої загрози, або її причини» [1, р. 187]. Це вроджена здатність реагувати на зовнішні загрози шляхом нападу або втечі. Коли зовнішні загрози припиняються, імпульси, що викликають такі реакції, зазвичай зникають. Захисна агресія, притаманна для живих істот, властива як людям, так і тваринам, і її мета – не знищити, а підтримати життя.

Еріх Фромм робив такий поділ доброякісної агресії: псевдоагресія (ненавмисна агресія, ігрова агресія, агресія для самоствердження) – дії, внаслідок яких може бути завдано шкоди, але яким не передували злі наміри; оборонна агресія (як прийом проти страху, небезпеки позбавлення волі, власний нарцисизм чи ілюзії, конформістська й інструментальна агресія) – як фактор біологічної адаптації [1, р. 188-209].

Щодо захисної агресії, то Е. Фромм стверджує, що оскільки вона генетично запрограмована, то змінити її біологічну основу неможливо, навіть якщо її можна контролювати і модифікувати. Тому головною умовою зниження оборонної агресії є зменшення кількості факторів, які її провокують. Крім того, прояв доброякісної агресії у людини підживлюється соціальними умовами життя. Зміна цих умов також може суттєво знизити рівень агресії. Захисна агресія є фактором біологічної адаптації. Нейрофізіологічні механізми агресії схожі у людей і тварин. Однак Е. Фромм виявив дуже важливу особливість. Одні і ті самі нейрофізіологічні апарати викликають у людини сильнішу агресію, ніж у тварин. На це є кілька причин: У людини захисні механізми агресії активуються не тільки при сприйнятті загрози, але і за відсутності явної загрози. «Людина здатна не тільки передбачати реальні небезпеки в майбутньому; її також здатні переконати і промити мізки її лідери, щоб бачити небезпеки, коли насправді їх не існує» [1, р. 196]. Це означає, що в більшості випадків люди агресивно реагують на свої прогнози. Люди не тільки здатні передбачати реальні майбутні небезпеки, але й дозволяють переконувати себе, маніпулювати, контролювати або переконувати. Вони готові вбачати небезпеку там, де її немає. Тільки люди можуть викликати захисну агресію через промивання мізків. Люди, як і тварини, захищаються, коли виникає загроза їхнім життєво важливим уподобанням. Утім сфера життєвих інтересів людини набагато ширша, ніж у тварин. При цьому зрозуміло, що для виживання людині необхідні і фізичні, і психоемоційні умови. Людина має перебувати у відносній психічній гармонії, щоб зберігати здатність функціонувати. Для людини все, що

забезпечує душевний комфорт, так само важливо, як і те, що забезпечує комфорт фізичний.

За твердженням Е. Фромма, у різні історико-культурні епохи були введені доволі жорсткі заборони на насильство, агресію і вбивства. Наприклад, люди виявляють емпатії щодо тварин, що призводить до встановлення своєрідного особистого зв'язку між людиною і твариною. Люди часто відчують провину, коли вбивають тварин, адже це порушує цілісність глобальної єдності всіх живих істот. «Те, що елемент знайомства та співпереживання відіграє певну роль у створенні стримувань проти вбивства тварин, можна легко виявити з реакцій, які спостерігаються у повсякденному житті. Багато людей виявляють явну огиду до вбивства та споживання тварини, з якою вони знайомі або якої вони тримали як домашнього улюбленця, як-от кролик чи коза... Але існує не тільки заборона вбивати тварин, також і тому, що відчувається почуття ідентифікації тварини як іншої живої істоти» [1, р. 120]. Не випадково індуїзм здавна вважав заборону на вбивство живих істот фундаментальним принципом. Притаманна йому заборона на вбивство ґрунтується, по-перше, на відчутті спільності людини з усіма живими істотами, а по-друге – на глибокому почутті співчуття до інших. Прямим доказом існування таких заборон є осуд і каяття.

Отже, «Анатомія людської деструктивності» Еріха Фромма присвячена філософському переосмисленню природи агресивної поведінки людини, яка залишається однією з найактуальніших проблем сучасності. Німецький мислитель проаналізував проблему деструктивності не лише з точки зору окремої наукової дисципліни, але й з глобальної перспективи. Вивчаючи феномен агресії під іншим кутом зору, він встановив, що в діяльності людини біологічно запрограмована лише оборонна (доброякісна) агресія. Злоякісна агресія, насильство, деструктивність як граничний прояв жорстокості є соціальним явищем. Більше того, якщо вважати, що злоякісна частина агресії перестає бути вродженою, її можна вважати такою, що піддається нівеляції або соціальній корекції.

Література

1. Fromm Erich. Anatomy of human destructiveness. New York; Chicago; San Francisco: Holt, Rinehart and Winston, 1973. 521 p.

2. Качмар О. В. Дисертація соціально-філософська рефлексія феномену агресії в умовах соціокультурних трансформацій : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. 416 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Ковтун Н. М.

2. ЛЮДСЬКЕ БУТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ: ІНФОРМАЦІЙНІ, МЕДИЧНІ І ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИПРОБУВАННЯ ВІЙНОЮ

Микола Козловець,
доктор філософських наук, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Дослідження простору, просторових граней екзистенції людини набуває особливості актуальності у контексті визначення факторів, які мають істотний вплив на формування її менталітету. Простір як специфічна раціональність з діяльнісної точки зору втілюється у регулярно повторюваних практиках повсякденного життя, а отже, великою мірою детермінує менталітет.

Менталітет (лат. *mens* – розум, мислення) – це сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення, які сприйняті й поширені у соціальному середовищі певної групи людей, етносу, нації. Він відображає укорінені в свідомості традиції, звички, способи й особливості сприйняття реальності індивідом, природу поведінкових стереотипів у суспільному бутті, що забезпечують можливість адаптації до зовнішніх умов і регуляцію соціальної поведінки [1, с. 518]. Як соціальний феномен менталітет знаходиться в тісному онтологічному зв'язку з ментальністю – мисленнєвим і чуттєво-емоційним інструментарієм осмислення індивідом, соціальною групою, нацією всієї повноти навколишньої дійсності.

Простір і час є загальними формами буття всіх матеріальних систем і процесів. Як форма буття матерії простір відображає вмістилище, протяжність і взаємне розташування предметів у світовому континуумі та їхнє становище один відносно одного. Просторовість полягає в тому, що об'єкти розміщені поза один одного (поруч з боку, внизу, всередині, позаду і т. ін.) і перебувають на певній відстані один від одного та взаємодіють між собою. Простір не існує відокремлено від свого матеріального носія, він об'єктивний і відносний, універсальний, суперечливий (кінцевий і безкінечний, переривчастий і безперервний) [2, с. 350-369].

В основі пізнання світу людиною лежить саме просторове сприйняття і знання, на базі яких розвивалось в подальшому й усвідомлення інших типів зв'язків і залежностей предметів оточуючої людини дійсності і саме завдяки

простору людина усвідомлює цілісність свого буття. Всі мислителі й філософи намагались осмислити й пояснити цю кардинальну для людства категорію.

Історична еволюція поглядів на простір (і час) пов'язана з практичною, суспільно-історичною діяльністю людей. Тому просторові уявлення людини поступово еволюціонували від наївно-побутового, споглядального, архаїчного сприйняття просторових форм і відносин до більш споглядального, абстрактного й наукового його пояснення.

Простір може сприйматися як реальний, і як споглядальний – за допомогою накопичених людиною знань, а також внаслідок активізації пам'яті й відображення. З погляду референції світ опановується людиною «від себе», у напрямку від найближчого простору до того, що існує поза її свідомістю та особистістю. Щоденний простір переривчастий, він конститується дискретними матеріальними об'єктами, які мають свої розміри і кордони. Простір не володіє самостійним буттям, як такий він не може бути даний нам у відчуттях – у відчуттях дані об'єкти, які мають просторово-часові властивості; він залежить від структури об'єкта і відносин між його елементами, процесів розвитку в матеріальних системах. Простір в його стандартно-побутовій різновидності сприймається людиною як кінцевий, що має кордони, під певним кутом, має характерну для кожної конкретної ситуації точку відліку, яка може пересуватися разом з суб'єктом дії або ж спостерігачем. Окрім унітарно-побутової форми існування простору у своєму розвитку людина поступово осягає й інші іпостасі цієї складної категорії. Зокрема, історичний простір як сукупність економічних, природно-географічних, суспільно-культурних і політичних процесів, які відбуваються на певній території і в певний історичний час.

Ментальний простір є середовищем формування та функціонування системи ідей, ідеалів й еталонних уявлень, цінностей та інтересів, стереотипів й стійких соціопсихологічних установок людей, відповідно, нації та держави, а будь-які його трансформації безпосередньо пов'язані із буттям і перспективним поступом країни, визначають стратегію і тактику, спрямованість діяльності соціальних суб'єктів. Завдяки системі визнаних цінностей у менталітеті народу здійснюється добір та ієрархізація політичних, правових та соціокультурних пріоритетів розвитку суспільства.

Структура національного менталітету містить в собі багато рівнів і компонентів. Серед атрибутивних значень національного менталітету В. Кравчук виокремлює такі його компоненти: «архетиповий» – система архетипів і компонентів колективного несвідомого; когнітивний – образ світу і способи мислення колективного суб'єкта; ціннісно-смысловий – система

цінностей, ціннісних орієнтацій, ідеалів, норм; емоційний – оцінки, емоції, почуття; поведінковий – мотиви і стереотипи поведінки. Кожен із цих компонентів має свідомий і несвідомий рівні, а феномен національного менталітету володіє стійкими і нестійкими структурними станами. Все це разом утворює так званий «ментальний простір» (Ж. Фоканьє) – область функціонування менталітету, а також його результату, вираженого у формуванні соціокультурної ідентичності [3, с. 281-283; 4, с. 364].

Не підлягає сумніву, що пізнання й облаштування простору кожним народом відіграє важливу роль у формування його національного менталітету. Особливості національно-культурного сприйняття простору – це певним чином унормований аспект людської поведінки. Люди, виховані в різних національних культурах, спілкуються між собою фактично по-різному, відповідно до прийнятих в їхніх країнах, за висловом американського дослідника Е. Холла, «моделями» (patterns). Так, в Японії перетини вулиць мають назви, а самі вулиці – ні. Для американця зручною відстанню для розмови є 75 см, а для мексиканців, колумбійців це занадто далеко. Для німця із Пруссії ви «в кімнаті», якщо може говорити і бачити когось в ній, хоча б ви і стояли на порозі. Для американців ви «в кімнаті» тільки тоді, коли всередині повністю ваше тіло і ви можете відірвати руку від дверей.

Історично однією з перших іпостасей простору, усвідомлених людиною, є географічний простір. Історія всіх древніх цивілізацій засвідчує, яку істотну роль в їх розвитку відіграло середовище поселення, територія, яку займала та чи інша держава, її топологічні і розмірні характеристики. Перші реалії буття, з якими зіштовхується людина у своєму повсякденному житті, поряд з предметним буттям, були ділянки оточуючого її ландшафту: поля, рівнини, гори, ліси, долини, річки, озера тощо. Поступове осмислення свого місця у фізичному світі, вимір й вивчення різноманітних параметрів простору, дозволили людині максимально адаптуватися до оточуючого її середовища й організувати своє біологічне й соціальне життя.

Знання людини про територію землі й оточуючий простір формувалися залежно від характерного для кожного народу способу життя – осілого чи кочового. Для осілих народів середовище розселення зводилось до порівняно невеликої ділянки землі, на якій знаходились житло, поселення, поля й угіддя. Ця частина древнього людства, яка займалася винятково землеробством, була повністю залежною від простору свого поселення, зазвичай обмеженого близьким обрієм, за яким лежав «інший», «чужий», і не завжди «ворожий» світ.

Кочові народи сприймали світ інакше. Для них простір був безкінечним. Вони його завойовували і спустошували загарбані ними землі, щоб тут же відправлятися на захоплення нових. Відтак на певному етапі історія людства була історією боротьби між осілими і кочовими народами, за висловом В. Липинського, між «цивілізацією плуга» і «цивілізацією степу». Кочівники створювали великі імперії, прикладом яких може бути степова імперія від Європи до Китаю, однак ці ж імперії з часом легко розпадались.

Географічний фактор, природне середовище були надзвичайно важливими й у формування менталітету українців, їхнього світовідчуття. М'який клімат і сприятливе довкілля, родюча земля і землеробство, багатство природних надр, водних і лісових ресурсів обумовили відповідний спосіб життя українців, визначили характер їх життєдіяльності, особливості взаємовідносин як між собою, так і відносин з сусідніми народами. Саме тоді склався первинний архетип східнослов'янської ментальності, тісно пов'язаний з історично домінуючою формою життєзабезпечення, тобто із землеробним та осілим способом життя. Простір і природа сформували емоційно-шанобливе ставлення українців до землі. На світоглядно-ментальному рівні це виявляється у так званому антеїзмі. В свідомості українців земля отримала майже сакральний статус. На жаль, в подальшому негативний вплив на менталітет українців мала руйнація природного довкілля протягом століть.

Звісно, створення на українських землях «степового коридору», численні етнічні спільноти, які приходили на українські землі, не могли не впливати на життя українського народу. Більш потужні держави нав'язували свою модель бачення світу, віру, цінності, ментальні риси. Водночас нетривале існування власної державності, безперервні навали різних держав і народів, які супроводжувались втратами певних територій, з одного боку, сформували в українців «малоросійський синдром», комплекс провінційності й колоніальної неповноцінності, а з другого, – спричинили їх прагнення до самозбереження, викликали у них бажання боротися з ворогами за власну державність.

Своєрідне просторове сприйняття буття сформувало і міфологічність свідомості українців. Українська міфологія, котра (як і філософія) була кордоцентричною і яка згодом перейшла у християнську релігію, мала великий вплив на становлення національного менталітету. Форми вітчизняних міфів дуже близькі до природних. У них не існує вульгарних, неестетичних, велетенських, страшних богатирів з неприродними інстинктами, які зустрічаються у німецькій чи скандинавській міфології. Українська міфологія

відобразила давні форми пастушого і патріархально-хліборобського побуту. Індивідуалізм українців поєднується з ідеєю рівності, повагою до окремого індивіда, його свободи, гострим неприйняттям деспотизму, абсолютної монархічної влади.

Менталітет українського народу має історично зумовлену регіональну забарвленість: він у просторовому розумінні розкладається на регіональні менталітети та менталітети соціальних груп. У сучасній Україні саме субкультурні форми менталітету є визначальними у поведінкових виявах, тому що особистість у повсякденному житті ідентифікує себе, перш за все, як члена певної соціальної структури, потім – як представника регіону і тільки після цього – як представника українського народу [4, с.365-366].

Глобалізація знівелювала державні кордони, створила транснаціональний соціальний простір, зумовила поширення універсальних цінностей, духовних і матеріальних потреб. Суб'єктом глобальної просторової мобільності є людина, яка проживає в іншій країні, в умовах чужої культури й іншого менталітету, проте не перериває зв'язок з Батьківщиною і є носієм її національного менталітету. Водночас необхідність соціалізації зумовлює процес інтеріоризації норм, цінностей, настанов, що перманентно трансформує ментальність індивіда. Так відбувається формування синтезованої ментальності [4, с.366].

Розглядаючи вплив просторових уявлень на національний менталітет, не можна залишити поза увагою імперський зміст російської ментальності як «нескінченого простору». Саме розміри території – досить важлива частина російської імперської ідеології. Простір тут важливіший за час, а горизонталь – за вертикаль. Росіян не цікавить якість життя на цих територіях, але вони хизуються, що є такими «великими та дуже великими». Не випадково, росіяни у переважній своїй більшості сприйняли розпад Союзу РСР не як звільнення від імперії та комуністичного режиму, а як втрату «великої країни-переможниці», за якою вони ностальгують й досі. Нині ідеологія постімперського реваншу фактично стала офіційною, яка містить в собі образ Росії – збирачки розділеного штучними кордонами «русского міра» [5, с. 1515-1517].

Сьогодні боротьба за геополітичний вектор розвитку України ведеться в контексті обґрунтування цивілізаційного вибору щодо її членства в Європейському Союзі та НАТО. Декларуючи нашу прихильність до європейської та євроатлантичної інтеграції, ми повинні неупереджено поглянути на дуже складний феномен ментальності й побачити як ідентичність, так і відмінність між нами та європейцями. Те, що у нас є ментальні відмінності

з європейцями, сумніватися не доводиться, оскільки існують відмінності й між самими народами ЄС. Важливо, щоб національна ідея як квінтесенція ментальності українського народу набула демократичного та євроінтеграційного забарвлення, зберігаючи при цьому просторові, ментально-духовні особливості українців.

Отже, пізнання й облаштування простору кожним народом відіграє важливу роль у формуванні його менталітету. Дослідження ментального простору української нації у конкретний історичний період дозволяє зрозуміти причини появи певних суспільних явищ, моделей поведінки, світоглядних стереотипів, напрацьовувати перспективні вектори розвитку українського суспільства в умовах глобальної транзитивності сучасного світу.

Література

1. Меліхова Ю. Менталітет правовий. Соціологія права : енциклопедичний словник. Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. С.518-520.

2: Філософія : курс лекцій: Навч. посібник для студ. Вузів. І. В. Бичко [та ін.]. Київ: Либідь, 1993. 576 с.

3. Кравчук В. М. Правовий простір особи та правовий менталітет. *Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання*. № 4. 2016. С.281-283. URL: http://www.pap.in.ua/4_2016/84.pdf.

4. Стасевська О. А. Новітній ментальний простір українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (33) 2017. С.363-367.

5. Удод О. У чому причини живучості імперських стереотипів у російській історіографії? За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Друге видання. Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2023. Книга 2. С.1515-1517.

Тарас Беднарчик,
кандидат філософських наук, доцент,
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова;
Мирослава Беднарчик
викладач,
Вінницький медичний коледж імені Данила Заболотного

ЕВТАНАЗІЯ НА ПОЛІ БОЮ У ВІЙНАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Тривожні думки про долю захисників України не полишають нашої свідомості. На третьому році широкомасштабного вторгнення РФ є очевидним, що на полі бою цієї вкрай жорстокої війни можуть трапитися найдраматичніші випадки. Хвилювання громадськості, зокрема, підтверджує тема усної доповіді першокурсника ВНМУ ім. М.І.Пирогова Д. Орлюка «Проблема евтаназії в умовах українсько-російської війни» під час студентської конференції «Перший крок в науку – 2024» [1].

З давніх часів військова етика припускала можливість покласти своє життя при невиконанні наказу або з метою уникнення полону. Навіть традиційні християнські церкви не наважувались тлумачити це як гріхове самогубство. З історії відомо, що однією з головних причин добивання важкопоранених братів по зброї були ситуації, коли їх як нетранспортабельних очікували тортури і мученицька смерть від рук ворога, що переважає на полі битви або контролює місцевість інциденту («удар милосердя»). Подібне ставлення до полонених і поранених традиційно засуджується та класифікується як військовий злочин, але часто трапляється, коли ворогуючі сторони є непримиренними ворогами, зокрема, з ідеологічних причин. У мемуаристиці ветеранів такі епізоди згадуються без оголошення подробиць. Як правило йдеться про поранених, які самі заподіяли собі смертельний постріл, щоб не обтяжувати товаришів. Проте назвемо й яскраво змальований приклад добивання іншою особою. У творчості раннього радянського письменника Б. Лавреньова (1891-1959), активного учасника Першої світової війни та Громадянської війни у Росії досить відверто показані масштаби насильства та падіння гуманних норм моралі під час вказаних подій. У повісті «Вітер» (1924) описаний епізод розгрому підрозділу російських червоногвардійців у Криму. Залишки загону сховалися у каменоломні, де невдовзі померли декілька поранених. Усвідомлюючи, що через раніше здійснені злочини червоногвардійці не отримають помилування,

вони вирішують непомітно вирватись із пастки. Оскільки важкопоранені цієї групи були приречені, то їх добили з вогнепальної зброї.

- Не всі можуть йти, Василю! Троє зовсім слабкі! З собою не візьмеш!

Переглянулися і потупили очі.

- Ех, мати їхню... нарobili справ!

- Братки, не кидайте нас живими! Замордують! – заскреготівши зубами, простогнав поранений. – Краще покінчить відразу.

І стало легше, коли це сказав сам поранений.

Зібралися опівночі, розподілили хліб і рушниці на більш сильних, підтягнули спорядження.

Перед виходом з каменоломні Гулявін поклав до кашкета десять папірців.

- Тягни! Потім запалю сірника. В кого буде з хрестом...

Мовчки тягнули папірці, спалахнув сірник, і ахнув низенький коренастий Петренко.

- З хрестом... В мене...

Виповзли нагору. У чорній дірі каменоломні навздогін один одному задихнулися три постріли, і гойдаючись, виповз нагору Петренко.

- Ну!.. Все?.. Рушай, братки!.. [2, с. 140].

Відзначимо, що радянські критики того часу не заперечували цей епізод як недоречне перебільшення чи паплюження честі червоногвардійців.

Очевидною причиною вдатися до евтаназії могли бути особливо тяжкі поранення несумісні з життям. Один з прикладів залишився у спогадах цивільної особи, перекладачки Т. С., яка приховувала своє ім'я через антирадянську позицію. Йдеться про вихід з оточення на території Білорусі німецьких військ і союзних їм козацьких підрозділів (1944): «Йдемо по дорозі на Слонім пісками і лісами. Нас обтікають машини усіх гатунків і видів, не знаю яких установ. Машини буксують. Перерізали і зупинили нашу колону. З першої машини виходить молоденький юнак-донець, який народився у Югославії, водій машини, подивитися, чому вона не йде. Він наступив на міну. Моторошне і страшне видовище. Бідного юнака німці пристрелили, так як все його молоде тіло розміталось у різні боки: там рука, там інша, там нога...» [3, с. 19]. Відзначимо, що в цьому випадку смертельний постріл здійснили не земляки, а союзники-німці, які, очевидно, розуміли делікатність ситуації.

Про визнання евтаназії у країнах з тоталітарним чи авторитарним режимами широко відомо. Важче знайти приклади цього у подіях після Другої світової війни, оскільки за її підсумками антигуманні дії лікарів були визнані

злочинною діяльністю. Все ж нам вдалося знайти відповідне свідчення. Український громадський і військовий діяч В. Бобрович як представник військового контингенту СРСР в 1971 р. брав участь у В'єтнамській війні. Він відзначив у спогадах, що влада цієї країни застосовувала евтаназію стосовно осіб, травми і поранення яких вели до подальшої втрати працездатності: «На повороті танк Т-54 занесло з полотна дороги, машина з'їхала в кювет і перевернулася. Люди, які сиділи на броні, були вдавнені в м'який болотистий ґрунт і одразу не загинули. Вони жахливо голосили весь час, доки танк намагалися відтягнути тросами. Тоді я не знав, що в'єтнамці попросту добивають знівечених. Відсутність інвалідів впадала в око на вулицях в'єтнамських міст: як-не-як, країна воювала вже двадцять п'ять років. У тому ж Гамбурзі безрукі та безногі п'ятдесяти-шістдесятирічні чоловіки траплялися на кожному кроці. Було видно, що це покоління воювало. Пізніше поранені на милицях не були рідкістю в Тбілісі чи Загребі. Більш досвідчені товариші розвіяли моє здивування. З'ясувалося, що тих калік, які не володіли корисними ремеслами (наприклад, безногі кравці або шевці) чи не мали добре підвішеного язика (задля використання їх у пропагандистських цілях), у шпиталях просто присипляли» [3, с. 34].

У підсумку відзначимо, що евтаназія на полі бою, як неофіційне явище траплялася за високої інтенсивності бойових дій, коли рахунок жертв вимірювався десятками тисяч, коли принаймні одна зі сторін нехтувала правилами ведення війни і допускала мордування полонених і навіть поранених.

Література

1. Програма XXI Студентської наукової конференції з міжнародною участю «Перший крок в науку – 2024» 18-19 квітня 2024 р. Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, 2024.
2. Лавренев Б. Вітер: Морські повісті радянських письменників. Сімферополь: Таврия, 1988. 304 с.
3. Бобрович В. Индокитай. Война у натовпі. Київ: Видавничий дім «АМАДЕЙ», 1999. 384 с.

Дрозд Богдан
аспірант,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

У сучасному постіндустріальному світі разом з поширенням мобільних гаджетів стали популярними соціальні мережі. Вони швидко впровадилися в наше повсякденне життя, кардинально змінивши сприйняття оточуючого світу. Проте з часом позитивний вплив соціальних мереж почав змінюватися на негативний, особливо після початку російсько-української війни. Віртуальний простір соціальних мереж перетворився на зону справжніх бойових дій, яку використовують російські спецслужби для поширення дезінформації та засобу впливу на свідомість громадян України. На сьогодні в українському віртуальному просторі можна виділити три найбільш небезпечні соціальні мережі:

- 1) Російський багатоплатформовий месенджер «Telegram».
- 2) Китайський соціомедійний застосунок «Tik-Tok».
- 3) Соціальна мережа «Facebook».

Творцем «Telegram» є російський бізнесмен Павло Дуров, який до створення месенджера був генеральним директором «Вконтакте». У 2014 році він самостійно пішов з посади, продавши контрольний пакет своїх акцій у компанії. За словами бізнесмена, він був змушений так зробити, оскільки представники ФСБ Росії вимагали від нього видати особисту інформацію про організаторів Євромайдану в Києві [2]. Зауважимо, що в 2017 році в Україні було заблоковано найпопулярнішу соціальну мережу «Вконтакте». Громадяни нашої держави стали шукати нові платформи для спілкування в онлайні. «Facebook» та «Telegram» стали новими популярними соціальними мережами. Починаючи з 2020 року, особливо серед молодшої аудиторії, популярним став «Tik-Tok». За результатами опитування «Медіа споживання на звільнених і прифронтових територіях», проведеного КМІС у серпні 2023 року, більшість респондентів в Україні використовують соціальні мережі як основне джерело інформації [4].

Лідерами серед затребуваних соціальних мереж в нашій державі стали Telegram та Facebook. Серед опитуваних віком до 25 років, 40% висловили довіру до Tik-Tok. Результати попереднього дослідження підтвердилися у

новому опитуванні «Дослідження громадської думки для консультативної місії Європейського Союзу в Україні» [5]. Згідно з ним 44% українців отримують інформацію з телеграм-каналів, серед яких немає одноосібних лідерів [5].

Через безперервне поширення дезінформації, фейків та проросійських наративів на цих соціальних платформах, представники офіційної влади України виступають за повне блокування «Telegram» та «TikTok». Американська корпорація RAND дійшла до висновку, що починаючи з 2014 року, Росія веде цілеспрямовану політику впливу на українську громадську думку через соціальні мережі. Дослідники RAND визначили ключові ознаки діяльності російської пропагандистської машини: ігнорування об'єктивної реальності, великий обсяг і багатоканальність вкидання інформації, відсутність логіки й послідовності, а також швидкість, безперервність і багаторазове повторення [3, с.111].

Про вразливість українського соціуму щодо поширення проросійських наративів у соціальних мережах свідчать два випадки, які стали відомі у 2023 році. Перший трапився на початку 2023 року, коли ФСБ Росії, використовуючи Telegram-канали, поширювали серед підлітків популярну в Росії субкультуру шанувальників аніме «Hunter x Hunter» – «ПВК Редан» [1]. Згодом, коли ситуація на фронті стала особливо напруженою, в тилу групи підлітків, яких спрямовували анонімні «куратори», організовували масові бійки у центрах великих міст України.

Ще одним прикладом використання соціальних мереж є широке поширення російського серіалу «Слово пацана. Кровь на асфальте» в Україні. Завдяки медійній платформі TikTok почали поширюватися відеоролики з саундтреками з цього серіалу та оглядом різних блогерів нового російського продукту. Навіть при наявності геноцидної війни Росії проти України, очевидної російської пропаганди та романтизації насильства, станом на грудень 2023 року саундтрек з цього серіалу займав перше місце у топ-100 Apple Music Ukraine [6].

Загалом, у постіндустріальному суспільстві соціальні мережі стали основним джерелом комунікації та обміну інформацією між людьми. В умовах російсько-української війни соціальні мережі стали інструментом для донесення пропаганди. Після 2014 року російські спецслужби активно використовували соціальну мережу «Вконтакте», а після 2017 року – «Telegram», «Facebook» та «TikTok» для впливу на суспільну думку громадян України. Офіційні представники української влади звертають увагу на необхідність блокування «Telegram» та «TikTok». Негативний вплив цих соціальних мереж простежувався протягом двох останніх років війни. Найбільш

успішними кейсами ФСБ Росії в інформаційній війні проти України стали масові бійки представників проросійської субкультури «ПВК Редан» в Україні та популяризація російського серіалу «Слово пацана» серед українського населення. Безперечно в сучасному світі соціальні мережі стали новим театром військових дій. Від того, хто переможе у цій мережевій війні, буде залежати майбутнє нашої держави.

Література:

1. Бійки підлітків відбуваються у містах України: з РФ прийшла агресивна субкультура «ПВК Редан». URL: <https://www.unian.ua/society/pvk-redan-vlashtuvali-biyki-v-kiyevi-harkovi-i-lvovi-shcho-vidomo-12161652.html>.
2. Засновник «ВКонтакте» залишив і компанію, і Росію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25359179.html>.
3. Кулеба Дмитро. Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Вид. 3-тє, оновл. Київ : Книголав, 2022. 384 с.
4. Медіа споживання на звільнених і прифронтових територіях. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1308&page=9>.
5. Результати всеукраїнського опитування для консультативної місії європейського союзу в Україні. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1307&page=9>.
6. «Слово пацана»: чому цей серіал зненавиділи в Україні та чому підлітки «підсіли» на нього. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/slovo-pacana-chomu-cey-serial-znenavidili-v-ukrayini-ta-chomu-pidlitki-pidsili-na-nogo-2468176.html>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Ковтун Н. М.

*Юлія Огороднійчук,
аспірантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК МЕГАТРЕНД СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасна епоха є однією з найскладніших і найбільш крихких в історії людства. Новітні інформаційно-комунікативні та цифрові технології, штучний інтелект докорінно перетворюють практично всі сфери суспільного життя, змінюють глобалізований світ. Нинішній час можна назвати часом сміливих

заходів та ідей. Саме тому, все частіше стикаємося з тим, що частиною нашого життя стає віртуальна реальність.

Термін «віртуальна реальність», слушно зазначає В. Волинець, володіє багатозначним семантичним полем з нечіткими межами [1]. Про віртуальну реальність говорять, пов'язуючи її з телебаченням, Інтернетом, електронними засобами комунікацій, комп'ютерними програмами тощо. Вважається, що термін «віртуальна реальність» (*virtual reality*) в сучасному значенні вперше ввів (або, на думку деяких, популяризував) в 1987 році відомий діяч кіберкультури, засновник лабораторії візуального програмування Джарон Ланьє. Сьогодні цей вислів швидко поширився і набув значної популярності.

Філософській енциклопедичний словник тлумачить віртуальність (лат. *Virtualis* – можливий, спроможний, здатний) як характеристику квазіреальності деяких об'єктів та їх властивостей, що використовується для пояснення, опису й аналізу як об'єктивно існуючих предметів, так і штучно створених сучасними інформаційними технологіями, зокрема комп'ютерною технікою. До першого виду віртуальної реальності належать: абсолютно тверде тіло, абсолютно сухе повітря, абсолютно рівна поверхня, ідеальний газ, точка, віртуальні мікрочастинки і т. ін.; до другого – тримірні об'ємні тіла і різні трансформації їх форм, що здійснюються на двомірному (плоскому) екрані дисплея; а також комп'ютерні програми та ігри [2, с. 92-93].

У визначенні віртуальної реальності П. Герчанівською акцент робиться на її інтерактивності: «Віртуальна реальність (лат. *virtus* – можливий, уявний + *realis* – дійсний, існуючий) – 1) термін, що характеризує тип відтворення дійсності та відчуттів, що виникають в реальності за допомогою спеціальних комп'ютерних засобів; 2) високорозвинена форма комп'ютерного моделювання, яка дозволяє користувачеві зануритися в штучний світ і безпосередньо діяти в ньому за допомогою спеціальних сенсорних пристроїв, що пов'язують його рухи з аудіовізуальними ефектами. Характерними ознаками віртуальної реальності є: моделювання в реальному масштабі часу, імітація навколишнього оточення з високим ступенем реалізму; можливість впливати на зовнішню обстановку і мати при цьому зворотній зв'язок» [3, с. 38].

У сучасному світі закріпилося визначення, що віртуальна реальність – це, перш за все, комп'ютерні системи, які забезпечують візуальні й звукові ефекти, що занурюють глядача в уявний світ за екраном. Користувач оточується породженими комп'ютером образами і звуками, що дають відчуття реальності. Він взаємодіє зі штучним світом за допомогою різноманітних сенсорів.

Зазначимо, що визначення віртуальної реальності природно походить із визначень як «віртуального», так і «реального». Визначення «віртуального» є

близьким, а реальність – це те, що ми відчуваємо як люди. Отже, термін «віртуальна реальність» в основному означає «майже реальність». Звичайно, це може означати що завгодно, але зазвичай це стосується певного типу симуляції реальності [1].

Все, що ми знаємо про нашу реальність, проходить крізь наші органи чуття та системи сприйняття. Іншими словами, весь наш досвід реальності – це просто поєднання сенсорної інформації та механізмів нашого мозку, які сприймають цю інформацію. Цілком зрозуміло, що якщо людина може представити свої відчуття вигаданою інформацією, то й її сприйняття реальності також зміниться у відповідь на це. Їй буде представлена версія реальності, якої насправді не існує, але з її точки зору вона буде сприйматися як реальна, тобто як віртуальна реальність. Зазначимо, що віртуальна реальність швидко прогресує, очікуються постійні прориви в різних галузях. Так, згідно з останнім звітом International Market Analysis Research and Consulting Group, очікується, що глобальний ринок віртуальної реальності до 2032 року досягне 313,5 мільярдів доларів [5].

Майбутнє віртуальної реальності залежить від її дедалі більшої доступності. Це, в свою чергу, створює нові можливості для програм віртуальної реальності в різних галузях, таких як підприємства, охорона здоров'я, освіта тощо. Ця доступність дозволить охопити цією технологією набагато ширшу аудиторію.

Оскільки попит на віртуальну реальність зростає, її користувачі можуть очікувати підвищення рівня занурення, наближаючи їх до реального життя. Віртуальна реальність зосереджуватиметься на створенні гіперреалістичних вражень із залученням багатьох органів чуття. Крім того, віртуальна реальність забезпечить віртуальне спілкування на робочому місці, яке буде настільки ж ефективним, як і спілкування віч-на-віч.

Очікується, що інтеграція доповненої реальності з віртуальною реальністю відкриє нові можливості. Водночас забезпечення безпечного віртуального досвіду, що відповідає віку, стане головною проблемою в усьому світі в майбутньому.

Незалежно від того, чи це доповнена реальність, віртуальна реальність чи змішана реальність, кожна захоплююча технологія має потенціал для покращення цифрового досвіду для людей. Звичайно індустрії віртуальної реальності ще багато чого потрібно зробити, перш ніж втілити в життя своє бачення повного занурення в середовище, яке дозволяє користувачам отримувати численні відчуття таким чином, що наближає реальність.

Але, з другого боку, зазначає В. Воронкова, «незважаючи на позитивний вплив цифрових технологій на зростання економіки, не менш важливо врахувати можливі негативні наслідки для ринку праці. Поширення технологічного безробіття випереджає темпи вирішення проблем, революція нових технологій викликає глибокі соціальні потрясіння, що були пов'язані з попередніми промисловими революціями» [4, с. 17].

Водночас ми стикаємось з проблематикою глибокого відчуження особистості від реального світу. Адже чим глибше користувачі будуть занурюватися в середовище віртуальної реальності і блокувати своє фізичне оточення, тим більше вони можуть призупинити свою віру та прийняти її як реальну, навіть якщо вона фантастична за своєю природою.

Література

1. Волинець В.О. Віртуальна реальність: поняття та сутність. Питання культурології. 2014. №30. URL: irbis-nbuv.gov.ua.
2. Культурологія: термінологічний словник. К.: Національна Академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2015. 439 с.
3. Філософський енциклопедичний словник. К. : Абрис, 2002. 745 с.
4. Цифрова трансформація промислового менеджменту: теорія і практика : монографія за ред. д. філософ. н., проф. В.Г. Воронкової, д. е. н., проф. Н.Г. Метеленко. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. 816 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Козловець М. А.

Данило Самойленко,

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Зі здобуттям Україною новітньої незалежності після розпаду Радянського Союзу в 1991 році, здавалося, що століттям російського імперіалізму на українській території нарешті покладено край. Однак, наслідки майже чотирьохсот років колоніалізму не можна було усунути миттєво, і спроби новонародженої незалежної української держави розбудувати націю були

незабаром ускладнені, оскільки громадяни зіткнулися з конкуруючими наративами національної ідентичності.

Як колишні жителі СРСР, українці, які жили в часи новітньої незалежності, вирости, розмовляючи російською та дивлячись на російських лідерів у часи геополітичної нестабільності. У той час як одні вважали незалежність шансом сформувати національну ідентичність, зосереджену на українській етнічності та культурі, інші не бажали відмовлятися від своєї довготривалої радянської ідентичності та культурних наративів і мовних практик, які вона охоплювала. Не було досягнуто єдиної думки щодо того, чи має українська нація зосереджуватися навколо поняття ідентичності, яке базується на етнічній українській культурі, чи такої, яка охоплює взаємопов'язану історію російського та українського народів. Отже, питання національної ідентичності залишалось предметом суперечок серед українців уже понад тридцять років.

Одним із найпоширеніших і дуже політизованих питань у дискусії про українську національну ідентичність є мова. Політизація мови в Україні – явище не нове. Інтенсивний політичний розкол, який гальмував українське національне будівництво з часів незалежності, є результатом чотирьох століть мовної русифікації, проголошеної лідерами трьох російських держав: Московського царства, Російської імперії та Радянського Союзу. З початку 1600-х років російські правителі нав'язували свою мову та культуру етнічним українцям через політику мовного планування, освітню практику та примусову культурну і мовну русифікацію.

Як прямий результат радянської мовної та освітньої політики, багато українців сьогодні вільно володіють як російською, так і українською, хоча ставлення до обох мов значною мірою залежить від таких факторів, як вік, регіон та етнічна належність. Хоча розпад СРСР каталізував український націоналістичний рух, який розвіяв уявлення про двомовну державу, російська мова зберегла сильну присутність в Україні, особливо в східних регіонах країни. Політики з цих областей, як і їхні виборці, є переважно російськомовними, керуються проросійськими, антизахідними платформами, пропагують концепцію української нації, яка є прямою опозицією до тієї, яку підтримує український націоналістичний рух. Результатом є пряма боротьба навколо питання української національної ідентичності, для якої мова є центральною. Використовуючи мову як зброю заради політичної вигоди, українські державні чиновники загострили мовну напругу, змінивши ставлення до мови та кризу національної ідентичності.

На внутрішньому рівні політизація мови мала серйозні наслідки для незалежної України. Так, ухвалений у 2012 році Верховною Радою України

закон «Про засади державної мовної політики в Україні» [9], який посилив статус і використання російської мови на всій території центральних та східних областей України, викликав обурення серед українців, які вважали, що їхня титульна мова мала зберегти статус єдиної офіційної мови, а російська мова виступала символом імперіалізму. Суспільний резонанс, викликаний ухваленням мовного закону 2012 року, допоміг мобілізувати український проєвропейський рух, результатом якого стали Євромайдан і Революція Гідності. Кульмінацією цих подій, які тривали з листопада 2013 року до лютого 2014 року, стало усунення проросійського президента України В. Януковича.

Однак українська внутрішня політика має наслідки, які поширюються за межі національних кордонів. Президент Росії Путін скористався українськими політичними рухами, які мали місце в 2013-14 роках, і використав їх як виправдання для початку військової операції проти України на початку 2014 року, яка зрештою переросла в повномасштабну російсько-українську війну [1].

Вітчизняні дослідники відстежують вплив політичних потрясінь на мовну практику та національну ідентичність в Україні. Так, опитування, проведене В. Куликом, засвідчило, що значна кількість респондентів свідомо змінили своє мовлення в період між 2012 і 2014 роками. Те ж дослідження показало зменшення кількості російськомовних і відповідне збільшення кількості україномовних по всій Україні за ці роки [2]. Цю зміну не можна віднести лише до однієї події; скоріше п'ять великих політичних подій відбулися між 2012 і кінцем 2014 року, які могли вплинути на сприйняття українцями російської та української мов та їх використання. Зміни в мовній практиці, зафіксовані за той період часу, які були каталізованими як внутрішніми, так і зовнішніми політичними подіями, дозволяють припустити, що останній наступ Росії на Україну, розпочатий у лютому 2022 року, міг уже змусити деяких українців змінити своє використання мови.

Наслідком зміни мовних практик у відповідь на геополітичні розколи є те, що мова справді є фундаментальним компонентом національної ідентичності. З цією метою вона часто використовується як інструмент гомогенізації, примусово чи добровільно. Політика стандартизації мови, нав'язана етнічним українцям російськими лідерами протягом століть, мала на меті підірвати та знищити українську культуру та мови, і те саме можна сказати про триваючий військовий напад Росії на Україну.

Отже, можемо стверджувати, що минулі політичні конфлікти в Україні стали каталізатором очевидних змін у мовних практиках громадян сьогодні. Коли Росія повномасштабно вторглася в Україну 24 лютого 2022 року, зароджуваний російськомовний комплекс української національної

ідентичності був зруйнований, що зробило російську мову несумісною з будь-якими існуючими концепціями української національної ідентичності. У результаті східні українці, які, можливо, ідентифікували себе з російськомовним українським комплексом національної ідентичності між 2015 і 2022 роками, були змушені знову переглянути свою ідентичність. У них залишилося два варіанти: етнічний український національний комплекс ідентичності, який вимагав переходу на українську мову, і проросійська сепаратистська ідентичність, яка дозволяла продовжувати використання російської мови за рахунок підтримки незалежності України. Для багатьох, здається, вибір був очевидним: велика кількість колишніх російськомовних українців не гаяли часу, засуджуючи російську мову як продовження ворога, пережиток імперіалізму та символ гноблення, приєднавшись до своїх західних колег у відмові від російської на користь української та повної інтерналізації цінностей, втілених етнічним українським комплексом національної ідентичності.

Російське вторгнення в Україну стало каталізатором відмови країни від російської мови та підштовхнуло громадян з усіх регіонів України до єдиної концепції нації. Цей поворот до одномовності допоміг подолати розрив між конкуруючими концепціями національної ідентичності, які виникли та збереглися внаслідок історичного російського імперіалізму. Відбувся широкомасштабний перехід на українську мову серед громадян, мовна та освітня політика в традиційно російськомовних частинах України була швидко переписана. Відбулася громадська та державна заборона на використання російської мови в публічному просторі. Це глибоко вплинуло на концепцію національної ідентичності країни та на мовну практику громадян.

Література

1. Biersack J., & O'Lear, S. (2014). The Geopolitics of Russia's Annexation of Crimea: Narratives, Identity, Silences, and Energy. *Eurasian Geography and Economics*, 55(3), 247–269. URL: <https://doi.org/10.1080/15387216.2014.985241>.
2. Kulyk V. (2019). Memory and Language: Different Dynamics in the Two Aspects of Identity Politics in Post-Euromaidan Ukraine. *Nationalities Papers*, 47(6), 1030-1047. URL: <https://doi.org/10.1017/nps.2018.60>.
3. Shulman S. (2005). National Identity and Public Support for Political and Economic Reform in Ukraine. *Slavic Review*, 64(1), 59–87. URL: <https://doi.org/10.2307/3650067>.
4. Haugen E. (1966). Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist*, 68(4), 922–935. URL: <http://www.jstor.org/stable/670407>.

5. Geeraerts D. (2016). Cultural Models of Linguistic Standardization. *Diacronia*, 3, 1–21.

6. Kudriavtseva N. (2021). Standard Ukrainian in the Multilingual Context: Language Ideologies and Current Educational Practices. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42(2), 152–164. URL: <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1715990>.

7. Kulyk V. (2013a). Language Policy in Ukraine: What People Want the State to Do. *East European Politics and Societies*, 27(2), 280–307. URL: <https://doi.org/10.1177/0888325412474684>.

8. Kuzio T. (2019). Russian Stereotypes and Myths of Ukraine and Ukrainians and Why Novorossiya Failed. *Communist and Post-Communist Studies*, 52(4), 297–309.

9. Закон України «Про засади державної мовної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Козловець М. А.*

Ростислав Чаплінський,

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТОТАЛЬНІСТЬ ВІДЧУЖЕННЯ У БУТТЄВОСТІ ЛЮДИНИ

Поза тим, що витoki осмислення феномену відчуження сягають ще давньогрецьких часів, увага до нього на кожному наступному історичному етапі розвитку філософської думки посилювалася. У ньому зафіксувалася характерна суперечливість діяльності, що обумовлена специфікою включення індивідуальних вчинків людини в «стихію всезагальності» (Георг Гегель). Наразі ця «фундаментальна метаморфоза людської діяльності» [4, с. 89] впливає на різні модуси людського буття, набувши статусу засадничої категорії у вирішенні онтологічних, праксеологічних, аксіологічних, епістемологічних та інших філософських проблем.

Одним із перших теоретиків осмислення відчуження став Карл Маркс («Економічно-філософські рукописи 1844 року»). До нього відчуження трактувалось як суб'єктивний феномен свідомості людини, а він надав йому конкретно-історичного характеру й змістив акценти у його розумінні на об'єктивну соціально-економічну складову. Таке потрактування дозволило

філософу надати домінантності економічному відчуженню, котре, на його думку, домінує над всіма іншими формами відчуження. У антропологічному вченні К. Маркс погодився з тезою матеріалістичної філософії, що людина це природна істота, але водночас наголосив, що не все в житті людини можна пояснити природними закономірностями. У розумінні сутності людини він віддав перевагу діяльнісному підходу, за яким вона є результатом власної діяльності та історії, адже осмислюючи її, ми вдаємося до аналізу практичної діяльності реальної людини у конкретній історичній ситуації. Спираючись на здобутки попередніх філософів (насамперед Г. Гегеля та Л. Фойєрбах), він перевів матеріалістичне потрактування людини у площину економіки, де, як слушно зауважив Б. Рассел, «рушійною силою насправді є відношення людини до матерії, найважливішим компонентом якого є спосіб виробництва» [1, с. 654].

Аналізуючи поліваріантність відчуження, А. Степанов узагальнив здобутки К. Маркса, відповідно до яких окреслив наступні його прояви: по-перше, відчуження від процесу і продукту, що реалізується через суб'єктивну невдоволеність, відчуття вимушеної діяльності, нетворчий характер діяльності; по-друге, відчуження від родової сутності, що проявляється у неспроможності сприймати людський смисл культури та «сліпоті» до цінностей; по-третє, відчуження від предметного світу, що детермінується матеріальними накопиченнями і приватною власністю; по-четверте, відчуження від цілісності життя, що зумовлює його фрагментацію, розірваність і чужість; по-п'яте, відчуження людини від людини, внаслідок чого домінує дегуманізація відношень [3, с. 107].

Зрозуміло, що стрімкі зміни у буттєвості людини ХХ ст., посилення екзистенційної тривоги, ескапізм техніки і технологій актуалізували потребу ґрунтовнішого розуміння феномену відчуження. Так, Е. Фромм, поєднавши марксистський підхід у розумінні відчуження зі здобутками філософії екзистенціалізму (за Ж.-П. Сартром, відчуження пов'язане із суб'єктивним досвідом, що виникає при зустрічі з Іншим [2]), розуміє його як суб'єктивний феномен, тобто такий спосіб сприйняття, за якого людина втратила зв'язок як з іншими, стає відстороненою від самої себе, сприймає все за допомогою здорового глузду і відчуттів, але без продуктивного зв'язку зі світом і собою.

Рутинізація, «ринкова орієнтація», уречевлення і фетишизація соціальних відносин, витіснення антропологічно й аксіологічно орієнтованих сенсів сучасною людиною катастрофічно посилюють феномен відчуження і основною його рисою роблять конформізм. Людина, за слушним спостереженням Ж. Бодрійяра, вже втратила здатність забезпечувати межі власного буття, натомість «тотальне відчуження» розширює сферу впливу.

Література

1. Рассел Б. Історія західної філософії. Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. Київ : Основи, 1995. 759 с.
2. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо : нарис феноменологічної онтології. Пер. В. Лях, П. Таращук. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 855 с.
3. Степанов А. О. Поліваріантність відчуження як феномену кризової культури. *Молодий вчений*. 2016. № 10. С. 106–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_10_26.
4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис. 2002. 742 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Ковтун Н.М.*

Карина Вестімова,

магістрантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Ментальність – це спосіб мислення, загальна духовна налаштованість та установки індивіда або соціальної групи до навколишнього світу. Це своєрідна призма, через яку людина сприймає світ та своє місце в ньому. Таким чином, можна стверджувати, що менталітет є характеристикою кожної людини, незалежно від її етнічного походження, соціального стану, статі, мови та інших аспектів.

Термін «ментальність» у науковий обіг ввійшов у 1958 році завдяки французьким дослідникам Ж. Люб'є та Р. Мандру. Сформована вченими концепція дозволяє аналізувати психічну природу людей у соціальному, політичному або етнічному контексті. Ментальність, як і багато інших характеристик, притаманних нації, важко виміряти та обґрунтувати. Як стверджують дослідники, це є потреба, яка не завжди усвідомлюється самим суспільством або нацією. Ментальність – це спосіб існування.

Ментальність зберігає генетичний код нації, допомагає зрозуміти закономірності розвитку культури та суспільної моралі. На його основі

формується відчуття ідентичності, яке визначає політичну і побутову поведінку. Якщо скласти ментальне намисто українського суспільства, то воно, мабуть, складалось би з таких перлин: хазяйновитість – консерватизм – універсальність – миролюбство – релігійність – обдарованість.

На перший погляд може здатися, що у повсякденному житті багато українців не звертають уваги на поняття «ментальність» чи «менталітет». Але насправді, ці ідеї пронизують кожен аспект нашого існування, впливаючи на спосіб, яким ми сприймаємо світ та взаємодіємо з ним. Кожна особистість, кожен вираз обличчя, кожен вчинок формує унікальний образ української ментальності. Українці це жива тканина, що реагує на впливи зовнішнього світу, але й самі впливаємо на його формування. Українська ментальність ніколи не застоюється у моменті, вона постійно тікає у майбутнє, еволюціонуючи та адаптуючись під час змін у суспільстві та у світі. Вона – це динамічний процес, який надихає нас до саморозвитку та відкриття нових горизонтів.

Українська ментальність, зміцнена століттями випробувань і випробувань, відзначається особливою стійкістю та відданістю в умовах екзистенційних викликів сучасності. Наш народ, який пройшов через бурхливі перетворення і складні періоди історії, має в собі надзвичайну силу та духовну витривалість, які дозволяють йому витримувати навантаження сьогодення. В умовах сучасності, коли світ знаходиться в стані постійних змін і турбулентності, українська ментальність проявляється у здатності до адаптації та виживання. Ми вчимося боротися зі складнощами, шукаємо творчі шляхи вирішення проблем і відкриваємо нові можливості там, де інші бачать лише перешкоди. Вона є результатом великої історичної спадщини, що оформлювалася впродовж століть та пройшла через безліч випробувань. Вона народжувалася у вогнищі революцій, війн і повстань, у непростих умовах змін політичного, соціального та економічного ландшафту. Кожен період історії України залишив свій слід у формуванні ментальності народу, надаючи йому особливу стійкість та відданість у найскладніших ситуаціях. Бурхливі перетворення та трагічні випробування українського народу не тільки випробували його силу, але й укріпили його духовну витривалість. З давніх часів українці привчалися до виживання в умовах неспинних змін і небезпеки, вчилися пристосовуватися до непередбачуваних обставин та шукати нові шляхи розвитку навіть у найтемніших часах.

Однією з найважливіших рис української ментальності в умовах сучасності є здатність до співчуття та взаємної підтримки. Ми стоїмо пліч-о-пліч з нашими співвітчизниками в часи кризи і біди, допомагаючи один одному пережити та

подолати труднощі. Ця риса менталітету проявляється на різних рівнях і відображається у нашому прагненні до взаємодопомоги та співчуття до тих, хто переживає труднощі.

Цілком очевидно, що українська ментальність становить справжнє багатство нації, вона допомагає нам пережити труднощі та вирости як суспільство. Співчуття та взаємна підтримка є основою, на якій ґрунтується наше співжиття, і ці цінності продовжують існувати незалежно від зовнішніх обставин.

Одним з основних екзистенційних викликів для України є боротьба за територіальну цілісність та суверенітет у контексті агресії з боку Російської Федерації. Російська окупація Криму та війна на сході країни відкрили новий розділ в історії України, вимагаючи від нас не лише військової відваги, але й політичної мудрості, дипломатичної вправності та здатності зберігати національний дух. Проте український народ виявляє неймовірну силу та відданість у протистоянні цим викликам. Ми не лише витримуємо тиск сучасності, але й відчуваємо натхнення для нових звершень і досягнень. Саме в цих складних умовах ми бачимо зростання громадянського суспільства, активізацію громадянської участі та зміцнення демократичних інститутів. Українці проявляють відданість своїй країні через участь у військових операціях на сході, через активну громадянську позицію та волонтерську діяльність, через підтримку реформ та змін у всіх сферах суспільного життя.

Отже, сучасні екзистенційні виклики, хоча й тяжкі, стають для українського народу важливим стимулом для розвитку та піднесення. Наша сила та відданість дозволяють нам переживати труднощі та знаходити в них нові можливості для змін і досягнень.

Література

1. Артюшенко О. М. Сучасні риси української ментальності. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 120. С. 135-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nora_2014_120_15.
2. Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії : навч. посіб. Київ: Україна, 2001. 512 с.
3. Васькович Й. Правосвідомість та її вплив на менталітет українського народу. *Право України*. 1998. № 6. С. 108-111.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Соколовський О. Л.

Олександр Данильчук
магістрант,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЗАГРОЗА ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ЛЮДСТВА

Останнім часом в інформаційному просторі все частіше лунають погрози, насамперед від Росії та Ірану, щодо застосування ядерної зброї проти тієї чи іншої держави. До того ж зростає кількість тих країн, які зацікавлені у її власному виробництві, оскільки безкарність ядерної Росії в її агресії щодо неядерної України ще раз засвідчує, що саме ядерна зброя є показником військової могутності держав у сучасному світі, особливо перед імовірною загрозою початку третьої світової війни. І якщо раніше ядерній небезпеці приділялася незначна увага, то з початком XXI століття ядерна зброя в руках тоталітарних режимів стала не лише військовим засобом, а й легким способом шантажу і досягнення своїх геополітичних стратегій.

Зауважимо, що 1 грудня 2023 року відбулася важлива подія: учасниками Договору про заборону ядерної зброї було ухвалено декларацію про заборону ядерної зброї, у якій попередили про те, що цей засіб масового знищення становить «екзистенційну загрозу для людства». Тоді ж вони підтвердили і те, що повна ліквідація ядерної зброї зараз є вкрай актуальною [1]. Саме це зумовлює важливість обраної теми та змушує нас задуматися над тим, чи справді ядерна зброя є викликом для українського суспільства.

Метою запропонованого дослідження є аналіз наукових досліджень, що дозволяють зробити висновок про загрозу ядерної зброї для існування сучасної цивілізації. У контексті цього необхідним є звернення до праць таких засновників екзистенціалізму, як А. Камю, К. Ясперса та ін.

У той час, як післявоєнні письменники ще не встигли змиритися з цілковитим спустошенням, спричиненим двома світовими війнами, були шоковані руйнівною силою атомної зброї після бомбардувань Хіросіми і Нагасакі. З цього приводу Альбер Камю писав: «Перед жахливими перспективами, що відкрилися перед людством, ми ще ясніше бачимо, що мир – єдина мета, за яку варто боротися» [2, с. 45]. Він говорив про письменників, які народилися на початку Першої світової війни, пережили Другу світову війну, а тепер «повинні виховувати своїх синів і створювати свої твори у світі, якому загрожує ядерне знищення» [2, с. 45]. І ніхто з них, за твердженням мислителя, не зобов'язаний бути оптимістом щодо майбутнього людства.

Інші мислителі-екзистенціалісти розмірковували про появу ядерної зброї у схожих термінах. Так, Карл Ясперс, наприклад, ще більш песимістично зауважував: «Можлива реальність, з якою ми повинні відтепер рахуватися – і рахуватися, зважаючи на зростаючий темп розвитку подій, у найближчому майбутньому – більше не є вигаданим кінцем світу. Це зовсім не кінець світу, а вимирання життя на поверхні планети» [3, с. 50].

Французький екзистенціалізм у розумінні екзистенційних загроз людству мав значний вплив на інші національні філософії. Прикладом цього стали цілі покоління японських письменників і філософів, які осмислювали людське і суспільне спустошення, що залишилося після американських ядерних атак на Хіросіму і Нагасакі в 1945 році. Ж.-П. Сартр, зокрема, справив помітний вплив на таких японських письменників, як О. Кендзабуро, які не лише відстоювали «літературу атомної бомби» повоєнної Японії у літературних виданнях, але й використовували розвиток культури хібакуша (людей, що пережили атомні бомбардування) для роздумів над питаннями існування людини і людства, автентичності та сорому [5, с.800].

Як активний громадський діяч, Ж.-П. Сартр публічно писав про бомбардування Хіросіми і Нагасакі і про наслідки ймовірної ядерної майбутньої війни. Хоча це не було його головною філософською проблемою, він чітко зрозумів безпрецедентну загрозу для людства ядерної зброї. Через кілька місяців після застосування ядерної зброї проти Японії французький мислитель зауважив, що «маленька бомба, яка може вбити сто тисяч одним ударом і яка завтра вб'є два мільйони, раптово ставить нас перед фактом нашої відповідальності» [4, с. 81]. І ця відповідальність полягає не лише у відповідальності особистій, а й колективній.

Отже, як бачимо, ядерна загроза є суттєвою проблемою для суспільства. Тоталітарні держави наявну в них зброю масового ураження інтерпретують як показник військової сили, тримаючи цим страху весь цивілізований світ. Безкарність агресорів лише демонструє їхню правоту і тим самим наближає загрозу ядерного конфлікту. Саме від людства залежить можливість прийняття рішення щодо його уникнення та попередження, оскільки колективна відповідальність має більшу вагу, порівняно з індивідуальною.

Література

1. Ризик виникнення глобальної катастрофи посилюється. URL: https://bastion.tv/rizik-viniknennya-globalnoyi-yadernoyi-katastrofi-posilyuyetsya_n5931.

2. Camus A. *Between Hell and Reason: Essays from the Resistance Newspaper Combat, 1944–1947*, selected and translated by Alexandre, de Gramont. Hanover and London, UK: University Press of New England. 1991. 161 p.

3. Jaspers K. *The Future of Mankind*. Chicago, IL and London, UK: University of Chicago Press, 1973. 342 p.

4. Ryder A. «Sartre's Theater of Resistance: Les mouches and the deadlock of collective responsibility». *Sartre Studies International*, 2009, P. 78–95.

5. Zala B. «No one around to shut the dead eyes of the human race: Sartre, Aron, and the limits of existentialism in the Nuclear Age». *Review of International Studies*. 2023. № 49, P. 795–812.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Ковтун Н.М.

Марина Дика

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, суттєво змінила не лише світогляд українців, а й доповнила лексичний запас більшості людей. У наше повсякдення увійшли такі поняття як «волонтерство», «донати» та інші. На будь-якому етапі війни важливу роль посідає діяльність тих, хто намагається допомогти армії, не важливо чим саме: грошима, озброєнням, продуктами харчування, предметами першої необхідності, спорядженням, медикаментами. Тому волонтерство відіграє значну роль в подіях сьогодення і є складовою майбутньої перемоги України у повномасштабній війні.

В останні роки цей вид діяльності перетворився у потужний суспільний рух, який перейняв на себе частину повноважень соціальних установ. Саме на сучасному етапі Україна переживає пік громадської активності, зовнішнім виявом чого стало зростанням безкорисливості серед населення і прагнення щирої допомоги тому, хто її потребує. А таких у нас багато: переселенці, безпритульні, поранені, діти-сироти, а також усі, хто боронить нашу державу на фронті [5, с. 277-293].

Всебічне дослідження волонтерського руху, в тому числі – з точки зору мобілізації суспільством внутрішніх ресурсів морально-етичного характеру,

сприятиме глибшому вивченню глибинних спонук українського народу до діяльності у волонтерській ніші всенародного опору ворожій агресії.

Метою роботи є аналіз мотиваційних аспектів волонтерського руху в Україні, зокрема, на Житомирщині в період російсько-української війни (2014-2023 рр.).

Досліджувана нами проблема уже стала предметом наукових пошуків низки сучасних дослідників, зокрема, Г. Крапівіної, О. Марушкіної [4], Н. Позняк-Хоменко, В. Підгайної [7], О. Панькової і О. Касперовича [5], та ін. Учені вивчають волонтерський рух в аспекті його схожості та відмінностей у порівнянні зі світовим досвідом; масштабів поширення та об'єктів спрямування; еволюції визнання з боку суспільства та держави тощо.

Насамперед визначимося щодо дефініцій ключових понять, використовуваних у нашій роботі. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» вона трактується як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги – роботи та послуги, котрі безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [8].

Традиційно виокремлюють величезну кількість напрямків добродійної діяльності – розвиток освіти і науки, охорона навколишнього середовища, допомога тваринам, реконструкція історичних та культурних пам'яток, підтримка біженців, безпритульних, малозабезпечених, організація соціокультурних заходів, пошук зниклих, евакуація населення та ін.

«Найважливішим аспектом діяльності волонтерських установ є їх соціальна та державна вагомість. Так, добровільність цього руху формує сильне, соборне суспільство» [7]. Спільна безкорислива праця на користь загальнодержавних інтересів, особливо в період кризових ситуацій, перед загрозою втрати власної державності є надзвичайно потужним об'єднуючим чинником українського суспільства. Волонтерська діяльність, поміж іншого, сприяє формуванню у громадян почуття співпричетності й співвідповідальності за долю держави. Важко переоцінити роль і значення волонтерського руху для формування свідомого в Україні громадянського суспільства, без чого наш поступ у загальноєвропейську спільноту був би абсолютно неможливий.

Волонтерський рух в Україні має тривалі традиції, починаючи з початку минулого століття. Сплеск його піднесення спостерігається з періоду Революції Гідності. Саме тоді волонтери своєю діяльністю забезпечили, насамперед, її

широку матеріально-фінансову підтримку. Щодоби до мітингувальників приєднувалося добровольці, які організували польові кухні, допомагали продуктами харчування, предметами першої необхідності, ставили намети, надавали медичну, психологічну або ж юридичну допомогу. Українці продемонстрували гідний приклад самоорганізації з метою перетворення України на сильну, європейську державу [7, с. 423].

В умовах російсько-української війни майже всі українці стали волонтерами, оскільки свою небайдужість демонструють усі верстви українського населення: діти, підлітки, молодь, дорослі, люди похилого віку. Інформаційний простір України переповнений історіями про те, як швидко закриваються збори на ті чи інші військові потреби, про героїчні пожертви окремих людей. І це приємно вражає та викликає захоплення не лише на державному рівні, а й на рівні світової спільноти. Недаремно вважають, що у перші дні повномасштабного вторгнення Україна зуміла вистояти саме завдяки тим, хто віддавав останнє на її благо [4, с. 81].

Важливою складовою волонтерської діяльності є мотиваційний чинник. Досить часто серед основних причин залучення до такої жертвовної роботи виокремлюють: почуття обов'язку перед державою, суспільством; прагнення бути корисним; моральне задоволення від вдячності людей, котрим надана допомога; самореалізація та подальше професійне зростання; отримання соціального та суспільного визнання тощо. Існує багато наукових теорій, в основі яких лежать різні підходи щодо класифікації таких мотивів. На нашу думку, заслуговує на окрему увагу теорія «альтруїзму – егоїзму», запропонована західними дослідниками А. Омото і М. Снайдером. Учені виокремлюють дві основні групи мотивів: «...до першої належать ті, які ґрунтуються на почутті морального та релігійного обов'язку, на бажанні допомагати іншим. Другу групу складають мотиви, засновані на егоцентризмі, коли люди займаються волонтерством з метою отримання вигоди або ж якоїсь користі для себе. Наприклад, у молодих людей особливо вираженим є мотив набуття нових знань, умінь та навичок, адже часто для них волонтерство – прямий шлях до майбутньої професійної діяльності» [3, с. 39]. Нам імпонує така точка зору і для того, щоб спростувати, або підтвердити її, ми провели власне дослідження в межах роботи над міні проектом про волонтерський рух на Житомирщині, сфокусувавши увагу на його молодіжному крилі.

Волонтерський рух на Житомирщині має багаті традиції. З початком російської агресії тут спостерігається сплеск цього виду діяльності. Відрадно,

що чи не в перших його лавах стійку позицію займає молодь. Одним із відомих місцевих активістів є молодий житомирський вчитель історії Андрій Магалецький, який, окрім іншого, ще з 2014 року займається донорською діяльністю і бере участь у низці суспільних проєктів. «Зайнятися волонтерством, – зазначає А. Магалецький, – мене спонукало те, що перші загиблі на цій війні були саме із 95 десантно-штурмової бригади, яка ще носить назву Житомирська. І хоча я був далекий від армії, але звістка про смерть бійців зачепила мене емоційно. Саме того дня я поїхав на КПП і запропонував свою допомогу від імені Житомирського державного університету імені Івана Франка, головою студбратства якого був на той час. Тоді до мене поставилися досить з обережністю. Вже значно пізніше вони зізналися, що думали, що мене підіслали з Беркута» [1].

Згодом волонтерство перетворилося у невід’ємну частину його повсякденного буття, «умовну складову навчання, і в якийсь момент це стало звичним явищем. Я навіть задумувався, що мені складно уявити як після нашої перемоги ми житимемо без волонтерства», пригадує Андрій 2014 рік [1]. У день повномасштабного вторгнення росіян в Україну перед такими як А. Магалецький питання вибору уже не стояло. Вони відчували громадянський і моральний обов’язок перед своїм народом, перед тими, хто став на захист країни зі зброєю в руках. «Я не маю права зупинитися у своїй допомозі, бо це справа усього мого життя» – зазначає Інеса Новицька, викладачка Житомирського державного університету імені Івана Франка а разом і активна діячка волонтерського руху. Житомирщини [2].

У розмові з волонтерами часто виникає питання про «внутрішнє вигорання», віднайдення внутрішніх ресурсів для відновлення сил, які підточуються відчуттям зневіри, тотальної втоми, часто глухого опору з боку чиновників чи, навіть, суспільства. Рецепт боротьби зі зневірою в А. Магалецького виглядає так: «Варто порівняти з тим, де ми знаходимося і там, де знаходяться півтора мільйона чоловік, ці речі навіть не порівнюються. Коли ми кажемо, що хтось з нас втомився, то треба оцінити ті умови, в яких ми живемо – в стані війни і що хтось стоїть зараз на «нулі», мокрий в болоті, тому ми не маємо права зневірятися. Найкращий варіант це усвідомити те, що комусь набагато гірше» [1].

Схожу думку висловила ще одна житомирська активістка, очільниця «Фонду громад Житомира» Жанна Соловійова. Вона наголошує, що «ми перш за все думаємо про військових, які щоденно відчувають на собі артобстріли,

живуть в окопах та бліндажах – вони точно не живуть в комфортних умовах. Ми ж перебуваємо вдома і маємо залишатися небайдужими, а робити те, що вміємо для їх підтримки» [6]. І. Новіцька про свій рецепт морального відновлення говорить: «В моїй практиці не було такого безсилля. Лише одного разу виникла ситуація, що коли ми вже зібрали необхідну допомогу, нам зателефонували хлопці з передової і сказали, що їм вона вже не потрібна. І саме це для мене було піком зневіри»[2].

Важливою рисою характеру волонтерів є вміння бачити позитив у буденних речах, налагоджувати соціальні зв'язки і контакти, спонукати людей надавати безкорисливу допомогу. Часто-густо волонтерська діяльність дозволяє людям розширити межі свого сприйняття таких понять як «добро» і «зло», «час». Так, А. Магалецького приємно здивувала поведінка «священника з Волинської області та прихожан його храму, які активно долучилися до зборів коштів, навіть безкоштовно віддали свої автомобілі. Військові досить різні за своїм характером і вони також надихають, своїм професіоналізмом, діями, скромністю, але разом з тим і комунікативністю та відкритістю до ближнього» [1]. І. Новіцька про поєднання роботи і волонтерства зазначає: «...інколи виникають проблеми у процесі поєднання роботи з волонтерством, але є таке поняття як «24 години+4». Як засвідчила практика спати чотири години нормально. Хоч і ресурси вичерпуються, але ти знаєш, що мотивує те, що все іде для перемоги [2].

Нерідко потужною мотивацією залучення до волонтерської діяльності є перебування когось із рідних, близьких або просто знайомих в лавах ЗСУ. Так, І. Новіцька зазначає: «...з 2014 року я брала активну участь в волонтерській діяльності. З початком повномасштабного вторгнення дуже багато знайомих добровольцями пішли на війну і я вирішила цілеспрямовано допомагати людям для того, щоб знати, що допомога точно доходить. Саме це стало переломною точкою та посилило моє бажання служити своєму народові» [2].

Отже, в останнє десятиліття волонтерський рух на Житомирщині, як і в Україні загалом, перебуває на стадії свого піднесення. Це зумовлено, насамперед, збройною агресією РФ проти України. Основними мотиваційними чинниками заняття волонтерською діяльністю є, по перше, активна громадянська позиція людини; по-друге, відчуття співпричетності до когорти тих, хто стоїть в перших лавах захисту України від рашистських окупантів; по-третє, християнський обов'язок допомагати тим, хто потрапив у біду, насамперед йдеться про зусилля волонтерів, спрямованих на підтримку

цивільного населення, яке вимушено переселяється на територію Житомирщини, втікаючи із зони бойових дій. Важливою спонукою є також перебування в лавах ЗСУ близьких волонтерам людей – родичів, знайомих чи друзів.

Література

1. Записано 10 листопада 2023 у місті Житомир з волонтером, вчителем історії Андрієм Магалецьким.

2. Записано 11 листопада 2023 року у місті Житомир з волонтеркою Новіцькою Інесою Василівною.

3. Лях Т. Л. Види мотивації до волонтерської діяльності. Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки. 2011. Вип. 2(15). С.37-41.

4. Марушкіна О. М. Роль волонтерства в формуванні громадянського суспільства в Україні. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. 2. С. 80-85.

5. Панькова О., Касперович О. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей повоєнного відновлення. Журнал Європейської економіки. 2022. Т.21. № 3. С.277-293

6. Пишаємося житомирцями, що всі так спрацювали – волонтерка з Житомира Жанна Соловйова»; URL: <https://suspilne.media/426372-pisaemosazitomiranami-so-vsi-tak-spracuvali-volonterka-z-zitomira-zanna-solovjova>.

7. Підгайна В. Волонтерський рух в умовах повномасштабної війни в Україні. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів. Вінниця, 2023. С. 423-426.

8. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Козловець М. А.

Василь Кішлар,

студент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОЛОДЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

Актуальність наукової статті. В умовах російсько-української війни, що бере свій початок з анексії Криму та частини території Донецької і Луганської

областей в 2014 році, а продовжилась 24 лютого 2022 року повномасштабним вторгненням, молодь є рушійною силою у соціальному розвитку. Вивчення світогляду молоді на викликів сучасності є потребою суспільних наук, адже ця соціальна група безпосередньо впливає на процеси в державі.

Мета статті: проаналізувати соціальну активність молоді в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Вивченням проблематики участі молоді в соціумі займаються такі вітчизняні науковці й соціологи, як І. Волосевич, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко, П. Гай-Нижник, Л. Чупрій, І. Зверєва, О. Безпалько, А. Гулевська-Черниш, Т. Басюк, Т. Алексеєнко та ін.

Виклад основного матеріалу. Молодь як соціальна група відіграє надзвичайно вагомую роль у розбудові незалежної української держави. Ця роль передусім пояснюється тим специфічним становищем, яке вона займає в системі відтворення і розвитку суспільства. Функціонування і розвиток молоді як великої соціально-демографічної групи відображає становлення суб'єкта суспільного виробництва і суспільно-політичного життя. Саме молодь має широкий фізичний та інтелектуальний потенціал задля здійснення оновлень в країні. Тому майбутнє України значною мірою залежить від того, яке молоде покоління у нас формується.

Молодь як соціально-демографічна група є одночасно об'єктом впливу соціальних умов і суб'єктом впливу на суспільство. Вона не є закритою, замкненою соціальною групою, а системою, що саморозвивається і представляє собою відкриту соціальну систему, яка включена в різноманітні існуючі в суспільстві взаємозв'язки та взаємодії. Однією з найбільш активних форм активності молоді виступає саме соціальна, яка проявляється в участі в громадському та політичному житті своєї країни, зокрема, в участі у виборних процесах, волонтерстві тощо.

Унікальна своїм драматизмом соціально-політична й економічна ситуація в Україні, повномасштабна війна Росії проти України внесли істотні корективи в настрої молоді, ціннісні орієнтації, ідеали, прояви її соціальної активності. В умовах російсько-української війни соціальна активність молоді найчастіше проявляється через волонтерську діяльність. Для прикладу, міжнародний проєкт «U-Report» 27 лютого 2022 року провів опитування «Молодь в умовах у війни: безпека і волонтерство». Було опитано 7529 респондентів. За результатами цього опитування на питання «Чи маєте можливість зараз волонтерити?» відповіді розділились наступним чином: «так дистанційно» – 45%, «так фізично» – 35%, «ні» – 20% [6].

Наразі волонтерська діяльність набула масового масштабу. Саме завдяки такій активності люди, які опинилися в скрутному становищі, з прифронтових ділянок, внутрішньо переміщені особи отримують необхідні для виживання товари, речі. Багато людей впевнені, що волонтерство відіграє роль об'єднуючого чинника розділеного суспільства, адже воно здійснюється без дискримінації за певними ознаками. Значна кількість людей, що стали вимушеними переселенцями, стають до волонтерських лав аби допомагати тим, хто залишився у зоні активних бойових дій або допомагають подолати наслідки воєнних дій як на психологічному рівні, так і завдяки фізичній присутності та допомозі [3,с.63].

Високий рівень соціальної активності молоді засвідчує й виникнення благодійного фонду «СпівДія», який надає психологічну, юридичну, матеріальну допомогу дітям та людям, що постраждали від війни. Описаний фонд є ініціативою волонтерів та органів державної влади [4]. Варто згадати ще одну організацію, що виникла у 2017 році, – Українську Волонтерську Службу, яка працює над розвитком культури волонтерства в Україні. У відповідь на російське вторгнення було створено оперативний штаб, який моніторить потреби у волонтерській допомозі по всій країні та мобілізує людей до допомоги військовим та населенню [5].

Активно функціонує й фонд «Життєлюб», котрий допомагає людям похилого віку, які через війну переїхали до столиці. Його діяльність також спрямована на доставку вантажів й доприфронтових та деокупованих територій, на яких проживають переважно люди старшого віку. В межах діяльності цього фонду засновано багато проєктів, кожен з яких є надзвичайно важливим у сфері волонтерської діяльності. Цікавим у цьому є приклад проєкту «Обід без бід». З початку повномасштабного вторгнення завдяки співпраці волонтерів фонду з кафе та ресторанами м. Києва вдається щодня прогодувати близько 1500 людей похилого віку та переселенців [1].

Молоді люди найчастіше долучаються до волонтерства з особистої ініціативи, трохи менше третини – через друзів або знайомих. За результатами дослідження ГО «Аналітичний центр Cedos», третину респондентів спонукало до волонтерської діяльності бажання допомогти конкретним людям та бути корисними суспільству [2, с. 59]. Окрім цього, долучитися до волонтерства мотивували безпосередньо початок повномасштабного російського вторгнення та прагнення бути причетним до спільної справи.

Соціальна активність молоді проявляється також в її участі в молодіжній політиці: формуванні молодіжних центрів, проведенні заходів національно-патріотичного спрямування, участі в шкільному, студентському

самоврядуванні, різних громадських організаціях [2, с. 61]. У контексті російсько-української війни можна стверджувати, що політика в цих напрямках істотно змінилася порівнянно з періодом до початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, зараз велика увага надається висвітленню та поширенню української мови, культури, бойкотуванню всього російського, розвінчуванню російських наративів. Відповідно відбувається переоцінка основних духовно-моральних цінностей, змінюється ставлення молоді до суспільства, його історії, культурної спадщини.

Однією з перспектив розвитку соціальної активності молоді є надання психологічної допомоги. Так, за результатами дослідження, що було проведено вже згадуваним «Аналітичним центром Cedos», на запитання «Чи є у вас потреба в психологічній підтримці?» відповідь «так» була отримана від 24 % респондентів. Щоправда, низькою є участь молоді у політичних партіях та спілках. Менше ніж 1% опитаних є активними членами політичних партій/спілок, 2 % – належать до них, але не беруть участі у заходах. При цьому 84 % опитаних стверджують, що взагалі не планують долучатись до політичних партій [2, с.63].

Втім, є й багато недоліків для повноцінного залучення до соціальної активності молодих людей: недовіра владі, махінації деяких відомих благодійних організацій на свою користь, небажання долучатись до функціонування молодіжних рад, страх бути засудженим з боку окремих верств суспільства. Тому варто вирішувати ці всі проблеми, що спричиняють порушення балансу взаєморозуміння в суспільстві та розколюють його.

Висновки. Соціальна активність молоді під час російсько-української війни набула великого значення та зросла. Значна частина молодих людей бере активну участь в акціях підтримки Збройних сил України, проявляє свою соціальну активність у соціальних мережах. Наразі більшість з них активно займається волонтерством та допомагає інформаційно у багатьох напрямках. Загалом роль волонтерства зростає з кожним днем і, незважаючи на повномасштабну війну, що триває вже понад два роки, українці не втрачають мотивації та допомагають один одному.

Література

1. Благодійний фонд «Життєлюб». Про нас. URL: <https://happyold.com.ua>.
2. Волосевич, І., Когут, І., Жерьобкіна, Т., Назаренко, Ю. Вплив війни на молодь України. Київ, 2023. С. 56-67.
3. Про становище молоді в Україні. Щорічна доповідь Президента України Кабінету Міністрів та Верховній Раді України за підсумками 2019 року. С. 50-59

4. «СпівДія». URL: <https://spivdiia.org.ua>.
5. Українська волонтерська служба. Місія та історія. URL: <https://volunteer.country/about-us/misiia-ta-istoriia>.
6. UReport. (2022, 27 лютого). Молодь в умовах у війни: безпека і волонтерство. URL: <https://ukraine.ureport.in/opinion/5603>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Козловець М. А.

Богдан Ковтун,

студент,

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПТАКСІЙНИХ ПЛІВОК У КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна, яка триває вже десять років, вкотре засвідчила, що ключовим фактором перемоги, поряд з мобілізаційною готовністю населення воюючої держави протистояти агресору, є технологічна перевага у сфері новітніх технологій, які використовуються під час виробництва зброї. Важливу роль при цьому відіграють нанопровідники, які застосовуються у різних видах зброї, від дронів до ракет далекої дальності.

Не дарма вже у перші місяці війни союзники України ввели обмеження і санкції, які мали унеможливити експорт в Росію різних видів напівпровідників. Обмеження щодо продажу мікропроцесорів і мікросхем були введені більшістю розвинутих держав світу, насамперед США, Нідерландами, Японією. Показовим у цьому контексті є рішення тайванського уряду, яке оприлюднене на початку червня 2022 року. Згідно з цим рішенням заборонено експорт в Росію і Білорусь мікросхеми і мікропроцесори, які мають «швидкість продуктивності 5 гігафлопс або вище; тактова частота електронного компонента понад 25 МГц; один або більше портів та інтерфейсів забезпечує швидкість передачі між компонентами 2,5 МБ/с або більше; понад 144 контакти, або якщо основний час затримки поширення сигналу при перемиканні менший за 0,4 наносекунди» [1]. Поряд з цим Тайвань не зможе продавати в Росію і Білорусь будь-якого обладнання для виробництва чипів, зокрема сканувальних електронних мікроскопів.

В умовах ведення війни сучасного типу для створення якісних електронних приладів необхідно використовувати високоякісні матеріали, які мають певні властивості, відповідно які залежать від хімічного складу, чистоти та якості матеріалу, технологій обробки та вирощування, тощо. Відтак дослідження якості структури епітаксійних плівок за допомогою методології скануюючої електронної мікроскопії є вкрай актуальною темою, виходячи з кількох магістральних причин.

По-перше, зростання складності електронних пристроїв призводить до того, що сучасні електронні пристрої стають все більш складними та мініатюрними. Це вимагає епітаксійних плівок з усе більш високою якістю структури. По-друге, у різних галузях виробництва відбувається активна розробка нових матеріалів на основі епітаксійних плівок, які мають кращі характеристики, ніж традиційні матеріали. Дослідження структури цих нових матеріалів є вкрай важливим для їх вдосконалення та оптимізації. По-третє, якість структури епітаксійних плівок може значно впливати на такі характеристики електронних пристроїв, як продуктивність, ефективність та надійність. Подальше дослідження структури епітаксійних плівок може допомогти вдосконалити ці характеристики.

Методи дослідження епітаксійних плівок активно використовуються у сфері нанотехнологій і виробництва напівпровідників. На теперішньому етапі ці методи є чи не єдиним з доступних способів вирощування високоякісних кристалів для новітніх напівпровідників на основі таких матеріалів, як графен, фосфід індію, нітрид галію, арсенід галію та кремній германій. Якщо говорити про використання графену у нанoeлектроніці, то є підстави вважати, що графен у перспективі зможе замінити кремній. Він також залишається перспективним для виробництва електродів у суперконденсаторах. Окрім цього, за твердженням китайської групи дослідників, на чолі з Ву Хуа-Кянгом, графен можна використовувати для гнучких ЖК, а серед них дисплеїв, мембран з регульованою проникністю, анізотропних іонних провідників, надсучасних світлодіодів, високоефективних сонячних батарей [2].

Зауважимо, що епітаксійні плівки вкрай «ефективні при мікромініатюризації, оскільки об'єднання багатьох елементів в один блок і висока «густина упаковки» елементів значно зменшує об'єм і вагу виробу» [3, с. 7]. Епітаксійні плівки мають вкрай важливе значення для виробництва інноваційних технологій, адже вони охоплюють шари речовиною у діапазоні від частки нанометра до кількох мікрометрів.

Нанесення епітаксійних плівок належать до технологічних методів, що використовуються з метою напилення тонких плівок. Серед них доречно

згадати такі методи як «термічне випаровування у вакуумі: з непрямим підігрівом ниткою розжарення; з непрямим індукційним підігрівом; електронно-променевим методом; катодне розпилення: іонно-плазмове розпилення; реактивне розпилення; осадження із газової фази: за допомогою газотранспортних реакцій; відновлення в атмосфері водню; термохімічне розкладання; електрохімічне осадження; хімічне відновлення (осадження)» [3, с. 8].

Епітаксійні плівки є важливим елементом великої кількості сучасних електронних пристроїв, таких як транзистори, лазери, сонячні батареї та світлодіодні пристрої, в приладах для запису даних, тощо. Якість структури цих плівок відіграє важливу роль у їхніх характеристиках та працездатності майбутніх приладів. Скануюча електронна мікроскопія (SEM) є одним із найпотужніших методів дослідження структури епітаксійних плівок. Це дозволяє візуалізувати дефекти плівки, такі як дислокації, границі зерен та пори. SEM також може використовуватися для вимірювання товщини плівки, її хімічного складу та морфології, дозволяє досліджувати механічні та електричні властивості плівок та спостерігати за ростом епітаксійної плівки в реальному часі.

Дослідження структури епітаксійних плівок за допомогою SEM призвели до значного прогресу в галузі електронних пристроїв. З розвитком цієї сфери розробляються нові методи вирощування плівок з більш високою якістю структури, що допомогло удосконалити характеристики електронних пристроїв та зробити їх більш доступними. У контексті використання епітаксійних плівок слід акцентувати увагу і на тому, що вони активно використовуються у електрокардіостимуляторах, автомобільній електроніці, контролерах торговельних автоматів, детекторах радіації, при виробництві сонячних батарей та ін.

Література

1. Міністерство економіки Тайваню ввело заборону на експорт сучасних чипів до Росії та Білорусі через війну в Україні. Forbes Ukraine. 02 червня 2022. URL: <https://forbes.ua/news/tayvan-zaboroniv-eksport-suchasnikh-chipiv-do-rosii-ta-biloru6375>.

2. Hua-Qiang, Wu., Chang-Yang, Linghu., Hong-Ming, Lu and Qian He. Graphene applications in electronic and optoelectronic devices and circuits. Chinese Phys. 2013. Vol. 22. № 9. DOI: 10.1088/1674-1056/22/9/098106.

3. Тонкоплівкова електроніка. Укл.: М. М. Солован, А. І. Мостовий, Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. 128 с. URL: <http://surl.li/tjhrc>.

Науковий керівник: доктор технічних наук, доцент **Верцанова О.В.**

Сергій Слободянюк,
магістрант,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН ЯК МОДУС ГЕНОЦИДУ

Актуальність обраної теми дослідження обґрунтована сучасними тенденціями у розвитку філософської думки. ХХІ ст. не зняло напруги в використанні геноциду як особливої форми насилля. Навпаки, створюються нові виклики, до яких можна віднести і використання надзвичайного стану, появу нових соціальних класів з низькою моральною відповідальністю.

Категорії насильства, геноциду як крайнього прояву насилля та тотального антагонізму розглядаються німецьким соціологом Карлом Шміттом [1] та італійським філософом Джорджо Агамбеном [2; 3]. У їх концепції моральна проблема виправдання насильства як генези політичного насильства, державного тероризму, геноциду своєю соціально-філософською основою походить від «надзвичайного стану».

Метою дослідження є розгляд поняття «надзвичайного стану» як модусу геноциду в сучасному суспільстві.

Поняття «надзвичайного стану» у філософській та політико-правовий дискурси було введено Карлом Шміттом. У його теорії головна ідея полягає в доказі можливості вписати насильство у правовий контекст. Їм розкривається перспектива правового порядку, який спирається на диспозитив надзвичайного стану, метою якого є застосування норми права через тимчасове зупинення її дії. Як вважає К. Шмітт, суверен має монополію на ухвалення рішення про надзвичайний стан. Позиція суверена амбівалентна, він стоїть поза чинним правопорядком та водночас референтний йому, тобто слугує джерелом цього права, він має компетенцію вирішувати питання про зупинення правових дій. На думку німецького філософа, сутність суверенітету держави і полягає в монополії прийняття рішення. Адже держава – це фактична організація влади, і цьому вона стоїть вище і правопорядку, і хаосу, вирішує, що таке право, що вважається безпекою, що класифікується як надзвичайний стан. Таким чином, К. Шмітт ідеалізує і навіть вважає благословенням для людства ситуацію надзвичайного стану.

Дж. Агамбен, опонуючи К. Шмітту, стверджує, що у широкому значенні поняття «надзвичайного стану» вказує на особливе, виняткове право на насильство, що опиняється поза законом та моральністю. Суб'єктом насильства може стати і окремий індивід, і колектив, і спільнота. А держава як інституційний

орган породжує державний терор і геноцид. Що саме і відбувалося в ХХ ст., чому є маса історичних прикладів.

Координатою проблеми служить висловлювання про те, що надзвичайний стан у певний момент історії перетворився на норму. Виникає загроза, що надзвичайний стан може стати домінуючою управлінською моделлю сучасної політики. В якості прикладів Дж. Агамбен наводить як історичний факт тривання надзвичайного стану протягом 12 років з період нацистської держави Третього рейху, так і сучасні правові практики навіть у демократичних державах, зокрема «Патріотичний акт», ухвалений Сенатом США 26 жовтня 2001 р, який радикальним чином скасовує правовий статус індивіда. Ця парадигма, в свою чергу, перетворює парадигму глобальної безпеки у звичайну управлінську технологію. Головна теза Дж. Агамбена – всі ми живемо при надзвичайному стані, який починається з Першої світової війни і триває до наших днів. Причому філософ стверджує, що надзвичайний стан функціонував без перебоїв, переживши епоху фашизму і комунізму і існує донині. Він всеосяжний, тотальний і є у своїй суті порожнім простором, в якому дія, що ніяк не співвідноситься з правом, стикається з нормою, що ніяк не співвідноситься з життям [2, с. 134]. Це означає, що сучасність живе у зоні надзвичайного стану. А значить, надзвичайний стан може виступати модусом геноциду, адже спочатку породжений винятковими обставинами, як стихійні лиха, епідемії, війна, надалі він інтегрується до соціальних суб'єктів, таких як громадські організації, державні інститути і змінює соціальні процеси в цілому.

У кожному законодавчому акті присутнє неправове виключення для суверена, яке він може реалізувати через надзвичайний стан. Закладається механізм геноциду, коли свавілля влади закладає можливість надзвичайного насилля, яке може опинитися по той бік добра і зла. Уряди держав можуть абсолютно безкарно нехтувати нормами права і жертвувати ним, в тому числі, нехтуючи міжнародним правом, що і панує за межами їхніх держав.

Суверенна влада, на думку Агамбена, базується на створенні політичного порядку, який ґрунтується на введенні винятку, в якому дія закону призупиняється, а людина позбавляється правового статусу і перетворюється на *homo sacer* - людину без властивостей. *Homo sacer* втілює голе безправне життя, в якому людина стає вразливою, адже опиняється поза законом і їй можна безкарно завдати шкоди або позбавити життя; виключеною через розрив реальних соціальних зв'язків. Голе життя, охоплене винятком, мешкає на порозі юридично-політичної спільноти. Це і створило нову соціогуманітарну загрозу-виклик для сучасного світу, яка полягає у швидкому формуванні нового соціального класу – «прекаріату».

Прекаріат визначається нестабільністю трудових відносин, залежністю життя від сезонної праці, неповною зайнятістю, відсутністю ідентичності та ерозією прав. [4, с. 2-8]. Базуючись на засадах «голоного життя», прекаріат характеризується втратою суспільно значимих орієнтирів, що в умовах надзвичайного стану, про який попереджує Агамбен, стає тригером для дій геноциду, невмотивованої жорстокості. Оскільки вимоги прекаріату не можуть бути задоволені в рамках поточної системи, він стає носієм загрозового трансформаційного потенціалу.

Таким чином, надзвичайний стан можна вважати модусом геноциду. Сучасне людство перманентно живе у зоні надзвичайного стану, який може змінювати і змінює соціальні процеси в цілому, породжуючи передумови геноциду та створюючи тригери для насильницьких дій.

Отже, у сучасній філософській думці поширюється думка про особливе значення поняття «надзвичайного стану», який можна розглядати як модус геноциду. Адже прийнятий через виняткові обставини, надалі він інтегрується в розвиток соціальних процесів і породжує механізм геноциду, коли свавілля влади закладає можливість надзвичайного насилля. Зміни відбуваються і у соціальній структурі суспільства: виникають нові класи, такі як прекаріат, для яких шлях до дій геноциду стає простішим через втрату моральних орієнтирів.

Література

1. Schmitt, C. The Concept of the Political translation, introduction, and notes by George Schwab; with Leo Strauss's notes on Schmitt's essay ; translated by J. Harvey Lomax ; foreword by Tracy B. Strong.. Chicago: University of Chicago Press. URL: <https://www.docdroid.net/cNhoLIH/the-concept-of-the-political-carl-schmitt-pdf>.

2. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенна влада й голе життя. Київ: Критика, 2022. 263 с.

3. Agamben Giorgio. State of Exception (Stato di eccezione). Translated by Kevin Attell. URL: https://www.researchgate.net/publication/249251855_Giorgio_Agamben_State_of_Exception_Stato_di_eccezione_Translated_by_Kevin_Attell.

4. Standing Guy. The Precariat: The New Dangerous Class. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=KjQeAwAAQBAJ&printsec=onepage&q&f=false>

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Чаплінська О.В.

Вадим Трохимчук,

студент,

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

**ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ШАРІВ МЕЛАНІНУ В
УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Дослідження меланіну як природного полімеру з надзвичайно перспективними властивостями є вкрай актуальним в умовах серйозних військових загроз, які постали перед сучасною українською наукою і українською державою. Можна виділити два ключові чинники перемоги у будь-якій війні: по-перше, це переконаність громадян держави в перемозі над ворогом; по-друге, наявність технологічних рішень та інноваційної зброї у достатній кількості, щоб протистояти ворогу. І якщо перше має забезпечити українська держава і українське суспільство, провівши мобілізацію і в економічній, і в соціально-політичній сферах, то друге завдання мають вирішувати не стільки союзники України у протистоянні з військовою агресією Росії, скільки українські науковці і українська наука загалом.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальним залишається дослідження новітніх і перспективних для розробки полімерів, які використовуються у різних військових і невійськових технологіях. Незважаючи на те, що меланін відкритий більше, ніж сто років тому, його структура залишається складною для дослідження через його водонерозчинність та нерегулярне розташування компонентів. В основному меланін складається із субодиніків, таких, як ДНІ (5,6-дигідроксиіндол), які з'єднуються в певних модифікаціях [1]. Для розуміння поняття меланіну і його структури, це визначення має супроводжуватися класифікацією щонайменше 5 його основних типів, виділених на основі джерела походження: тваринний меланін, грибковий меланін, рослинний меланін бактеріальний меланін і синтетичний меланін.

Надзвичайна цінність цього матеріалу для застосування у воєнному виробництві пояснюється такими його ключовими властивостями: 1) меланін має властивість пом'якшувати радіолокаційні сигнали: роблячи техніку менш помітною для радарів; 2) цей полімер здатний екранувати електромагнітні випромінювання при цьому захищаючи чутливе обладнання від електромагнітного поля (ЕМП) та електромагнітного випромінювання (ЕМВ); 3) меланін можна використовувати у технологіях щодо захисту різних об'єктів

від радіації у площині зниження впливу іонізуючого випромінювання на солдатів; 4) технологічні рішення на основі використання меланіну здатні допомогти захисту цивільного населення або військових від холоду через феномен термоізоляції; 5) меланін може використовуватись також у технологіях по накопиченню та перетворенню енергії в батареях нового покоління; 6) меланін як полімер також використовують як альтернативний матеріал у мікросхемах через його унікальні провідні властивості.

Окрім військової сфери, меланін можна активно використовувати і в мирних напрямках, адже він є матеріалом подвійного призначення. Сучасні дослідження засвідчують, що меланін може захищати мишей від летальних доз гамма-випромінювання, а також поглинати сонячне випромінювання, перетворюючи його на перспективний матеріал для сонячних панелей.

Утім слід враховувати, що використання меланіну як новітнього полімеру у практичному виробництві, нашоєхується на цілий ряд проблем, які потребують свого вирішення. По-перше, оскільки меланін поки що у стабільному стані підтримується у природних джерелах його використання є обмеженим. На цю особливість меланізу звертають увагу Н. Ель-Ахмаді та В. Сабера, адже під час використання природного меланіну в технологіях є низька віддача і труднощі самого його вилучення із природних речовин, як це відбувається у процесі відділення меланіну наприклад під час кип'ятіння з використанням NaOH [2]. Окрім цього, синтетичний меланін поки що менш ефективний у використанні в різних технологіях. Водночас на сучасному етапі дослідження та розробки промислових методів виробництва меланіну є достатньо дорогавартісними, що унеможлиблює його широке використання.

Незважаючи на це, дослідження меланіну і його використання у сучасних технологіях має свої серйозні переваги. По-перше, меланін здатний забезпечити недороге екранування, наприклад: меланінові покриття можуть захистити чутливе обладнання від ЕМП/ЕМВ зі значно нижчими витратами. По-друге, меланінові костюми або броня зможуть більш ефективно захистити солдатів від радіаційної шкоди під час ядерних або радіаційних аварій. По-третє, використання меланінових речовин може підвищити витривалість солдатів у холодному кліматі. По-четверте, меланінові батареї мають бути легшими, міцнішими і довговічнішими, ніж традиційні літій-іонні батареї. По-п'яте, меланін може використовуватися для створення вибухівки, яка матиме великий потенціал у застосуванні у різних сферах.

Література

1. Melanin. Encyclopedia of Movement Disorders. Editors-in-Chief: Katie Kompoliti and Leo Verhagen Metman. University Medical Center, Chicago, IL, USA, 2010. P. 169-171.

2. El-Ahmady El-Naggar, Noura., Saber, Wesam Eldin I. A. Natural Melanin: Current Trends, and Future Approaches, with Especial Reference to Microbial Source. Polymers (Basel). 2022 Apr; 14 (7): 1339. doi: 10.3390/polym14071339.

Науковий керівник: доктор технічних наук, професор Якименко Ю.І.

3. АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ І РЕГІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Юрій Борейко,

доктор філософських наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, що долає виклики, пов'язані з російською агресією і адаптується до змін у адміністративно-територіальному управлінні, важливе значення мають соціальні взаємодії як чинник формування відносин у суспільстві на основі довіри та партнерства. Трансформація соціально-економічних відносин в умовах війни, недовіра до державних інституцій зумовлює соціальну напругу, що супроводжується гальмуванням суспільного розвитку.

Розуміння необхідності забезпечення економічного зростання, підвищення рівня життя та розподілу національного доходу на засадах справедливості спонукає до дослідження практик самоорганізації населення, що передбачає вивчення і впровадження досвіду розгортання самоорганізації населення у розвинутих демократичних країнах.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні природи й сутності самоорганізації населення як фактора розвитку громадянського суспільства і механізму взаємодії громадського сектора з органами місцевої влади в Україні.

На здатність громадянського суспільства до самоорганізації впливають, зокрема, історичне співвідношення соціальних практик самоорганізації, створення та розвиток інституцій спільної дії для забезпечення горизонтальних зв'язків, підвищення рівня суспільної довіри, наявність соціальних стимулів та інституційних механізмів реалізації групових інтересів соціального, економічного та культурного характеру [2].

Визначені на законодавчому рівні в Україні механізми самоорганізації населення мають певні відмінності від усталених практик демократичних країн. Йдеться про нерозвинений характер інституцій громадянського суспільства, недостатню обізнаність з досвідом самоорганізації населення у розвинутих країнах. Проте, незважаючи на певні проблеми, самоорганізація населення в Україні є вагомим детермінантом розвитку громадянського суспільства [3].

Самоорганізацію громадянського суспільства можна розглядати як процес створення та динамічного розвитку системи взаємодії громадян з органами влади з метою розв'язання проблем суспільного значення [4]. При цьому органи державної влади визначають параметри порядку, що забезпечує подолання протиріч у середовищі громадського сектору.

Процеси самоорганізації населення зазнають впливу суспільних трансформацій, пов'язаних як із послабленням вертикальної структури, так і з посиленням горизонтальної структури суспільства. Технічні можливості соціальних мереж сприяють згуртуванню громадян навколо конкретної проблеми, що дає змогу протягом короткого проміжку часу самоорганізуватися для проведення різноманітних акцій.

Децентралізація в Україні, що передбачає деконцентрацію і делегування владних повноважень та обов'язків на місцевий рівень управління, полягає у створенні потужних територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування. Одна із суттєвих рис діяльності територіальних громад полягає у самоорганізації населення як здатності до спільних дій та практик, спрямованих на розв'язання проблем громади [1].

У країнах розвинутої демократії самоорганізація населення, зокрема на місцевому рівні, реалізується шляхом участі в діяльності інститутів неприбуткового сектору, тому форми місцевої самоорганізації не належать до системи муніципального управління. Дуалістична природа органів самоорганізації населення в Україні, які поєднують риси органів публічної влади і громадських організацій, сприяє розв'язанню проблем територіальної громади у межах власних та делегованих місцевими радами повноважень, забезпечує дієвий механізм соціальної активізації громадян.

Отже, у кризові періоди розвитку суспільства самоорганізація населення виступає фактором згуртування, подолання патерналізму та формування довіри на національному і місцевому рівнях. Рушіями самоорганізації населення є активні громадяни – лідери, громадські організації, соціально відповідальні підприємці тощо. Розвиток самоорганізації населення в Україні відбувається у контексті становлення громадянського суспільства, формування місцевого самоврядування та активного сприяння міжнародних організацій. Водночас зростання самоорганізації громадян вимагає реалізації низки заходів, які мають законодавчий, організаційний та просвітницький характер.

Література

1. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 р. №2625-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. С. 254.

2. Краєвська Г. О. Самоорганізація населення в контексті розвитку соціального капіталу України. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4 (42). С. 143-159.

3. Зимогляд В. Я. Феномен «самоорганізації» в проблемному полі місцевого самоврядування. *Вісник національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3. С. 247-251.

4. Щедрова Г. П. Самоорганізація громадянського суспільства: теоретичні засади і практичні реалії. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 114. С. 341-345.

Катерина Шевчук,

доктор філософських наук, професор

Рівненський державний гуманітарний університет

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ЗІТКНЕННЯ ДВОХ ПРОТИЛЕЖНИХ ДИСКУРСІВ І СТАНОВЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ РАШИЗМУ

Характерною рисою сучасної російсько-української війни є екзистенційне протистояння. Йдеться про боротьбу за існування та власну ідентичність, за збереження та зміцнення своєї моделі реальності та своїх уявлень про порядок і справедливість.

Для України екзистенційним викликом стало загострення протистояння з Москвою з 2014 року, натомість з часу повномасштабного вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 році війна російського режиму проти України, з одного боку, має ознаки війни за ідентичність, а з іншого – стала справжнім викликом всьому цивілізованому світу.

Маємо справу із зіткненням двох протилежних дискурсів державності: національної та демократичної й імперської авторитарної, у відповідності з якими конструюються дві екзистенційно несумісні між собою реальності, що говорить про наявність передусім онтологічного конфлікту. Екзистенційний конфлікт у цьому випадку означає неможливість існування однієї соціально-політичної системи (держави) поруч з іншою, нормальної взаємодії або відносин між ними.

Політична ідеологія і стратегічна політика Москви є простором суцільних маніпуляцій, в тому числі й по відношенню до свого ж населення. Малозрозумілою є політика Кремля щодо захисту «російськомовного населення» в ситуації, коли базовий принцип організації російської держави не є національно-етнічним. Розмита ідентичність населення підкріплюється ще й

тезами про існування «єдиного руського народу», гілками якого нібито є такі давні народи, як український і білоруський. Відтак, відбувається творення ідеології «русского миру», що є нібито аргументом на користь агресивної політики Росії зі «збирання земель руських», яка насправді є відображенням імперських амбіцій «сусіда [3, с. 257].

У той же час, спостерігаємо становлення рашизму (споріднене з -фашизм) як новітньої ідеології РФ, що сягає корінням ще до епохи радянського тоталітаризму, а за умов теперішньої російсько-української війни, коли спостерігаємо велику кількість злочинів проти людства та людяності, надзвичайно жорстоке поводження з жертвами конфлікту на всіх рівнях, можна говорити й про втілення фашистської і нацистської ідеології РФ відносно українського населення. Варто лише згадати про потребу тзв. денацифікації України, про яку заявляли у Кремлі.

Загалом, політика Москви відверто спрямована на повне знищення України. Очевидними є прояви політики геноциду РФ щодо українського населення. Зокрема, відомий історик Тимоті Снайдер зауважує 6 основних ознак режиму, який веде геноцидальну політику: заперечує існування певної держави; заперечує існування народу; «дегуманізує» певний народ; заперечує геноциди минулого; підтримує ідею витіснення одних націй іншими; а також «постмодерний показник», коли суспільство настільки завантажують викривленою інформацією, що воно починає не помічати той геноцид, який здійснює. Дослідник додає, що у випадку політики геноциду РФ щодо України маємо з надлишком усі докази [5].

Прояви рашизму ми бачимо як у ставленні з боку російських військових до наших військово-полонених і до різних груп цивільного населення (катування, страти, гвалт, що супроводжуються надзвичайною жорстокістю, а також викрадання дітей); до країни, нації й народу загалом з боку як керівництва держави (звернення Путіна до росіян 24 лютого 2022 р. «Про проведення спеціальної воєнної операції», що ознаменувало початок повномасштабної війни проти України), так і з боку громадян РФ.

Аналіз причин становлення такого явища як рашизм спонукає до глибшого осмислення ідейних витоків тоталітаризму, оскільки саме в надрах цієї ідеології формувалися усі відомі людству крайні форми насилля над певною соціальною групою, класом чи народом: нацизм, фашизм, расизм. Окреслення ідейних витоків фашистської, нацистської та комуністичної тоталітарних систем презентував Карл Поппер [4, с. 123-124].

Доволі ґрунтовний аналіз явища ур-фашизму або вічного фашизму з притаманними йому чотирнадцятьма ознаками (культ традиції, заперечення

модернізму, недовіра до інтелектуального світу, незгода ототожнена зі зрадою, індивідуальна чи соціальна фрустрація, расизм і націоналізм, ідея міжнародної змови, культ мужності – мачизм і героїзація смерті, елітизм, селективний популізм, новомова тощо) міститься у дослідженні Умберто Еко [1].

Екстраполяція основних ознак вічного фашизму згідно з дослідженням У. Еко на ситуацію з рашизмом у сучасній Росії представлена у статті Святослава Липовецького. Так, автор зауважує, що культ традиції в ситуації рашизму увиразнюється через «скрепи»; традиція і модернізм ірраціонально поєднані; ідентичність нації забезпечують вороги – просування ідеї, що РФ воює із Заходом, який нібито використовує український народ у боротьбі з їхньою країною; життя є станом постійної війни, водночас пропагується ідея останнього бою; сила вождя полягає у слабкості мас, які потребують вождя і на нього заслуговують: «Є Путін – є Росія, нема Путіна – нема Росії»; героїзм є нормою, а героєві кортить померти; постійна війна і героїзм переносить волю до могутності на поле сексуальних стосунків – так проявляється культ мужності – мачизм; формування народу-моноліту, не здатного делегувати і діяти; примітивізація символів, спрощена та змінена мова тощо [2].

Тож можна ствердити, що феномен рашизму не є явищем новітнім та унікальним, має багато спільних рис з іншою поширеною у ХХ ст. тоталітарною ідеологією, – фашизмом, а відтак, має бути так само засуджений людством. Натомість демократична незалежна Україна, яка протистоїть жорстокому ворогу, має перемогти за підтримки партнерів, оскільки для всього цивілізованого світу є очевидним право на свободу та самовизначеність кожної держави.

Література

1. Eco U. Ur-Fascism URL: <https://archive.ph/20230218121115/https://www.nybooks.com/articles/1995/06/22/ur-fascism/>.
2. Липовецький С. Рашизм як одне з обличчя фашизму. 14 ознак фашизму від Умберто Еко, які можна застосувати до сучасної Росії URL: <https://texty.org.ua/articles/106752/rashyzm-yak-odne-z-oblych-fashyzmu-14-oznak-fash>.
3. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру. Безпека, стратегія, смисл. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. Перекл. з англ. О.Коваленка. Київ: Основи, 1994. 444 с.
5. Тімоті Снайдер визначив 6 ознак геноциду, дії Путіна їм відповідають URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/21/7149169/>.

Ярослав Балановський,
кандидат політичних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ МАНІПУЛЯЦІЙ: СОЦІАЛЬНІ ТА ВІРТУАЛЬНІ ВИМІРИ

Рівень розвитку суспільних наук, у першу чергу, соціології та політології, забезпечує можливість теоретико-методогічного аналізу конфлікту як особливого соціального явища. Конфлікти можливі у багатьох сферах суспільного життя, а їх учасниками може бути велика кількість соціальних суб'єктів.

Важливого значення тут набуває застосування маніпулятивних практик впливу на суспільну свідомість. Така можливість з'являється у випадку використання відповідних соціоінженерних технологій маніпуляції поведінкою великих спільнот людей. Сама можливість цих технологій, їх ефективне застосування своїм підґрунтям має по-перше, характеристики соціальної реальності і, по-друге, властивості суб'єктів соціальної взаємодії:

1. По-перше, соціальна реальність є реальністю соціальної матерії, яка відрізняється від матерії несоціальної тим, що вона твориться суб'єктами соціальної взаємодії. Соціальною матерією є системна єдність об'єктивної матеріальної форми (живої або не живої) та суб'єктивного ідеального значення. Ідеальне значення привноситься у матеріальну форму соціальним суб'єктом і форма починає символізувати це значення. Або, іншими словами, ідеальне значення об'єктивується матеріальною (живою або не живою) формою. Соціальна матерія існує у соціальному просторі своєрідними локаціями.

Властивості конкретних локацій соціальної матерії відображаються свідомістю соціальних суб'єктів. Тут важливо підкреслити локації соціальної матерії є первинними, першоджерелом, а їх образи вторинними. Ці образи, тобто відображення першоджерела свідомістю соціального суб'єкта тільки більше чи менше близькі до усїєї повноти вимірів своїх першоджерел. Отже, між дійсними, глибинними характеристиками першоджерела й ідеальним відображенням свідомістю цих характеристик завжди існує певний люфт, деяка розбіжність. А дії соціального суб'єкта завжди є об'єктивацією ідеальних образів свідомості цього суб'єкта. Таким чином, у соціальному просторі синхронно і діахронно мають буття виміри соціальної реальності, що розрізняються між собою реальністю та віртуальністю свого існування. Одні із них є реальними, а інші віртуальними.

О. Грушковська вважає: «Віртуальна реальність здатна розкрити внутрішній світ людини, особливо його приховані бажання й думки. Особа, «входячи» у віртуальну реальність, ніби знімає із себе необхідність підкорятися певним законам і нормам, стає розкутою. Усе це істотно змінює уявлення про світ, а потім і самого себе, оскільки людина набуває нового комунікативного досвіду. Віртуальна реальність здатна і негативно впливати на свідомість особи, деформуючи її в тому напрямі, що людина неадекватно реагує на актуальну реальність» [1].

Віртуальними вимірами соціальної матерії є об'єктивовані діями соціальних суб'єктів неадекватні образи явищ, процесів, локацій соціальної матерії. Тобто, соціальна реальність, локація соціальної матерії дійсно має одні виміри, а її неадекватний образ – інші. Ці реально неіснуючі виміри локації соціальної матерії й об'єктивує своїми діями суб'єкт соціальної взаємодії. Тобто, властивості локацій соціальної матерії яких насправді немає починають існувати як віртуальні характеристики локації.

2. По-друге, як це довів Жан Піаже, когнітивна соціалізація індивіда може інтерпретуватися підйомом своєрідними ієрархічними щаблями від першого, найнижчого рівня, до четвертого – найвищого. В. Москаленко стверджує: «В теорії Ж. Піаже, вихідним пунктом розвитку мислення служить предметна дія суб'єкта. Виконання дії суб'єктом неможливо без орієнтування в об'єктивно заданих умовах її здійснення, бо будь-яка форма життєдіяльності людини відбувається у соціальних умовах спілкування з іншими людьми, завдяки чому дитина отримує засоби свого існування. Саме тому дія суб'єкта як орієнтування в зовнішніх умовах є насправді взаємодією з іншими суб'єктами [2].

Отже, інформаційні технології можуть використовуватися для маніпуляції шляхом контролю за інформацією, спотворенням фактів або впливом на емоційний стан користувачів. Соціальна і віртуальна реальності можуть бути потужними інструментами для маніпулювання суспільною думкою. Їх можна використовувати для створення інформаційних середовищ, контролю за вмістом, який користувачі споживають та впливу на їхні погляди та переконання. Також віртуальна реальність може створювати ілюзію дійсності, що робить користувачів більш вразливими до маніпуляції.

Література

1. Грушковська О. Віртуальна реальність у контексті сучасного суспільства. Соціологічні студії. 2017. № 2(11). С. 11-15.

2. Москаленко В. Генетична теорія розвитку мислення Жана Піаже у соціально-психологічному контексті. Актуальні проблеми психології. Т. 12. Психологія творчості. 2020. Вип. 27. С. 200-211.

Віктор Заглада,

кандидат філософських наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОБІЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДОВКОЛА ГУМАНІТАРНИХ ПРОБЛЕМ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Україна пройшла тривалий шлях розвитку громадянського суспільства, яке є невід'ємною складовою всіх демократичних держав світу. За останніми оцінками експертів, українське громадянське суспільство перетворилося на впливового суб'єкта ключових суспільно-політичних процесів. Сплески громадської активності, високий рівень мобілізації суспільства, закономірно, відбувалися у кризові політичні моменти – під час Помаранчевої революції 2004–2005 рр., Революції гідності 2013–2014 рр., початку збройної агресії Росії на Сході України в 2014 р., окупації Криму та частини Луганської і Донецької областей і, звичайно, повномасштабного російського вторгнення на територію України в лютому 2022 р.

Нові рухи та ініціативи громадян докорінно змінили усталений ландшафт громадянського суспільства в Україні, а волонтерський і ветеранський рухи стали потужним сегментом у загальній структурі громадянського суспільства та активно взаємодіють з органами державної влади [1, с. 5].

На думку відомого американського історика, професора Єльського Університету Тімоті Снайдера, громадянське суспільство є таємною зброєю України у війні з Росією. Він зазначає: «Мета Кремля – зруйнувати громадянське суспільство в Україні... жителі якої гуртуються навколо громадянської ідентичності» [2]. Науковець доходить висновку, що «державна так само потрібна для існування громадянського суспільства, як громадянське суспільство для існування демократичної держави» [2]. Тому, маючи за мету знищити українську державність, ворог завдає удару і по нашому громадянському суспільству.

На сьогодні в Україні діяльність громадських організацій, або інститутів громадянського суспільства охоплює різні сфери суспільних відносин: захист прав людини; сприяння політичним трансформаціям; удосконалення виборчих процесів; реалізації реформи місцевого самоврядування й територіальної

організації влади в Україні, посилення механізмів демократії участі на місцевому рівні; благодійність (в сфері культури та соціальній сфері); підтримка та реабілітація учасників/ветеранів АТО/ООС, війни; сприяння соціальній згуртованості та стійкості українського суспільства; захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також конституційних прав жителів окупованих територій тощо.

Російська агресія проти України спричинила серйозну гуманітарну кризу, завдавши потужного удару по економічній, соціальній, гуманітарній сферах. Наслідками воєнних дій є низка гуманітарних проблем: загибель та поранення великої кількості людей, масове переміщення цивільних осіб, у т. ч. дітей, як всередині країни, так і за її межі, викрадення людей, руйнація соціальної, транспортно-логістичної, інженерної та цивільної інфраструктури, житла, втрата роботи, доходів, майна, недоступність медичної допомоги, ліків, засобів гігієни, продуктів харчування та багато інших.

Аналітики Центру внутрішньополітичних досліджень НІСД зауважують, що «російське повномасштабне збройне вторгнення на суверенну територію України спричинило безпрецедентно масштабну діяльність волонтерських організацій та ініціатив» [3, с. 7]. За перші 7 місяців війни зареєстровано понад 2000 неприбуткових громадських організацій та благодійних фондів.

Ефективним інструментом поживлення громадянської самоорганізації та активності є ІКТ, можливості яких широко застосовуються у сучасних умовах. Було удосконалено Волонтерську платформу – онлайн-портал, запущений у березні 2021 р., Українською Волонтерською Службою, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ІТ-компанією SoftServe за підтримки Міністерства молоді та спорту для об'єднання волонтерів та організацій зі всієї України – <https://platforma.volunteer.country>. За перші місяці війни кількість її користувачів зросла втричі. Крім того, можливості порталу дублюються в Телеграм-каналі волонтерських можливостей та регіональних волонтерських чатах України.

Спільні зусилля органів державної влади, громадських та волонтерських організацій підштовхнули до створення низки інформаційних та довідкових ресурсів. Зокрема, започатковано офіційну платформу «СпівДія» (spivdiia.org.ua) для об'єднання волонтерських і державних ініціатив з гуманітарної допомоги під час війни (бізнес-підтримка, працевлаштування ВПО тощо).

Вдалою ініціативою Української Волонтерської Служби стало створення сайту Паляниця.Інфо – відкритої бази організацій, які надають гуманітарну та волонтерську допомогу населенню по всій Україні. Паляниця.Інфо вміщує

понад 950 організацій та ініціатив, які регулярно оновлюються [4]. Портал став інструментом, який спрощує пошук допомоги та робить його ефективнішим.

Великі волонтерські організації мають власні веб-сайти, а також сторінки в соціальних мережах.

Щодо фінансування, то більшість волонтерських організацій мають мозаїчне фінансування – збори коштів через соціальні мережі становлять значну їх частину – краудфандинг, додатково залучаються бізнесові благодійні кошти та гранти від міжнародних організацій.

Зазвичай, краудфандингові кампанії проводяться на спеціальних платформах. Проте в умовах війни в Україні краудфандингові кампанії, які проводяться громадських організаціями та благодійними фондами, змістилися переважно до просторів соціальних мереж. Збори коштів на певні потреби відбуваються надзвичайно швидко – від кількох годин до кількох днів. На наш погляд, цьому сприяє кілька факторів:

- швидкість комунікації в соціальних медіа, яка сприяє блискавичному поширенню інформації;

- використання технологій інтернет- та мобільного банкінгу (Приват24, Монобанк), міжнародних електронних платіжних систем PayPal, WebMoney, а також Bitcoin гаманця для криптовалюти, які надають можливість здійснювати банківські операції в зручний час через Інтернет (за допомогою гаджетів).

Новацією, пов'язаною з використанням ІКТ, стала можливість отримання грантових коштів: відтепер організації громадянського суспільства мають змогу через онлайн-платформу «Взаємодія» Міністерства цифрової трансформації брати участь в електронних конкурсах, подавати пропозиції своїх проєктів та, якщо здобудуть перемогу, отримувати державні гранти на їх реалізацію. Підтримуючи українське громадянське суспільство в реагуванні на надзвичайні ситуації, Європейський Союз та ПРООН у рамках програми EU4Dialogue надали перші 19 грантів організаціям громадянського суспільства в Україні [5].

Отже, сьогодні ІКТ, зокрема інтернет-технології, широко використовуються як засіб мобілізації громадянського суспільства довкола вирішення гуманітарних проблем, створюючи переваги у вигляді надшвидкого поширення інформації для великого кола користувачів, мозаїчного фінансування «знизу» через уможливлення застосування краудфандингу, використання технологій вітчизняного та міжнародного інтернет- та мобільного банкінгу тощо.

Література

1. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2021. 112 с.
2. Щур М. Українська зброя – громадянське суспільство – головний об’єкт агресії Росії – історик. Радіо Свобода. 2 лютого 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26825543.html>.
3. Паляниця.Інфо: веб-сайт. URL: <https://palyanytsya.info/about>.
4. Європейський Союз та ПРООН підтримують українське громадянське суспільство в реагуванні на надзвичайні ситуації / Представництво Європейського Союзу в Україні. 4 серпня 2022. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>.

Леонід Кочетов,
аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛОБІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: СУТНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В сучасних демократичних суспільствах поширеною і дієвою формою впливу громадських об'єднань, груп інтересів на функціонування системи державного управління та органів місцевої влади є лобізм.

Лобізм (*англ. слова «lobby» – коридори, кулуари*) – система і практики реалізації соціальних інтересів окремих груп та об'єднань громадян, субстрат та еліт, бізнес-груп і корпорацій, які діють шляхом цілеспрямованого впливу на законодавчу владу та державні адміністративні структури [1, с. 498]. Існують й інші визначення лобізму, які відрізняються не принциповими, а суто суб'єктивними оцінками цього явища. Науковцями не заперечується факт, що лобіювання – це цілеспрямований легальний або нелегальний вплив зацікавлених груп на органи державної влади та місцевого самоврядування з метою ухвалення управлінських рішень в інтересах певних груп або осіб. Тривають дискусії лише щодо того, хто є суб'єктом лобізму (зацікавлені групи чи групи тиску), наскільки це явище вписується у правові та моральні норми життєдіяльності суспільства, чиї інтереси відображає лобістська діяльність (суспільні, замовника або власні тощо) [2; 5; 6].

Оцінюючи соціально-правовий потенціал лобізму, слід зазначити, що він певним чином доповнює конституційну систему демократичного представництва, дозволяє впливати на ухвалення політичних рішень тим

групам соціуму, які не мають можливості артикулювати власні інтереси через депутатів. Слід вказати і на соціальну користь лобізму, бо цей процес легітимізує систему стримувань і противаг у міжгрупових та міжкланових суперечках та завершується демократичною процедурою, що втілюється у політико-правових рішеннях. Основна цінність лобізму полягає у сприянні легітимній співучасті «зацікавлених» груп у розробці й ухваленні державних рішень із залученням компетентних фахівців, у втіленні принципу свободи недержавних соціально-політичних інституцій і спільнот.

За допомогою лобіювання різноманітні соціальні суб'єкти – громадські організації, професійні асоціації, національні діаспори і расові меншини, релігійні й територіальні громади та інші групи людей можуть звернути увагу органів державної влади та місцевого самоврядування на свої проблеми. Іноді це заважає стабільній державній політиці, бо лобізм може бути спрямований на постійний перегляд бюджету, кон'юктурну зміну пріоритетів, на зміцнення позицій одних суб'єктів права при одночасному послабленні інших. Нерідко як лобісти діють й місцеві органи влади, виборюючи необхідні регіонам і громадам переваги, преференції, субвенції або пільги, тобто регіональне лобіювання. Крім того, існують й «іноземні лобісти»: діаспори національних менших, корінних «малих» етносів, представники транснаціональних корпорацій й іноземних держав, що офіційно лобіюють свої інтереси.

Лобіювання здійснюється у різних сферах життєдіяльності та спрямоване на певні рівні державного управління й органів місцевого самоврядування. За належністю до гілок влади виокремлюють законодавче, виконавче та судове лобіювання. Лобізм може бути класифікований й за іншими ознаками, зокрема: а) за рівнем просування інтересу – центральний, регіональний, місцевий; б) за характером інтересу – політичний, соціальний, економічний, фінансовий, правовий та ін.; в) за часовим виміром – постійний, тимчасовий, спорадичний тощо; г) за суб'єктом зацікавленості просування інтересу – політичні партії та громадські організації, антивоєнні й екологічні рухи, корпоративні об'єднання та ін. Досить поширеним є лобізм, що репрезентується ЗМІ, а також власне лобізм, який дістав назву «п'ятої гілки влади» [2, с. 69–84].

Явще лобізму у суспільній свідомості сприймається у легальному і тіньовому контекстах. Останній зазвичай набуває переважно негативного значення і є синонімом понять «блат», «протекціонізм», «підкуп», купівля голосів для задоволення власних корисливих інтересів шляхом нехтування потреб інших.

Лобізм в його позитивному контексті акцентує та агрегує багатопланові інтереси людей в диференційованому суспільстві й фактично стимулює

технології соціально-політичної активності. Він постає життєво необхідним інститутом демократичного процесу, оскільки є системою організаційного оформлення представництва різноманітних групових інтересів, формою законного впливу груп тиску на ухвалення управлінських рішень державними органами та органами місцевого самоврядування з метою задоволення інтересів певних соціальних інституцій (організацій, територіальних асоціацій, суспільних верств тощо). У політико-правових практиках сучасних демократій лобізм відіграє своєрідну роль як групи соціально-політичних інтересів, що використовують тактику й методи політичного тиску.

Оскільки лобізм має широкий «веєр» як позитивних, так і негативних наслідків, він, без сумніву, потребує певного нормативного впорядкування, юридичного оформлення. Зазначимо, що напрацювати єдині правові регуляторні принципи і норми лобістської діяльності до великої кількості неоднозначних і різнохарактерних інституцій надто складно. При цьому слід розуміти, що абсолютного контролю над зазначеним явищем встановити практично неможливо, адже воно багатогранне, втілюється часто в унікальних формах. Різні країни з урахуванням своєрідності державного й суспільного устрою, існуючих інститутів і норм намагаються знайти свої шляхи до вирішення проблеми упорядкування лобістської діяльності.

Правовою основою лобізму в демократичних державах є конституційне положення, згідно з яким кожний суб'єкт суспільних відносин має право захищати власні інтереси всіма законними способами, зокрема беручи участь у формуванні державної політики та впливаючи на процес ухвалення владних рішень [4]. Так, у США в 1946 році було ухвалено Федеральний закон «Про розкриття лобістської діяльності», який чинний і до цього часу, є основною юридичною нормою в цьому питанні. Подібний закон «Про реєстрацію лобістів» ухвалено і в Канаді.

Лобіювання інколи схвалюється самою процедурою законотворчості. Наприклад, у Великобританії запрошення до реакції зацікавлених груп має на увазі створення парламентом «зеленого документу» (*green paper*) – дискусійного документу, який передуює виходу законопроекту. За результатами дискусії видається «білий документ» (*white paper*), який містить реакцію на «зелений документ» і слугує підставою для законопроекту. Існують й інші підходи до упорядкування лобізму. Так, в Австрії, Франції, Нідерландах створено спеціальні інститути – «соціально-економічні ради», які, маючи чіткий юридичний статус, виконують роль своєрідного «лобістського парламенту». Ради можуть виступати як консультативно-дорадчий орган, так і володіти правом вирішального голосу у законодавчому процесі. У Німеччині

спеціальних законів про лобізм немає, однак норми, які регулюють таку діяльність, інкорпоровані в інші нормативно-правові акти. Специфіка «німецького шляху» упорядкування лобізму дозволяє державним органам залучати до роботи над законопроектами експертів і консультантів, створювати на тимчасовій чи постійній основі різні дорадчі структури, які не володіють чітким правовим статусом і т. ін. [5; 8, с. 129-130; 9].

В Україні, хоча лобістська діяльність не легалізована законом, однак Конституція України створює умови для такої діяльності, гарантуючи кожному право «на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ст. 34); «на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» (ст. 36); «брати участь в управлінні державними справами» (ст. 38) і «направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів» (ст. 40). З цього видно, що лобіювання, у крайньому випадку, не суперечить Конституції України [3].

У цьому контексті цікавим є механізм, розроблений Законом України «Про звернення громадян» (редакція від 31.12.2023 р.) в розвиток норми Конституції про права громадян на звернення в органи влади. Деякі положення цього закону прямо передбачають механізм лобіювання (правда, в основному в індивідуальних відносинах громадянин – держава), хоча саме це поняття у Законі не позначено. «Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організації незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних й особистих прав і законних інтересів та скарг про їх порушення» (ст. 1). Ця норма є похідною від статті 40 Конституції України [3].

Серед органів, установ й осіб, до яких можливе звернення, слід виокремити ті, в обов'язках яких робота зі зверненням громадян займає пріоритетне становище. З цих органів й осіб особливий інтерес для дослідників представляють народні депутати. Так, відповідно до статей 10 і 24 Закона України «Про статус народного депутата України» (редакція від 07.09.2023 р.) депутат розглядає отримані ним пропозиції, заяви і скарги виборців, приймає заходи для їх законного й обґрунтованого вирішення; вивчає причини, які породжують скарги, може вносити відповідні пропозиції до Верховної Ради

України та її органів, а також до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в органи об'єднання громадян, підприємств, установ та організацій.

Таким чином, зазначені закони створюють певне правове поле для лобіювання, що, однак, не означає таку ж широку практику в цьому питанні. Лобізм у нашій країні набув переважно стихійного, невпорядкованого, інколи загрозливого для держави характеру та асоціюється переважно з корупцією і нелегальними методами впливу на ухвалення рішень владними інституціями. У процесі такого лобіювання використовуються найрізноманітніші технології, засоби і методи: підкуп чиновників, погрози, шантаж, інформаційна ізоляція і т. п. [6, с. 227-232; 7].

Тому надзвичайно гостро постало питання законодавчого регулювання лобізму, забезпечення над ним державного та громадського контролю, а саме:

- легалізувати лобізм, дати йому правове регулювання (ухвалити окремий закон про лобіювання);
- визначити об'єкти лобіювання (доречно віднести до об'єктів лобіювання не лише Верховну Раду України, а й інші органи державної влади, які ухвалюють рішення у формі правових актів – Президент і його офіс, Кабінет Міністрів, міністерства, обласні, районні адміністрації, органи місцевого самоврядування); це дозволить виявити ступінь залежності/незалежності представників влади від лобістських структур;
- визначити коло суб'єктів лобістської діяльності та вимоги до них;
- чітко (а не декларативно) на законодавчому рівні визначити механізми реалізації наданих лобістам прав, а також санкції за їх порушення;
- розробити й ухвалити етичний кодекс поведінки лобістів, де будуть відображені не лише ділові та професійні якості лобістів, а й передбачено відповідальність за порушення етики;
- розробити відповідні кваліфікаційні вимоги до лобістів;
- зробити діяльність лобістських структур відкритою, що сприятиме виявленню інтересів, які стоять за тим чи іншим проектом закону чи рішенням;
- визначити процедуру (порядок) оприлюднення звітів та встановити вимоги не лише до їх змісту, а й порядок перевірки достовірності наведеної в них інформації [6, с. 231].

Ухвалені рішення, на нашу думку, виведуть певну частину корупційних дій з тіні, поставлять їх під контроль (у крайньому випадку, в законодавчій сфері), нададуть відкритого характеру самій лобістській діяльності й сприятимуть подоланню негативного ставлення до неї українців. Є сподівання,

що й інтеграція України до Європейського Союзу змінить підхід до розуміння суті лобізму під тиском глобального антикорупційного тренду.

Література

1. Герасіна Л. Лобізм. Соціологія права : енциклопедичний словник. Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. С. 498-501.

2. Базілевич Д., Нестерович В., Федоренко В. Інститут лобіювання в Україні та за кордоном: походження, проблеми, перспективи розвитку: науково-інформаційне видання. Інститут професійного лобіювання та адвокатів. Київ: ФОП Москаленко О. М. 2015. 111 с.

3. Конституція України (чинна з 1996 р. зі змінами). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Конституційне право зарубіжних країн. За заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

5. Кравчук, Валентина. «Лобіювання як правовий концепт у загальнотеоретичному ракурсі». Актуальні проблеми правознавства, по. 4, Маг. 2023, Р. 12-17.

6. Круть В. О. Лобізм як форма прояву корупції. Право та державне управління. 2020 р. № 4. С.227-232.

7. Підтримка належного урядування: проєкт протидії корупції в Україні (UPAC). Оглядово-аналітичний звіт «Лобіювання та корупція». URL: qurt.org.ua/news/recent/495.

8. Росенко М. І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=214>.

9. Черний А. В. Нормативно-правовое регулирование лоббизма в Украине и за рубежом. На шляху до суспільної злагоди. Упорядник Ю. Ж. Шайгородський. Київ: Український центр політичного менеджменту, 2001. С. 127-132.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Козловець М. А.*

Людмила Білогор,
магістрантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ І ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПИТАНЬ ОСВІТИ

Реформування місцевого самоврядування й органів публічної влади обумовило переформатування системи їх взаємовідносин з інституціями у сфері освіти. Органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування з питань освіти відіграють важливу роль у забезпеченні якісної освіти на рівні регіонів та громад. Вони є стейкхолдерами і відповідальними за розробку й реалізацію освітніх програм, а також здійснюють контроль за закладами освіти, сприяють розвитку освіти та підвищенню її якості в межах своєї компетенції. Органи виконавчої влади можуть приймати нормативні акти у сфері освіти, забезпечувати фінансування освітніх процесів, а також співпрацювати з іншими закладами й установами для забезпечення належного рівня освітніх послуг.

У результаті реформування відбулася низка змін не лише в підпорядкуванні, а у фінансуванні закладів освіти на рівні громад і регіонів. Органи місцевого самоврядування в сучасних умовах займаються організацією місцевої системи освіти, вирішенням місцевих проблем та потреб у галузі освіти, підтримкою закладів освіти та учасників освітнього процесу на місцях. Ці органи співпрацюють з державними установами, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами для досягнення загальних цілей у розвитку освіти.

Діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань освіти в сучасних умовах спрямована на забезпечення ефективного управління та розвитку системи освіти. Зокрема на національному рівні – це відповідальність за встановлення загальної освітньої політики на державному рівні. Органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за реалізацію національної політики на місцевому рівні, управління закладами освіти різних рівнів та задоволення конкретних потреб на рівні громад. Нині акцент функціонування органів виконавчої влади та місцевого самоврядування зміщується до питань сприяння інклюзивній освіті, цифровій грамотності та безперервному професійному розвитку освітян. Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування спільно працюють над створенням сприятливого освітнього середовища, впровадженням інноваційних методів навчання та

підвищенням якості освіти. Варто також зауважити на тому, що співпраця органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування щодо питань освіти має важливе значення для формування її майбутнього.

Відповідно до вимог чинного законодавства діяльність місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування й їх структурних підрозділів зосереджена на реалізації державної політики у сфері освіти (згідно з делегованими в результаті реформ повноваженнями), а також на реалізацію прав та обов'язків засновників закладів освіти чи уповноважених ними органів. Переформатування функцій органів державної влади й місцевого самоврядування обумовило внесення відповідних змін до нормативно-правової бази щодо питань освіти. Зокрема 07 грудня 2021 року МОН України затверджено «Порядок здійснення аналізу діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів з питань освіти», який внесено до єдиного державного реєстру нормативних актів [1]. У порядку не лише визначено механізми аналізу діяльності місцевих органів щодо дотримання вимог чинного законодавства з питань освіти, а й деталізовано процедуру його здійснення в конкретних ситуаціях щодо забезпечення якості освіти на відповідній території (в межах громади, району чи області) й дотримання вимог чинного законодавства у дошкільній, загальній середній, позашкільній, спеціалізованій, професійній (професійно-технічній), фаховій передвищій, вищій, післядипломній сферах освіти.

Важливість досліджуваної проблеми засвідчує також утворення 6 грудня 2017 року Державної служби якості освіти України як центрального органу виконавчої влади. Діяльність служби координує Кабінет Міністрів й Міністр освіти і науки, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти й дотримання закладами освіти норм чинного законодавства з питань освіти. Служба також вивчає аспекти діяльності місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування та їх структурних підрозділів щодо забезпечення якості освіти на відповідній території [2]. Окрім зазначеного, вважаємо за доцільне, зауважити на необхідності врахування змін внесених до чинного законодавства у період дії воєнного стану як в процесі організації діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів з питань освіти задля її оптимізації в сучасних умовах так і безпосередньо в роботі закладів освіти всіх рівнів і сфер.

Література

1. «Про затвердження Порядку здійснення аналізу діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів з питань освіти» Наказ МОН України від 07.12.2021 №1313. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re37433?an=1>.

2. Державна служба якості освіти України. Офіційний сайт. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/analiz-diyalnosti-miscevikh-organiv-u>.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-IX#Text>.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, старший викладач **Пивовар І.В.**

Катерина Жильонок,

магістрантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СПІВВІДНОШЕННЯ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сучасні трансформаційні процеси в економіці та в організації праці спричиняють зміни правового регулювання трудових відносин і відповідно зміни трудового законодавства. У ХХІ столітті в економічно розвинених країнах світу сприяння встановленню соціальної справедливості, соціальної стабільності та зменшення ймовірності виникнення соціальних конфліктів є одним із завдань, які має розв'язати справедливе трудове законодавство. Досягнення належного рівня дотримання і захисту трудових прав та інтересів працівників є завданням не лише державного, а й міжнародного регулювання трудових правовідносин, оскільки сприяє зменшенню соціальної напруженості у сучасному глобалізованому світі.

Процес державного регулювання трудових відносин включає в себе прийняття нормативно-правових актів та їх безпосередню реалізацію, тобто нагляд і контроль.

На думку правознавця І. Кайла, нагляд варто розглядати як систематичну діяльність щодо спостереження, яка здійснюється вповноваженими органами публічної влади та громадських формувань із метою забезпечення дотримання

режиму правопорядку суб'єктами права, тоді як контроль є діяльністю вповноважених органів публічної влади щодо захисту прав та інтересів населення через здійснення перевірки дотримання законодавства, припинення порушення прав та інтересів, а також притягнення до юридичної відповідальності [1, с. 28].

А. Замченко пропонує під наглядом за дотриманням законодавства про працю мати на увазі діяльність органів прокуратури щодо додержання законності і дисципліни в регулюванні й реалізації трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, яка здійснюється без безпосереднього втручання в діяльність підприємства, установи, організації [2, с. 5].

Зазвичай, нагляд і контроль розглядаються у їх поєднанні, проте дослідники виокремлюють у цих поняттях як спільні, так і відмінні ознаки. До спільних характеристик нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю можна віднести існування двох форм – державного і громадського, однаковість окремих прав суб'єктів здійснення нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства (для прикладу, відвідування підконтрольних чи піднаглядних об'єктів, проведення перевірок, відбирання пояснень, одержання в установленому законом порядку безоплатно необхідних для виконання покладених завдань інформації, документів, матеріалів). Відмінність нагляду і контролю полягає:

- у різній спрямованості щодо об'єктів: у нагляду – зовнішня, тобто суб'єкти та об'єкти нагляду є елементами різних систем органів, у контролю може бути як зовнішньою, так і «всередині»;

- у різних завданнях: завданням нагляду у сфері дотримання трудового законодавства є перевірка законності дій роботодавця, завданням контролю – перевірка рішень роботодавця на законність, доцільність та ефективність;

- у компетенціях: органи контролю наділені правом втручатися в діяльність підконтрольного об'єкта, притягувати правопорушників до відповідальності, органи нагляду володіють можливістю звернутися до вповноважених органів щодо ініціювання змін у діяльності піднаглядного об'єкта, порушення питання про притягнення винних до відповідальності.

У чинному Кодексі законів про працю України 1971 р. в главі XVIII «Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю» поняття нагляд і контроль вжиті у поєднанні, без наведення нормативного визначення. Глава містить норми щодо особливостей державного нагляду і контролю та громадського контролю, повноважень місцевих державних адміністрацій та рад у галузі охорони праці, відповідальності за порушення законодавства про працю, а також перелік суб'єктів державного нагляду за охороною праці [3].

У рамковому Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05 квітня 2007 року термін «нагляд» дублюється терміном «контроль» через написання останнього в дужках. Ч. 1 ст. 1 містить наступне визначення: державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [4]. В інших термінологічних визначеннях в нормах Закону, які вміщують ці поняття як складові, також спостерігається дублювання, для прикладу, «заходи державного нагляду (контролю)», «спосіб здійснення державного нагляду (контролю)» тощо.

Отже, нагляд та контроль за дотриманням трудового законодавства є самостійними правовими категоріями, які наразі в українському трудовому законодавстві потребують нормативного відокремлення й конкретизації.

Література

1. Кайло І. Ю. Поняття нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства України. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 1 (67), том 2. С.25-32.

2. Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України: автореф. дис. ... к. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2008. 19 с.

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

*Науковий керівник: кандидат юридичних наук **Пивовар І. В.***

Грабчук Альона,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вчені чітко простежують зв'язок між розвитком руйнівних інформаційних технологій та появою й поширенням основних ЗМІ. Винахід письма, друку, телеграфу, радіо, телебачення, Інтернету та соціальних мереж мав революційний характер, стимулюючи економічне, політичне, соціальне, духовне та інтелектуальне зростання людства. Проте, важливо усвідомлювати, що кожен з цих етапів відкривав скриньку Пандори – безконтрольну можливість маніпулювати свідомістю мас.

Традиційні уявлення про війну застаріли. Світ змінився і на перший план вийшли інформаційні війни, що розгортаються на просторах інтернету. Інформація стала ключовим ресурсом сучасності, від якого залежить ефективність управління у всіх сферах життя. Методи та інструменти інформаційної боротьби активно використовуються практично у всіх збройних конфліктах останніх десятиліть. Їхні наслідки можуть бути руйнівними: зміни суспільного ладу та політичного устрою, розпад держави, втрата боєздатності армії та багато інших аспектів. Важливо усвідомити нову реальність, що інформаційні війни становлять загрозу для суспільства.

Цей вид війни, а саме – інформаційний почали використовувати набагато раніше ніж всі звикли вважати. Інформаційна боротьба почала застосовуватися ще у стародавньому Римі та Греції. Деякі дослідники зазначають, що збереглися свідчення про використання психологічного тиску на супротивника Олександром Македонським, під час походу на Індію у 326 р. до н. е. Прикладів на підтвердження того, що інформаційні війни велися з давніх часів, можна назвати достатньо. І з кожним тисячоліттям, століттям, роком цей вид війни він розвивався і набував нового характеру [1, с. 65–68].

Важливим аспектом інформаційної війни є розуміння того, що вона може мати невітніші, жахливі наслідки, які важко передбачити. Її вплив поширюється на політичну, економічну, соціальну та культурну сфери суспільства. Тому аналіз і вивчення методів і тенденцій інформаційної війни має велике значення для розуміння сучасних міжнародних конфліктів та розробки стратегій безпеки і оборони. Згідно з концепцією НАТО, метою цієї війни є отримання

інформаційної переваги над противником, що є центральним аспектом сучасної військової стратегії [2, с. 98].

Класичні війни, що вирували до епохи ядерної зброї, суттєво відрізнялися від сучасних воєнних конфліктів. Їхні характерні риси роблять їх своєрідним контрастом до сучасної картини збройних протистоянь. Сучасні ж війни, на противагу класичним, характеризуються розмитістю кордонів, складністю форм та методів ведення бойових дій, а також множинністю учасників. Це робить їх більш непередбачуваними та складними для аналізу й протидії. Важливо розуміти цю різницю, щоб краще орієнтуватися в сучасному світі, де війна набула нових форм і вимірів.

Відомо, що інформаційна війна є одним із важливих аспектів сучасних конфліктів, яка проявляється у різних формах і методах:

- Замовчування телевізійних, інтернет- та радіомовлень, закриття логістичних мереж.

- Крадіжки особистих даних або глушіння комунікаційної мережі опонента.

- Операції на фондовому ринку, витік конфіденційної інформації або публікація неправдивої інформації.

- Використання дронів та інших роботизованих систем для спостереження, цей вид боротьби набрав обертів 2022 році.

- Комунікаційний менеджмент.

- Використання синтетичних носіїв інформації.

Усі ці форми та методи ведення інформаційної війни демонструють складний характер сучасних конфліктів та необхідність розробки комплексних стратегій захисту та протидії у сфері інформаційної безпеки.

Як зазначала Ганна Сасин: «Якщо розглядати нові інформаційні технології, як зброю, то ми приходимо до висновку, що вони здатні обернутися для людства катастрофою, адже в якості інструмента політики інформаційна війна означає панування одного суспільства шляхом обдурення народу іншої країни» [3, с. 19].

В сучасному світі, а саме в XXI столітті, досягнення глобальних цілей часто супроводжуються застосуванням методів інформаційної війни, наприклад війна в Іраку. Тобто думку американських експертів, дослідників можна трактувати так, що війна в Іраку не лише поле бою, але й полігон для ІІСО.

Інформаційну боротьбу, можна також назвати битвою за розум без пострілів. Мета інформаційної війни – вплинути на сприйняття дійсності

людини, сформувати бажану точку зору та маніпулювати її поведінкою. Прикладом є затоплення пасажирського корабля «Лузітанія», яке сталося ще під час Першої світової війни. Ця подія була надзвичайно трагічною, яку активно використовувала Німеччина в інформаційній війні. Завдяки маніпулюванню емоціями суспільства за допомогою інформації, Німеччині вдалося здобути підтримку населення та виправдати свої агресивні дії.

Щодо засобів реалізації інформаційної боротьби їх існує надзвичайно велика кількість, найпоширенішими є: економічний тиск (введення санкцій, торгових обмежень для підриву економіки, також це може бути маніпулювання курсом валют, цінами на товари та послуги, фінансування протестів у країні ворога). Використання соціальних мереж (створення фейкових груп для маніпулювання суспільною думкою, фейкові новини). А також використання штучного інтелекту (створення фейкових відео- та аудіозаписів для дискредитації політичних лідерів, маніпулювання онлайн-опитуванням та голосуванням). Саме такий вид маніпуляції, а саме використання штучного інтелекту, використовує росія проти України, створюючи певні відео, які в подальшому потрапляють в інтернет та соціальні мережі і впливають на думку суспільства. Також до засобів реалізації інформаційної війни відносяться: пропаганда, дезінформація, психологічний тиск, хакінг та кібератаки.

Крім всіх вищезазначених засобів, існують й інші. Їх ефективність залежить від конкретних цілей, завдань та ресурсів, які має сторона, що веде інформаційну боротьбу. Важливо зазначити, що всі засоби реалізації інформаційної війни постійно змінюються, розвиваються та вдосконалюються. І всім нам відомо, що інформаційні війни стають дедалі більш небезпечною загрозою для всього суспільства та для будь-якої країни.

Отже, інформаційні війни стали невід'ємною частиною сучасного геополітичного протистояння. Їх характер та масштаби постійно змінюються під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Інформаційні війни – це серйозна загроза для миру та безпеки в XXI столітті. Важливо усвідомлювати цю загрозу та вживати заходів для захисту від неї.

Література

1. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

2. Курбан О. Історія становлення та розвитку технологій інформаційних війн. Вісник Книжкової палати. 2016. № 4. С. 50–52.

3. Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). Грані. 2015. № 3. С. 18–23.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент Заглада В.М.

Андрій Лук'янюк,

студент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

У світі, де держави постійно взаємодіють, неминучі випадки перетину інтересів. Ці суперечності можуть варіюватися від економічних питань до територіальних претензій, і в цій боротьбі інформаційний простір стає ключовим полем бою. З розвитком інформаційних технологій та глобалізацією інформаційних процесів зростає й актуальність інформаційних війн. Це поняття охоплює широкий спектр методів впливу на маси, народи та соціальні групи. Сьогодні ми спостерігаємо глибоке переосмислення ролі інформації та природи інформаційних воєн, їхніх цілей та методів. Це особливо помітно у випадку зовнішньої політики Росії щодо України, особливо під час військової агресії РФ у 2022 році. Російська Федерація застосовує психологічні операції та дезінформацію як стандартну частину своєї «гібридної» війни на міжнародній арені.

Сьогодні Україна активно інтегрована у Глобальну інформаційну інфраструктуру, однак використання застарілих інформаційних систем робить її вразливою до інформаційних атак. Інформаційні війни на міжнародному рівні можуть вестися між державами, міжнародними та транснаціональними корпораціями, фінансовими групами, терористичними і злочинними організаціями.

Станом на кінець ХХ ст. було розроблено значний набір інструментів для проведення інформаційних війн. Методика ведення яких активно використовувалась під час воєн у Чечні, Грузії, а тепер і в Україні. З часом інформаційна війна у військовій сфері отримала нові інтерпретації, включаючи такі поняття як пропаганда, психологічна війна та психологічні операції. У ХХІ ст. інформаційна війна стала визначним фактором на глобальному рівні, як це демонструє велика кількість наукових робіт, присвячених даній проблематиці.

Термін «інформаційна війна» увійшов у офіційний вжиток після операції «Буря в пустелі» в 1991 році в Іраку, де інформаційні технології вперше застосувались для ведення військових дій. Сьогодні існує багато різних визначень та концепцій «інформаційної війни» [1].

Автори В. Ліпкан та К. Череповський зазначають, що «інформаційна війна представляє собою найвищу форму інформаційного протистояння, яке використовується для вирішення соціально-політичних, ідеологічних, національних, територіальних та інших типів конфліктів, що виникають між державами народами, націями, класами та соціальними групами, а також транснаціональними корпораціями через застосування інформаційного насильства та інформаційної зброї на великому масштабі» [2, с. 16]. Дослідження вказують, що основна мета інформаційної війни полягає у досягненні великих цілей, таких як зміщення урядів, зміни у політично-правових системах, викликання громадянських конфліктів та створення керованого постійного хаосу.

У 2012 в Україні вперше було введено офіційне визначення терміна «інформаційна війна». Це сталося завдяки Указу Президента України «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [3], хоча згодом у 2016 році цей документ втратив свою чинність. Згідно цього Указу «інформаційна війна – це вид конфлікту між різними акторами (державами, альянсами, політичними партіями тощо), який здійснюється через інформаційний вплив на громадськість за допомогою засобів масової інформації, комп'ютерних мереж і подібного, з метою сформуванню певну громадську думку та підірвати моральний дух суспільства чи його окремих інститутів» [3].

Російська Федерація продовжує активно використовувати інформаційно-психологічний вплив та відверту пропаганду проти України. Ці дії спрямовані на консолідацію власного населення, дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в Україні, та на надання легітимності своїм агресивним діям на міжнародній арені. Основу інформаційної війни становить розповсюдження фальсифікованої інформації, що має на меті дезінформувати як українське, так і російське населення.

З моменту отримання незалежності Україною, країна зіткнулася з інформаційною війною, яка значно активізувалася з 2014 року. Основним інструментом цієї війни стали методи пропаганди, що використовуються російськими традиційними та електронними медіа. Серед найбільш впливових засобів – інтернет-телебачення, інтернет-радіо, онлайн-газети та журнали, а також соціальні мережі. Вони масово розповсюджують дезінформацію,

програмуючи свою аудиторію за допомогою спотворених повідомлень, щоб маніпулювати громадською думкою.

Інформаційна війна завжди має складний і багатогранний характер. Основні напрямки і методи інформаційних війн, які Російська Федерація веде проти України, включають: систематичне підривання міжнародного іміджу України для зменшення її геополітичної ваги; маніпуляцію і спотворення інформації з метою дестабілізації українського суспільства та впровадження політики «керованого хаосу»; створення стереотипів про неповноцінність і вторинність українців, що сприяє руйнуванню національної самосвідомості та просування російської мови, культури і традицій на шкоду українській мові та культурі, що підриває національну самоідентифікацію.

Література

1. Христенко В. Є. Маніпулювання свідомістю в умовах гібридної війни: психологічний аспект. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5929/1/Khrystenko_monogr.pdf.

2. Ліпкан В. А., Череповський К. П. Інкорпорація інформаційного законодавства України : монографія. за заг. ред. В. А. Ліпкана ; Глобал. орг. союзн. лідерства, Акад. безпеки відкритого сусп-ва, Акад. наук. вищ. освіти України. Київ : Ліпкан О. С., 2014. 391 с.

3. Стратегічний оборонний бюлетень України: введено Указом Президента України від 29 грудня 2012 р. №771/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/2012#Text>.

*Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Заглада В.М.***

4. АНАЛІТИКА РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Олег Соколовський,
доктор філософських наук, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ ТЮБІНГЕНСЬКОЇ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ШКОЛИ НА ЛІБЕРАЛЬНУ ТЕОЛОГІЮ

Впродовж XIX ст. на зміну лютеранській та кальвіністській ортодоксії приходять просвітницька парадигма модерну, яка суттєво вплинула на становлення ліберальної традиції в протестантській теології, біля витоків якої стояли представники Тюбінгенської протестантської школи. Основоположником цієї школи вважається Фердинанд Крістіан Баур, який у своїй праці «Християнський гнозис або християнська філософія релігії в її історичному розвитку» здійснив спробу історико-критичного дослідження Біблії [1, с. 370].

Теолог використовував діалектичний метод для вивчення Нового Завіту та історії ранньої християнської церкви. В результаті Ф. Баур дійшов висновку, що рушійною силою ранньої церкви стало протиріччя між теологією апостола Павла і апостола Петра, яке вирішилося в богословському синтезі Євангелія від Іоанна. Доводячи вірність цієї теорії, Баур переглянув традиційну хронологію і атрибуцію ряду новозавітних текстів. Так, авторству апостола Павла він приписував лише чотири послання – 1 і 2 до Коринтян, до Римлян і до Галатів, з канонічних Євангелій найдавнішим вважав Євангеліє від Матвія. Теолог вважав, що для розуміння християнства необхідно дотримуватися історичного методу, при цьому слід по можливості розкласти його на складові елементи; християнство необхідно розглядати і як вчення, що відповідає своєму часу, і як форму релігійної свідомості, підготовлену попереднім розвитком людства [2, р. 58–62].

Ідеї тюбінгенської школи розвивав німецький протестантський теолог і громадський діяч Девід Штраус, який написав провокаційний трактат «Життя Христа». Штраус намагався довести, що євангельський образ Христа є продуктом колективної міфотворчості. Відновлюючи історичного Христа, Штраус повністю позбавляє його божественних атрибутів і робить ряд радикальних висновків [1, с. 371].

Аналізуючи Біблію з позицій раціоналізму, Штраус відкидає історичну достовірність як старозавітних, так і новозавітних чудес, стверджуючи, що допущення можливості надприродних подій повністю позбавляє сенсу дослідження історії. Методи історичного дослідження тільки тоді можуть бути продуктивні, вважає він, якщо історичні події в принципі можуть бути пояснені раціонально – наукова історія не може і не повинна досліджувати події надприродні. Тому все надприродне в Євангеліях Штраус оголосив вигадкою. Варто відзначити, що Штраус взагалі дотримувався невисокої думки про достовірності та об'єктивності новозавітних текстів.

На думку Г. Гартфельда: «Штраус не бажав ні вивести «історичного Ісуса» з Євангелій, ні спростувати міф про Нього, але спробував шляхом філософської інтерпретації возвеличити в христологічному міфі «великі істини». Тому христологія слугує для Д. Штрауса теологічним вченням не про Ісуса, а про людство в цілому. Можна зазначити, що Д. Штраус розмежовує також історичну інформацію і пов'язану з нею міфічну інтерпретацію Христа віри та історичного Ісуса. Для самого теолога подібне розрізнення ототожнювалося з розмежуванням між «Христом історичним та ідеальним, тобто наявним у людській свідомості праобразом людини, якою вона повинна бути» [1, с. 371–372].

Французький письменник, історик, який отримав теологічну освіту, Ернест Ренан, автор іншого біографічного дослідження, присвяченого Ісусу Христу, був у своїй критиці менш радикальний. Але і він в передмові до книги «Життя Ісуса» (1863) прямо стверджував, що передумовами його підходу є відкидання віри в божественне походження Нового Завіту: Якщо Євангелія є книгами богонатхненними і, отже, якщо все в них, від початку до кінця, непорушна істина, то я зробив велику помилку ... Якщо Євангелія такі ж книги, як всякі інші, то я мав рацію, коли ставився до них так само, як будь-який науковець, який вивчає еллінську, арабську, індійську давнину, і відноситься до легендарних документів, що становлять предмет його вивчення. Для критики не існує непогрішних текстів; перше її правило допускати можливість похибки в тому тексті, який вона розглядає» [1, с. 372–373].

У 30-х рр. ХХ ст. у теології лібералізму посилювалися тенденції, які призвели до втрати ідеологічної цілісності руху та його остаточного переродження. Вважаємо, що це було зумовлено, з одного боку, змінами методологічних підходів у дослідженні тріадологічних і христологічних аспектів теології, а з іншого, застосуванням та впровадженням у релігійну практику результатів наукових досліджень, побудованих на основі досвіду. Такі інновації призвели до засудження надмірного лібералізму в теології, який змінював уявлення про

Бога й нівелював моральне значення людської природи Ісуса Христа [1, с. 373]. Це сприяло появі низки нових доктрин та підходів щодо модернізації христологічних концепцій, на ґрунті яких сформувалася нова ортодоксія в протестантизмі.

Література

1. Соколовський О. Л. Христологія: еволюція доктрини : монографія. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2018. 471 с.
2. Zachhuber J. Albrecht Ritschl and the Tübingen School. A neglected link in the history of 19th century theology. Vol. 18, №. 1, 2011, P. 51-70.

Декерт Томаш,
доктор релігієзнавства,
доцент кафедри філософії культури та релігієзнавства,
Інститут культурології Краківської Академії «Ігнатіанум»

TRADYCJONALIZM KATOLICKI W POLSCE – AKTUALNE TRENDY

Przedmiotem tego krótkiego przedłożenia będzie aktualny stan katolickiego ruchu tradycjonalistycznego w Polsce i zauważalne w nim tendencje. Dane, na których się tu opieram pochodzą z ogólnodostępnych źródeł (m.in. z publikacji samych organizacji tradycjonalistycznych) oraz z obserwacji dynamiki dyskursów w Kościele katolickim widocznej w przestrzeni medialnej (głównie mediów społecznościowych). Zaproponowane tu wnioski należy zatem postrzegać wyłącznie jako próbę sformułowania pewnych intuicji i hipotez, których weryfikacja wymagałaby głębszych badań, zarówno ilościowych, jak też jakościowych.

Pojęcie tradycjonalizmu katolickiego nie jest jednoznaczne. Pojawiło się ono najprawdopodobniej około połowy XIX w. i odnosiło się wówczas do grupy antyświeceniowych działaczy i myślicieli katolickich zaangażowanych w spór dotyczący roli rozumu w poznaniu religijnym, negujących jego znaczenie i przeciwstawiający mu jako wyłączone źródło tego poznania Objawienie, którego depozyt został zachowany w tradycji Kościoła. W okresie nieco późniejszym nabrało ono dodatkowych znaczeń, tak że piszący pod koniec lat 30. XX w. Alphonse V. Roche, podaje cztery jego możliwe zakresy semantyczne:

1. «Przyłgnięcie do tradycji» (sens najbardziej ogólny);

2. W sensie bardziej szczegółowym: doktryna filozoficzna i religijna, zgodnie z którą zasadą wszelkiego poznania jest pierwotne Objawienie przekazywane przez tradycję, której głównym strażnikiem jest Kościół;

3. Zespół teorii społecznych, politycznych, filozoficznych i religijnych, które na początku XIX wieku faworyzowały powrót do instytucji *ancien régime*'u (postulowały odrzucenie ustroju republikańskiego i restytucję monarchii etc.)

4. Ruch literacki o analogicznym profilu ideowym, który rozwinął się pod koniec wieku XIX, a jego najbardziej znani przedstawiciele to m.in. Bourget, Barrès, Brunetière, Bazin, Bordeaux, Lasserre i Maurras [4, s. 167].

Tradycjonalizm jako doktryna odrzucająca rozum na rzecz wyłączności zachowanego w tradycji Objawienia spotkał się z potępieniem ze strony papieży: Grzegorza XVI (1840) oraz Piusa IX (1855).

Współcześnie pojęcie to ma zupełnie inne znaczenie, odnosi się bowiem do tej części hierarchii, kapłanów i wiernych Kościoła katolickiego, która w ramach dość szerokiego spektrum możliwych poglądów sceptycznie podchodzi do zmian, które miały w nim miejsce po i w związku z soborem watykańskim drugim (1962-1965). Wątpliwości budził tu szereg zmian w podejściu do świata współczesnego, wolności religijnej, ekumenizmu, dialogu międzyreligijnego etc., które przez niektórych katolików (również niektórych biskupów biorących udział w soborze) były postrzegane jako odejście od tradycyjnego nauczania Kościoła.

Szczególną rolę w zawiązaniu się szerszego ruchu tradycjonalistycznego miała posoborowa transformacja liturgii katolickiej. W czasie, kiedy papież Jan XXIII zwoływał sobór, w Kościele rzymskim miejsce dominujące pod względem liturgicznym zajmował ryt, zaprowadzony jako obowiązujący (z pewnymi znaczącymi wyjątkami) przez papieża Piusa V w wyniku reformy zarządzanej przez sobór trydencki (1545-1563). Sam w sobie stanowił on pochodną średniowiecznej liturgii papieskiej, cieszył się więc statusem bardzo starej tradycji. W okresie pomiędzy promulgacją ksiąg liturgicznych przez Piusa V (1568 i 1570) a soborem watykańskim drugim, liturgia katolicka w swoim rdzeniu podlegała bardzo nieznacznym, można powiedzieć kosmetycznym zmianom. Natomiast w latach 1964-1975 poddano ją bardzo daleko idącej reformie. W rzeczywistości reformy liturgii katolickiej na większą skalę zaczęły się jeszcze w latach 50. XX w. (jeśli nie liczyć zmian w modlitwie brewiarzowej wprowadzonych dużo wcześniej, w latach 1911-1914, za pontyfikatu, Do pierwszej połowy lat 80. Stolica Apostolska wydała co prawda kilka, może kilkanaście zgód (tzw. indultów) na celebrowanie w klasycznej formie rytu, jednak spora ich część dotyczyła pojedynczych osób. Najstłynniejszą taką zgodą był tzw. «indult Agaty Christie», udzielony przez papieża Pawła VI 5 listopada 1971 r. [2, s. 277] Nazwa bierze się z faktu, iż petycję podpisali nie tylko katolicy, ale

też szersza grupa ludzi nauki i twórców (m.in. właśnie słynna autorka kryminałów, A. Christie), traktujący tradycyjną mszę rzymską w kategoriach cennego zabytku kultury i w związku z tym protestujących przeciwko jej wycofaniu. Tak że nadany jej wówczas kształt bardzo odbiega od tego, jaki miała w ciągu poprzednich stuleci. Jednocześnie władze kościelne, zaakceptowawszy zreformowane obrzędy, zdecydowały o odgórnym narzuceniu ich całej wspólnotie katolickiej, zakazując jednocześnie używania wcześniejszych ksiąg liturgicznych i generalnie ignorując płynące z niektórych miejsc prośby o możliwość sprawowania tradycyjnych obrzędów [3, s. 457]. Wydaje się, że to właśnie te zmiany, oczywiście w połączeniu z innymi, spowodowały powstanie zorganizowanych form ruchu tradycjonalistycznego.

Jak wspomniałem, ruch ten obejmuje szerokie spektrum poglądów, od bardzo radykalnych, aż po umiarkowane i koncyliacyjne. Do tych pierwszych należą przede wszystkim osoby uważające, że od końca pontyfikatu Piusa XII (zm. 1958) kolejni papieże, ze względu na popadnięcie w herezję (przede wszystkim tzw. modernizm) albo nie są w żadnym sensie papieżami (tzw. sedewakantyzm), albo też sprawują swój urząd jedynie materialnie, będąc de facto pozbawionymi do niego prawa, a więc też przysługującej biskupowi Rzymu jurysdykcji (tzw. sedeprywacjonizm). Na mniej eklezjologicznie radykalnym stanowisku stoi najważniejsza grupa tradycjonalistów, będąca członkami lub zorientowana wokół Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X (łac. *Fraternitas Sacerdotalis Sancti Pii X*; dalej: FSSPX), powstałego w 1970 r. za sprawą francuskiego arcybiskupa Marcela Lefebvre'a. Nie negują oni ważności posoborowych papieży, ale całkowicie odrzucają i poddają wielopoziomowej krytyce posoborowe zmiany w Kościele katolickim. Pod względem liturgicznym sprawują obrzędy wyłącznie w klasycznej formie opartej o księgi przedsoborowe. Tradycjonalizm okresu posoborowego przybierał również postać rozmaitych stowarzyszeń zawiązywanych i kierowanych przez ludzi świeckich. Obecnie wiele ich funkcjonuje pod egidą Międzynarodowej Federacji *Una Voce* (powstała w 1967 r.).

Na początku lat 80. napięcia na linii tradycjonałści (głównie FSSPX) – Watykan spowodowały, że ten ostatni zdecydował się nieco złagodzić kurs, wydając indult *Quattuor abhinc annos* (1984) pozwalający biskupom na wydawanie zgód na lokalne celebracje w klasycznej formie rytu. Jednak w kolejnych latach rozmowy prowadzone z abp. Lefebvrem przez przedstawicieli Stolicy Apostolskiej (wówczas przede wszystkim kard. J. Ratzingera) nie doprowadziły do zgody i w 1988 r. Lefebvre konsekrował bez zgody Rzymu czterech biskupów, ściągając na siebie i na nich ekskomunikę potwierdzoną przez Jan Pawła II w dokumencie (tzw. *motu proprio* – zarządzenie komunikujące wolę danego papieża) *Ecclesia Dei adflicta*. Spowodowało to również odłączenie się od FSSPX części jego członków, którzy

zdecydowali, że chcą pozostać w jedności z Rzymem. Na mocy tego samego dokumentu stworzono im możliwość kontynuacji własnego charyzmatu w ramach Kościoła posoborowego i potwierdzono na nowo indult z 1984 r. Nie przełożyło się to jednak na dużo szerszą obecność tradycyjnej liturgii i duchowości we współczesnym katolicyzmie, ponieważ pomimo papieskiej zgody, większość biskupów raczej nieprzychylnie odnosiła się do wiernych przywiązanych do dawnych form rytualnych i pobożnościowych.

Sytuacja tradycjonalistów katolickich, w tym również polskich, zmieniła się krótko po wstąpieniu na tron papieski kard. Josepha Ratzingera, a więc papieża Benedykta XVI. W 2007 r. wydał on swoje motu proprio pod tytułem *Summorum Pontificum* (dalej: SP), za pośrednictwem którego zniósł większość dotychczasowych ograniczeń w sprawowaniu liturgii przedsoborowej. Doprowadziło to do stopniowego rozwoju nurtu tradycjonalistycznego w Kościele.

W okresie przed *Summorum Pontificum* tradycjoniści polscy byli bardzo nieliczni. Wynikało to z wielu różnych przyczyn, od politycznych (Żelazna Kurtyna), aż po kościelne (w polskim katolicyzmie reformy posoborowe były wprowadzane powoli i w sposób umiarkowany, nie generując silnego ruchu sprzeciwu). Od początku lat 90. działało w Polsce FSSPX, istniały też pojedyncze miejsca, np. w Poznaniu czy Warszawie, w których celebrowano mszę św. (a czasem również inne sakramenty) w tradycyjnych formach. Jak wspomniałem, dokument Benedykta XVI zmienił sytuację, ponieważ dokonane przez papieża równouprawnienie liturgii przed- i posoborowej otworzyło możliwość rozwoju środowisk, które mogły w sposób relatywnie nieskrępowany kultywować katolicką tradycję liturgiczną i formy duchowości. Jednocześnie tradycjonalizm polski podzielił się na ten związany ciągle z FSSPX, a więc pozostający w stosunku silnie krytycznym do rzeczywistości Kościoła posoborowego, oraz grupy, które działały w oparciu o SP (często określane przez ludzi związanych z FSSPX nieco pogardliwym określeniem «indultowców»). Jakkolwiek istniały i istnieją związki pomiędzy tymi dwoma środowiskami, pojawiają się między nimi również napięcia.

W okresie pomiędzy 2007 a 2021 r. miał charakter dość powolnego ale konsekwentnego wzrostu zainteresowania «nadmierzającą formą rytu rzymskiego» (jak starsza forma liturgii została oficjalnie określona w SP), zarówno wśród księży, jak i wiernych. Większość biskupów zachowywała co prawda ciągle dystans, jednak zdarzały się przypadki większej przychylności, a niektórzy z nich zgadzali się na przykład udzielać sakramentu bierzmowania według przedsoborowego *Pontificale Romanum*. W czasie tym powstało sporo środowisk tradycjonalistycznych w różnych miejscach Polski działających w oparciu o zapisy SP. Liczba miejsc, gdzie można było co tydzień lub częściej uczestniczyć w nadzwyczajnej formie wzrosła od pięciu

w 2007 r. do 45 w 2019, w kolejnych osiemdziesięciu odprawiana była ona nieregularnie (są to dane nieuwzględniające kaplic FSSPX) [1]. Pojawiło się również nieco oddolnych inicjatyw moderowanych w dużej mierze przez świeckich. Do najważniejszych z nich należą warsztaty Ars Celebrandi [6] dla księży, ministrantów oraz śpiewaków liturgicznych, pozwalające zdobyć umiejętności potrzebne do sprawowania liturgii w klasycznej formie. Organizowano różnego rodzaju rekolekcje, letnie obozy, publiczne wykłady itp.

Aktualne trendy wśród polskich tradycjonalistów są bardzo silnie powiązane z pontyfikatem i niektórymi działaniami papieża Franciszka, który objął stanowisko po rezygnacji Benedykta XVI w 2013 r. Drugim elementem, który od innej strony również wpłynął na ich kształtowanie się była pandemia COVID-19, a ściślej mówiąc, pewne posunięcia Kościoła w Polsce z pandemią związane.

Od samego początku papież Franciszek dał się poznać jako reprezentant dużo bardziej – mówiąc pewnym skrótem – «posoborowo-liberalnego» rozumienia Kościoła i katolicyzmu, niż jego poprzednicy, wprowadzając różnego rodzaju zmiany, które z perspektywy bardziej konserwatywnie nastawionych wiernych (niekoniecznie samych tradycjonalistów) budzą duże wątpliwości. W skali całego globalnego katolicyzmu wpłynęło to na radykalizację ich postaw, co w sposób szczególny dotknęło środowiska tradycjonalistyczne jako szczególnie przywiązane do stałych elementów nauczania Kościoła. Jest to jak najbardziej widoczne również w Polsce, gdzie można odnotować nawet osoby twierdzące, że Jorge Bergoglio ze względu na swoje heretyckie posunięcia nie jest w rzeczywistości papieżem (sedewakantyzm). Jest to ciągle pogląd marginalny, niemniej obecny.

Trend krytyczny w stosunku do urzędującego papieża ogromnie wzmocnił fakt, że 16 lipca 2021 r. dokumentem (motu proprio) pt. Traditionis custodes Franciszek zniósł SP, nakładając na środowiska tradycjonalistyczne liczbę ograniczenia i komunikując, że celem, do którego dąży jest całkowite zniknięcie tradycyjnej liturgii i osób do niej przywiązanych z Kościoła [5].

Pandemia COVID-19 pociągnęła za sobą zarządzenia władz państwowych dotyczące możliwości zgromadzeń. Władze kościelne w Polsce podeszły do tego z dużą gorliwością, wprowadzając daleko idące ograniczenia liczby osób, które mogły brać udział w nabożeństwach. Jednocześnie wielu duszpasterzy w ramach działań mających ograniczać zagrożenie wirusem zaczęło stosować tryb udzielania Komunii św. nie do ust, ale na rękę. Jest to praktyka, która w okresie posoborowym bardzo rozpowszechniła się w wielu krajach katolickich, i która od samego początku była bardzo krytykowana przez tradycjonalistów, którzy widzą w niej pogwałcenie dogmatycznej prawdy wiary o realnej obecności Chrystusa w nawet najmniejszych drobinkach (tzw. partykułach) Chleba Eucharystycznego. W Polsce była ona obecna,

jednak przed pandemią raczej lokalnie, natomiast w czasie pandemii stała się powszechna. Oba te czynniki: zamknięcie kościołów oraz Komunia na rękę, przyczyniły się do pewnego transferu katolików nietradycjonalistów przede wszystkim do środowisk związanych z FSSPX, gdzie starano się organizować nabożeństwa pomimo zakazów, a Komunii udzielano w tradycyjny sposób.

Oba te czynniki: pontyfika Franciszka (w tym przede wszystkim Traditionis custodes) oraz reakcja na zarządzenia pandemiczne polskiego Kościoła wpływają dynamikę ruchu tradycjonalistycznego. Z jednej strony możliwy do zaobserwowania jest – pomimo papieskich ograniczeń, a może właśnie dzięki nim – rozwój liczebny środowisk dawniej działających na podstawie SP (według liczb podawanych przez polską sekcję Una Voce, aktualnie miejsc z regularnymi celebracjami w klasycznej formie rytu rzymskiego jest pięćdziesiąt cztery, natomiast z nieregularnymi sto czternaście) oraz tych związanych z FSSPX (aktualnie trzydzieści pięć kaplic na terenie całego kraju) . Zauważalnym trendem negatywnym, a w każdym razie problematycznym z punktu widzenia spójności wspólnoty katolickiej, jest skądinąd zrozumiała radykalizacja niektórych postaw. Ich zakres i charakter wymagałyby jednak szczegółowych badań.

Literatura

1. Kościoły z tradycyjną Mszą w Polsce. URL: <https://www.unacum.pl/2019/07/koscioy-z-tradycyjna-msza-w-polsce.html#start>.
2. Milcarek P. Historia Mszy. Przewodnik po dziejach rytu rzymskiego, Kraków 2009, S. 276-277.
3. Reid, A. The «Usus Antiquior»-Its History and Importance after The Second Vatican Council, w: T & T Clark Companion to Liturgy: The Western Catholic Tradition, ed. A. Reid, London – New York 2016, S. 457-458.
4. Roche A. Le Mot «Traditionalisme», «Modern Language Notes» 52, n 3 (1937), s. 167.
5. The Current Status of Catholic Sedevacantism and Antipopes». URL: https://www.cesnur.org/2009/plz_sedevacantism.html.
6. Zob. <https://arscelebrandi.pl/>.

Вікторія Фуркало,
кандидат філософських наук, доцент,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПРО РОЛЬ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Дослідження у галузі релігієзнавства набувають все більшої актуальності, оскільки вони містять детальний аналіз культурних та релігійних відмінностей, що сприяє, у свою чергу, гармонійній інтеграції різноманітних культурних та релігійних спільнот у поліетнічних суспільствах.

Дійсно, увага до релігієзнавства є критичною для розуміння і вирішення міжкультурних конфліктів, так як невідповідне або стереотипне сприйняття релігійних вірувань часто лежить в основі соціальних та культурних напружень. Глибоке розуміння різноманітних релігійних традицій та їх впливу на моральні цінності, етичні норми та особистісний розвиток відіграє ключову роль у формуванні стійкого та гармонійного суспільства.

На сучасному етапі розвитку у світі відбувається цілий ряд військових конфліктів, в яких релігійний чинник відіграє надзвичайно важливу роль. У різні історико-культурні періоди релігія відігравала як консолідуючу роль, так і стати фактором поглиблення цих конфліктів. Не можна не враховувати і те, що релігія і релігійні інституції можуть стати одним з інструментів вирішення конфліктів. У контексті цього непересічною є роль міжконфесійного діалогу. Віруючі різних конфесій можуть консолідуватися і знаходити точки взаємодії через використання універсальних моральних цінностей, що може сприяти нівеляції напруги та агресії. Моральні цінності і віра можуть об'єднувати людей, надаючи їм моральної підтримки і впевненості в майбутньому. Однак, релігійна ідентичність може бути джерелом жорстких конфліктів, коли релігійні переконання і почуття однієї групи відчужують іншу групу людей у соціумі. Прискорена глобалізація і полікультурність багатьох держав потребує актуалізації процесів розуміння і взаємоповаги між різними релігійними та етнічними групами.

Завдяки міждисциплінарному підходу релігієзнавство розглядає релігію не лише як систему вірувань або культових практик, але й як соціальний інститут, що впливає на історичний розвиток, культуру, міжособистісні відносини та індивідуальну психологію. Історичний аналіз допомагає зрозуміти походження та еволюцію релігійних традицій, соціологічний – вивчати вплив релігії на суспільство і соціальні групи, психологічний –

аналізувати вплив релігійних вірувань на індивідуальну свідомість і поведінку, філософський – розглядати релігію в контексті екзистенційних та метафізичних питань, а культурологічний – вивчати релігійні практики як елемент культурної ідентичності [1, с. 65].

Релігієзнавство допомагає осмислити та зрозуміти моральні та етичні норми, які є необхідними для підтримки стабільності та гармонії в суспільстві. Дослідження релігійних систем і вірувань дозволяє людям зрозуміти основоположні принципи, які формують їхні цінності та поведінку, що важливо для спільного життя в суспільстві з різноманітними культурними та релігійними групами [2, с. 225].

Через вивчення різних релігійних традицій та їхніх вчень люди набувають знання про різноманітні підходи до етики, моралі та життєвих цінностей, що сприяє розвитку критичного мислення та здатності зрозуміти та поважати різні погляди, які є необхідними для підтримки соціальної гармонії та толерантності.

Також релігієзнавство виступає інструментарієм для аналізу впливу релігійних переконань та інституцій на політичні процеси та ухвалення рішень. Це поле знань відкриває можливості для глибокого розуміння комплексних взаємодій між релігійними та політичними структурами, а також сприяє вивченню актуальних питань, що стосуються релігійної толерантності та свободи віросповідання.

У сфері релігієзнавства особливе місце займають питання, які стосуються релігійної ідентичності та стратегій протидії релігійному екстремізму, а також аналізу державної політики в контексті релігійних практик та вірувань. Ці питання важливі для розуміння способів, якими релігійні установи та їх лідери можуть впливати на формування громадської думки, політичні переконання та поведінку особистостей у суспільстві [3].

Релігієзнавство надає важливі інструменти для глибокого аналізу суспільно-політичних процесів, дозволяючи зрозуміти складні взаємозв'язки між релігією, політикою та суспільством, а також виявляє шляхи вирішення потенційних конфліктів та підтримання соціальної гармонії.

Релігієзнавство застосовує необхідні теоретичні та методологічні підходи для аналізу складних релігійних феноменів і стає досить важливим для побудови інклюзивного, толерантного суспільства.

Література

1. Johnston E., Burleigh Ch., Wolson A. Interdisciplinary collaborative research for professional academic development in higher education. Higher Learning Research Communications. 2020. №10 (1). P. 62-77.

2. Лавринович О. Релігійні організації як чинник формування громадянського суспільства в Україні. Українське релігієзнавство. 2015. № 73. С. 224-229.

3. Титов В. Д., Качурова С. В., Барабаш О. В. Релігієзнавство : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2004. 272 с.

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк,
кандидат філософських наук, професор кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА ТА СТРАТЕГІЇ ІНКЛЮЗИВНИХ СУСПІЛЬНИХ ПРОСТОРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному світі релігійне питання залишається одними з ключових, що привертає увагу на рівні як міжнародної, так і національної політики. Це вказує на важливість релігії як складової частини культурного та соціального життя, а також на виклики, які стоять перед суспільством у забезпеченні релігійної свободи і взаєморозуміння. У цьому контексті дослідження різноманітних нормативних та політичних засобів дозволяє краще розуміти динаміку цих процесів та їх вплив на сучасне суспільство.

У глобалізованому середовищі, де багато релігій вийшли за межі територіальних кордонів, релігійні та духовні потреби людей повинні вирішуватися шляхом розвитку нових позитивних форм. Ефективне вирішення цих питань потребує далекоглядності та спільного планування з представниками різних релігійних конфесій, які присутні у суспільстві. Це істотно впливає на процес визначення колективної ідентичності [3].

Життєво важливу роль у регулюванні свободи віросповідання, плюралізму та інклюзивності відіграють державні інститути, прагнучи сприяти діалогу, взаємодії та взаєморозумінню між представниками різних конфесій. Вони можуть приймати ті чи інші політичні рішення директивами згори донизу або як результат спільних зусиль за участю зацікавлених сторін, державних адміністрацій, представників релігійних конфесій та громадян. Саме культивування почуття загальної довіри має важливе значення для побудови згуртованого суспільства, в якому всі голоси почуті та поважаються.

Існує багато напрямків, у яких релігійна складова взаємодіє з місцевою владою та установами. Тому перед представниками місцевої влади стоїть два основних завдання. Перше завдання полягає у тому, щоб релігії не піддавалися дискримінації щодо доступу до громадського простору; друге – передбачає надання громадського простору для релігійної діяльності. Це вимагає розробки різних стратегій, починаючи з інтерпретації принципу секуляризму, адже громадський простір включає багатогранний вимір, навколо якого обертаються складні проблеми. При цьому не обов'язково маєтись на увазі, що релігія повинна проявлятися однаково у всіх цих просторах; різні конфесії можуть по-різному взаємодіяти з громадським простором, а це, в свою чергу потребує дискусій із місцевою владою або керівними органами, відповідальними за даний напрямок роботи [1, с.43].

Наприклад, громадські місця, попри те, чи служать вони інституційним цілям чи ні, можуть включати багатоконфесійні приміщення. У таких кімнатах люди різних релігійних переконань можуть здійснювати свої віросповідні практики. Такі зони часто пронизані почуттям недоторканності та стають все більш поширеними у лікарнях, виправних установах, аеропортах, вокзалах. Основна проблема, пов'язана з цими приміщеннями, це дизайн їхнього інтер'єру. Багато архітекторів розмірковували над тим, які елементи дизайну найкраще підходять для створення простору, здатного задовольнити потреби віруючих різних конфесій, залишаючись при цьому однаково інклюзивним для всіх. Найпоширеніший підхід передбачає білі кімнати без вікон, які обладнані шафами або полицями зі священними книгами та ритуальними предметами. Цей дизайн навмисно позбавлений будь-яких символів на стінах і покликаний поважати релігійні почуття людей, їхнє право на релігійну свободу та уникати будь-яких форм дискримінації. Таким чином, за рахунок субтрактивного підходу досягається максимальна інклюзивність. Планування багатоконфесійних кімнат є важливим політичним рішенням.

Крім забезпечення доступу до громадських місць, перед місцевими адміністраціями стоїть завдання забезпечення умов для здійснення релігійних дійств, як то – свята, загальні молебні, релігійні хресні ходи, ритуали. Розуміння цих потреб, узгодженими їх з національними та наднаціональними правовими рамками унеможливорює підрив та маргіналізацію релігії. Адже, коли право на відповідний простір не дотримується, відбувається збільшення кількості неформальних місць для зборів та молитов, які складно контролювати та регулювати. Цього явища слід уникати, тому що, з однієї сторони, не забезпечується дотримання стандартів здоров'я, гігієни та безпеки для

віруючих, з іншої – це може призвести до конфліктів з іншими групами, які населяють ту саму територію, що посилить напруженість.

Створення релігійного простору є складним завданням, оскільки вимагає також і розгляду фундаментальних елементів самої архітектури, тому місцева влада повинна співпрацювати не лише з релігійними представниками, а й з архітекторами та містобудівниками, які спеціалізуються на проектуванні священних просторів.

Упродовж усієї історії релігії вносили значний внесок у художню та культурну спадщину різних країн у вигляді зведених ними споруд. Церкви, монастирі, мечеті, храми та синагоги допомагають створювати справжню культурну цінність та неповторний вигляд міст. Отже, їх слід розглядати як частину колективної спадщини співтовариства і як об'єкти, які становлять значний культурний інтерес, що також може вплинути на туризм і територіальний розвиток [2, с. 143].

Завдання місцевої влади полягає у ефективному регулюванні суспільного простору та його використанні як для прославлення різноманітності, так і для зміцнення загального почуття ідентичності.

Література

1. Филипович Л. Глобалізація релігійного життя та перспективи конфесійного розвитку в Україні. Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. Чернівці, 2010. № 2 (4). 232 с.
2. Крячко В. І. Релігійний простір і етнічність: ознаки взаємодії. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2013. Випуск 7. С. 136-144.
3. Rosen, L. (Ed.). (2018). «The Bloomsbury Companion to Religion and Space» Bloomsbury Academic. 211 p.

Димитрій Заєць,

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОБЛЕМАТИКА ДЕФІНІЦІЇ РЕЛІГІЇ ТА РЕЛІГІЙНОСТІ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ

Релігійна свідомість, очевидно, неможлива без існування релігії й будь-яких проявів релігійності. Проте питання дефініції релігії та релігійності давно є підводним камінням для релігієзнавців, породжуючи нескінченну кількість

дискусій, теорій і точок зору. Це призводить до «замулення» об'єкту дослідження, гальмуючи потенційні наукові пошуки щодо вивчення цього феномену.

Традиційно, визначення поділяють на описові (substance) та функціональні (functional). В першому випадку дослідники намагаються виділити основну константу релігії, що власне робить її унікальною на відміну від інших феноменів. Здебільшого, це священне, трансцендентне, сакральне. Найбільш популярним прикладом такого підходу є Рудольф Отто, який вважав ядром будь-якої релігії та релігійності нумінозність. Функціональний підхід робить акцент на зовнішніх проявах, такі як ритуал, церква (об'єднання), що, тим не менш, ґрунтуються на вірі в потойбічне. Як писав Еміль Дюркгайм, «Релігія є цілісною системою вірувань та дій, що відносяться до священного, тобто віддаленим та забороненим речам; вірувань та дій, що об'єднують в єдину моральну спільноту, що називається Церквою, всіх, хто до неї належить» [2, с. 34]. Є більш «екстремальні» варіації дефініцій цього підходу. Наприклад, Еріх Фром у праці «Психоаналіз та релігія» визначає релігію як «будь-яку систему переконань та дій, що поділяється членами групи, яка дає індивіду орієнтири та об'єкт поклоніння» [4]. Фром у цьому визначенні намагається не обмежувати релігію винятково традиційними формами її прояву. Це нашоує на певні думки щодо розуміння релігії та релігійності в її секулярних формах.

Загалом, терміни релігія та релігійність мають тотожні смисли, конотації яких відрізняються у площині об'єкту та предмету. Одним із прикладів є окреслення цього розмежування американським психологом релігії В. Джеймсом, яке полягає у розділенні релігії на зовнішню (інституціональну) та особистісну (свідомість) форму. Звичайно, це не виключає взаємозв'язок першого з другим, тому зазначені терміни слід розглядати у синергії їх реалізації у суспільстві, а значення їх дефініцій є тотожно важливими в контексті дослідження.

Визначення релігійної свідомості, логічно, пролягає у повній залежності від заданої траєкторії дефініції релігії та релігійності, тому воно носить більш функціональний характер. Як зазначає А. Жаловага, «Релігійна свідомість є за своєю суттю декларацією конфесійного світогляду і має своєю метою його пропаганду, формування і закріплення у свідомості віруючих» [1]. Сама специфіка терміну та його взаємозалежність нівелює можливість використання дескриптивного чи феноменологічного підходів.

Крім цього, в європейській науковій думці віднедавна прийнято виділяти духовність (англ. Spirituality) як окремий вид прояву від релігійної свідомості.

«Духовність стала представляти індивідуальні зусилля людей для досягнення різноманітних священних або екзистенційних цілей в житті, таких як пошук сенсу, цілісності, внутрішнього потенціалу та взаємозв'язків з іншими» [5, с.24]. Про це говорять низка досліджень, що вибудовували асоціативний ряд у опитуваннях студентів. «Релігія перш за все асоціювалась з переконаннями, а духовність зі зв'язком чи сердечними відчуттями» [5, с.26]. Крім цього, релігія або релігійність обтяжуються переважно інституціональними конотаціями, такими як догма, теологія, обов'язок, інститут, Бог. Духовність же відкриває більш «позитивний» пласт асоціацій: пошук, сенс життя, відносини з іншими, суще й т.п. Цікаво, що й в Україні був проведений дещо схожий експеримент зі студентами. В межах дослідження «Релігійність як складова духовності особистості» термін «духовність» мав наступні асоціації: «віра Бога, душа, внутрішній світ, ввічливість, вихованість, щирість, чесність» [3]. Певний «позитивний нахил» мають й українські студенти, проте доволі чітко простежується етична складова асоціацій. Цілком можливо, що це лише вплив місцевих традиційних переконань, й задля диференціації цих термінів доречніше використовувати інший переклад з англійської.

Дослідники вважають, що така конотація духовності може бути цілком природньою реакцією на «втомленість» від традиційних релігійних інституцій та пов'язаних з цим недоліків (незмога оперативно й адекватно відповідати на запити суспільства, ієрархічна структура, сувора система догм й правил та ін.). «Попит» на духовність збільшився після 50-60-х рр. XX ст. у західному суспільстві, про що свідчать, як мінімум, збільшення продажів відповідної літератури у мас-маркетах. В сьогоденні таку тенденцію можна простежити у збільшенні попиту на гадання по таро й астрологію в цілому. Не в останню чергу тут відіграє нестабільна геополітична ситуація у світі.

Звертаючись безпосередньо до проблематики дефініції, досі не зрозуміла користь від додаткового поділу на релігійність та духовність. Як мінімум, зазначені асоціації лише відображають суб'єктивне враження від певного терміну, точність сприймання якого ще залежить від контексту піддослідного. Крім цього, цілком логічно, що асоціації, притаманні духовності, можуть відноситись до того, що називають релігійним та навпаки. Це, звичайно, стосується й негативно-позитивних конотацій щодо цих термінів: «...існує багато прикладів шукачів духовності, які піддавали себе мазохистській аскезі, терористи-смертники, масові самогубства задля досягнення їх сакральних цілей» [5, с.28]. Тому так важливо об'єктивно підходити до вивчення цього

феномену, не ґрунтуючи висновки дослідження лише на асоціативних варіаціях.

Отже, тема дослідження все ще залишається проблемною, а спроби поставити крапку лише домальовують знак питання над нею. Питання антропології релігії та релігійності як її похідного все ще потребує вирішення, й поява безлічі різноманітних підходів, здається, лише віддаляють дослідників від бажаної цілі. З другого боку, значна кількість конотацій щодо релігії лише підтверджують неможливість звузити об'єкт дослідження, підкреслюючи тим самим його багатогранність. Слід зауважити та поставити питання: Чи не є релігійність просто пошуком індивідуального сакрального, яке існує у психологічній оригінальній картині індивіда? Яка роль психіки та культурних чинників в контексті формування релігійної свідомості? В історії відомо багато прикладів сакралізації світських фігур, здебільшого полководців та політичних діячів, які мали відношення до себе не гірше, ніж традиційні боги. Вони, звичайно, не є сакральними в теологічному чи філософському смислах, проте саме їх існування підтверджує те, що не варто обмежуватись лише філософсько-теологічними категоріями у процесі дослідження. Так само релігія є не просто набором асоціацій та ритуальних практик, а постає цілісним мультикультурним і соціальним феноменом.

Література

1. Жаловага А. С. Проблеми релігійної свідомості і світогляду у вітчизняному релігієзнавстві. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20643/13_Galovaga.pdf?sequence=1.
2. Дюркгайм, Еміль. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. Київ: Юніверс, 2002. 423 с.
3. Савелюк Н. М. Релігійність як складова духовності особистості. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/161016/160197>.
4. Fromm, Erich. Psychoanalysis and Religion. Review by Kim Han-Kyung, 2001. URL: https://people.bu.edu/wwildman/relexp/reviews/review_fromm01.htm.
5. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park. Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality. New-York: The Guilford Press, 2005. 590 p.
6. William James. The Varieties of Religious Experience : a Study in Human Nature. URL: https://csrs.nd.edu/assets/59930/williams_1902.pdf.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Козловець М.А.*

Василь Лавренюк,

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СОТЕРІОЛОГІЧНІ ІДЕЇ РУДОЛЬФА БУЛЬТМАНА

Рудольф Бультман (1884 – 1976) являється одним із найвідоміших богословів нової ортодоксії ХХ століття. Він народився в сім'ї лютеранського пастора, який був прихильником ліберальних богословських поглядів. Бультман навчався в ряді німецьких університетів, кожен з яких також схилився до ліберального богослов'я. Він написав багато впливових праць у галузі біблістики, історії, філософії та догматики, у яких виступав критиком тогочасної лібералізації богослів'я та опирався на філософію Хайдеггера. Важливим являється окреслити сотеріологічні погляди Рудольфа Бультмана в рамках його концепції.

Перш за все, варто відмітити, що Рудольф Бультман передусім завдяки введенню поняття «деміфологізації» до тогочасного богослів'я. У 1941 році він публікує працю «Новий Завіт і міфологія», яку за значенням для богослів'я ХХ століття іноді порівнюють з «Посланням до римлян» Карла Барта (1886 – 1968). У ній Бультман виступив з радикальною програмою переосмислення Нового Завіту. Він виходить з того, що богослов повинен говорити на мові свого часу. Для Бультмана це означає, що звертатися до сучасників мовою Нового Завіту вже неможливо, оскільки вона безнадійно застаріла [1]. На його думкою, поділ світу на пекло, землю і небеса; існування та діяльність надприродних сил (ангелів і демонів); воскресіння та інші чудеса – все це частина міфічного зображення Нового Завіту. Зображення спасіння також включає безліч міфічних елементів, таких як передіснування Сина Божого, Його непорочне зачаття, викупна смерть на хресті, тілесне воскресіння, вознесіння до Отця, Друге пришестя. Бультман вважає, що все це міфологія, сформована під впливом гностицизму та юдейської апокаліптики та вона являється неактуальною для людей ХХ століття.

Бультман особливо виділяв сотеріологічний аспект викупної жертви на хресті. Дана подія означає, що було розп'ято одну людину – Ісуса Христа із Назарету. На думку богослова, ця подія не має ніякого викупного значення. Уся міфологія про те, що Він був Сином Божим, Другою іпостасю Трійці, що Своєю смертю Він приніс жертву Отцю, прийняв покарання замість людей, задовольнив Божу справедливість і т. д., повинна бути відкинута. Бультман стверджує, що викупна смерть Ісуса на хресті подія спасіння не тому, що це хрест Христа, а тому хрест Христовий, що він є подією спасіння. Це означає,

що хрест важливий не тому, що там помер саме Ісус Христос. На його місці міг опинитися будь-хто інший, і це нічого б не змінило. Значення хреста не в особистості, що померла на ньому, а в тому, що Бог зробив у цій людині і що Бог робить через проповідання про нього. Бог осудив світ, а значить наше світське, «недійсне існування». Це суд світу, і в той же час наше спасіння від влади світу. Бог рятує від влади світського життя тих, хто вірить слову про викупну силу хреста. Це слово закликає нас співчувати Христу - тобто залишити колишнє життя [2, с. 386].

Також, за концепцією Бульмана воскресіння не було і не могло бути. Наукове мислення виключає можливість воскресіння тіла. На його думку, поява Ісуса після воскресіння, описана в Новому Завіті, - це пізніші додатки. Дана подія важлива лише як зворотня сторона викупної жертви на хресті: хрест показує смерть для неправдивого існування, а воскресіння показує повернення до життя для правдивого існування. Отже, хрест і воскресіння Христа - це не дві історичні події, розділені за часом кількома днями. Це одна динамічна екзистенційна подія. Смерть Христа як подолання смерті і є воскресінням [2, с. 387].

Викупна смерть Ісуса Христа на хресті і Його воскресіння не мають якоїсь об'єктивної, «внутрішньої» сили. На хресті не сталося нічого такого, що якимось чином одразу і безпосередньо стосується нас. Все залежить від того, як цю подію сприйме людина. Рудольф Бульман вважав, що Ісус Христос, Розп'ятий і Воскреслий, зустрічає нас у слові благої звістки і ніде більше. Христос не присутній праворуч від Отця (це для Бульмана примітивна міфологія). Христос присутній лише у вірі і лише у ній відбувається екзистенційна зустріч з Ним. Спасіння не відбулося колись у «минулому». Ісус обіцяв спасіння, але воно стає реальністю лише тоді, коли проповідується Христос і вливається Дух. Спасіння - це правильна реакція людини на віру, коли Бог закликає нас до рішення «померти і воскреснути» разом з Христом, зрозуміти себе як співрозп'ятого і співвоскреслого з Ним, тобто змінити своє саморозуміння [3, с. 431].

Література

1. Пальчик А. Програма деміфологізації Р. Бульмана та відповідь католицької теології. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/1234567823-Palchuk.pdf?se=1>.
2. Соколовський О. Л. Христологія: еволюція доктрини: Монографія. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2018. 472 с.
3. Докаш В. І. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації: Монографія. Київ-Чернівці: Книги – XXI, 2007. 544 с.

Олександр Пономаренко,

аспірант,

Рівненський державний гуманітарний університет

МЕМИ І РЕЛІГІЯ:

АДАПТАЦІЯ РЕЛІГІЇ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Мемі є дивовижним феноменом сучасності, що не обійшов жодного зареєстрованого у мережевій соціальной системі користувача. Цей факт не дивує і не викликає питань – уніфіковані у формі жарти з давніх часів були популярним способом поширення інформації, поглядів та цінностей. Чого варті лише «Полтавський соцький» [1, с. 36] – найпопулярніший український «мем» минулого сторіччя. Їх тематика не оминула і релігію. А проте, взаємостосунки ці непрості. Масовий характер мемів ніяк не тяжіє до елегантності та шанобливості, якої вимагає сакральне. То чи поєднувані мемі та релігія – сучасне й одвічне?

У даному випадку ми використовуємо слово «мем» не стільки за визначенням пана Р. Докінза, як реплікаторну одиницю культурної інформації [2, с. 292], адже у такому форматі релігія послугоувалася ними з давніх часів. Нас цікавлять саме сучасні мережеві мемі: найчастіше жартівливого характеру, складаються з короткого тексту та візуального ряду. Цей підвид мемів наразі є найпопулярнішим і найшвидшим засобом глобального поширення інформації, не перший рік піднімається тема їх ролі у майбутньому новин [3]. Комедія часто ховає під собою не лише глибоку рефлексію на дійсність спільноти, але й виражену ідентичність. Локальність явища гумору призводить до потреби у використанні (та формуванні) тем зрозумілих локальній же ідентичності. Все заради позитивного відгуку – вподобайки, поширення, підписки, увага.

Навіть буденне висловлювання у бік релігії привертає увагу багатьох, тож тема ця користується попитом. А проте, її образ у мемах найчастіше формується людьми для неї сторонніми. Так, мемі сповнені атеїстичного світогляду висміюють окремі догми, конфесії, релігію загалом, що не могло не вплинути на уявлення мас про релігію, як таку. Мемі ці часто сіють плутанину в релігійний дискурс. Знайомі з релігією виключно через них, молоді люди й не замислюються про її різноманіття, уникають предмету, вживають слова «релігія», «секта», «церква» та «християнство» взаємозамінно. Породжує це й

багато хибних тез, на кшталт «буддизм – не релігія» [4], адже віряни намагаються уникнути подібної самоназви, щоби не бути висміяними.

Існують меми і протилежного формату, де персонажі гонорують власною релігійністю, чи затверджують її як позитивне явище [5; 6]. Та це лише самодіяльність спільноти людей із сильним релігійним аспектом ідентичності, спроба нормалізувати свої погляди у Мережі. Релігійні ж інституції, що завжди були основою культурної політики народів, а також основним куратором взаємодії вірян із людьми з-поза спільноти, рушієм залучення та покращення сприйняття людьми релігії... мовчать. У відповідь на атеїстичний протест у полі мемів лунає тиша.

Здавалося би, завдяки описаному впливу, простоті форми й масовості, мережеві меми одразу мали стати вагомим інструментом релігійних структур у поширенні власних цінностей. Однак ні офіційна сторінка УГКЦ, ні ПЦУ, ні РУНВіри [7; 8; 9] не містять жодного гумористичного мему популярного формату. Наближеними можуть вважатися святкові привітання (фотоколаж із вітальним написом), однак їхня кількість обмежена. Більше таких знаходимо на закордонних ресурсах, як от сторінка Папи Франциска чи «Vatican News» – тут вже присутні меми мотиваційного характеру й форми [10; 11] – яскраві символічні (або ж вкрай абстрактні) зображення з цитатами Письма, нагадування про важливих персон, події. І все ж, це далеко від пікового потенціалу мемів у взаємодії зі спільнотою.

Небажання великих організацій «псувати» свою репутацію жартами, які багато їх послідовників зі старшого покоління може сприйняти недоречними, очевидне. Навіть діджиталізовані протестантські церкви не дозволяють собі багато гумору напоказ. До прикладу, п'ятидесятницька мегацерква «Hillsong» активніше за традиційні користується форматом мемів для створення цілих пакунків віртуальних листівок [12; 13], але жодна з них не гумористична. І це при активній роботі нових п'ятидесятників у царині окремих груп і контенту для молодшої аудиторії.

Причиною може видаватися неможливість поєднання жартів та сакрального саме у християнському релігійному інфопросторі (надто межує ця тема з даремним згадуванням Бога), але ідентично поводяться і представники східних релігій, відомих своєю любов'ю до гумору та спокійним ставленням до самоіронічної рефлексії. Ні українські представники Товариства Свідомості Крішни, ні міжнародна сторінка, ні Далай Лама, ні «Isha Foundation» [14; 15; 16;

17] не послуговуються ними, навіть у якості частини взаємодії зі спільнотою у коментарях.

З боку релігійних організацій, ігнорування легкого до сприйняття гумору в світі швидкої інформації та ставка на сповнені значимості й сенсу тексти – не лише маркетинговий хід, створення образу для організації, але й потенційно велике упущення. Яскраво демонструє це список найпопулярніших українських новинних ресурсів у мережі «Телеграм» [18], де понад 80% містять гумористичний чи розважальний контент. А також поступове звернення до подібного контенту й державними сторінками, як от сторінкою України у соцмережі «Інстаграм» [19] (зауважимо, що подібне до мему зображення опубліковане 1-го квітня є одним із найпопулярніших дописів на сторінці).

Підсумовуючи, варто зауважити, що практика використання гумористичних мемів наразі не набула поширення у межах мережевих релігійних спільнот, не лише на офіційних сторінках міжнародних організацій, але навіть у місцевих філій. Вірогідною причиною тому вбачається небажання сторінок, що створюють собі імідж серйозних та солідних, вдаватися до «гумору мас», уникаючи репутаційних ризиків. А проте, розважальний контент у Мережі поступово нормалізується навіть на новинних і державних сторінках, як і формат мему «мотиватор» на релігійних. Попит у спільнот віруючих на подібний контент наявний. Тож існує вірогідність згодом побачити вживання мемів релігійними організаціями en-masse.

Література

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Мюнхен : Укр. вид-во, 1958. Т. 2. 308 с.
2. Докінз Р. Егоїстичний ген. Харків : КСД, 2017. 540 с.
3. Rose M. Are memes the future of news?. *Memeburn*. URL: https://memeburn.com/2012/05/are-memes-the-future-of-news/?utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed:+memeburncom.
4. Kitchen D. Is Buddhism a religion or philosophy? *Quora*. URL: <https://www.quora.com/Is-Buddhism-a-religion-or-philosophy>.
5. The Happy Givers. The Best Christian Memes. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/bestchristianmemes/>.
6. Sanskari memes for hindu teens. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/hindu.meme.dal/>.

7. Українська Греко-Католицька Церква. Українська Греко-Католицька Церква. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/ugcc.ua/>.

8. Православна Церква України. Православна Церква України. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/Orthodox.in.Ukraine>.

9. Головний стіл ОСІДУ РУНВіри. РУНВіра. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/RUNVira>.

10. Pope Francis. Pope Francis. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/popefrancis/posts/pfbid02bWJ5StGe216qG9gRBAm563wHJa1TaU7cVC6EAuc5ziXjSfoRwnqCKMKhdGMj5Pnl>.

11. Frederick F. L. Vatican News. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/fred.l.frederick/posts/pfbid02zJcRt2EvZ3oHNZXQPcLiqnL3bRmJDnR9cvwdpNBScZW2k2GHW5afKBsbyrGrHvF5l>.

12. Hillsong Church. Hillsong Church. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/hillsongchurch/posts/pfbid034efjPnAmEToJjtGoujKm5qErxygnx94yjSoBTv3PKmGJ8f3t2feGkahuGRyVSDxfl>.

13. Hillsong Church. hillsong. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/p/C3ZOa8or9rR/?igsh=cW9pbXB5ajRxdnRu>.

14. Харінама Дніпро. Ті самі крішнаїти Дніпра. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/harinama_dnepr/.

15. International Society for Krishna Consciousness. ISKCON. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/iskconglobal/>.

16. Dalai Lama. Dalai Lama. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/DalaiLama/>.

17. Sadhguru. Isha Foundation. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/ishafoundation/>.

18. Федотова А. 25 найбільших телеграм-каналів в Україні. *Netpeak Journal*. URL: <https://netpeak.net/uk/blog/25-naybil-shikh-telegram-kanaliv-v-ukraini/>.

19. Ukraine.ua. *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/ukraine.ua>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент **Панчук І.І.**

Рожко Василь,
аспірант,
Рівненський державний гуманітарний університет

РОЛЬ АНГЛІКАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ЕКОЛОГІЧНОМУ РУСІ: ВІД ТЕОЛОГІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ

Екологічні питання стають все більш актуальними у світлі глобальних екологічних викликів, таких як зміна клімату, виснаження природних ресурсів та втрата біорізноманіття. Відповідно до цього, релігійні громади, включаючи Англiканську Церкву, виявляють зростаючий інтерес до екологічних питань як у межах теологічного рефлексу, так і у сфері конкретних дій та заходів.

Перший аспект ролі Англiканської Церкви у екологічному русі полягає у її теологічному рефлексі щодо природи та ставлення до неї з позицій християнської віри. У теологічних дискурсах Англiканська Церква надає значення природі як створенню Божому, що потребує захисту та бережливого ставлення з боку людини. Концепція «земельної опіки» (stewardship) відображає віру в те, що людина має відповідальність перед Богом за догляд за створінням і природними ресурсами. Таке розуміння природи спонукає вірян Англiканської Церкви до того, щоб у своїй повсякденній діяльності враховувати принципи бережливого використання ресурсів та захисту навколишнього середовища.

Другий аспект ролі церкви полягає у її конкретних ініціативах та програмах, спрямованих на екологічну свідомість та дії. Англiканська Церква активно впроваджує програми зі зменшення власного вуглецевого сліду, енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії у своїх храмах та спорудах. Крім того, вона підтримує екологічні проекти та ініціативи на різних рівнях, від локальних спільнот до глобальних екологічних організацій [1].

Наприклад, проект «Eco Diocese» у Великобританії спрямований на залучення християнських громад до екологічних практик та створення зелених храмів. Організований Англiканською Церквою, цей проект став інноваційним інструментом для мобілізації вірян на локальному рівні з метою покращення сталості використання ресурсів та збереження довкілля.

Проект «Eco Diocese» сприяє співпраці між різними церковними громадами, релігійними лідерами та місцевими органами влади з метою

спільної реалізації екологічних ініціатив та створення стабільного екологічного середовища [2].

Крім того, Англійська Церква активно бере участь у міжнародних екологічних ініціативах, таких як «Season of Creation».

«Season of Creation» (Сезон Творіння) є глобальною екологічною ініціативою, яка об'єднує християнські конфесії з усього світу у спільній молитві та діях на користь охорони довкілля. Ця ініціатива, вперше започаткована в 1989 році в Південній Африці, спрямована на сприяння екологічній свідомості серед християнських вірян, підтримку сталого розвитку та захист природи.

Англійська Церква активно взяла участь у «Season of Creation», організовуючи різноманітні заходи, такі як спеціальні молебні, екологічні семінари, обговорення екологічних проблем та спільні акції з прибирання територій. Ця ініціатива створює можливість для вірян відчувати свій зв'язок з природою через молитву та реальні дії, що спонукає до покращення сталості у споживанні ресурсів та розвитку екологічної свідомості [3].

Отже, роль Англійської Церкви в екологічному русі виявляється у взаємозв'язку теоретичних аспектів теології та практичних заходів збереження довкілля. Церква розглядає екологічні проблеми через призму своєї віри, відзначаючи обов'язок людини перед Богом у догляді за природою. Ця концепція теологічної опіки спонукає до конкретних програм та ініціатив, таких як «Eco Diocese» та «Season of Creation», спрямованих на практичні кроки з охорони навколишнього середовища та мобілізацію вірян у цій справі.

Література

1. Church of England unveils plans to strengthen response to biodiversity crisis: веб-сайт. URL: <https://www.standard.co.uk/news/environment/church-of-england-government-norwich-england-b1138205>.
2. Eco Diocese – Eco Church – A Rocha UK: веб-сайт. URL: <https://ecochurch.arocha.org.uk/denominational-awards/eco-diocese/>.
3. Season of Creation: веб-сайт. URL: <https://www.churchofengland.org/about/environment-and-climate-change/season-creation>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Шевчук К.С.*

Віталій Шпакович,
аспірант,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ФЕНОМЕН ДОСКОНАЛОСТІ ЛЮДИНИ У НАУКОВОМУ ДОРОбКУ ДУМІТРУ СТАНІЛОЕ

Феномен досконалості людини є центральною темою православного богослов'я, що стосується духовного життя людини. Видатний румунський богослов та вчений Думітру Станілоє у своєму науковому доробку приділяє велику увагу темі досконалості людини. Він визначає його як досягнення людиною та усім творінням свого завершення через участь у божественному житті та спілкуванні з Богом. У процесі досягнення досконалості людство встановлює свою суттєву та сутнісну ідентичність.

За словами Д. Станілоє, людську істоту разом із творінням неможливо уявити поза необхідністю досягнення головної мети їх життя – досконалості. Досконалість людини є ключовим елементом, що лежить в основі розуміння покликання людини та стає наріжним каменем усієї церковної догматики. Тема досконалості людини пов'язана з такими важливими частинами православного віровчення як творіння світу, вчення про людину (антропология), тріадологія, христологія, пневматологія, еклезіологія, есхатологія тощо. Бог створив світ і людину з метою зберігати їх у люблячому та життєдайному союзі та спілкуванні з Ним, удосконалювати їх.

Оскільки людина віддалилася від Бога і перебуває під рабством можливого відчуження гріха і смерті, Бог воплотився, коли Його Син прийняв людську природу. Він наблизився до людства, щоб піднести людину до спільного життя з Богом, іншими словами, щоб удосконалити її. Втілення Христа одночасно представляє як сходження Бога до повного спілкування з людством, так і найвище сходження останнього. Бог став людиною, щоб людина стала Богом [1, с. 29].

Отже, завдяки потенційній можливості досягнення досконалості, яка стала доступною через спасительну працю Христа і священну працю церкви, людина має унікальну можливість максимально використати своє Богом дане буття, щоб долучитися до Божої абсолютності, вічності та святості [2]. Потенціал досягнення досконалості дає людині можливість не просто спілкуватися з Богом, а єднатися з Ним, а також брати участь у Його вічному блаженстві та святості. Ми покликані стати абсолютотом за благодаттю через нашу участь у Тому, хто є особистим Абсолютотом за своєю природою. Той, хто є особистим

Абсолютом за своєю природою, бажає надати людській особі частку своєї абсолютної сутності, оскільки він сам стає людиною [3, с. 28].

Можливість досягнення досконалості передбачає синергічні стосунки між Богом і людством. Малоімовірно, що ці стосунки існують без присутності однієї з цих двох реальностей. Бути досконалою людиною означає уподібнюватися Богові, брати участь у Божестві, тобто в житті і діяльності Бога. Бог є Той, Хто діє для досягнення досконалості людини, оскільки людина хоче, шукає, відкривається і докладає всіх зусиль для засвоєння цього освячуючого та божественного спілкування. Щодо цього професор Станілоє стверджує, що досконалість кваліфікується як «парадоксальне поєднання протилежностей», в якому Бог пробуджує людину і притягує її до краси і радості святості, тоді як людина прагне досягти подоби до Бога і бути притягнутою до абсолютної досконалості [4].

Отже, феномен досконалості людини є важливою основою не тільки для православної антропології зокрема, але й для православної теології загалом. На думку професора Станілоє, досягнення досконалості є провідною темою, яка організовує розуміння ним всього церковного вчення. Досконалість людини це пізнання Бога та спілкування з Ним, причастя до небесних божественних діянь, а також до Божого життя, яке є вічним і перебуває поза людською природою. Іншими словами, можливість досягнення досконалості ілюструє потенційну і парадоксальну реальність для тих людей, які, ведучи чисте життя і досягаючи чесноти, стають божественними за благодаттю.

Представляючи досконалість людини як щось, що відображає широкий процес постійного здійснення як у земному, так і в вічному житті людини, Станілоє говорить про нього в широкому та вузькому розумінні. В широкому розумінні досконалість людини визначається як форма духовного життя людини, яка сприяє їй через таїнства церкви і продовжується через синергію, щоб отримати більше духовної чистоти та просвітлення, присутність і діяння Бога, що стає все більш помітним і активним. У свою чергу, форма досконалості у вузькому розумінні визначає процес завершеності, який передбачає отримання божественної благодаті у все більш інтенсивному вигляді, як безперервний поступ до глибшого спілкування з Богом, у вічній любові та відданості.

На підтримку необхідності постійного удосконалення у вічному житті професор Станілоє нагадує нам про вічність Бога і вічність людини, Божу любов і постійну відданість створеній людині, а також божественну безмежність. У вічному житті просування у набутті досконалості буде безперервним зростанням, дедалі глибшим і бажанішим, у Божій святості. Це

буде безкінечне піднесення, продовження зближення з Богом, яке почалося в земному житті, і за ним постійно йтиме обмежена людська істота, яка постійно шукатиме спокою у світлі Божої безмежності.

Література

1. Stăniloae D. Teologia Dogmatică Ortodoxă. Vol. 1. 2nd edition. Bucharest: IBMBOR Publishing House, 1996. 86 p.

2. Stăniloae D. Chipul nemuritor al lui Dumnezeu. URL: https://archive.org/details/Dumitru_StaniloaeChipul_nemuritor_al_lui_Dumnezeu/Dumitru_Staniloae-Chipul_nemuritor_al_lui_Dumnezeu__1_/page/n1/mode/2up.

3. Stăniloae D. The experience of God, Orthodox dogmatic theology. Vol. 1. Revelation and knowledge of the Triune God. Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 1998. 467 p.

4. Stăniloae D. Sfântul Maxim Mărturisorul. Ambigua. URL: <https://archive.org/details/Psb80/page/n1/mode/2up>.

Максим Виговський,

магістрант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка.

ДОХРИСТИЯНСЬКІ ВІРУВАННЯ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН

Язичницькі світоглядні уявлення становили собою фундамент, на якому будувався увесь світогляд східних слов'ян дохристиянської епохи. Для того, щоб зрозуміти повною мірою ранню суспільно-економічну політичну історію наших предків, треба враховувати найдавніші вірування, пов'язані зі структурою світу, місцем та роллю людини в цьому світі, притаманні слов'янському язичництву.

Стереотипи світосприймання, ґрунтувалися на суворій зумовленості зображуваного, впливали на поведінку східних слов'ян; вони були нібито етикетом тогочасної людини. Поведінка наших предків залежала від різних стереотипів, тобто моделей світосприймання. Давні слов'яни були язичниками, тобто вони вірили в існування багатьох богів і духів. Ці вірування були багатограними і складними, і відображали світогляд слов'ян. Дохристиянські вірування давніх слов'ян мали ряд характерних особливостей: політеїзм - віра в існування багатьох богів і духів; антропоморфізм – уподібнення богів і духів людям; натуралізм – уподібнення богів і духів природним явищам [3].

Ранньослов'янський лад родоплемінний не передбачав економічного, політичного та духовного об'єднання. У окремого роду були свої предмети вшановування. Однак, вчені відмічають схожість кількох об'єктів поклоніння в різних племен. Спочатку в давніх народів були уявлення про далеких духів, які існують у неживих предметах або біля них (фетишизм). Пізніше духи трансформуються у живу природу (тотемізм). Згодом формуються уявлення про богів. Прийнято вважати, на небі жили вищі, інші істоти-боги, а на землі – різного роду духи. В свою чергу під землею були виключно демони, злі духи. Подібна структура уявлень була зумовлена певним накопиченням знання і практичного досвіду людей, що привело в результаті до антропоморфних образів слов'янських божків. З часом люди ставали розумнішими та сильнішими, а боги все більш ставали подібні на людей. Розділились на чоловіків та жінок. Це характерно для всіх розвинутих політеїстичних вірувань. В той же час, в давньому Римі не поділяли богів за статевими ознаками. Навіть до Юпітера зверталися як до батька, чи матері, жінки чи чоловіка [1, с. 9].

Вірування відображали їхню специфічну космологію та віру в різноманітних божеств. Одним з основних елементів було вірування в Всесвітнє Дерево, яке об'єднувало трійцю світів: Небесний світ (боги), Земляний світ (люди) та Підземний світ (померлі предки). Кожен з цих світів мав власних богів та богинь, які керували різними аспектами життя. Серед основних божеств були Перун (бог грому та блискавки), Дажбог (бог сонця), Сварог (бог вогню та ремесел), Мокош (богиня родючості та жіночої сили), Чернобог (бог темряви та зла) та інші. Віру в природу та природні явища також виконувало важливу роль у дохристиянських віруваннях давніх слов'ян. Вірування давніх слов'ян було пов'язано з різними обрядами та святами, такими як Купала, Ярило, Масляна, Святovit та багато інших. За часів християнізації слов'янських земель багато з цих вірувань було вбудовано в християнські свята та традиції [4, с. 97].

Значна частина дохристиянських вірувань давніх слов'ян загубилася унаслідок християнізації та наступного розвитку християнської віри. Однак, історія та фольклор зберегли багато відомостей про ці вірування, які сьогодні вивчаються та відроджуються дослідниками та практиками паганських релігій [2].

Дохристиянські вірування давніх слов'ян були важливою частиною їхньої культури. Вони відображали світогляд слов'ян і їхнє ставлення до світу. Дохристиянські вірування давніх слов'ян мали ряд характерних особливостей: політеїзм – віра в існування багатьох богів і духів; антропоморфізм – уподібнення богів і духів людям; натуралізм – уподібнення богів і духів

природним явищам. Ці особливості відображали світогляд давніх слов'ян, які сприймали світ як живий організм, населений різними духами.

Крім богів, давні слов'яни вірили в існування різноманітних духів, які населяли світ людей і навколишній простір. Ці істоти могли бути як добрими, так і злими, і відігравали важливу роль у слов'янській міфології. До добрих духів слов'яни відносили:

- Домових – духів, які жили в кожній оселі і охороняли її мешканців.
- Лісовиків – духів лісу, які допомагали мисливцям і збирачам.
- Водяників – духів води, які допомагали рибалкам.
- Полевиків – духів полів, які допомагали землеробам.

Ці духи були покровителями людей і допомагали їм у їхній повсякденній діяльності. Вони могли давати людям удачу, допомагати їм у роботі, захищати їх від бід і негараздів.

До злих духів слов'яни відносили:

- Чортів – істот, які були творцями зла і негараздів.
- Вія – дух бурі, який приносив шкоду людям і тваринам.
- Мару – істоту, яка шкодила дітям і молодим жінкам.
- Лисиць – істот, які могли перетворюватися на людей і шкодити їм.

Ці духи були ворогами людей і намагалися завдати їм шкоди. Вони могли заподіяти людям хвороби, нещастя, а навіть смерть. Давні слов'яни проводили різні обряди, щоб поклонитися богам і духам, і щоб захистити себе від зла. Наприклад, вони проводили обряди жертвопринесення богам, обряди закликання духів, обряди очищення від зла.

Складним є питання про походження образу Русалки, бо він, чи аналогічний йому, є відомим всім слов'янським народам. Відомо, що слово «русалка» має латинську основу і до нас його занесли перші християни. Але в образі русалки поєдналися більш давні жіночі божества природи: водяниці, бродниці, мавки, берегині. До речі, образ Берегині, як водяного чи повітряного духу зберігся і в наш час (покровитель сім'ї, дітей, відлякує від дому упирів), та уявляється як голі та дуже красиві жінки, що танцюють під повним місяцем на лугах, не приминаючи трави. Берегині можуть бути і злими – по відношенню до поганих людей чи малих дітей – затягують їх у воду [1, с. 10].

У сучасних слов'янських народів збереглася велика кількість інших демоністичних уявлень про надприродні сили, як ворожих, так і добрих для людини. Під впливом християнської церкви більшість цих міфологічних образів були об'єднані поняттям «нечиста сила». Ще і в наш час слов'янська міфологія, пантеон слов'янських богів дуже слабо досліджені. Величезний масив накопичених і необроблених даних чекає своїх дослідників, бо дуже сумно,

коли ми непогано знаємо грецьку міфологію і майже не знайомі із своєю, хоч вона не менш багата, яскрава і цікава.

Література

1. Калашніков В. Дохристиянські вірування давніх слов'ян. Історія релігій в Україні : праці XII Міжнар. наук. конф., Львів, 20- 24 травня 2002 р. Львів : Логос, 2002. Кн. 1. С. 8-12

2. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. К., 1992.

3. Козлов М. Язичницький світогляд давніх слов'ян. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3100154593.pdf?sequence=1>.

4. Фатюшина Н. Ю. Історіофілософський аналіз про надприродне у віруваннях слов'янського населення Давньої України: дис.канд.філос. наук. К., 1999., 178 с.

Науковий керівник: доктор політичних наук, доцент кафедри ***Кобетяк А.Р.***

5. АКТУАЛЬНІ СОЦІОГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Валентина Воронкова,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування;

Віталіна Нікітенко,

доктор філософських наук, професор,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні
Запорізького національного університету

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ І ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗМІНЮЮТЬ СПОСІБ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ

Нині ми переживаємо хвилю інформатизації і цифровізації, завдяки упровадженню яких спосіб життя мільйонів людей зазнав величезних змін порівняно з минулим. Ці зміни багато в чому викликані новими тенденціями, завдяки яким світ став яскравішим, життя та по треби людей стали різноманітнішими. Стрімкий розвиток інформатизації та цифровізації продовжують змінювати образ життя людей і глибоко торкаються основних життєвих потреб. Розумні будинки покращують якість життя людей, до Інтернету можна підключити різну побутову техніку, щоб додати функції дистанційного керування за допомогою мобільного телефону. Освітлення та кондиціювання повітря можуть автоматично вмикатися або вимикатися залежно від умов навколишнього середовища. Деякі побутові прилади можуть виконувати безліч функцій, таких як безпека, енергозбереження, розваги та моніторинг, догляд за людьми похилого віку. Використання інформаційних технологій для підключення камер та систем керування світлофором дозволяє реалізувати інтелектуальне перемикання світлофора. Завдяки підтримці інформаційних технологій продовжують розвиватись онлайн-замовлення на таксі та прокат велосипедів, що полегшує людям подорожі. Можливості зв'язку 5G глибоко змінюють образ життя людей, основні життєві потреби людей, які краще та швидше задовольняються. Безпека – це питання, якому люди зараз приділяють велику увагу, включаючи особисту безпеку, безпеку сім'ї, безпеку майна, охорону здоров'я. Інформатизація може ефективно підвищити рівень соціального управління та громадської безпеки. Використання датчиків і камер на всіх перехрестях може ефективно виявляти транспортні засоби, які перевищують швидкість. У галузі медицини суперкомп'ютери та штучний інтелект можуть прискорити процес розробки ліків, відео високої чіткості та

надійні системи передачі можуть підтримати телемедицину, технологія AR може скоротити час навчання лікарів. Навчання, розваги, спорт, подорожі тощо є потребами людей вищого рівня, інформатизація та цифровізація знаходять велике застосування у цих сферах. Наприклад, більше не проблема конвертувати мову та текст і автоматично перекладати рідну мову на іноземні мови. Люди можуть автоматично перекладати мову на десятки мов у режимі реального часу та легко спілкуватися з іноземними друзями. Програмне забезпечення робить спілкування людей зручнішим, пошукові системи, MOOK відкрили людям новий світ, що дозволяє зрозуміти світ і отримати нові знання. Інтеграція мобільного Інтернету та Інтернету речей може розширити функції зв'язку. Різні датчики, вбудовані в мобільні телефони, можуть розширити сенсорні можливості людей та реалізувати такі функції, як сприйняття навколишнього середовища. Інформатизація і цифровізація формують нове розуміння сутності речей у людському суспільстві, тому що завдяки силі науки і техніки все суспільство зазнає неймовірних змін. Контроль людей над суспільством та їхня здатність передбачати майбутнє постійно удосконалюються. З появою таких технологічних інструментів, як інтерфейси, «мозок-комп'ютер» та інтелектуальні роботи, колишні методи управління, економічні теорії та бізнес-моделі більше не можуть підтримувати цифровий розвиток сучасного світу. Сьогодні необхідно використовувати технології, щоб пояснити поточну ситуацію в суспільстві та змінити шлях економічного розвитку.

Цифровізація – це філософія, що вивчає закони цифрового суспільства, цифрової свідомості і цифрової людини, формування нового способу економічного розвитку, життя та роботи, що дозволяє зрозуміти світ і самих себе. За допомогою Інтернету та цифрових технологій ми можемо дослідити, що станеться у майбутньому. З розвитком Інтернету форма вираження цифрових спільнот змістилася від графіки, тексту та голосу до відео, прямого ефіру, XR (розширеної реальності) тощо, що призведе до більш благополучної екології, взаємодії у реальному часі. Цифровізація не замінює людей повністю, а скоріше розкриває творчий потенціал людини та максимізує людську цінність. Незалежно від того, які обчислення та аналіз виконує штучний інтелект, зрештою рішення приймають люди. Людина є ядром цифрового інтелекту і найбільшою змінною є її свідомість, культура, людська воля. Щоб зустріти майбутній цифровий світ, ми маємо приділяти більше уваги його розвитку. Цифрова трансформація та розвиток вимагають від нас балансу довгострокових та короткострокових інтересів, балансу між міськими та сільськими районами, координації цифрового споживання та цифрової

промисловості. Цифрова економіка знаходиться на підйомі, цифрової епосі судилося реалізуватися у 21 столітті, розвиток цифрового інтелекту призвів до формування інтелектуального та когнітивно-творчого розвитку суспільства. Цифровізація у всьому світі розпочалася зі споживання Інтернету і привела до формування нового образу цифрового світу. Оскільки виробництво, робота та життя оцифровані, найкращий спосіб зрозуміти образ цифрового життя, як він розвивається на практиці. Технологічні компанії, такі як Google, вважають, що всі важливі рішення мають ґрунтуватися на даних; Huawei ітеративно виробляє цифрові продукти та надає цифрові послуги, застосовуючи їх в інформаційній індустрії, яка глибоко проникла у різні галузі; Alіbaba використовує Інтернет та цифрові платформи, завдяки яким розвиваються нові бізнес-моделі, цифрове бізнес-середовище продовжує оптимізуватися. Цифрові соціальні платформи, супроводжують нашу роботу, життя, навчання, звички, які вже давно стали нероздільними інструментами щоденного життя людей. Завдяки інтернет-компаніям бурхливий розвиток споживчого Інтернету просувається вперед. Перехід до епохи цифрового інтелекту стає тенденцією та рушійною силою, яка не залежить від волі людини, а стає провідною тенденцією людства [1].

Література

1. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. 460 с.

Іван Загрійчук,

доктор філософських наук, професор,
Український державний університет залізничного транспорту

ТЕОРЕТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ПІДГРУНТЯ СУСПІЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ТА ДУХОВНОЇ СТІЙКОСТІ

В останні роки, особливо з моменту широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України, явним став факт недооцінки теоретичного мислення в практиці повсякденного життя. Можна сказати, що такого ніколи й не було, щоб абсолютна більшість громадян будь-якої держави мислила теоретично, усвідомлювала глибинні причини історичних подій, фахово розбиралась у поточних суспільно-політичних процесах.

Важко спорити з цим банальним судженням, проте у важчі часи народної історії, коли на порядку денному стоїть питання виживання нації, злободенність необхідності суспільної єдності є самоочевидною. А основою такої єдності безумовно є спільне, єдине, загальне бачення широкими верствами населення змісту викликів, що стоять перед суспільством і державою.

І тут ми стикаємось з питанням: що може бути підставою такої єдності в думках і почуттях? На мою думку, таким підґрунтям є теоретичне мислення. Воно проникає до найглибших базових засад людської історії і, зокрема, до підвалин національного існування. Ці підвалини, є тією основою, втрата якої, є втратою всього розмаїття, що цією основою породжується. Іншими словами, це знищення нації у всіх її буттєвих проявах.

Сказане можна заперечити тим, що мовляв знання, тим більше теоретичне, не може бути безпосередньою основою щоденного буття так званого пересічного громадянина, адже визнання знання як основи доброчесності, добавимо від себе, громадянської порядності, зазнало критики ще у часи Сократа. Однак, щоб там хто не говорив, історичні події між собою пов'язані. Це означає, що вони закономірні. А якщо так, то слід визнати, що зовнішні події розгортаються не абияк, а за певними законами, де суттєвою складовою є людська діяльність.

Сукупна людська діяльність, включена в історичний процес, якою б вона розмаїтою і, навіть, хаотичною не видавалась, здійснюється за певними законами незалежно від того усвідомлюють їх самі учасники, чи ні. Попри різноманіття поглядів і особистісний характер цілей, які ставлять перед собою конкретні індивіди, результатом їхньої активної чи навіть неактивної участі в історичних діяннях, твориться реальна історична канва історії. Власне, результатом такого процесу є реальна об'єктивна історія, яку вивчають фахівці.

Як і будь-яка наука, історична наука не просто реєструє факти історичного процесу, а намагається виявити в історичних подіях певні закономірності, вписуючи в них практичні і світоглядні позиції учасників. Будь-яка політична акція чи подія в історії тоді були успішними, коли спільні цілі і задачі усвідомлювались її учасниками. Це стає можливим, коли зовнішнє розмаїття сприймається не як самодостатнє, а як зовнішній прояв внутрішньої єдності. Саме внутрішня сутність є основою єдності різноманітних світоглядних позицій і практичних вчинків.

Між зовнішнім і внутрішнім, сутністю і явищем завжди існує діалектичне протиріччя як джерело розвитку. Таке протиріччя розвиває ціле, оновлює, а не руйнує його. Воно є джерелом розвитку цілого, а не причиною його руйнації. До речі, демократія як форма організації суспільного життя в державі яскраво демонструє можливості як публічного обговорення проблем державного розвитку, так і втілення його результатів в життя через регулярні вибори. Тоді як в диктатурах відбувається консервація суспільних форм і зміна їх часто відбувається через катастрофи і руйнацію соціальної матерії.

Виходячи із сказаного, можна зробити висновок, що виживання нації і кожного окремого її члена залежить від єдності суспільства, усвідомлення кожним спільних цілей і задач. Усвідомлення того, що всі ми залежні від існування цілого, членами якого є. Наше виживання є виживанням спільноти. А тому реалізація особистого інтересу, який завжди є суспільним, вимагає виходу за межі власного егоїзму. Тільки на такому шляху, як не дивно, можлива реалізація особистих інтересів кожного.

І тут ми повертаємось до уже знайомого нам питання: чи можлива ситуація, коли всім членам суспільства буде притаманне теоретичне мислення? Скоріше ні, ніж так. Однак, теоретичне мислення як опосередковане пізнання суті через явища може і повинно стати набутком широкої громадськості через різноманітні форми і жанри мистецтва та літератури, подачі теоретичних істин у формі образів, що навантажені теоретичним, науковим змістом. Тоді теоретичні істини стають способом діяльності на рівні переконання.

Важливе місце при цьому все ж залишається за теоретичним мисленням, яке культивується освітою, вивченням, зокрема, філософії історії, громадянської історії та інших суспільних дисциплін.

Так наприклад, вивчення вітчизняної історії це не лише засвоєння об'єктивного знання, але, що важливо, спосіб долучення молодого покоління до справи предків. Вивчення історії власного народу передбачає застосування його на практиці. Воно повинно спонукати людину до продовження історичної звичаги батьків. В цьому сенсі історичне знання – це дієве знання, це те знання, яке формує у людини причетність до історії, спонукає до її продовження, а значить, до виходу за межі власної суб'єктивності.

Людина, озброєна історичним знанням, є особистістю, що так чи інакше є носієм теоретичного знання. Такий індивід у власних діях усвідомлює та вбачає дещо більш глибоке, ніж своє індивідуальне буття і свої часткові, партикулярні інтереси. Він розуміє, що без поєднання своїх інтересів з інтересами інших, без спільної дії з ними, неможливо реалізувати свої індивідуальні інтереси, які все ж таки мають суспільну природу.

В яких би формах теоретичне мислення себе не проявляло, сутність його передбачає опосередкованість пізнання спільної, загальної долі громадян. Воно зводиться до вміння сприймати іншого не лише як відмінного, але й як тотожного, такого, що має більше спільного зі мною, ніж такого, що мене від нього відрізняє. Власне, така постановка питання дозволяє не лише добиватись суспільної єдності, але й служить основою духовної стійкості, яка конче необхідна у важкі часи випробування нації на стійкість та опір ворогам.

Марія Грицишина,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
Рівненський державний гуманітарний університет;
Володимир Грицишин,
кандидат філософських наук,
Харківський національний університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба.

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ ТА ШЛЯХІВ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Сучасне суспільство стикається з безліччю складних проблем, які вимагають комплексного аналізу та вирішення з боку науковців, політиків та громадськості. Серед цих проблем можна виділити кілька ключових аспектів, що стосуються філософії, соціології та гуманітарних наук. «У цілому значення цінностей для людського життя полягає в першу чергу у продукуванні і підтримці соціальних зв'язків між людьми, сприянні їхньої ідентифікації, полегшенні орієнтування людей у складних життєвих ситуаціях, створенні атмосфери впевненості у людських взаємовідносинах тощо» [2, с. 9]. Одним із таких аспектів є різкі соціальні нерівності, які посилюються у сучасному світі через такі чинники, як економічні кризи, політичні конфлікти та технологічний прогрес.

Значної уваги потребують проблеми, котрі пов'язані з екологічною кризою, яка є однією з найбільш актуальних у наш час. Забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів та зміна клімату мають серйозні наслідки для людства і планети в цілому. Необхідно шукати способи зменшення впливу людської діяльності на природу та розвивати сталі технології та споживчі звички.

Наступний різновид проблем – проблеми соціальної ізоляції та відчуження в сучасному суспільстві. Заради технологічного прогресу та економічного зростання, люди все більше віддаляються один від одного, втрачаючи здатність до глибоких і справжніх людських зв'язків. «Зрозуміло, ціннісні пріоритети людей пов'язані, з одного боку, з визначенням образів того, що варто бажати і повинно бути. Проте, з другого боку, коли йдеться про реалізацію ціннісних пріоритетів, істотне значення має їхня життєва ситуація, яка визначає можливості та обмеження щодо задоволення людських потреб та інтересів» [3, с. 287]. Це може призвести до зростання психічних проблем та загострення соціальних конфліктів.

Ці проблеми вимагають уваги та розвинених стратегій для їх вирішення з боку як громадян, так і урядів та міжнародних організацій. Важливо визнати їхню складність та вплив на суспільство в цілому і шукати спільні рішення для створення кращого майбутнього для всіх. Зокрема, для зменшення соціальних нерівностей необхідно впроваджувати політику, спрямовану на забезпечення рівних можливостей для всіх шарів населення. Це включає в себе заходи з підвищення заробітних плат, доступ до якісної освіти та медичних послуг, а також зменшення корупції та нерівності в розподілі багатства. Крім того, важливо сприяти розвитку підприємництва та малих бізнесів серед малозабезпечених шарів населення, щоб забезпечити їм можливість самореалізації та підвищення рівня життя. Для подолання екологічної кризи необхідно сприяти поширенню екологічної свідомості серед населення та підтримувати ініціативи з використання відновлюваних джерел енергії та зменшення викидів парникових газів. Крім того, важливо створювати стимули для екологічно чистих технологій та споживчих звичок, а також сприяти впровадженню екологічної політики на рівні урядів та міжнародних організацій.

Для подолання соціальної ізоляції та відчуження необхідно створювати сприятливі умови для міжособистісного спілкування та соціальної інтеграції. Це може включати в себе заходи для зменшення використання екранів та віртуальних спілкувань, створення спільних місць для зустрічей та взаємодії, а також підтримку громадських ініціатив, спрямованих на підтримку соціально вразливих груп.

Загальна стратегія для вирішення цих проблем полягає в розвитку комплексного підходу, що враховує економічні, екологічні та соціальні аспекти, а також впровадження ефективних політичних та соціальних реформ. Тільки за умови спільних зусиль можна досягти значного прогресу в розв'язанні цих проблем та створити більш справедливе та стабільне суспільство для всіх.

Література

1. Андрущенко Т. В. Ціннісний дискурс цивілізацій: Монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2011. 439 с.
2. Бакіров В. С., Ручка, А. О. Соціологія цінностей сьогодні. Проблеми розвитку соціологічної теорії: Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін у сучасному суспільстві». (2 лист. 2012 р., м. Київ). Київ: Логос, 2013. 5-17.
3. Ручка А., Наумова, М. Цінності і типи ціннісної ідентифікації в сучасному соціумі. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін.

Соціологічний моніторинг. В. Ворони (Ред.). Київ: Ін-т соціології НАН України, 2013. 285-297.

4. Schwartz S. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press, Vol. 25, 1992. pp. 1-65.

Надія Турпак,

кандидат філософських наук,

Науково-дослідний інститут українознавства

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ДИСКУРСУ

У зв'язку з російською агресією проти України сучасне українське суспільство зазнає цілої низки викликів, серед яких, зокрема, загроза екоциду, який в Україні набув усвідомлення не лише у контексті руйнування довкілля з довготривалими наслідками, а й у контексті кримінального злочину. Тому для міжнародної спільноти та громадянського суспільства в Україні постає нагальною потреба в актуалізації системи цінностей, які відображають аспекти взаємодії суспільства та природи, екологічних цінностей.

Різні аспекти проблеми екологічних цінностей перебували в колі уваги як західноєвропейських, так і українських дослідників: Д. Бьолера, М. Голубця, Г. Йонаса, М. Кисельова, С. Кримського, Д. Медоуз, Д. Медоуза, Й. Рандерса та інших. Водночас й дотепер проблема екологічних цінностей залишається дискусійною.

Метою нашої наукової розвідки є показати, що екологічні цінності є актуальною проблемою сучасного соціально-гуманітарного дискурсу.

Цінності – це те, що є значущим для людини та суспільства, що слугує мотиватором людських дій, визначає принципи поведінки, ідеали, до яких варто прагнути. Екологічні цінності – це такий різновид цінностей, що відображає аспекти гармонізації взаємодії суспільства та природи на різних етапах розвитку суспільства та визначає орієнтири такої гармонізації на майбутнє. Наразі не існує загальноприйнятого тлумачення екологічних цінностей. На нашу думку, їх більш повне прояснення стає можливим на основі трьох підходів, які прослідковуються в сучасному західноєвропейському та вітчизняному соціально-гуманітарному дискурсі. Такими підходами є, на нашу

думку, по-перше, утилітарно-прагматичний підхід, по-друге, екоцентричний підхід, по-третє, ноосфероцентричний підхід.

Утилітарно-прагматичний (економічний, фінансовий, інструментальний) підхід стосовно екологічних цінностей виявляє себе у прагненні людини до створення умов для задоволення власних утилітарних потреб і досягнення високої якості життя по за суттєвими обмеженнями своєї життєдіяльності в природному довкіллі.

Як відзначає С. Спеш, завдяки зусиллям Ч. Пірса, К. Тернера, О. Тіма та інших дослідників у 90-х роках ХХ століття були розгорнуті дебати стосовно методів економічної оцінки взаємодії з довкіллям по за прямим регулюванням чи заборонаю людської діяльності в ньому. Екологічні цінності фактично набули ототожнення з методами екологічної економічної оцінки по за етичною мотивацією людей, що у кінцевому рахунку призвело до кризи утилітарно-прагматичного підходу стосовно екологічних цінностей [1].

Екоцентричний підхід стосовно екологічних цінностей виявляє себе у суттєвих обмеженнях утилітарного втручання людини в природне довкілля, у стримуванні людських егоїстичних прагнень, а також в актуалізації внутрішньої цінності природи та цінності людської взаємодії з нею.

В західноєвропейській екологічній етиці, завдяки зусиллям її засновника О. Леопольда набуло актуальності бачення природи як частини спільнотності, до якої належить все живе, у тому числі й людина [2]. Тому у ній сформувалися цінності турботи про природу та розуміння її як іншого світу. Предметом окремих дискусій в екологічній етиці постала й проблема біосферних цінностей. Так, зокрема, британський дослідник Л. Стег вказує, що біосферні цінності як різновид екологічних цінностей як раз і відображають турботу про якість природи та довкілля заради них самих, без чіткого зв'язку з добробутом людей [3].

Ноосфероцентричний підхід стосовно екологічних цінностей виявляє себе в універсальному характері цих цінностей та їх планетарному вимірі. Ноосфероцентричний підхід спрямовує на досягнення гармонізації суспільства та природи у майбутньому: на пошук добробуту, на екологічну безпеку, на вирішення проблем клімату і сталого розвитку тощо.

Так, зокрема, ми вважаємо, що суттєвим наближенням до реалізації такого підходу є стратегічний документ «Екологічний договір для України. Зелене майбутнє: рекомендації щодо відповідальності та відновлення», який був прийнятий за ініціативою Офісу Президента 9 лютого 2024 року міжнародною робочою групою з питань екологічних наслідків війни. У даному стратегічному документі було привернуто увагу до необхідності забезпечення політичної

відповідальності за екологічні злочини, спричинені війною, зокрема, до створення міжнародного механізму відшкодування збитків, до потреби у зеленій реконструкції та відновленні українського довкілля, звільнення його від ворожих мін тощо. Також було обґрунтовано потребу у суспільній консолідації українців та міжнародної спільноти навколо екологічних викликів війни. Було вказано, що ці та інші ціннісні пріоритети могли б забезпечити позитивне демократичне майбутнє для України [4].

Отже, екологічні цінності є актуальною проблемою сучасного соціально-гуманітарного дискурсу. Подальші наукові дослідження екологічних цінностей є вкрай важливими для сучасної України у контексті вироблення стратегії її післявоєнного відновлення.

Література

1. Spash Cl. (2022) Three decades of environmental values: Some personal reflections. *Environmental Values* 31(1): 1-14. URL: <https://www.clivespash.org>
2. Ecological anthology. *Ecological Writing from the West*. Moscow-Boston. 1992. 268p.
3. Steg, L., De Groot, J. I. M. (2012) Environmental values. In S. Clayton (Ed.), *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology* (pp. 81-92). Oxford University Press. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199733026.013.0005>
4. Екологічний договір для України. Зелене майбутнє: рекомендації щодо відповідальності та відновлення 9 лютого 2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/storage/j-files>.

Алефтіна Амма,

аспірантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Буття сучасної людини реалізується у двох ключових сферах: соціальній і природній дійсності та віртуальній реальності. І дуже часто важко встановити, яка з цих сфер буття людини є для неї важливішою. Так само і відчуження людини від соціального середовища і навіть від самої себе в таких умовах набуває якісно іншого виміру. У віртуальній реальності відчуження співвідноситься з такими феноменами, як автономність, анонімність,

інтерактивність існування суб'єкта. З одного боку, у віртуальній реальності сотні мільйонів людей щоденно можуть отримувати доступ до великих інформаційних потоків, баз даних, наукових відкриттів та інновацій, продуктів символічного виробництва, що відкриває перед ними великі можливості для особистісного вдосконалення. З другого боку, у віртуальному світі людина піддається загрози зростання рівня самотності і відчуження.

У техногенній віртуальній парадигмі існування сучасної цивілізації відчуження людини співвідноситься з трансформацією сприйняття самої сутності людини. Якщо звернутися до ідеї надлюдини (Фрідріх Ніцше), то виявиться, що у віртуальній реальності як надлюдина постає не реальна особистість, а своєрідна колективна сутність, консолідована у формі мегакомп'ютера або ШІ. Ця віртуальна істота вже має можливість консолідувати величезний масив знання людської цивілізації, до якої вона буде мати доступ. Утім така істота постає беземоційним втіленням раціональності і прагматизму і навряд чи зможе виявляти іншу невід'ємну складову людяності, її емоційно-вольову сферу, передусім її здатність до емпатії та альтруїзму.

У віртуальній реальності відбувається не тільки відчуження людини від своєї ідеальної проєкції (концепту надлюдини), а й відбувається її відчуження від власної природи, від процесів становлення і зростання її особистісного потенціалу, адже у сфері віртуальності людина не може повноцінно пройти всі етапи соціалізації. У віртуальному просторі, як зауважує українська дослідниця Г. Сашук, замість самореалізації людина звертається до більш «легких шляхів пізнання світу» та «безболісного» становлення особистісного буття, до відповідей на її екзистенційні питання більш «досвідчених людей («знання про знання інших», згідно з Ж. Лаканом)» [1, с. 25].

У такий спосіб якісно змінюється і сама природа соціалізації особистості. Якщо раніше соціалізація відбувалася у реальній соціальній дійсності, то зараз це відбувається у віртуальному просторі. І навіть сама відсутність людини у ньому розглядається як аномалія. «Невіртуальна» людина у наш час розглядається відкинутою, маргінальною, відчуженою від більшості людей, які оприсутнюють себе як істоти віртуальні.

Граничною формою відчуження людини у віртуальній реальності є підміна або крадіжка особистості. У кіберсередовищі, як слушно розмірковує Н. Бугайова, людина часто розглядається не як жива істота, яка має почуття і емоції, а як своєрідний цифровий клон. Більше того, «...віртуальну особистість можна вкрасти, продати, купити. У даному випадку йдеться про цифрове життя особистості, яке у Dark Web можна придбати за \$ 50» [2, с. 30]. Така послуга завбачує отримання практично усіх даних користувача, від паролів електронної

пошти і акаунтів на різних соціальних платформах, до реквізитів і паролів платіжних рахунків і карток, найбільш відвідуваних новою особистістю сайтів та ін.

Загалом, у віртуальній реальності формуються нові форми відчуження людини, її відсторонення від особистісних і суспільних аспектів буття. «Втікаючи» у віртуальну реальність, людина виснажується психологічно, стає інфантильною і часто впадає у соціальну апатію, дистанціюється або уникає вирішення проблем і викликів у реальній соціальній дійсності. А її віртуальна комунікація починає набувати ознак монологу, волення самітника у безодні, якого ніхто не почує. Значною мірою у віртуальній реальності простежується симуляція соціальної взаємодії, комунікація заради комунікації, яка зазвичай може й не мати жодних значущих соціальних і особистісних наслідків.

Література

1. Сашук Г. М. Віртуалізація реальності як феномен культури сучасного інформаційного суспільства. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe: електронний науково-практичний журнал*. С. 22–29. DOI:10.32837/2519-8858/10/131

2. Бугайова Н. М. Трансформація особистості в епоху цифрових технологій. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. 2019. Том. IX. Вип. 12. С. 26-35.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Ковтун Н. М.**

Марина Грамчук,
аспірантка,

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні
Запорізького національного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ЦИФРОВОГО МІСТА: ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ INNOVATION 2.0

Концептуальні виміри цифрового міста стосуються використання різноманітних інформаційних технологій або інноваційних ідей для інтеграції міських систем і послуг для підвищення ефективності використання ресурсів, оптимізації міського управління та послуг, покращення якості життя громадян. Розумні міста повністю застосовують інформаційні технології нового покоління в усіх сферах життя міста. Це передова форма міської інформатизації, заснована на інноваціях нового покоління суспільства знань (ІННОВАЦІЇ 2.0).

індустріалізації та урбанізації, що сприяє полегшенню «хвороб великого міста», покращенню якості урбанізації, досягненню динамічного управління, підвищенню ефективності міського управління. Конкретне визначення «розумного міста» є відносно широким. На даний момент розумне місто - це міська форма, яка підтримується новим поколінням інформаційних технологій (ІННОВАЦІЯ 2.0). У суспільстві знань місто - це не лише застосування інформаційних технологій нового покоління, таких як Інтернет речей і хмарні обчислення, і, що більш важливо, застосування методології Innovation 2.0 для суспільства знань, побудова міської стійкої інноваційної екосистеми. Розумні додатки зростають, що робить життя зручнішим, у розумних містах послідовне підключення обладнання є основою для великих джерел даних. Величезний процес трансформації інфраструктури вимагає тісної співпраці між державним сектором і приватними підприємствами. Фінансове регулювання в різних країнах зазнало змін, образ уряду, який покладається на силу підприємств і забезпечує фінансування з боку, став більш очевидним. Перехід від дротової передачі до бездротової передачі з високою щільністю неминучий. Шість основних показників нагород ICF: широкосмуговий зв'язок, продуктивність знань, інновації, цифрова рівність, екологічна стійкість і маркетингова пропаганда. Незалежно від того, чи триває оновлення послуг у розумних містах, чи з'являються нові технології, уява майбутнього життя безмежна. Послуги розумного міста включають: розумний уряд, розумний бізнес, розумні подорожі, розумний транспорт, розумний туризм, розумні розваги, розумне медичне обслуговування, розумне здоров'я, розумне читання, розумну науку, розумну логістику, розумне життя, розумний грошовий потік, розумне сільське господарство та інші різні послуги оточують наше життя. Застосування розумних міст процвітає, яке ставить людей у центр і наближає їх до людей. Міста зазнали багатьох змін з розвитком економіки та технологій. Процес еволюції можна поділити на три етапи. Перший етап – «традиційне місто»: наголос на використанні виробничих факторів (таких як робоча сила, земля, фабрики тощо) для максимізації ефективності використання міських ресурсів. На другому етапі особлива увага приділяється «інформаційному місту»: особлива увага приділяється рівню проникнення Інтернету чи мобільної мережі та розробці різних додатків для покращення інформаційних можливостей уряду. Третій етап – «розумне місто»: наголос на широкому використанні інформаційних та комунікаційних технологій, у тому числі: сенсорних технологій, провідних мереж, мобільних мереж, хмарних обчислень та аналізу даних тощо, для досягнення сталого міського розвитку та покращення життя людей. За даними ООН, у 2025 році у світі буде 29 мегаполісів із населенням

понад 10 мільйонів людей. Міста стикаються з проблемами транспорту, економіки, безпеки, медицини та інших ресурсів та управління ними.

Тому підвищення ефективності використання міської інфраструктури задля досягнення кращої якості життя стало однією з цілей політики розумних міст у країнах по всьому світу. Оскільки населення концентрується у містах, що почало викликати різні види міського забруднення, у тому числі: надмірне споживання енергії, зростання викидів вуглекислого газу та забруднення повітря, спричинене надмірним використанням автомобілів та мотоциклів. Близько 200 сторін одноголосно погодилися ухвалити Паризьку угоду щодо клімату з метою скорочення викидів парникових газів та ефективного зниження глобальної середньої температури, щоб глобальна температура не піднялася більш ніж на 1,5°C до 2100 року. За оцінками Світового банку, якщо фактичний рівень використання розумного міста з населенням понад мільйон осіб досягне 85%, багатство міста може бути збільшено у 2-2,5 рази, при цьому інвестиції у ВВП міста залишаться незмінними. В умовах конкуренції з боку міжнародних міст питання про те, як розширити зайнятість у містах, посилити корпоративні інновації та стимулювати корпоративні інвестиції для підвищення конкурентоспроможності є важливим завданням та основним завданням для урядів усіх країн. Розумні міста повинні інтегрувати та обмінюватися різними даними, в основному з інфраструктури, користувачів та транспортних засобів, щоб надавати інформацію та надавати людям повсюдні мережі, підвищувати ефективність уряду, протистояти стихійним лихам або оптимізувати економічну діяльність у галузі енергетики тощо. Згідно з дослідженням «розумних міст», проведеним Frost & Sullivan, очікується, що до 2025 року «розумні» міста створять величезні можливості для бізнесу, а розмір ринку, за оцінками, сягне 2,1 трильйона доларів США. Очікується, що у розвитку ринку домінуватиме Азіатсько-Тихоокеанський регіон. у тому числі: інтелектуальні мобільні додатки (такі як: розширене керування дорожнім рухом, керування паркуванням, інтелектуальний громадський транспорт тощо), інтелектуальні додатки безпеки (такі як міське спостереження, біометрична ідентифікація, імітаційне моделювання та захист від злочинності тощо). д.), додатки для інтелектуальних будівель (наприклад, автоматизація будівель, автоматичне кондиціонування повітря, освітлення).

Література

1. Нікітенко В.О., Васильчук Г.М. Модель цифрового міста як чинник креативного розвитку. Humanities studies: збірник наукових праць. Гол. ред. В. Воронкова. Запоріжжя : «Гельветика», 2022. Випуск 11 (88). С. 48-58.

Вікторія Мар'єнко,
аспірантка,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні
Запорізького національного університету

ЦИФРОВА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО ВИВЧЕННЯ ЛЮДИНИ ЦИФРОВОЇ ЕРИ

Термін «цифрова антропологія» використовується для позначення наслідків поширення цифрових технологій з точки зору антропологічних методів. Цифрова антропологія порушує широкі питання, що означає бути людиною і як антропологія як дисципліна має охоплювати світ в умовах цифровізації. Наслідки технологій поділяються на три частини: 1) вивчення самих технологій; 2) оцінка впливу цифрових технологій (соціальні мережі) на людей; 3) наслідки впливу цифрових технологій на свідомість людини та її природу. Один із підходів до вивчення цифрової антропології виник на основі матеріальної культури, що фокусується на тому, як речі формують людей, і як люди формують речі. Ми народжуємося та соціалізуємося у фізичному світі та розуміємо себе у дзеркалі фізичного світу, але світ ніколи не буває статичним. Одним із способів, завдяки якому сама культура стає більш різноманітною і великою, є вибухове зростання матеріальних продуктів, пов'язаних зі споживчою культурою. Динамізм та різноманітність, які тепер спостерігаються у цифрових формах, розширюють цифровий світ. Цифровий світ часто перебуває у мережі і представляє світ «бітів», комп'ютерів, мемів, платформ, цифрових фотографій, що має матеріальну сторону. Для цифрової антропології «число» ніколи не може бути відокремлено від контексту. Якщо біометрична технологія допомагає громадянам покращити доступ до пільг в одних місцях і забезпечує нові форми цивільного контролю в інших, то біометрія є просто зростаючим обсягом величезних баз даних про людське походження, які можна використовувати. Ми завжди стикаємося з цими формами та процесами в контекстах, де цифрові технології використовуються у взаємодії з конкретними групами населення та мають наслідки, які впливають на культурні відмінності. Дослідження соціальних мереж показує, чому китайський Інтернет відрізняється від бразильського Інтернету: у першому випадку безкоштовні служби обміну миттєвими повідомленнями, такі як QQ і WeChat, фокусуються в основному на аватарах та ієрархії користувачів, у другому випадку основна увага приділяється політичним і гендерним мемам. В одному регіоні ми знаходимо онлайн-дискусії про сумісність цифрових форм з ісламом, в іншому

люди стурбовані тим, як використовувати Інтернет для мобілізації феміністських протестів, або як не дати Інтернету перетворити людей на дані.. В Італії популістський рух виступає за пряму демократію через Інтернет і став найбільшою партією країни на виборах 2018 року. Цифрові інструменти відкрили нові форми спостереження та контролю, які сьогодні викликають занепокоєння у різних куточках світу. З антропологічної точки зору різноманітність та протиріччя Інтернету стають очевидними, найчастіше цифрові розробки розширюють вже існуючі тенденції та можливості змінити інфраструктуру ринку праці, так як має місце великий вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на розвиток суспільства, людини, техніки [1, с. 61-72]. У цьому контексті нові технології розглядаються як посилення тенденції до придушення людської діяльності з боку все більш складних машин та могутніх інтересів, що зазвичай сприймається як неоліберальний капіталізм. Рання дискусія про те, як цифрові технології розширюють транснаціональну робочу силу. Нещодавно передові країни стали свідками піднесення того, що зараз називають «економікою вільного заробітку», коли цифрові технології, такі як додатки для смартфонів розмили кордони та відповідальність компаній щодо працівників. Цифрові технології зруйнували багато традиційних підприємств та способи роботи. Цифрові технології можуть посилити силу гноблення, коли вони використовуються для створення та поширення механізмів, спрямованих на залучення людей до азартних ігор та створення залежності. Лас-Вегас, як символ азартних розваг, може слугувати прикладом такої трансформації, де цифрові технології використовуються для збільшення впливу азартних ігор на людей. Антропологи досліджують цей процес, розкриваючи механізми, які лежать в основі цієї трансформації та впливу на суспільство, можуть допомогти розкрити складні взаємозв'язки між цифровими технологіями, азартними іграми та людськими взаєминами, що є ключовим для управління соціальними та культурними викликами.

Таким чином, цифрова антропологія вивчає вплив цифрових технологій на сучасну людину та її соціокультурне середовище, досліджує, як цифрові технології впливають на спосіб, яким люди спілкуються, працюють, відпочивають, вчиться, сприймають світ навколо. Вона досліджує взаємодію між людьми та цифровими технологіями, питання етики, приватності та безпеки в цифровому середовищі. Цифрова антропологія вивчає, як цифрові інструменти впливають на формування ідентичності, культурну пам'ять, способи вирішення конфліктів та взаємодію у віртуальних спільнотах. Вона досліджує різноманітні аспекти цифрової ери, включаючи віртуальну реальність, соціальні мережі, штучний інтелект, кіберкультуру, інші аспекти

цифрової трансформації суспільства. Цифрова антропологія допомагає розуміти та адаптуватися до швидкого темпу змін, що відбуваються в сучасному світі під впливом цифрових технологій, визначити та розв'язувати проблеми, пов'язані з використанням цифрових технологій, зокрема етичні питання та проблеми приватності. Цифрова антропологія спеціалізується на вивченні впливу цифрових технологій на культурні практики, уявлення та спільноти, вказує на процес переходу до інших цифрових практик, нових цінностей та уявлень, що охоплюють всі сфери життя, включаючи комунікацію, освіту, розваги, релігію.

Література

1. Мар'єнко В.Ю. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на розвиток суспільства, людини, техніки: соціально-філософський аналіз. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. Голов. ред. О.П.Кивлюк. Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація». 2023. Випуск 47 (12). С. 61-72.

Олександр Янішевський,

аспірант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛЮБОВ І ТУРБОТА ПРО СЕБЕ ЯК СКЛАДОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ РЕЦЕПЦІЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Однією з центральних філософських тем завжди було і є питання самореалізації людини. Згідно з думкою провідних філософів, мислителів та психоаналітиків, кожна людська душа має свій потенціал для розвитку як духовних якостей, так і визначених фізичних здібностей. Реалізація власного потенціалу людини є основою процесу самореалізації, і розуміння цієї самореалізації може відрізнятися залежно від епохи і її соціокультурних умов.

Наприклад, Григорій Сковорода розглядав процес самореалізації як систему активних процесів саморефлексії та активної діяльності, що включають *самопізнання, самовдосконалення, виявлення власного «Я» та самоутвердження* [3]. У свою чергу Фрідріх Ніцше зазначав, що рушійною силою на шляху до самореалізації людини є *воля до влади*. При цьому воля до влади виконує революційну роль, дозволяючи людині нехтувати існуючими

морально-правовими нормами для реалізації максимуму людського потенціалу [1].

Розкриваючи проблематику самореалізації у площині сенсу існування людини як онтологічної одиниці, можемо розрізнити два основних сутнісних аспекта: антропологічний духовно-тілесний потенціал особистості та його втілення в соціальному середовищі. Віднайдення власного потенціалу вимагає надзвичайної *чутливості* до наявних потреб, можливостей і талантів індивіда. На нашу думку, люди, які здатні любити себе по-справжньому, можуть не лише мати необхідний рівень такої чутливості, а й володіти відповідною волевою інтенцією *втілення* максимуму свого потенціалу.

Любов до себе у розумінні значної частини мислителів розкривається як розуміння власних потреб тіла і душі та відповідна турбота про них. Еріх Фромм як представник західної філософської школи модерну визначає поняття «любов» через систему таких компонент, як *відповідальність, турбота, повага та знання*. Слід зазначити, що у залежності від об'єкта любові ці компоненти будуть спрямовані або на Іншого, або на себе. В контексті любові до себе, Еріх Фромм, на відміну від позиції Фрідріха Ніцше, чітко аргументував, що любов до себе аж ніяк не тотожна з егоїзмом чи нарцицизмом, оскільки ні егоїсти, ні нарциси не можуть любити себе по-справжньому, бо *не поважають* те, ким об'єктивно є і що мають. А отже, вони не можуть істинно любити ні себе, ні тим паче Інших [6].

Ошо як представник Східної школи постмодерну розглядає любов до себе як спосіб досягнення власної божественної сутності. Ошо нівелює звичні суспільству соціальні конструкти, такі як шлюб чи навіть звичайні любовні стосунки, вказуючи на те, що істинної любові у переважній більшості існуючих пар взагалі немає. Без *медитативного самопостереження* людина не може полюбити себе, так як не відчуває себе в повній мірі, не розуміє, ким вона є. Без усвідомлення себе людина не може полюбити себе, їй бракує *чуттєвого знання* [4]. В свою чергу той, хто не любить себе, не може любити інших – так само, як матеріально бідний не може поділитись матеріальними благами з іншими, так само нелюбляча себе людина не може істинно дати любов Іншим.

Звертаючись до світових релігійних течій як до системно-світоглядних джерел про основні аксіологічні принципи поведінки людини, бачимо, що любов розглядається у них як одна з ключових умов праведного та гідного життя. Наприклад, у християнстві, «люби ближнього як самого себе» є однією із найважливіших вимог до людини і для людини (Матвій 22:37–39). Ця вимога має два основні акценти – вказівний «люби ближнього» та аксіоматичний «як

самого себе». Без любові до себе неможлива любов до інших, а отже, у релігійному дискурсі любов до себе є необхідним базисом любові до інших.

Синтез філософських та релігійних поглядів дає розуміння, що любов до себе виступає не лише як базис для гідного існування людини, але як основа для самореалізації людини. Лише людина, яка любить себе або намагається стати на цей шлях, буде перебувати в необхідному *чутливому самостереженні*. Така здатність можлива лише за умов розуміння як власної унікальності, так і необхідності задоволення потреби саморозвитку (*поваги*).

Через активну чутливість (самостереження) кожен може отримати цілісні *знання* про себе та, маючи відповідну самоповагу, виявляти достатньо *турботи* про себе, тобто втілювати усі ті духовні та фізичні потреби, необхідні для самореалізації. Людина, яка перебуває на шляху до самореалізації через любов до себе, буде поважати не лише себе, але й Інших. Усвідомивши людську природу як об'єднувальний фактор, буде з розумінням та емпатією ставитися до всього людства. Оскільки практичне значення самореалізації полягає у зовнішньому прояві Я у суспільстві, у комбінації з існуючою у соціумі повагою та чутливістю до Інших як результату любові до себе усе людство зможе перебувати не лише на піку антропологічного розквіту, але й у надзвичайно сприятливому для особистості середовищі, заснованому на дружніх, товариських, співчутливих стосунках.

Література

1. Арсентьєва Г.О. Ніцшеанська концепція «Воля до влади» як влада над собою, як свобода самовираження. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. Вип. 8. С. 7-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_8_4.

2. Біблія. Новий переклад Рафаїла Турконяка. Київ: Українське Біблійне Товариство. 2022. 1168 с.

3. Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора: колективна монографія / Рибалко Л.С. та ін. Полтава–Київ, 2023. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/5dc8ef17-e337-079-029312251dc7/download>.

4. Ошо. Любов. Свобода. Само-бутність. Нове бачення стосунків. Львів: Terra Incognita. 2023. 288 с.

5. Фромм Е. Мистецтво любові. Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Ковтун Н. М.

Андрій Полосенко,
магістрант,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЧИННИКИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Швидка зміна у соціально-політичних та економічних сферах потребує від нас повного перегляду того, як ми формуємо навички, знання та уміння людей. Попит на стандартизовані види праці зменшується, тоді як вимоги до діяльності, яка потребує високого рівня креативності та компетентності, лише зростають. Ця тенденція робить нашу освітню систему, орієнтовану на типового студента, малоефективною. Сьогодні суспільству все більше потрібні творчі особистості, які можуть самостійно чи у співпраці з іншими приймати рішення й діяти творчо у будь-яких умовах. Управління людськими ресурсами є не лише наукою та практикою керування персоналом в організаціях, але й відображенням складного соціально-філософського контексту, що формує різноманітні фактори впливу. У сучасному світі, де значення людського капіталу набуває все більшої ваги, розуміння цих факторів стає надзвичайно важливим [1, с. 45].

Категорія «людські ресурси» охоплює частину населення, яка має такі специфічні риси, як свідомий вибір певного виду діяльності, емоційно-осмислена реакція на управління і здатність до постійного вдосконалення й розвитку. Ураховуючи потребу у вивченні певних сегментів населення, необхідно взагалі звернутися до характеристики населення в цілому. Населення країни або регіону - це складна природна і історична сукупність людей, яка постійно відтворюється в процесі свого життя, є головним матеріальним компонентом людського суспільства. Люди, об'єднані певною спільністю (наприклад, родинною, етнічною, релігійною), здійснюють свою діяльність у межах відповідної територіальної організації суспільства, утворюючи стійкі спільноти. Конкретизація соціально-часової та просторово-територіальної характеристики дозволяє ідентифікувати населення кожної території і в будь-який період часу.

У понятті «управління людськими ресурсами» [2, с. 67] вказується на те, що працівники є ресурсом для роботодавця. Людський капітал, як вид ресурсу, охоплює працівників організації, враховуючи їхні навички, досвід, осмисленість, інтелект, комунікабельність та розуміння – це характеристики працівника, які можуть приносити економічну вигоду організації. Вплив людей,

які працюють у організації та їхній спосіб роботи, має важливе значення для таких ключових показників успіху організації, як якість, прибутковість і задоволення клієнтів.

Багато вчених і дослідників займалися вивченням чинників управління людськими ресурсами, зокрема, Фредерік Герцберг розробив теорію двоїстого чинника задоволеності на роботі та мотивації, відому як теорія Герцберга. Дуглас МакГрегор працював над теорією Теорією X та Теорією Y, які вказують на різний підхід до управління персоналом. Абрахам Маслоу розробив ієрархію потреб, яка стала важливим інструментом для розуміння мотивації людей на роботі та управління ними. Герберт Саймон є основоположником теорії прийняття рішень, що важливо для розуміння того, як менеджери вирішують завдання з управління персоналом. Фредерік Тейлор відомий своєю науковою організаційною теорією, яка розглядає методи збільшення ефективності роботи, включаючи управління працею та мотивацію працівників. Джон Р. П. Фішер розробив теорію взаємодії лідера і підлеглих, відому як теорія взаємодії лідера-членів групи (LPC) [3, с. 45-75].

Управління людськими ресурсами стає вирішальним для успіху організації через цінність людського капіталу. З точки зору стратегії бізнесу, успіх організації може бути досягнутий, якщо вона має стійку конкурентну перевагу і може утримати її на тривалий час. Отже, організація потребує ресурсів, які забезпечать цю перевагу, і людські ресурси володіють необхідними якостями: вони цінні, рідкісні, не копіюються і не мають достойних замінників.

З огляду на це, можемо зробити висновок, що людські трудові ресурси мають значний потенціал. У будь-якій організації цей потенціал реалізується через вироблення стратегій управління людським капіталом. Ефективне управління людськими ресурсами здатне створити підґрунтя для формування високопродуктивної робочої системи, в якій засоби виробництва, технології, організаційна структура, робоча сила покликані досягати конкурентних переваг.

Збереження ефективної робочої системи містить у собі розробку навчальних програм, найму фахівців з новими навичками та створення системи винагород за певні норми поведінки, такі як робота в команді, підприємливість і бажання вчитись тощо [2, с. 56-59].

В сучасних умовах ринкової економіки відбулися значні зміни в системі управління організаціями, підприємствами та установами. Питання управління людськими ресурсами стали ключовими для всіх видів організацій - від великих до малих, комерційних до некомерційних, промислових до послугових. Визнається, що людина є найважливішим фактором виробництва, і професійна

підготовка та мотивація до високопродуктивної роботи стали пріоритетними завданнями сучасного менеджменту. Без ефективного управління людськими ресурсами жодна організація не може досягти своїх цілей і пережити в умовах сучасного функціонування.

Термін «людські ресурси» став активно використовуватися з 1970-х років і відображає економічну доцільність інвестування у людину, розвиток її навичок, здібностей та потенціалу. Ці інвестиції в останній час вважаються більш ефективними порівняно з іншими формами капіталовкладень, і розвиток людських ресурсів дозволяє організаціям отримати конкурентну перевагу завдяки ранньому виходу на ринок з продукцією високої якості. Це підтверджує зацікавленість сучасних організацій у переході до нової концепції управління персоналом і розвитку людських ресурсів.

На сьогодні людські ресурси як реалізовані та нереалізовані можливості людини, які представляють собою виробничий, соціальний, духовний та культурний потенціал. Управління людськими ресурсами передбачає підхід, за яким працівники розглядаються як активи підприємства або організації в умовах конкурентної боротьби, а їхній потенціал необхідно мотивувати та розвивати для досягнення стратегічних цілей. Такий підхід свідчить про необхідність інтегрування людини у загальну стратегію розвитку бізнесу. Остаточною метою управління людськими ресурсами є підвищення продуктивності підприємства і задоволення потреб працівників [2, с. 78].

Тривалий час в теорії менеджменту домінувала теорія управління персоналом, яка базувалася на чіткому виконанні функцій керівниками та підлеглими, де були визначені права та обов'язки кожної сторони. Такий підхід більше відображав особливості щоденної роботи. Управління людськими ресурсами представляє собою абсолютно новий підхід у менеджменті, де головну роль відіграє не фінансові ресурси чи технології, а людина як основний актив суспільства та ключовий ресурс організації. У сучасному інформаційному суспільстві виробничі процеси, нові технології та ефективне керівництво швидко стають загальносвітовими активами. Саме тому у конкурентному середовищі, виробництво та просування на ринок у цих сферах стають складними завданнями. Недооцінений ресурс людей стає ключовим активом у цій боротьбі. Хоча є обмеження, але для розвитку людських можливостей, на нашу думку, немає меж [5, с. 275-282].

Культура, як набір значень, переконань і норм, впливає на всі аспекти життя, включаючи управління людськими ресурсами. Різні культури мають відмінності у сприйнятті авторитету, співробітництві, індивідуалізмі та колективізмі, що відображається в підходах до управління персоналом.

Зростаюча увага до етики та соціальної відповідальності в організаціях робить їх ключовими факторами управління людськими ресурсами. Працівники віддають перевагу компаніям, які демонструють високий рівень соціальної відповідальності, та очікують від них відповідних стандартів етики. Розвиток технологій робить робочі процеси більш автоматизованими, що змінює вимоги до працівників і вимагає від управління людськими ресурсами здатності адаптуватися до цих змін та навчити персонал використовувати нові інструменти. Розмаїття у робочому колективі відображається на підходах до управління. Забезпечення рівних можливостей та визнання різноманітності стає ключовими завданнями для управління людськими ресурсами [1, с. 57].

Соціально-філософський аналіз чинників управління людськими ресурсами виявляє важливі аспекти, що впливають на спосіб, якими компанії взаємодіють із своїми працівниками. На нашу думку, саме відповідальне управління людськими ресурсами передбачає дотримання етичних принципів та моральних стандартів у відносинах з працівниками. Важливо враховувати їхні права, гідності та індивідуальні цінності. Справедливий доступ до можливостей для всіх працівників є важливим аспектом управління людськими ресурсами. Рівність у винагороді, можливостях розвитку та повага до різних культурних та соціальних груп – ключові складові сучасного підходу. Створення партнерських відносин між керівництвом та працівниками сприяє підвищенню мотивації та залученню персоналу. Розвиток комунікаційних навичок і здатність слухати дозволяє будувати довіру та розуміння [4, с. 49].

Культурні та соціальні реалії впливають на сприйняття та реакцію працівників на управлінські практики. Розуміння цього контексту допомагає адаптувати стратегії управління до потреб конкретної організації та її персоналу. Гнучкість управлінських підходів та відкритість до інновацій дозволяють організаціям ефективно адаптуватися до змінних умов ринку та вимог суспільства [5, с. 275-282]. Постійне оновлення методів управління важливо для досягнення успіху в динамічному середовищі.

Література

1. Ємельянова Ю. П. Управління людськими ресурсами: Навчально-методичний комплекс. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 24 с.
2. Зайченко О. І., Кузнецова В. І. Управління людськими ресурсами: навч. пос. Івано Франківськ: «ЛілеяНВ», 2015. 232 с.
3. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент: навч. посіб. К.: Знання, 2016. 366 с.

4. Никифоренко В. Г. Стратегічне управління людськими ресурсами. Одеса: Атлант, 2014. 209 с.

5. Олійник Н. М. Вдосконалення системи управління розвитком трудових ресурсів як головного критерію підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу. Економічні інновації: Збірник наукових праць. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2014. Вип. 57. С. 275-282

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Ковтун Н.М.

Анастасія Горохова,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

У сучасному світі, де цифрові технології пронизують всі аспекти життя, креативне мислення стає все більш важливою навичкою. Вміння продукувати нові ідеї, пропонувати унікальні рішення й адаптуватися до мінливих умов – це те, що відрізняє успішних людей у будь-якій сфері.

Креативність сприяє розробці інноваційних ідей, технологій, продуктів і послуг, тобто загальному розвитку та прогресу. Творчі здібності вдосконалюються в тих, хто шукає нові та нестандартні рішення проблем. Принцип «від мистецтва до реклами» у даному аспекті є досить актуальним [1].

У більш широкому плані інновації, породжені креативністю, можуть стати рушійною силою розвитку економіки. Вони можуть продукувати створення нових бізнесових структур, робочих місць і впливати на підвищення конкурентоспроможності. Засновані на новітніх ідеях стартапи, проекти й виробництва досить часто займають високі позиції на ринку, створюючи більше можливостей розвитку та вдосконалення.

Сьогодні основними комунікаційними платформами й джерелами отримання та передачі інформації стають соціальні мережі та інші інтернет-ресурси й застосунки. Для сучасного покоління цифрові технології й цифрові медіа перетворюються на необхідні інструменти освітнього середовища. Цифрові інструменти насамперед надають викладачам нові засоби та можливості, які допомагають креативно й цікаво організувати освітній процес. Мобільність, персоналізація та диференціація – одні з ключових принципів в

такій організації, але головна роль, належить людині. Тому сьогодні важливо бути готовим до роботи в нових умовах. Потрібно навчатися використовувати широкий спектр інноваційних цифрових функцій, технологій та підходити до будь-якої справи творчо й креативно.

Практичне застосування цифрових інструментів може значно стимулювати розвиток креативного мислення:

1. Цифрові інструменти дають доступ до безмежних джерел інформації та ресурсів, що може допомогти генерувати нові ідеї та розширювати кругозір.

2. Програмне забезпечення для дизайну, музики, редагування фото та відео дозволяє втілювати творчі задуми в життя, навіть якщо людина не володіє спеціальними навичками.

3. Онлайн-платформи та соціальні мережі дають можливість співпрацювати з іншими людьми над творчими проектами, обмінюватися ідеями та отримувати відгуки.

4. Цифрові інструменти дозволяють створювати інтерактивні та експериментальні проекти, що роблять процес навчання незвичним, нестандартним та захоплюючим.

При створенні будь-якого проекту чи дослідженні важливо пам'ятати, що цифрові інструменти – це лише відправна точка. Справжнє креативне мислення, насамперед, починається з цікавості та допитливості. Воно йде назустріч лише тим, хто не боїться експериментувати, пробувати нове, ризикувати та помилятися.

Французький поет та романіст Віктор Гюго зазначав: «Можна протистояти вторгненню армій – не можна протистояти вторгненню ідей». Він наголошував, що ідеї мають величезну силу, здатну змінювати світ та суспільство, їх не можна зупинити зброєю, адже вони поширюються й впливають на розум людини, незалежно від кордонів чи перешкод [4].

Історія підтверджує цю думку. Багато революцій та суттєвих змін у суспільстві починалися з поширення нових ідей. Наприклад, ідеї Просвітництва про свободу, рівність і братерство надихнули Французьку революцію, яка похитнула основи старого порядку в Європі. Римська імперія протягом століть успішно протистояла зовнішнім ворогам, але не змогла протистояти поширенню християнства, яке зрештою й стало однією з причин її падіння.

Аналогічно, Радянський Союз мав потужну армію, але не зміг зупинити поширення ідей демократії та свободи, які зрештою призвели до його розпаду.

Сьогодні ми знову бачимо, як ідея незалежності та народоправства кидає виклик авторитарним режимам. Російська імперія, яка протягом століть гнобила своїх сусідів, зараз стикається з потужним опором українського

народу, який бореться за свою свободу. І хоча війна в Україні йде з використанням зброї, але її остаточний результат буде вирішений не на полі бою, а через розум та рішення людей. І тут, безсумнівно, переможуть ідеї свободи та демократії, які неможливо здолати жодною армією. Звичайно, ідеї можуть бути як позитивними, так і негативними. Деякі ідеї ведуть до прогресу та покращення життя людей, інші ж – до розрухи та війн. Тому важливо усвідомлювати силу думок та використовувати їх відповідально.

Важливо пам'ятати, що кожен з нас може бути носієм ідей. Ми можемо ділитися своїми думками з іншими людьми, писати статті, продукувати мистецтво, яке буде нести в собі певний меседж. Таким чином, ми можемо впливати на світ і робити його кращим.

Підсумовуючи, можна сказати, що вислів Віктора Гюго є дуже актуальним і в наш час. Ідеї дійсно мають величезну силу, і ми повинні усвідомлювати цю силу та використовувати її відповідально. Цифрові інструменти дають людям можливість ділитися ідеями з більшою аудиторією, ніж будь-коли раніше. Це веде до більш широкого та динамічного обміну думками, що може мати значний вплив на суспільство.

Література

1. Креативність: що це та як розвинути. URL: <https://advice.telegazeta.com.ua/kreatyvnist-shho-cze-ta-yak-rozvynuty/>
2. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
3. Розвиток цифрової компетентності педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів освіти галузі знань 01 «Освіта» в системі відкритої післядипломної освіти: збірник освітньо-професійних програм. за заг. ред. С.П.Касьян, С. В. Антошук; ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2019. 250 с.
4. Гріффітс К., Кості М. Посібник з креативного мислення (Уляна Курганова, Перекл.). «Фабула». Харків, 2020. 288 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук **Мельник А. В.**

Віталій Майстренко,

студент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУСПІЛЬСТВО

Людство невпинно розвивається, і це очевидний факт. На межі тисячоліть прогрес став особливо швидким. До прикладу, заяви про штучний інтелект та роботів ще 10 років тому сприймалися як далеке майбутнє, але зараз 20-ті роки ХХІ століття й ці явища стають все більш буденними для нас. Нині суспільства різних країн та континентів все більше пов'язані між собою. А це, в свою чергу, сприяє процесу глобалізації та поширенню загальних норм та правил на всю земну кулю. До цього можна ставитися по-різному, але цей процес буде тривати [1].

Суспільство й технології нерозривно пов'язані та постійно впливають одне на одне. З одного боку, технології створюються людьми для вирішення проблем, покращення життя та задоволення потреб, а з другого, – суспільство формує те, як використовуються технології, які цінності вони втілюють та які наслідки мають.

Якщо говорити конкретно про Україну, то в нас ситуація досить неоднозначна. Значна частина населення звичайно знає про сучасні технології. Майже всі користуються смартфонами та персональними комп'ютерами, але в цілому наша країна відстає від передових країн світу (США, країни ЄС, Японія та ін.) в запровадженні технологій. У нас, безумовно, є потенціал для розвитку. Ми погоджуємося з тезою В. Єдинак про те, що українське суспільство здатне до високих темпів розвитку [3]. Нинішнє надзвичайно складне становище в Україні зобов'язує всіх українців до розробки та використання більш високого рівня технологій.

Серед провідних сучасних технологій, які розвиваються з неймовірними темпами, дослідники виділяють насамперед штучний інтелект. Він може вирішити багато існуючих проблем і водночас породити низку нових (особливо створення фейків, що є критичним для багатьох соціумів, в тому числі й українського). Сучасні технології глибоко й всебічно впливають на суспільство, маючи як позитивні, так і негативні наслідки. Охарактеризуємо деякі з ключових моментів новітніх технологій:

Позитивними аспектами розвитку сучасних технологій є:

- покращення комунікації та зв'язку: Інтернет та мобільні технології зробили спілкування з людьми по всьому світу швидшим, простішим та

доступнішим, ніж будь-коли раніше. Це сприяло глобалізації, співпраці та обміну ідеями;

- доступ до різноманітної інформації. Завдяки Інтернету люди мають доступ до безпрецедентного обсягу інформації. Це може сприяти навчанню, освіті та ухваленню обґрунтованих рішень;

- зростання продуктивності праці. Технології автоматизували багато завдань, що раніше виконувалися людьми, звільнивши час для більш творчої та стратегічної роботи, що призвело до зростання продуктивності в багатьох галузях;

- покращення охорони здоров'я. Постійний розвиток медичних технологій призводить до покращення діагностики, лікування та профілактики захворювань, що сприяло збільшенню тривалості життя та покращенню якості життя людей у всьому світі;

- створення нових можливостей для освіти. Онлайн-навчання та освітні технології відкрили нові можливості для людей здобувати знання та навички, незалежно від їхнього місцезнаходження чи обставин;

- розвиток розваг. Технології створили нові та захоплюючі способи розваг, такі як відеоігри, потокове передавання відео та соціальні мережі.

Водночас тотальна цифровізація, інтенсивне впровадження новітніх технологій породжує й низку ризиків як для людини, так і для суспільства загалом, зокрема:

- збільшення цифрового «розриву», інтелектуальної стратифікації, оскільки не всі мають однаковий доступ до технологій та навичок їх використання, що може призвести до нерівності та виключення;

- проблема порушення конфіденційності та безпеки. Збір та зберігання великих обсягів особистих даних створюють ризики для конфіденційності та безпеки;

- залежність від технологій. Люди можуть стати надмірно залежними від технологій, що може призвести до проблем із психічним здоров'ям, соціальної ізоляції та фізичної неактивності;

- дезінформація та поширення фейків. Інтернет може використовуватися для поширення дезінформації та фейкових новин, що може мати негативний вплив на суспільство;

- втрата робочих місць. Автоматизація, викликана новими технологіями, може призвести до втрати робочих місць у деяких галузях;

- етичні проблеми. Розвиток новітніх технологій, таких як програмне забезпечення OpenAI GPT-4, штучний інтелект, ставить перед суспільством нові етичні проблеми, які необхідно вирішити.

Загалом, вплив сучасних технологій на суспільство є складним і багатогранним. Важливо усвідомлювати як потенційні переваги, так і ризики цих технологій, щоб використовувати їх відповідально та етично.

Окрім вищезазначеного, слід зауважити, що вплив технологій на суспільство постійно змінюється в міру їх розвитку. Тому важливо залишатися в курсі останніх тенденцій та продовжувати вести дискусії про те, як найкраще використовувати технології на благо всіх [2].

Підсумовуючи, я з оптимізмом дивлюся на розвиток технологій та їх вплив на суспільство. Звичайно, не варто одягати «рожеві окуляри», значні мінуси і проблеми теж є, але суспільство вже докладає значних зусиль для їх вирішення. Сучасні соціуми досить швидко та ефективно вирішують основні проблеми, які виникають у зв'язку з швидким розвитком, зокрема ІІІ-технологіями. Також позитивним є й те, що зараз активно формується інформаційне суспільство, в якому основною цінністю є знання, людський інтелект. Головне, щоб українське суспільство змогло вирішити свої проблеми й не опинилося на узбіччі світового наукового прогресу. Загалом, я прихильник технологічного розвитку й не розділяю апокаліптичних прогнозів деяких лідерів думок про загальний занепад суспільства й кінець світу через науково-технологічний прогрес.

Література

1. Арабаджиєв Д. Ю., Сергієнко Т. І. Особливості розвитку сучасного інформаційного суспільства в Україні в умовах політичної конфліктності. The 2nd International scientific and practical conference «Scientific achievements of modern society» (October 9-11, 2019). Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. С. 74-79.

2. Гриценко В. І., Панышін Б. М. Інформаційна технологія: Питання розвитку та застосування. Київ: Наукова думка, 2002. 272 с.

3. Єдинак В. С. Розвиток інформаційних технологій в Україні. Наукові доробки молоді – вирішенню проблем європейської інтеграції: збірник наукових статей. В 2 т. Т. 1. Харків: Континент, 2008. С. 289-290.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Козловець М.А.

Дарина Пигина,
студентка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОЛОДЬ НА РИНКУ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність дослідження. У контексті стрімких змін у світовій економіці, технологічного розвитку та глобалізації, питання інтеграції молоді у ринок праці набуває особливої ваги. Молодь є ключовим ресурсом будь-якої країни, а її успішне працевлаштування та професійний розвиток – запорукою сталого економічного зростання. Проте, сучасні реалії ринку праці часто ставлять перед молодими людьми складні завдання та випробування, які потребують негайного вирішення.

Метою статті є дослідження та аналіз проблем, з якими стикається молоді люди на ринку праці, а також виявлення можливих перспектив для їх професійного розвитку.

Висвітленням проблематики працевлаштування молоді займалися Я. Юрик, О. Мельниченко, С. Злупко, В. Онікієнко, В. Петюх, Т. Зарицька, В. Близнюк та інші науковці.

Виклад основного матеріалу. Значна частина українських студентів після закінчення закладу вищої освіти вирушають за кордон у пошуках кращої долі. Серед 60 % тих, хто покидає свою державу, до 50 % люди, які здобули вищу освіту. Внаслідок цього відбувається падіння престижу вищої освіти на ринку праці та значний відтік з України її майбутнього – потужних молодих професійних кадрів [1, с. 59]. Випускники стикаються з низкою причин, які стають перешкодою на шляху працевлаштування, що змушує їх від'їжджати за кордон в пошуках кращого життя.

Серед основних проблем працевлаштування молоді вважаємо такі:

- недостатній досвід та навички молодих людей. Випускники навчальних закладів часто не мають практичного досвіду роботи, що робить їх неконкурентоспроможними на ринку праці. Крім того, знання та навички, отримані під час навчання, не завжди відповідають вимогам роботодавців;
- низька конкурентоспроможність. На одне робоче місце часто претендує багато молодих людей, що значно ускладнює пошук роботи. Роботодавці, як правило, висувають високі вимоги до кваліфікації та досвіду роботи, яким молоді люди не завжди можуть відповідати;

- часто молодь стикається з дискримінацією за віком та статтю. Роботодавці можуть віддавати перевагу більш досвідченим працівникам, або ж вважати, що жінки не підходять для певних видів робіт;

- нестабільність зайнятості також є серйозною проблемою для молоді. Багато молодих людей змушені працювати за неформальною зайнятістю, що не гарантує їм соціального захисту та гідного рівня життя;

- відсутність належної мотивації. Низька заробітна плата, незадовільні умови праці та відсутність можливостей для кар'єрного зростання роблять роботу нецікавою та непривабливою для молодих людей. Саме через низьку заробітню плату молоді фахівці змушені покидати нашу країну.

Для вирішення даних проблем, необхідно провести зміни в кадровій політиці, з метою відкриття доступу молоді до ваканцій за профілем. Запровадження програм практичного досвіду для студентів старших курсів на підприємствах з можливістю подальшого працевлаштування, з урахуванням кращого світового досвіду, а також надання фахівцям соціально-економічних та трудових пільг, є актуальним кроком. Це дозволить створити сприятливі умови для працевлаштування та кар'єрного розвитку української молоді, стимулюючи її залишатися в країні [3, с. 154].

Незважаючи на наявність проблем, існують певні перспективи розвитку молодіжного ринку праці. Зокрема, розвиток нових технологій та галузей економіки призводить до зростання попиту на кваліфікованих фахівців. Це дає більше шансів молодим людям з якісною освітою та навичками знайти прибуткову роботу.

Також ключовим фактором є те, що змінюється характер роботи - зростає популярність фрілансу та віддаленої роботи. Ці форми зайнятості стають дедалі поширенішими, даючи людям більше свободи та гнучкості у виборі робочого місця та графіку роботи. Це особливо актуально для молодих людей, які прагнуть до балансу між роботою та особистим життям[2, с. 58].

Надзвичайно важливою є підтримка з боку держави, адже саме вона може відігравати важливу роль у вирішенні проблем молодіжного безробіття. Це можна зробити шляхом розробки програм сприяння працевлаштуванню молоді, фінансування освіти та перекваліфікації, а також створення сприятливого бізнес-клімату для розвитку підприємництва[4, с. 77]. Значну роль варто приділити співпраці з іноземними організаціями, які мають досвід у реалізації програм мікрокредитування, щоб запозичити їхні знання та кращі практики [2, с. 63].

Важливим кроком є створення молодіжних бірж праці, що допоможе молодим людям знайти роботу, яка відповідає їхнім навичкам, інтересам та

очікуванням, а також сприятиме співпраці між освітніми закладами та роботодавцями, щоб краще відповідати освітні програми потребам ринку праці.

Сама ж молодь повинна докладати максимум зусиль, щоб бути конкурентноспроможними на ринку праці. Насамперед необхідно здобувати якісну освіту та навички, адже це основний фактор при працевлаштуванні. Молоді необхідно бути активними та наполегливими, використовувати всі доступні їм ресурси та не здаватися перед труднощами.

Висновок. Успішне працевлаштування молоді – це запорука розвитку економіки та суспільства. Існує низка проблем, з якими стикається молодь на ринку праці, але також є й перспективи для розвитку. Важливо, щоб держава, бізнес та освітні заклади спільно працювали над вирішенням проблем молодіжного безробіття та сприяли розвитку потенціалу молодих людей.

Література

1. Гольбін М. Точка зору експерта: «Відплив молодих мізків», або чому освічена молодь виїжджає з України. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/inek_2014_3_15.

2. Збрицька Т. П., Мінін, В. С. Проблеми молоді на ринку праці в сучасних умовах. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2021. № 2. С. 55-65.

3. Лібанова Е. М. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти. Київ.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

4. Юрик Я. І., Близнюк В. В. Якість робочої сили як ключовий фактор інноваційного розвитку України. Економіка і прогнозування. 2014. № 1. 67-86 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Козловець М.А.

Анастасія Стаднік,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК ЗАПОРУКА СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Одним із найважливіших завдань утвердження України як демократичного, соціально відповідального й солідарного суспільства є формування та зміцнення позицій середнього класу. Творчий потенціал

середнього класу необхідний для реальної соціально-політичної і технологічної модернізації українського суспільства.

Дослідженням соціальної структури сучасного українського суспільства, становища соціальних класів займаються такі науковці, як І. Бондар, В. Волович, В. Геєць, Є. Головаха, М. Козловець, С. Костючков, С. Макеєв, Н. Мороз, С. Оксамитна, В. Рябіка, О. Симончук, В. Тарасевич, Н. Харченко, Т. Чернецька, М. Шульга, О. Яременко та ін. [1; 2; 3; 4; 5, 6; 7].

Метою статті є визначення феномена середнього класу як фактора стабільності суспільства та проблеми його формування у сучасній Україні.

Середній клас є основною складовою соціальної структури суспільства з розвиненою ринковою економікою, запорукою соціальної стабільності та суспільного розвитку. Його формують дрібні та середні власники, фермери, менеджери, державні службовці, науковці, лікарі, адвокати, високооплачувана частина інженерно-технічних працівників та висококваліфікованих робітників, люди т. зв. вільних професій (актори, спортсмени, музиканти, письменники) та ін. Склад середнього класу визначається за такими ознаками, як прибуток, освіта, кваліфікація, якість життя, престиж заняття тощо. Зазначені верстви об'єднує в середній клас проміжне становище між вищим та нижчим класом. За багатьма ознаками він є соціально та культурно неоднорідним, зокрема за професійним складом, творчим потенціалом, матеріальним достатком, способом життя, інтересами, політичними установками [2, с. 324-325].

Виступаючи основним платником податків, середній клас є внутрішнім інвестором національної економіки. Саме від його економічного стану залежить наповнюваність державного бюджету, реалізація державних соціальних програм тощо. Вільні канали висхідної вертикальної мобільності, перспективи соціального зростання, базою якого є освіта та рівень кваліфікації, забезпечують достатньо високий рівень добробуту середнього класу. Представники середнього класу в значно більшій мірі, ніж населення в цілому, задоволені своїм соціальним статусом, роботою та життям загалом, а значить, зацікавлені в стабільності й особливо у збереженні соціальних і матеріальних позицій. За психологічним складом – це люди активні, ініціативні, вони виявляють готовність до професійної, територіальної, освітньої мобільності, схильні до змін і ризику. Маючи високий потенціал соціальної мобільності, вони характеризуються відносною стійкістю перед проявами суспільної нестабільності [4; 5; 6].

Як найбільш чисельна та домінуюча соціальна верства середній клас є водночас і найбільш консервативним у позитивному значенні цього слова, адже формує моральні стандарти суспільства. Менталітет і поведінка людей, що

належать до цієї верстви, «врівноважують крайнощі соціально-політичних суперечностей між бідними і багатими прошарками суспільства. Соціально лідируюча роль середнього класу демонструє й те, що відмінності у власності сприймаються людьми в основному як тимчасові статусні відмінності і все менше виступають як фактор, спроможний ініціювати соціальні потрясіння. Завдяки своєму становищу середній клас зацікавлений у соціальній стабільності, захисті ідеалів свободи і прав людини» [3, с. 43].

Існування середнього класу необхідне підґрунття й передумова функціонування стабільного українського суспільства, а, отже, й сильної держави. Специфіка трансформаційних процесів не дає змоги зробити однозначний розклад соціально-класової структури, оскільки вона дуже динамічна, перебуває у стані становлення.

Характеризуючи структуру середнього класу в Україні, зазначимо, що його найменшу частину складають люди, які володіють хоч якоюсь власністю, зокрема, орендарі, фермери, власники дрібних й середніх підприємств і торговельних точок. За соціальним статусом до середнього класу можна віднести й молодь як найбільш мобільну, успішну, адаптовану до ринкових умов та економічно активну частину населення, що проживає переважно в економічно розвинених регіонах України.

Український середній клас все ж володіє якостями, що дозволяють говорити про його високу життєздатність, опірність несприятливим умовам.

Серед таких якостей представників середнього класу можна виділити:

- порівняно з іншими прошарками суспільства вони мають досить високий рівень адаптації до ринкової економіки, що, у свою чергу, дозволяє реалізувати економічну стратегію, у якій значне місце належить підприємницькій діяльності і самозайнятості;

- висока соціальна мобільність і гнучкість, орієнтація на максимальне використання своїх ресурсів, основними з яких є висока якість робочої сили і готовність до постійного підвищення вартості свого «людського капіталу»;

- покладання на власну активність як необхідну і природну умову життєвого успіху, а держава ж розцінює їх, перш за все, як гарант стабільності та дотримання певних правил гри в суспільстві;

- наявність низки цінностей, які поділяє більшість його представників, орієнтація на соціально ринкове господарювання, цінності індивідуальної волі, пріоритет приватної власності тощо [7, с. 31-45].

Разом з тим, важливо, щоб закріплення позицій середнього класу стало першочерговим завданням економічної й соціальної політики української держави.

Серед чинників, що впливають на формування середнього класу, виділяють такі:

- економічні – суспільство має налагодженні ринкові відносини, конкуренцію та приватну власність, залучаються всі можливі ресурси, зокрема й коштів трудових мігрантів, для створення малих та середніх підприємств;
- політико-правові – політична стабільність, вдосконалення законодавчої бази, рівень правової свідомості та розвиток громадянського суспільства;
- соціальні – освіта, соціальний статус економічно активних груп, соціальна роль та імідж представників середнього класу [4, с. 65-72].

Основними проблемами формування середнього класу в Україні є низький дохід – значна частина населення живе на межі бідності або за нею, не маючи можливості накопичувати капітал та задовольняти базові потреби. Низька заробітна плата, особливо у сфері бюджетної та некваліфікованої праці, не дозволяє людям утримувати належний рівень життя. Важливим фактором у формуванні середнього класу є й стабільна економіка. Часті кризи, інфляція та коливання курсу валют роблять планування бюджету та інвестиції ризикованими, стримують зростання добробуту. Обмежують можливості для його розвитку також розвиток корупції та тіньова економіка, що не дають нормально розвиватися підприємцям малого та середнього бізнесу, які є основою середнього класу.

Звідси «дисфункціональність» утворення середнього класу і низька ефективність його праці. Наслідком цього є: низька заробітна плата і потреба у додатковому заробітку; низький творчий момент у праці і потреба реалізувати свій творчий потенціал на другому робочому місці; слабо виражена автономія праці; постійна небезпека бути звільненим; ці люди, як правило, працюють в умовах нестійкої зайнятості, перебувають у тіньовому, «не легітимізованому» секторі ринку праці [3, с. 49].

Не менш важливу роль у формуванні середнього класу відіграє й демографічний фактор, зокрема старіння населення та низький рівень народжуваності, що негативно впливає на трудовий потенціал країни, збільшуючи тим самим навантаження на соціальну систему. А відтік кваліфікованих кадрів за кордон веде до втрати професіоналів своєї справи, які могли б підняти економіку країни.

Значні проблеми у формуванні середнього класу спричинила й російсько-українська війна. Через значні людські втрати, окупацію частини території країни, руйнування підприємств, інфраструктурних об'єктів та установ, масштабні проблеми зайнятості, втрати доходів і майна, тобто професійних і матеріальних ознак, які зазвичай люди беруть до уваги під час визначення свого

генералізованого соціального статусу, має місце уповільнення темпів зростання середнього класу, спостерігається суттєва нисхідна динаміка статусних самооцінок. Зважаючи на масові міграційні потоки, втрати домівок і майна, зниження заробітної плати, передбачуваним є значне зниження самооцінок матеріального становища [7, с. 250-260].

Отже, процес формування середнього класу у сучасній Україні має низку проблем, зокрема, низький рівень доходу, демографічні показники, війна, окупація частини території, дестабілізація економіки тощо. Формування середнього класу є фактором економічного, соціального і духовного прогресу.

Література

1. Александрова О. С. Середній клас як фактор забезпечення стабільності в сучасній Україні. *Гілея. Наук. вісник: збірник наук. праць*. Київ, 2011. Вип. 44 (№2). С. 350-357.

2. Козловець М. А. Соціальна структура українського суспільства в контексті постсоціалістичних трансформацій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Соціологія. *Збірник наукових праць*. № 4 (35), 2017, Харків: «Право», 2017. С.41-57.

3. Лисюк Н. Р. Середній клас як активний суб'єкт соціальних трансформацій в Україні. *Український соціум*. 2006. №1(12). С. 65-72.

4. Мороз Н. Середній клас як необхідна умова розвитку громадянського суспільства в Україні. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/Moroz.pdf?se=1>.

5. Рябіка В. Формування «середнього класу» в умовах сучасного суспільного розвитку. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 3-9.

6. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія. С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор **Козловець М. А.**

Марія Соколовська,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ МУЗЕЄФІКАЦІЇ ПРИРОДНИЧИХ ОБ'ЄКТІВ

Процес музеєфікації природних об'єктів має декілька етапів, протягом яких природна пам'ятка проходить шлях від закритого комплексу, умовно доступного вузькому колу фахівців, до активного об'єкта соціогенезу.

Послідовно відбувається виявлення, дослідження, консервація, підготовка до огляду й експонування. Збереження та експонування окремого природного об'єкта нерозривно пов'язано з експонуванням його контексту. Загальноприйнята практика у світі це створення музеїв на базі певного природничого комплексу.

Сучасні вітчизняні фахівці відзначають, що система музейної діяльності у природничій сфері зумовлює міждисциплінарний підхід, наукових та мистецьких засобів створення експозиції та засобів музейної комунікації. Серед спеціалізованих природничих дисциплін, які визначають зміст музейної діяльності є насамперед біологія, екологія, геологія, географія, ґрунтознавство, ботаніка, зоологія, ентомологія, систематика, флористика, мінералогія тощо [1, с. 32]. Саме завдяки музеям фахівці та науковці мають можливість дослідження зразків, які були зібрані у різні періоди з різних локацій. Це дозволяє порівнювати матеріали з найкращими зразками, дослідити морфологічну трансформацію видів та проаналізувати природниче розмаїття різних регіонів. Сьогодні, поруч з провідними установами України (Національний науково-природничий музей НАН України та Державний природничий музей НАН України), функціонує 25 університетських зоологічних музеїв та зоологічні фондові колекції без експозиції [2, с. 197].

Основними видами музеєфікації є внутрішня та зовнішня. До першої відносять музейну експозицію у спеціально облаштованому приміщенні замку, а другої – механізм перетворення природного комплексу в музей під відкритим небом. Залежно від повноти музеєфікації природничих об'єктів виділено такі рівні як часткова музеєфікація, повна музеєфікація, пооб'єктна музеєфікація та комплексна музеєфікація. Формами музеєфікації природничих об'єктів є фізична музеєфікація та віртуальна, яка дає змогу відтворити первинний природний об'єкт та репрезентувати матеріали про пам'ятку в інтерактивному плані [3, с. 76–77].

Проблема музеєфікації природних пам'яток у міському середовищі не нова для України. Такі роботи і згодом природничі музеї проводилися ще в радянський час. У період незалежності України також створено у місті Житомирі декілька природничих музеїв. Однак важливою перепорою для повноцінного функціонування таких пам'яток як експозиційних об'єктів є здебільшого недостатність фінансування, зміни ставлення місцевої адміністрації, керуючих організацій, недостатня базова підготовка контексту пам'ятки тощо.

Розглядаючи музеєфікацію об'єктів природної спадщини, слід згадати такі три основні підходи, як візуалізація на денній поверхні за допомогою облицювальних матеріалів без зміни природного ландшафту. Як показує

практика, такий спосіб є найменш травматичним для природньої пам'ятки, зберігаючи водночас наочність. Інший спосіб – накриття частини природного об'єкта різного роду укриттям, збереження їх у відкритому вигляді. Такі випадки можна умовно поділити на два підтипи – елементи конструкцій відокремленні і захищенні прозорим накриттям, та окремі елементи закриті куполом або листовим склом.

Для великим міст зі щільною забудовою та швидким зростанням збереження окремих природних об'єктів не є новиною. Однак останнім часом серед фахівців поширюється новий підхід до збереження природничих пам'яток. Він передбачає, що збереження більше сприяє використанню пам'ятки, її контакт та зворотний зв'язок із суспільством, ніж закриття й обмеження безпосереднього контакту з нею лише фахівців. Таким чином вибудовується діалектика музеєфікації – безпосереднє збереження не дає на достатньому рівні інтегрувати природню пам'ятку в суспільне життя, що зменшує можливість її збереження. Питання взаємодії природного об'єкта із суспільством, виконання ним соціогенетичної функції постає ще під час вибору типу музеєфікації.

Одним з найпоширеніших методів музеєфікації природніх пам'яток є часткова консервація. За такою технологією частина об'єкту закріплена безпечними для зовнішнього вигляду речовинами, залишається постійно розкритою. Таким чином об'єкт максимально доступний для огляду і включений у природнє середовище. Але в такому випадку руйнація природньої пам'ятки відбувається надто швидко. Спрацьовують механізми повітряних та водних елементів, посилюються й інші руйнівні впливи зовнішнього середовища.

Відзначимо наявність дуже різного рівня інформаційного супроводу для природних об'єктів. Мета процесів інформатизації полягає в забезпеченні об'єктивною, неупередженою, повною інформацією для його ефективного розвитку в соціальній, науковій, економічній, екологічній, природничій та інших сферах [4, с. 93]. До того ж це не співвідноситься ні з рівнем фінансування, ні з рівнем популярності природньої пам'ятки. Тобто рішення про наявність супроводжуючого матеріалу, зазвичай, приймається суб'єктивно. Водночас активність пам'ятки з якісним інформаційним супроводом (табличкою, QR-кодом, вказівниками) значно вища, а вплив і взаємодія з суспільством значно кращі. Крім вказівників та окремих інформаційних стендів, для різних елементів природніх об'єктів використовують великі постери з ландшафтними реконструкціями.

Сутність таких природних пам'яток дещо відмінна від музеєфікованих у спеціальних установах, а саме у впливі на суспільство, насамперед соціогенезі.

Так, великі, відомі, добре облаштовані природничі музеї впливають на людину й суспільство цілеспрямовано, вкладаючи певні окреслені ідеї, думки, образи. Людина періодично у разі потреби звертається до таких джерел інформації отримуючи певні орієнтири формуючи світосприйняття на глибшому рівні, людина та громада не звертається до таких пам'яток, оскільки вважають їх частиною власного світу.

Література

1. Климишин О. С. Природнича музеологія: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 208 с.

2. Мельниченко Р. К., Єрмошина Т. В., Васільєва Л. А. Малакологічна колекція Музею природи Житомирського державного університету імені Івана Франка. Природнича музеологія. Випуск 5: Природничі музеї в Україні: становлення та перспективи розвитку. За редакцією І. Загороднюка. Національна академія наук України; Національний науково-природничий музей. Київ, 2019. С. 197–198.

3. Лисий І. Вектори музеєфікації замків Івано-Франківської області. *Військово-історичний меридіан: електронний фаховий журнал*. 2017. №2. С.75–86.

4. Климишин О. С. Основи природничої музеології. Львів, 2017. 177 с.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор **Романюк Р. К.**

6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИКИ, ДИЗАЙНУ ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ

Олена Поліщук,

доктор філософських наук, професор;

Олександр Кравчук,

студент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЕСТЕТИКА ТА ЕКСПРЕСІЯ ПРОДУКЦІЇ ЩОДЕННИКА ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ НА ПРИКЛАДІ БРЕНДУ «MINDJOURNAL»

Постановка питання. При створенні будь-якого виробу дизайнером ним розробляється концепція майбутньої розробки, в якій враховується естетика та експресія продукції. Це є важливим, оскільки споживач має завжди емоції, почуття, відчуття, коли розглядає товари. Тому є важливим враховувати естетичну складову будь-якої творчої ідеї майбутнього дизайнерського рішення.

Метою дослідження є аналіз основних естетичних ідей та експресія дизайну розробок компанії «MindJournal», в яких використовується скетчінг.

Результати дослідження. Бренд MindJournal використовує оригінальний дизайн при створенні різноманітної продукції. MindJournal створений був у 2016 році Оллі Епліном, нині він є розробником журналів, бізнес-щоденників, скетчбуків та ін. Виробник застосовує програму Sketch у дизайнах продукції.

Першим об'єктом аналізу, є естетичні ідеї при оформленні продукції відомого виробника, а саме: компанії «MindJournal». Скетчбук «MindJournal» [2] має так званий маскулінний стиль, коли мова йде про використанні кольори, типографіку: тут ужито ахроматичні кольори, прямокутний силует. Коли мова йде про загальне враження у споживача від такої продукції, то варто вказати, що білий колір людиною сприймається як невизначений, легкий, прохолодний; чорний як завмерлий, важкий, холодний, далекий; сірий – статичний, холодний і віддаляючий за експресією, коли мова іде про естетичне враження від дизайну розробок [1, с. 131]. Це відповідає креативній ідеї створення піднесеного явища, втіленого у дизайнерському продукті. Тобто, у споживача має скластись враження, що це продукція для респектабельного бізнесмена чи «хазяїна життя». Така людина не є пересічною.

Об'єкт аналізу 2: Естетика та прогнозована експресія щоденника ділової людини, в якому використано ахроматичні кольори [3]. Такий дизайн цього предмета привертає увагу чоловіків, але може зацікавити і жінку (домінує світло-сірий колір на великій площі виробу). Це так званий стиль унісекс для

бізнес товарів. Загальне враження від цього предмета викликає думку граційності, легкості, приємності, що є ознакою естетичної ідеї прекрасного.

Висновки. При розробці концепції виробу дизайнеру завжди треба враховувати естетику виробу та його експресію у цільової аудиторії.

Література

1. Білодід Ю.М., Поліщук О.П. Основи дизайну: навч. посіб. [2-ге видання]. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2021. 240 с.

2. Дизайн продукції «MindJournal». URL: <https://mindjournals.com/products/mindjournal-pro>.

3. Дизайн продукції «MindJournal». URL: <https://shopify.com/retail/mindjournal-case-study>.

Олена Поліщук,

доктор філософських наук, професор;

Марина Крижова,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОФЕСІЯ ДИЗАЙНЕРА ТА ВИКЛИКИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасному динамічному періоді буття українського суспільства, зумовленого соціальними викликами та діджиталізацією, модернізація як освітньої, так і професійної діяльності в багатьох сферах вимагає швидкого адаптування до нових потреб і стандартів. Тож спостерігається посилення вимог до якості знань, умінь та креативності працівника, а ще все більш затребуваними стають професії, пов'язані із цифровими технологіями, цифровим живописом, креативними індустріями та творчістю. Однією з таких професій є графічний дизайнер, чие завдання полягає у створенні знакових об'єктів чи систем для візуалізації інформаційних матеріалів, зокрема особливих знаків та образів, а також у художньому проектуванні поліграфічної продукції та арт-дизайні.

Мета дослідження: аналіз сучасних трансформацій дизайну як професії, перспективної для молоді, виявлення тенденцій і викликів, які визначають його контекст існування. Особлива увага приділяється осмисленню ролі графічного дизайну в сучасному українському суспільстві в умовах діджиталізації.

Виклад основного матеріалу. В нашому суспільстві відбуваються значні зміни як в професійній, так і в освітній діяльності. Кожен рік фіксує зростання вимог до фахівців, вводяться нові стандарти для спеціалістів різних галузей, зокрема тих, де присутня творча і мистецька складова. Серед них важливе місце займає професія дизайнера. Останній повинен володіти одночасно: 1) технічними навичками, використовуючи програми для створення креативного продукту, 2) знаннями художнього плану: законів композиції, типографікою, розвитком

мистецтва та ін. Він має постійно генерувати нові ідеї для появи унікального візуального контенту, професійно не вигораючи, щоб залишатися актуальним на ринку праці. Після отримання диплома випускники закладів вищої освіти вступають у конкурентну боротьбу, участь в якій передбачає наявність якості, такої як конкурентоспроможність, і від цього залежить їхній успіх. Її носії більш легко адаптуються до вимог та досягають вищого рівня професійного і особистісного розвитку. Тому навчання дизайнера є не лише набуттям знань, навичок, умінь для досягнення значного рівня професіоналізму, а й формуванням їхньої конкурентоспроможності [1]. Треба указати, що графічний дизайнер має справу зі знаковими системами для візуального сприйняття. Його праця передбачає створення цікавого і неповторного візуального образу, що легко ідентифікується та є цілісним, маючи належне узгодження елементів. Графічний дизайнер повинен враховувати ще й історично-культурні та національні особливості трактування кожного знаку чи символу, кольору або формознаків виробів, враховуючи їх значення в різних контекстах. Завдання дизайнера полягає в створенні інноваційного продукту, який враховує багато нюансів, пов'язаних одночасно із способом повсякденного існування і ціннісною сферою життя груп споживачів, їх меркантильними запитами та естетичними, художніми, етичними, тощо ідеалами, переконаннями, орієнтаціями. Тому для нього важливо мати значні творчі здібності, ерудицію в художній сфері та діджитал-сфері, розвинуту уяву, критичне та аналітичне мислення і, крім того, відчувати гармонію. Дана професія вимагає комунікабельності, знання іноземних мов, вміння самоорганізації та ін. Професійна успішність визначається також здатністю гнучко використовувати отримані знання, не обмежуючись застарілими концепціями, а натомість формуючи новий контекст діяльності на основі актуальної інформації [2].

Враховуючи швидкий розвиток технологій, наприклад застосування штучного інтелекту, і зміни у культурному сприйнятті цінності візуальної інформації та значущості візуальної ідентифікації, графічні дизайнери зіштовхуються з новими викликами та можливостями. Цифрові технології значно впливають на розвиток графічного дизайну. Відтак молоді дизайнери повинні постійно слідкувати за технічними та технологічними тенденціями у галузі, знайомитися із новими програмними продуктами, зокрема пов'язаними із штучним інтелектом. І не лише стрімкий розвиток технологій стимулює потребу постійного оновлення знань. Це відбувається й під впливом соціальних мереж, змін у культурному контексті, зростання конкуренції на ринку послуг графічного дизайну і розширення його ролі в формуванні брендів. Розуміння морально-етичних, естетико-художніх аспектів професійних обов'язків, викликів дизайну в контексті розвитку цифрових технологій і трендів сучасного мистецтва підкреслює важливість аналізу перспектив цієї професії та адаптації освітніх програм з дизайну до вимог сучасного ринку праці та суспільних запитів.

Висновки. Варто відзначити, що графічні дизайнери, як фахівці, працюють із знаковими системами, що вимагає не лише технічних та художніх навичок, але й творчого підходу і врахування культурних, національних стереотипів, використання потенціалу образного мислення. Розвиток графічного дизайну при діджиталізації вимагає від фахівців постійного вдосконалення. Як вважаємо, розуміння та врахування цих аспектів у майбутньому буде визначальним для того, щоб він залишався важливою сферою творчості і професійної діяльності в сучасному українському суспільстві.

Література

1. Більдер Н. Т. Самоактуалізація студентів-дизайнерів у контексті художньої комунікації. *Організаційно-методичне забезпечення підготовки фахівців в умовах міжнародної наукової та освітньої інтеграції*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (16 листопада 2018 р., м. Харків). Харків, 2018. С. 93-96.

2. Тимченко М. Ю. Проблема формування творчих здібностей майбутнього графічного дизайнера у сучасних реаліях. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* [зб. наук. пр.]: матеріали V міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Київ, 3 червня 2020 р.). Київ, 2020. С. 234-237.

Олена Поліщук,

доктор філософських наук, професор, професор;

Анастасія Любецька,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЕСТЕТИКА ВИРОБУ ЯК ЧИННИК КРЕАТИВНОЇ ІДЕЇ ПРИ РОЗРОБЦІ ОРИГІНАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ КОРОБКИ ПАКЕТОВАНОГО ЧАЮ «FIVE O’CLOCK»

Постановка питання. В наш час графічний дизайнер працює у різних сферах, наприклад створюючи ілюстрації до книжок чи журналів, розробляючи рекламні постери або флаєри. Але він може створити й дизайни для споживчої упаковки. Якщо він має розвинутий естетичний смак, добре обізнаний з теорією і практикою різних дизайнерських шкіл, то його продукція буде більш конкурентноспроможною. Адже споживачем зовнішній вигляд кожного товару сприймається на емоційно-почуттєвому, естетичному і меркантильно-утилітарному рівнях. Тому естетичне та утилітарне в дизайні є взаємопов’язаними явищами.

Мета дослідження. Хочемо розглянути роль естетичної складової при художньому оформленні пакування чаю (на прикладі розробки оригінального

дизайну коробки пакетованого чаю «Мономах»), що є аналогом для дизайну розробленої нами коробки чаю «Five o'clock».

Результати дослідження. Перше враження про товар, яким є коробка пакетованого чаю, створюють її розміри, форма (прямокутна, квадратна, овальна у розрізі пакування), використані кольори, ілюстрації (малюнки та фото), шрифти. Дизайн упаковки є важливим для брендуння, а також лояльності споживачів, бо це все елементи впливу на їхні емоції.

Об'єктом 1 розгляду є пакування чаю від виробника - АТ «Мономах», що є розробником відомих брендів на споживчому ринку сучасної України [1]. Колірна палітра аналізованої продукції привертає увагу контрастами: рожевий, оранжевий, жовтий, синій, фіолетовий та ін. Таке поєднання асоціюється із елегантністю та людинодомірністю, адже для ілюстрацій використовуються пейзажі чи ягоди (ідея природного наповнювача для чаю). Такий дизайн упаковки привертає увагу любителів вишуканого чаю із трав'яними добавками чи різних лісових ягід. Його естетична ідея пов'язана з явищем прекрасного, коли зустріч з предметом викликає радість та задоволення. Вона привертає увагу багатьох людей, які люблять природу, незалежно від їхньої статі.

Об'єкт аналізу 2: коробка чаю «Lovare» [2] є елегантною за дизайном та його графічними елементами (візерунки і малюнки різних рослин, це викликає асоціації з природним ароматом чаю), проте вона має форму паралелепіпеда з вертикальною орієнтацією. Тому вона сприймається дещо неврівноваженою, а, відтак, в її основі лежить естетична ідея піднесеного. Ілюстрації створені через використання пастельних і ніжних кольорів: блакитний, рожевий, лавандовий, жовтий та інші кольори, створюючи відчуття ніжності. Можна сказати, що вона розрахована переважно на жіночу аудиторію. Тобто це приклад фемінного стилю у графічному дизайні.

При розробці дизайну коробки пакетованого чаю «Five o'clock», на нашу думку, треба враховувати досвід вітчизняних брендів чаю, указаних вище. Тому при створенні дизайну упаковки чорничного чаю «Five o'clock» мають бути збалансовані стиль, функціональність й естетичні елементи, щоб не був порушений принцип цілісності як елемента гармонії. В результаті буде продукт, що відповідає потребам і естетичним смакам сучасної людини, привертаючи увагу цікавим і водночас приємним зовнішнім виглядом.

Висновки. Естетика виробу передбачає ідею гармонії, як єдності прекрасного та зручного, щоб привернути увагу багатьох споживачів.

Література

1. Дизайн пакування продукції «Мономах». URL: <https://monomakh.com.ua/brend-monomakh-uk>.
2. Дизайн пакування продукції «Lovare». URL: <https://monomakh.com.ua/brend-lovare-uk>.

Олена Поліщук,

доктор філософських наук, професор;

Катерина Стрільчук,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ГРАФІЧНИЙ РОМАН ЯК ЯВИЩЕ В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ТА ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРАХ

Постановка питання. Візуальна інформація є важливою для життя людей, проте нині візуальна комунікація виступає вагомим елементом культури спілкування сучасників у професійній сфері, дозвіллі та ін. Комікси, як особлива мальована продукція, вважаються сьогодні оригінальним складником сучасного графічного дизайну, мистецтва, поліграфії. Адже це одночасно і джерело розваги для багатьох людей, особливо молоді, і провідник складних та соціально важливих питань. Наприклад, значний вплив на молодіжну субкультуру мають комікси «Бетмен» Ф. Міллера, «Вартові» А. Мура або «Блакитні таблетки» Ф. Пітерса, вони отримали не лише широке визнання, але і мали вплив на розвиток образотворчого мистецтва, графічного дизайну, кінематографу.

Мета дослідження. Охарактеризувати специфіку графічного роману як різновиду коміксу та його соціально-культурне значення.

Результати дослідження. Комікси є елементом сучасної популярної культури, зокрема як книжкові друковані видання чи журнальні із картинками різного плану, розбитими на фрейми за сюжетною лінією [2]. На відміну від коміксів, які викликали значний інтерес у молоді понад 50 років тому, графічні романи є більш складним культурним і художньо-мистецьким явищем. Причина полягає не тільки в тому, що останні є більшими за обсягами «графічними оповідками» [3]. Адже далеко не кожна дитина, підліток, юнак чи юначка будуть хотіти розглядати цікаву, але складну за змістом історію,

розкадровану на багато сцен (типові розміри графічного роману – 60-120 сторінок). Основна риса графічного роману як різновиду коміксу – розгляд складних соціальних тем, актуальних для певної суспільної групи. Тому їх аудиторією найчастіше є юнацтво та дорослі люди, хоча ними можуть зацікавитись і школярі (наприклад середнього шкільного віку).

Спочатку графічні романи були адаптованими версіями пригод популярного у сучасній культурі країн Європи, США, Канади, Австралії Бетмена та інших героїв коміксів про нього. Так побачила світ «історія в картинках», авторами якої є письменник і художник Ф. Міллер та ілюстратор Д. Маццукеллі. Вона складалася із начерків, ілюстрацій та більш розлогих текстових абзаців, ніж у традиційному коміксі. Але згодом графічні романи часто стали торкатися різних соціальних проблем сучасності, маючи при цьому значну художню візуальну виразність, наприклад роман «Вартові» А. Мура та Д. Гіббонса, або соціальний проєкт В. Коу – електронний ресурс для «романів в картинках», створений під час епідемії «МЕРС» [1, с. 74].

Висновки. Графічні романи є цікавими для сучасників через художню особливість - нелінійну структуру оповідки, що створює інтригу для читачів, неначе візуально представлений цікавий і водночас складний ребус. А також читачів приваблює їх націленість на розкриття важливих соціальних тем. Це продукція не просто для розваги, а спілкування в незвичний спосіб.

Література

1. Гудошник О.В. Медичний комікс як графічний наратив. URL: https://www.researchgate.net/publication/358622801_Medicnij_komiks_graficnij_narativ.
2. Гудошник О.В. Трансмедіальні наративи коміксової журналістики: світовий та український досвід. *Communications and Communicative Technologies*. 2020. №20. С. 32-41. <https://doi.org/10.15421/292005>.
3. Світлана Варук. Чим графічний роман відрізняється від коміксу? URL: <https://book24.ua/ua/blog/chem-graficheskiy-roman-otlichaetsya-ot-komiksa>.

Ezgi Su Kara

Student:

Matriculation No: 221929

M.Sc. Design & Engineering

Semiotics

POLITECNICO
MILANO 1863

«SAMSUNG VIRTUAL FLAME» AS A SYMBOL OF CULTURAL TRANSFORMATION WITHIN THE AREA OF KITCHEN TECHNOLOGY

Abstract: This paper analyses semiotically the product Samsung Virtual Flame hob, also examining its value as a cultural object that combines tradition and innovation. It delves into the hob's significance in modern life, such as the quest of familiar yet technologically sophisticated experiences, through assessments of its signs, symbols, user interface, and brand positioning. This abstract encompasses the investigation into the cultural resonance of the hob, establishing it as a symbol of cultural transformation within the area of kitchen technology

1. Introduction

Consumers are more invested in their houses than ever before. This is especially true in the kitchen, where appliances are more than simply instruments for food preparation; they are also outlets for cooks to express their culinary creativity and create a design statement. These appliances elevate the appearance of kitchens and improve enjoyment of cooking. One such object that has become an emblem of technological advancement and culinary innovation is the induction hob. These kitchen appliances have given another meaning to cooking by means of the way we cook but have also become symbols of modernity and sophistication.

Samsung Virtual Flames is one of the kitchen appliances that have evolved to meet the user needs and a comfortable cooking experience. What is eye catching about this hob is that it has flames despite being an induction hob. The main reason why the induction hobs exist is the fact that they have designed to eliminate the use of gas hobs, to eliminate the real flames or fire in other words as induction hobs have induction coils underneath instead of gas. So the question is, then why are we seeing this product on the market? What is the purpose of seeing virtual flames on your induction hob while you are cooking?

The purpose of this semiotic analysis report is to answer this question by diving into the various layers of meaning connected with a unique induction hob, examining the signs, symbols, and semiotic cues that contribute to its unique status. It's aimed to uncover the hidden narratives, cultural implications, and integrated multi-dimensional language hoping to reveal the selected products ways of communication and resonance with the consumer.

In the subsequent sections, the product will be explored beginning with the order of trajectories of the object. It will be then investigated about its mediatization, looking at how it is depicted in various types of media. Finally, there will be a culturally rich study, looking at how this object becomes a symbol of wider cultural themes, values, and identities.

2. Flames on Your Induction Hob

2.1 Sign: Fire and Induction

Before induction hobs, gas hobs emerged in the early 19th century, yet it wasn't until the century's end that they found their way into common households, quickly gaining popularity. Gas offered an improved energy source that could be utilized precisely when required, granting better control over consumption. As the 20th century began, compared to charcoal or wood, gas was cleaner and seemingly more convenient due to its minimal space requirement. However, it was notably hazardous—a well-known

reality. Despite this, gas remains its popularity today in the professional kitchens. The absolute control over the flame that our forefathers sought became a reality[1].

According to Saussure's description of the term «sign», in the case of «fire,» the signifier is the actual flames, heat, and visual manifestation of fire. The signified is the concept or idea associated with fire, which can vary widely based on cultural, social, or personal contexts[2]. For instance, it can symbolize warmth, destruction, passion, or danger. In cooking, it symbolizes the warmth. When you adjust the gas on your stove, you see the flames of the fire going from smaller to bigger size in terms of volume. Small sized flames means less heat when bigger sized flames mean intense heat. So adjusting the knob of your gas stove visually giving you the level of heat you are using to cook your meal.

Let us jump into induction hob era. Since gas heating emits carbondioxide, an alternative was proposed in the late 1970s. The induction or electric heating solution addressed both environmental problems as well as user health and safety concerns[3]. Despite the fact that induction heating made cooking safer, experienced chefs preferred to utilise gas ranges. This raises a problem among experienced cooks; it is more difficult to determine when a pot or pan has achieved the proper temperature if there is no visible flame[4]. Samsung saw this problem as an opportunity and reinvented the most important aspect of cooking; the symbol: fire.

2.2 Configuration

A shiny black rectangular plate or slab with given tiny radiuses on the corners with chamfered edges with a large angle is connected to a metal box that is covering the electronics from user's reach (Fig. 1.). On this surface there are light gray circles in different shapes and lines, following with symbols and a short cylinder in metallic gray colour that is disturbing the level of the rectangle plate by coming out of the surface. If we take a closer look at the circles, we can see ofsetted arcs that are seem like 1/3 of the circles and are hiding the blue lights (Fig. 2.).

In a material approach, the slab is a shiny, smooth, painted black glass. We can say that is painted knowing the manufacturing methods and the fact that the lighting area is left transparent for the light to go through and reflect on the pans and pots keeping the seamless surface. The shapes in light gray colour, the symbols are painted over this glass. The cylinder or the knob, is metal and stainless steel.

Figure 2. A demonstration of the lights on a standalone prototype.

Figure 1. Samsung Virtual Flame Induction Hob

We can apply Floch's three levels of analysis within visual identities; formal, thematic and rhetorical levels[5].

- Formal: The hob has a sleek, futuristic appearance that has black glass and metallic materials. Using these colours and materials provides a feeling of sophistication and innovation. It is consistent with the modern design aesthetics associated with high-end kitchen equipment. The very key feature is Virtual Flame technology, which is represented by LED lighting that simulates gas flames. This visual element combines the traditional gas cooking and current induction cooking,

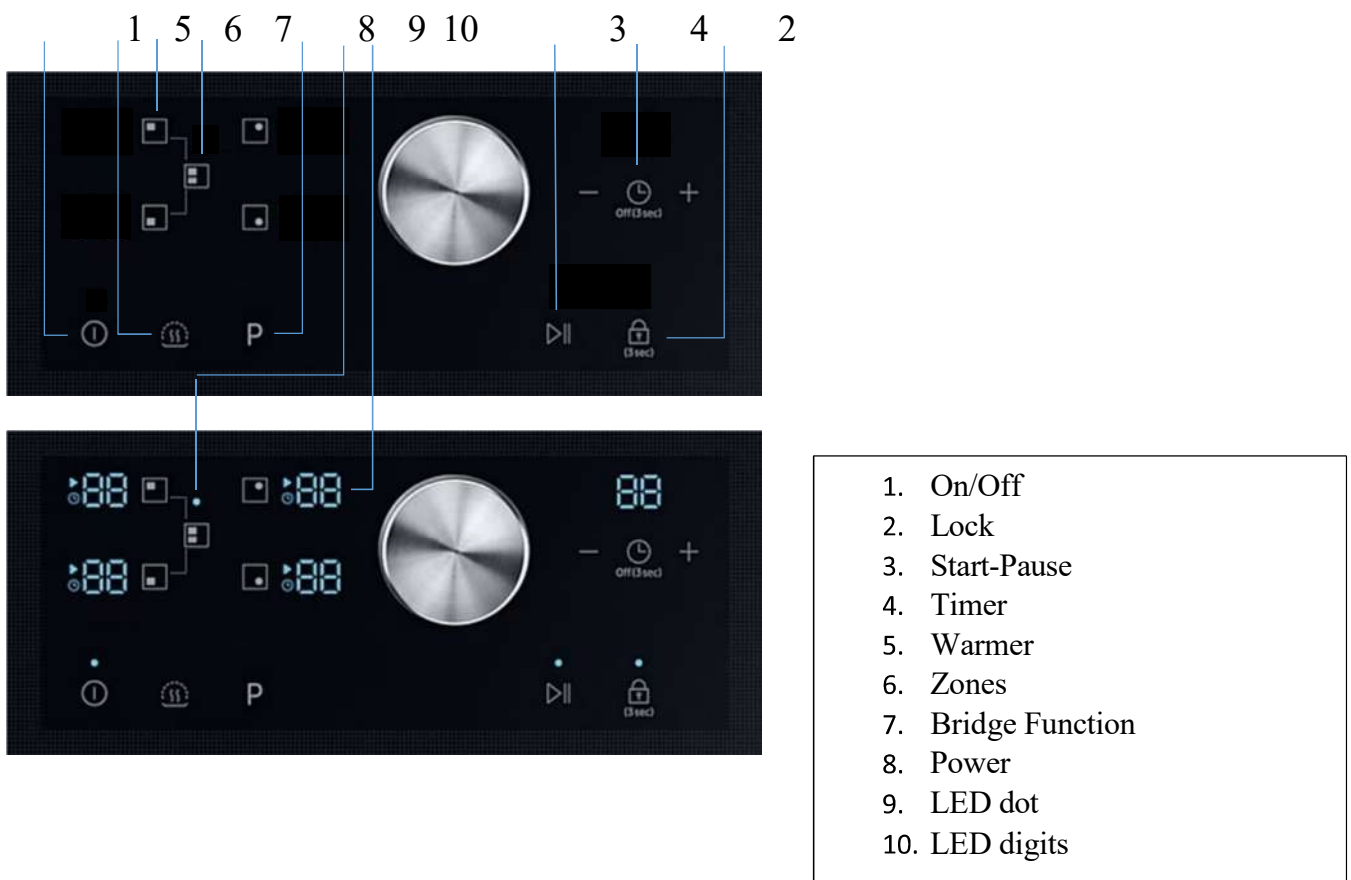
increasing the appeal and usefulness of the hob.

- Thematic: The hob narrative is about combining tradition with innovation. The Virtual Flame has a story of gathering both legacy and modernity in the same product, evoking a sense of familiarity with traditional cooking while exhibiting technology development. Using the Virtual Flame technology could be representing a movement away from tradition and towards cutting-edge technology.

- Rhetorical: The hob persuades customers by providing a captivating visual experience and evoking nostalgia while bringing a unique and innovative approach to induction technology. The UI on the hob shows the brand ideals of innovation, elegance, and a seamless cooking experience.

1.2 User Interface

The lines and circles on the hob indicate where the user of this product should put their pans or pots, also indicating where the induction zones are (Fig.1.). If we look closer to the user interface when it is turned off where the user interacts with the product -in other words the control panel- we see couple of symbols and geometric forms (Fig.3a). To understand better a table has been made (Fig.3b.).

(a)

(b)

Figure 3. Zoomed in picture of the user interface; turned on and the turned off versions.

There are four key characteristics used for variety of icon designs; access to meaning, familiarity, visual complexity and aesthetic appeal [6].

Firstly, examining access to meaning, the On/Off icon stands as a universally recognizable symbol for powering the hob on or off. Its standard representation, along with the Start/Pause and lock icons, ensures a high degree of access to meaning due to their common and easily interpretable nature. Additionally, the zone selection icons, depicted as squares that mirror the actual zone shapes or indicators on the hob's heating zones, provide users with clear indications of different cooking areas. This adherence to the hob's physical layout grants these icons high access to meaning.

Moving to familiarity, it's evident that the On/Off, Start/Pause, lock, and timer icons are ubiquitous symbols across various electronic devices. Users' familiarity with their functions enhances ease of interpretation within this UI.

In terms of icon concreteness, the UI predominantly features concrete icons and symbols, barring the warming icon. The inclusion of smoke and pan symbols within the warming icon implies its function of maintaining food warmth without further cooking. This icon's moderate concreteness arises from the abstract elements representing its intended function, which might require a degree of interpretation.

Regarding visual complexity, the UI minimizes intricacy. The use of knobs instead of touch sliders could be seen as a deliberate step to streamline the interface compared to other common induction hobs that utilize sliders for every zone.

Lastly, the graphical design of the UI exhibits an appealing sense of balance. All icons and symbols maintain consistent weight, size, and line thickness within the same dimensions, contributing to a visually harmonious interface.

1.3 Actants: Simulating Flames

Latours Actor-Network theory (ANT) suggests all actors possess agency and contribute to the shaping of networks. The Virtual Flame technology can be considered an active actor within the network of the kitchen environment[7]. Both Fontanille's actants and Latour's actors acknowledge the agency and active roles of entities. Fontanille's focus is more semiotically oriented, while Latour's ANT has broader field for analyzing networks across various disciplines and contexts, such as sociology and science studies[7,8].

From Fontanilles side of view, various actants are present in the hob; the hob itself (with its technological features like Virtual Flame), the users or chefs interacting with it, the kitchen environment, and even the simulated flames as elements within the discourse. Each of these actants possesses agency, influencing the discourse's progression and meaning[8]. Specifically, actors within this discourse

may include the hob's technological components, the users interacting with the hob, and the Virtual Flame technology itself. These actors actively participate in constructing the discourse around the hob's functionality and user experience.

The Virtual Flame technology, exemplifies object agency. It mimics the appearance of gas flames by projecting LED lighting beneath the cookware when the hob is in use. This representation transforms the traditional gas cooking, providing visual cues that bridge the gap between gas and induction cooking. By simulating the gas flames, it operates as a signifier, representing heat intensity and cooking activity. This visual simulation not only signifies heat levels but also evokes cultural associations with traditional gas cooking methods.

If we look at the network impact of this hob, its influence is beyond its users. This innovative technology contributes to broader networks and technological advancements in kitchen appliances, influencing consumer preferences and market trends. By offering a novel experience, it also contributes to the surrounding kitchen technology and user interaction with appliances.

Lastly, the integration of LEDs, sensors, and induction technology enables the hob to actively engage users beyond its main purpose; cooking. This integration shows how the materiality of an object can actively shape user experiences and interactions in the kitchen.

1.4 Strategy and Positioning

It is evident that the Virtual Flame technology reflects Samsung's innovative strategy[9,12]. They distinguish their induction hobs from typical ones by imitating gas flames with LED lights, providing a distinctive and visually exciting cooking experience. This is consistent with Samsung's reputation for technical innovation and pushing the boundaries of consumer electronics[9,12]. The implementation of this Virtual Flame technology also demonstrates Samsung's dedication to user-centric design and premium brand positioning[10]. The visual- semiotic interface elevates to a superior cooking experience for users by enabling easy and responsive control over cooking temperatures, appealing to customers who want high quality, usefulness as well as beauty in their kitchen equipment, with a sleek design and of course with advanced features.

The simulated gas flame speaks to the users who value the familiarity and cultural connections of traditional gas cooking while embracing the efficiency and accuracy of induction technology will like. These types of users are typically experienced in cooking or are chefs who find it hard to let go of gas cooking as it has been explained before. Therefore it appeals to existing induction hob users looking for an improved experience, as well as those thinking about switching from gas to induction cooking, thus expanding their customer base.

Figure 4. Samsung is in the top 5 best global brands in 2023 thanks to their brand strategy. [8]

1.5 Argument

So far, it has been determined that the Virtual Flame technology is the component of semiotic significance by having other features beyond its core purpose of indicating heat intensity. It acts as a signifier that evokes.

broader discussions other than its visual representation. In other words, it functions as a rhetorical object, generating a meta-commentary that extends beyond its immediate function.

The simulation of gas flames technology initiates a meta-commentary on traditional cooking methods, forming a bridge between users' familiarity with cultural and culinary practices linked to gas cooking and the technological innovation within induction cooking. It is integrating the visual feedback and reliance of gas cooking with safety and precision of induction cooking in a single kitchen product by examining its cultural implications and the relationship between tradition and development.

The hob appeals to people who are accustomed to the traditional aesthetics and habits of gas cooking while also marking a technical transition. This conflict is an interesting argument about the peaceful coexistence of traditional and modern cooking methods in a variety of lifestyles and cultural contexts, providing an exploration of the intersection of history and innovation in culinary experiences.

2. Flames in The Media

In this section the advertisement video of the Samsung Virtual Flame hob has been analysed[11]. The only difference is that the product in the video has a touch slider instead of a knob, even though both belong to the Virtual Flames family (Fig.5.). The hob is intentionally positioned into advertising discourse to highlight particular ideals and revalorizations in terms of mediatization. The promotional material related with the hob participates in a planned representation that matches with Samsung's strategic aspects across the levels of study of enunciative, narrative, figurative, plastic, and rhetorical.

Figure 5. The product from the Virtual Flame serie but having a touch slider.

Figure 6. The luxurious kitchen from the advertisement video.

2.1 Enunciative Level

Throughout the advertisement video, there is an absence of verbal communication but we hear classical music in the background. This choice could have

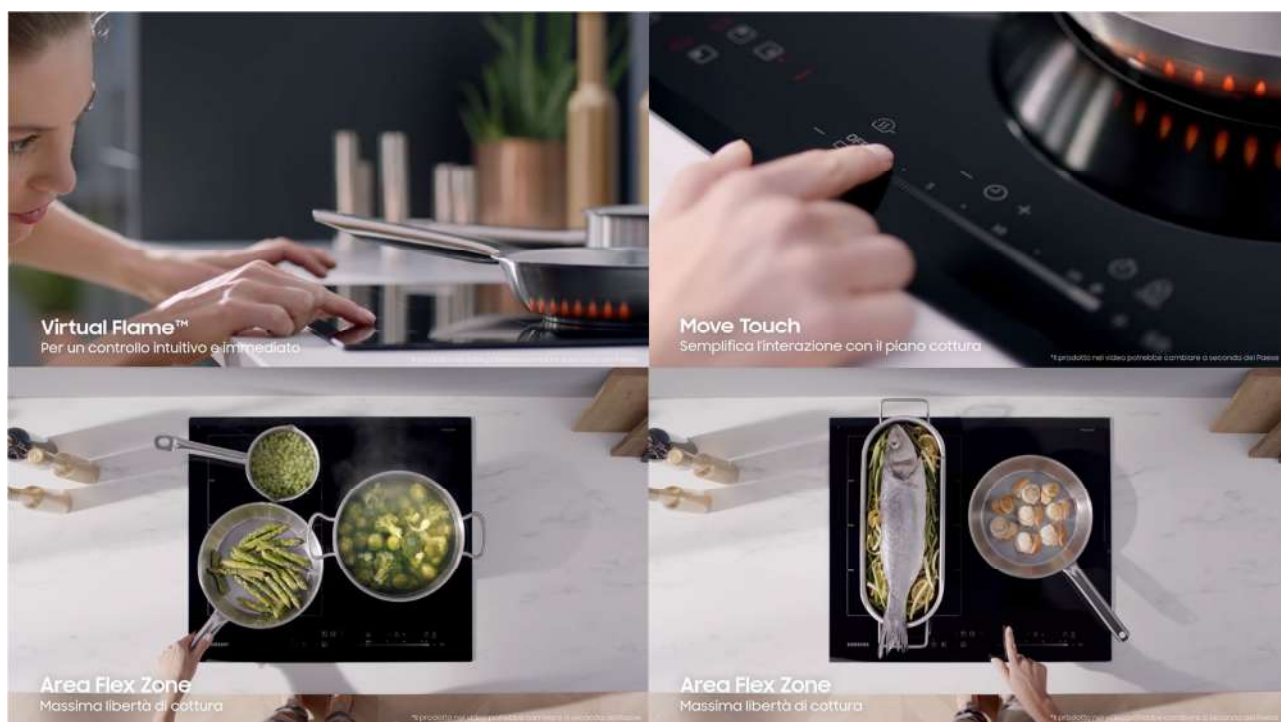
a purpose of allowing only the visuals take presence. It directs attention to the product itself and the seamless interaction between the user and the hob; the special culinary experience. We see couple of texts aimed at potential customers. It starts with a captivating query «What if the most advanced technology and the most exclusive design were hidden in your kitchen?», underlining two key features of the hob; applied cutting-edge technology and being exclusive which are also aligned with Samsung brand strategy.

2.2 Narrative Level

The interaction with the hob begins with a well-dressed woman entering an elegant kitchen space, indicating the hob's placement in a luxurious setting (Fig.6). The woman puts away her bag and seeing her clothes indicate that she is most likely arrived home from her prestigious office job (Fig.7. and 8.). This is also a cue of the hobs customer persona. Her contact with the hob, from effortlessly preparing materials to engaging with its high-tech features, develops a narrative about the appliance's facilitation of seamless and intuitive cooking. While the user engages with the hob, key features of the product is highlighted –such as bridge function and virtual flames- with close-up perspectives and we see how to interact with it (Fig.9.).

Figure 7. The woman entering the kitchen scenery. Figure 8. The well-dressed woman.

Figure 9. Key features that are underlined in the advertisement video.

2.3 Figurative Level

On a figurative level; the visual elements serve as the primary point in the advertising, showcasing the Samsung Virtual Flames hob in fine detail. Close-up and dramatic shots could be highlighting its sleek design and sophisticated features, emphasizing its ability to bridge traditional gas cooking with cutting-edge induction technology. The woman's evident satisfaction while using the hob and keeping a good mood up with a smile during the video may be symbolizing the seamless union of technology with the culinary experience.

2.4 Plastic Level

In the advertisement video; the exquisite kitchen setting, the woman's attire, and the entire environment are all well selected visuals that contribute to the plastic level of evaluation. Each camera shot or the scene is most likely specifically created to represent an elegant and luxurious lifestyle, flawlessly integrating with the hob's stance as a premium and exclusive product.

2.5 Rhetorical Level

The advertising, which is intentionally lacking of verbal communication, promotes the hob as a mix of cutting-edge technology and premium design. It facilitates the qualities of sophistication, innovation, and a harmonious gastronomic experience in an artistic way. The lack of spoken words must be encouraging viewers to emotionally identify with the product's desired lifestyle.

To sum up the mediatization of the hob, it can be said that by presenting the hob as an icon of modern innovation perfectly integrated into a luxurious lifestyle, the advertising campaign succeeds in revalorization of kitchen technology. It carefully picks and articulates attributes like elegance, exclusivity, and innovation, creating the hob as an aspirational symbol in the field of culinary experiences.

3. Culture and Trends

Starting with the overall design and features of the Samsung Virtual Flame hob, they signify a fusion of tradition and innovation. The simulated gas flame caters to a cultural connection with traditional cooking methods, appealing to users valuing heritage and familiarity. However, the integration of advanced technology represents a cultural shift toward modernity and technological integration in everyday life.

The user interface's intuitive design and the Virtual Flame's visual representation reflect a trend toward user-centric and intuitive interactions with technology. This aligns with the broader cultural tendency for seamless user experiences, where individuals seek technology that adapts to their needs and habits, enhancing their daily practices in the kitchen.

Samsung's brand strategy with the Virtual Flame hob positions it as a blend of sophistication, technological prowess, and user-centric design. This resonates with cultural shifts where consumers seek brands that balance innovation with familiarity, appealing to lifestyle identities that value modernity without compromising on heritage or comfort.

At the micro level, the hob addresses individual user preferences, offering a premium cooking experience. This trend reflects to users that appreciate products

offering a sense of heritage while embracing technological advancements. At the meso level, it aligns with market demands for smart, connected appliances. The configuration of the hob, including the touch controls, Virtual Flame technology, and connectivity features, aligns with the ongoing trend of smartification in household appliances. At the macro level, it reflects broader societal shifts toward technological integration in lifestyle practices, impacting cultural norms related to cooking and domestic spaces.

4. Conclusion

Throughout this analysis, the Samsung Virtual Flame hob stood out as an intriguing object that bridges several realms: technology, culture, and human experience. Analysing its most important feature, simulating gas flames, showed a product that blends history and innovation in cultural dynamics.

The significance of the product depends on its potential to gather the cultural traditions and innovation. Its simulated gas flame not only appreciated as a nostalgia, but also represents a cultural tendency of valuing tradition in modern products. Furthermore, its smart features and intuitive design reflect the increasing trend of smartification, in which technology is easily integrated into daily life.

Samsung successfully navigates the balance of complexity and user-centric design, from brand strategy to user interface. The hob's argument of combining traditional aesthetic and practice with modern technology coincides with wider societal developments, catering to growing cultural identities desiring comfort.

This semiotic analysis in the end, confirms that the Samsung Virtual Flame hob is more than just a kitchen appliance; it is a cultural object that embodies the complex balance of history and development, resonating with consumers who seek a balanced combination of legacy, innovation, and convenience in their daily activities while also having the feeling of being special with owning this premium product.

References

1. <https://www.teka.com/global/inspiration/innovation/history-of-the-hob-from-fire-to-induction/>

2. Sebeok, T. A. (2001). *Signs: An Introduction to Semiotics*.
3. <https://www.nytimes.com/2022/03/11/dining/induction-cooking.html>
4. <https://www.washingtonpost.com/food/2023/02/08/chefs-induction-stoves/>
5. Floch, J. M. (2000). *Visual identities*.
6. Collaud, R., Reppa, I., Défayes, L., McDougall, S., Henchoz, N., & Sonderegger, A. (2022). Design standards for icons: The independent role of aesthetics, visual complexity and concreteness in icon design and icon understanding. *Displays*, 74, 102290. <https://doi.org/10.1016/J.DISPLA.2022.102290>
7. Latour, B. (1991). *The Berlin key or how to do words with things*.
8. Fontanille, J. (1998). *The Semiotics of Discourse*.
9. <https://www.brandcredential.com/post/the-samsung-market-strategy-consumer-electronics-go-to-market-success>
10. <https://panmore.com/samsung-marketing-mix-4p-analysis>
11. https://www.youtube.com/watch?v=_56nexNnyaU&ab_channel=SamsungItalia
12. <https://news.samsung.com/global/samsung-electronics-ranked-as-a-top-five-best-global-brand-for-the-fourth-consecutive-year>

Samsung Virtual Flames Hob: the product data and a close up video of the Virtual Flame Technology: <https://www.samsung.com/it/cooking-appliances/hobs/induction-hob-nz84t9770ek-et/>
<https://www.youtube.com/watch?v=o4EjvYuhzFw>

Максим Білорус,

магістрант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕХНОЛОГІЯ 3D МОДЕЛЮВАННЯ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У МИСТЕЦТВІ ТА ДИЗАЙНІ: ВИКЛИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. 3D моделювання є новітньою технологією, яка використовує спеціальне програмне забезпечення для створення об'єктів у трьох вимірах. З'явившись на початку 80-х років минулого століття, вона є інструментом у багатьох галузях, насамперед дизайні та архітектурі. Створення об'єктів із великою точністю та деталями є однією з її основних переваг. Тим не менш, разом із зростанням популярності 3D моделювання з'являються проблеми різного плану, від економічних до соціальних. Так, створення складних тривимірних моделей вимагає значної обчислювальної потужності, що може бути проблемою для деяких компаній і проектів. Крім того, оскільки тривимірне моделювання постійно розвивається та розширюється, фахівцям потрібно постійно оновлювати свої знання і навички, а це створює додаткові виклики та навантаження для фахівця, вимагаючи від нього перебування в постійному «інтелектуальному тонусі». Тому цей напрям розвитку сучасних технологій привертає увагу фахівців і широкого загалу користувачів.

Мета дослідження: аналіз областей застосування 3D моделювання та з'ясування основних тенденцій його вжитку, а також окреслення можливості 3D друку сувенірної продукції. Ми хочемо розглянути як технологія взаємодіє з різними сферами бізнесу та дизайну.

Результати дослідження. Архітектура, яка базується на геометричному проектуванні, прототипуванні та моделюванні, може отримати значні переваги від розвитку 3D-друку. Наприклад, як зауважено на деяких спеціалізованих сайтах, архітектор може з більшою точністю передбачати потік світла через конструкцію, дивлячись на модель, виготовлену з повнішим набором матеріалів. Такі точні моделі мають високу презентаційну цінність, тому 3D-друк може стати важливим комерційним інструментом для фірм, які прагнуть виграти проекти та замовлення, демонструючи всі аспекти проекту. Бум «адитивного мистецтва» наростав протягом останнього десятиліття, ми бачили, як методи 3D-друку проникали в різні куточки світу мистецтва, від споживчих творів до скульптур, гідних Смітсонівського музею. Використовуючи системи фотографічного 3D-сканування для створення фізичних творів мистецтва, процеси 3D-друку можуть надати клієнтам нові можливостей вибору [1; 2]. Так, це є частиною виробництва голлівудських фільмів для створення візуальних ефектів і костюмів. Раніше для створення найфантастичніших персонажів у кіно потрібна була ретельна ручна робота, але зараз з'явився швидший спосіб

створення цих ефектів. У даний час студії ефектів, такі як Aaron Sims Creative, роблять спецефекти у поєднанні з цифровим робочим процесом, щоб скоротити час, необхідний для реалізації проектів. 3D-сканування, CAD і 3D-друк були використані для відновлення робіт найвідоміших художників у минулому, повертаючи роботи Мікеланджело та да Вінчі до колишньої популярності. Використовуючи білу смолу Formlabs, інженер Брайан Чан з Formlabs створив функціональну акустичну скрипку, тож 3D-друк може призвести до значних змін на ринку. Фахівці з ландшафтного дизайну також часто його використовують, оскільки воно дозволяє візуалізувати та планувати простори з точністю до деталей, що призводить до більшої продуктивності та кращих результатів [1; 2]. Можливості 3D моделювання застосовується й в інтер'єрному дизайні, будівництві, аерокосмічній індустрії, медицині, рекламі та ін. Воно дозволяє створювати реальні візуалізації продукту або проекту, це зменшує час і витрати на розробку та виготовлення.

Унікальні іграшки та сувеніри, виготовлені за допомогою 3D-принтерів, вже не викликають подиву. Перед запуском продукту в масове виробництво тепер легко отримати готовий прототип і дозволяє визначити текстуру, форму, розмір і колір майбутнього продукту. Розробка прототипів сувенірів: створення прототипів сувенірів перед масовим виробництвом можна зробити швидко за допомогою 3D-друку. Це дозволяє клієнтам оцінити якість і зовнішній вигляд товару перед його виготовленням у великій кількості [3]. Таким чином, виробництво сувенірної продукції є однією з перспективних сфер використання 3D моделювання в сучасному дизайні. 3D-моделювання дає дизайнерам нові можливості, щоб створювати унікальні подарунки: складні форми та структури, які не можна створити за допомогою традиційних методів. Крім того, завдяки новаторським методам використання матеріалів і обробки можна виробляти продукти зі складними текстурами та кольорними ефектами, що зробить їх більш привабливими для клієнтів. Створення індивідуальних сувенірів: 3D-друк дозволяє створювати унікальні та адаптовані до потреб клієнтів товари. Наприклад, це може бути скарбничка з незвичним дизайном, ім'ям або логотипом. Виробництво великої кількості сувенірів: швидка та ефективна розробка великої кількості сувенірів може здійснитись за допомогою 3D-друку. Так, це може бути набір магнітів або колекції вишуканих статуєток з оригінальним дизайном для подарункових магазинів.

Висновки. 3D моделювання з часом стане основним інструментом для дизайнерів, зокрема художників-конструкторів, які можуть спробувати свої проекти у віртуальному світі, перш ніж втілити їх у реальний предмет, наприклад створюючи сувенірну продукцію.

Література

1. Сфери використання технологій 3D-друку. URL: <https://3dway.com.ua/blog/3d-printing-use-cases>.

2. 3D друк сувенірів. URL: <https://easy3dprint.com.ua/uk/3d-druk/3d-druk-suveniriv>.

3. Сувенірна продукція. URL: <https://3dform.com.ua/suvenirna-produkcziya>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Поліщук О.П.*

Роман Цьмох,

магістрант,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Анімаційний продукт як феномен сучасної візуальної культури

Постановка проблеми. У сучасному світі анімаційна продукція перетворилася на значущий елемент візуальної культури, проникаючи в різноманітні сфери людської діяльності (кіно та телебачення, реклама та сфера освіти). Анімація є процесом створення ілюзії руху та форми зміни через швидке послідовне показування статичних зображень, які відрізняються один від одного мінімально. Анімація може включати традиційні методи, як-от малювання зображень вручну чи використання ляльок, зроблених із різних матеріалів, або сучасні цифрові методи. Розвиток цифрових технологій значно розширив можливості анімації, дозволяючи створювати більш складні та виразні візуальні ефекти. Тож вона є не тільки технічною інновацією і незвичним способом, яким ми сприймаємо інформацію, але й культурним феноменом, що впливає на людське дозвілля, коли розважаємося та взаємодіємо з медіа.

Як мета дослідження, прагнемо окреслити роль анімаційної продукції, візуальній культурі сучасного суспільства. Враховуємо, що вона являє собою вираження ідей, історій та ідентичностей на основі звернення до фотографії, кіно, відео та, зокрема, анімації, а також у сучасних умовах існує через взаємодію між візуальними медіа та їх споживачами.

Виклад результатів дослідження. Анімація, як мистецтво, пройшла значний шлях розвитку. Традиційна анімація почалася з ручних технік, таких як рисунок на папері чи використання ляльок, що дозволяло створювати ілюзію руху через послідовне представлення зображень. З виникненням плівкових технологій і заснуванням студій, таких як Disney, анімація стала важливою частиною глобальної розважальної індустрії. Перехід до цифрових технологій розпочався в кінці 20-го століття з появою комп'ютерної графіки, що відкрило нові можливості, включно з тривимірною анімацією і змішаними медіа. Дизайн-технології розвиваються швидко, їх вплив на суспільство вже відчувається майже миттєво [1]. У контексті теперішніх культурних змін, як

зазначає А. Пригорницька, дизайн і анімація спільно впливають на візуальну культуру, відображаючи глобалізовані культурні тенденції, технологічні нововведення та естетичні зміни в суспільстві [2]. Тому вивчення анімації як культурного феномену дає можливість оцінити її роль у сучасних культурних процесах і дозволяє краще зрозуміти динаміку сучасного візуального мистецтва. Технологічні інновації кардинально змінили анімаційну індустрію. З розвитком комп'ютерної анімації, як наприклад, створення персонажів і світів у фільмах Pixar, анімація стала більш деталізованою та реалістичною. Цифрові інструменти також спростили процес розробки, дозволяючи експериментувати з новими стилями та формами виразу ідей. Зокрема, розвиток CGI (комп'ютерна генерація зображень) та використання віртуальної реальності відкрили нові можливості для створення занурювальних і інтерактивних анімаційних продуктів.

Як приклад, «Toy Story» (Pixar) - перший повнометражний фільм, створений повністю за допомогою комп'ютерної графіки, встановив нові стандарти в анімації і змінив уявлення про можливості анімаційного кіно. Стрічка «Toy Story» продемонструвала як технології можуть розширити креативний потенціал традиційної анімації, впроваджуючи більш складні сюжетні лінії та персонажів, які резонують із широкою аудиторією на емоційному рівні. «Spirited Away» (Hayao Miyazaki, Studio Ghibli) - цей фільм є прикладом, як культурні елементи і традиції можуть бути інтегровані в стрічку, забезпечуючи глибоке занурення в японську міфологію та соціальні питання. Фільм допоміг міжнародній аудиторії краще зрозуміти японську культуру і звичаї, а також став зразком високого мистецтва в анімації. «Persepolis» (Marjane Satrapi) – це автобіографічний анімаційний фільм, який відображає історію Ірану через особисті переживання автора під час Ісламської революції. Використання чорно-білого стилю малюнка допомагає виділити тему репресій і особистої свободи, а також підкреслює універсальність та актуальність теми.

Висновки. Сучасна анімація вирізняється своєю універсальністю і великою адаптивністю, завдяки чому вона займає значне місце в мас-медіа, рекламі та освіті. Анімаційні повнометражні фільми і ролики стали важливою частиною візуальної культури, їх популярність виростає не тільки через естетичне задоволення, яке вони приносять людям, але й через здатність ефективно передавати складні концепції через прості візуальні засоби. Від створення популярних мультфільмів до рекламних і корпоративних відео, анімація, точніше анімаційна продукція, демонструє свою універсальність і силу впливу на глядачів різних вікових груп. Перегляд анімаційних фільмів є привабливим способом розваги, а анімаційні ролики стали й потужним інструментом соціального, культурного та політичного впливу на громадську думку, життєву позицію, ціннісні настанови та ін. Тому дослідження анімації, як феномена

сучасної візуальної культури, дозволяє глибше зрозуміти її вплив на суспільство та повсякденне життя сучасників.

Література

1. Легенький Ю.Г. Дизайн: культурологія та естетика. Київ: КДУТД, 2000. 272 с.
2. Пригорницька А.А. Естетосфера сучасного дизайну: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 / КНУ імені Т. Шевченка. Київ, 2005, 16 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Поліщук О.П.

Анастасія Горохова,

студентка,

Інститут інноваційної освіти Київського національного
університету будівництва і архітектури

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ФІРМОВОГО СТИЛЮ

Етичне використання візуальної ідентифікації компанії не лише захищає її бренд та репутацію, але й свідчить про відповідальність та чесність перед споживачами. Дотримання авторських прав, прозорість та відповідальність у візуальній комунікації збільшують довіру та лояльність до компанії, формують відчуття єднання з цінностями та місією бренду.

Етичне використання фірмового стилю також стає конкурентною перевагою, виділяючи компанію на ринку та підсилюючи її впізнаваність. Врахування культурних особливостей та відповідність міжнародним нормам у візуальній комунікації підкреслюють глобальну відповідальність компанії.

Актуальність теми засвідчують наукові розвідки, у яких автори трактують понятійно-категоріальний апарат графічного дизайну й аналізують концепції фірмового стилю, презентують історичні аспекти його виникнення й обґрунтовують методи проектно-художньої діяльності. Серед широкого загалу вітчизняних науковців заслуговують на увагу напрацювання О.В. Ганоцької, О.Д. Гладун, Н.Ф. Сбітнєвої, В.Я. Даниленко, А.М. Король, С.С. Геренко, Л.С. Триноженко та інші.

Дослідження етичних аспектів використання фірмового стилю має на меті розробити чітке розуміння етичних принципів у цій сфері, проаналізувати їх вплив на різні аспекти (бренд, авторські права, лояльність, екологія), а також виробити практичні рекомендації для дизайнерів, маркетологів та керівників. Дослідження сприятиме розвитку відповідальної та етичної візуальної комунікації.

У науковий обіг поняття фірмового стилю введено завдяки роботам архітектора Петера Беренса. На початку ХХ століття митець використовуючи

принципи розробки фірмового стилю створив імідж компанії. До нині принципи майстра не втрачають своєї популярності серед дизайнерів. У науковому дискурсі фірмовий стиль визначають як «ряд прийомів (графічних, кольірних, мовних), які забезпечують деяку єдність всіх виробів підприємства (фірми, компанії) і відрізняє їх від виробів конкурентів» [2].

Аналіз наявних наукових розвідок дозволив з'ясувати, що поняття «фірмовий стиль» можна трактувати як візуальну ідентифікацію компанії, що включає логотип, кольорову гаму, шрифти та інші елементи дизайну. Він використовується для створення єдиного образу компанії та її продуктів, а також для відрізнення від конкурентів та їх товарів. Створення фірмового стилю формується в першу чергу, засобами графічного дизайну, які використовуються для розробки різноманітних елементів, завдяки чому досягається необхідна виразність і запам'ятовуваність фірмового стилю компанії, фірми, організації, тощо [2-5]. Використання фірмового стилю має позитивний вплив на споживачів, створює й закріплює репутацію виробників та фірм. Основою фірмового стилю є ідея образу завдяки якому виробник чи компанія позиціонує товари та послуги на ринку.

Використання фірмового стилю у сучасних умовах має багато переваг, зокрема таких як:

- підвищення пізнаваності бренду – фірмовий стиль допомагає клієнтам легко впізнати компанію та її продукти;
- створення позитивного іміджу – професійно розроблений фірмовий стиль може створити позитивний імідж організації, фірми чи компанії та підвищити довіру споживачів до неї;
- підвищення лояльності клієнтів: фірмовий стиль може допомогти компанії створити зв'язок з клієнтами та підвищити їх лояльність;
- економія коштів – фірмовий стиль дозволяє компанії, заводу чи фірмі економити кошти за рахунок стандартизації дизайну та маркетингових матеріалів.

Аналіз наукових напрацювань дозволив окреслити етичні аспекти використання фірмового стилю й обґрунтувати їх. Фірмовий стиль повинен бути оригінальним і не схожим на фірмовий стиль інших брендів, що дозволить уникнути плутанини та забезпечить пізнаваність бренду. Фірмовий стиль не повинен вводити в оману споживачів, він має правдиво відображати цінності та особливості бренду. Фірмовий стиль не повинен бути дискримінаційним або образливим, отже розробляючи та використовуючи його варто поважати різні культури та групи людей. Не менш важливим аспектом поруч з етичним є екологічний, тому при розробці та використанні фірмового стилю слід враховувати його вплив на навколишнє середовище й використовувати екологічні матеріали та технології [4; 5].

Узагальнюючи, можемо констатувати, що етичні аспекти використання фірмового стилю є важливими для створення позитивного іміджу компанії та

підтримки її репутації. При розробці та впровадженні фірмового стилю слід враховувати принципи оригінальності, доступності, екологічності, чесності, прозорості та поваги до культурних відмінностей. Дотримання зазначеного допоможе створити етичний та ефективний фірмовий стиль, який буде сприяти успіху бренду. Фірмовий стиль – це цінний актив для будь-якої компанії. Однак важливо використовувати його етично. Вдале використання етичних аспектів фірмового стилю може допомогти компаніям не лише зберегти репутацію, а й завоювати довіру нових споживачів і клієнтів.

Література

1. Основи айдентики : [матеріали та методичні рекомендації до спецкурсу]. Укладачі Ю.С. Кулінка, Л.П. Романко. Кривий Ріг: ДВНЗ «КДПУ», 2017. с. 95.
2. Графічний дизайн в інформаційному та візуальному просторі: монографія. М.В. Колосніченко та ін. Київ: КНУТД, 2022. 226 с. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/19916>.
3. Розробка фірмового стилю: основні етапи та елементи. URL: <https://goldwebsolutions.com/uk/blog/rozrobka-firmovogo-stilyu-osnovni-etapi-ta-elementi>.
4. Що таке фірмовий стиль і нащо він потрібен кожній компанії. URL: <https://ideadigital.agency/blog/firmovij-stil/>.
5. Фірмовий стиль. URL: <https://wezom.com.ua/ua/blog/firmennyu-stil>.

Науковий керівник: доцент, кандидат архітектури *Русевич Т. В.*

Анастасія Козак,

студентка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ КІНОПЛАКАТУ ДО УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ КІНОСТРІЧКИ «20 ДНІВ У МАРІУПОЛЬ»

Постановка проблеми. Кожний предмет, який створює митець або дизайнер, завжди має особливі композиційні риси та естетичні ідеї, що впливають на враження споживачів про їхні твори. Автор графічної роботи може створити твір, в якому глядач отримає насолоду від споглядання фігур, кольорів та ін. Деякі твори передають не ідею прекрасного/красивого, а іншу ідею – величного/піднесеного, адже в них передається масштабу події чи розмірів певного предмета. Також у формотворенні можуть створюватися графічні розробки, в яких передаються інші естетичні ідеї: граційного, потворного, героїчного, низького та ін. Кожний кіноплакат завжди має в собі деякі естетичні ідеї, які є важливими для його композиції та сприйняття.

Метою дослідження є роль прийому хаотизації зображення як художнього засобу при створенні кінопостеру про низьке і героїчне як соціальні явища.

Результати дослідження. Нещодавно на екрани вийшла українська документальна кінострічка «20 днів у Маріуполі» (режисер, оператор, сценарист – Мстислав Чернов). Вона присвячена трагедії руйнування окупаційними військами українського міста Маріуполь під час теперішньої російсько-української війни. Ця стрічка отримала премію «Оскар» у категорії «Найкращий документальний фільм», це перший український фільм, удостоєний такої нагороди [1]. До неї створено кінопостер для офіційного представлення, а також був і офіційний трейлер. Кінопостери потрібні для популяризації фільмів, але дана кінострічка має дуже складну історію створення, адже багато українських та зарубіжних кінодокументалістів загинули, коли намагались знімати матеріал про руйнування нападниками українських міст та селищ. «Документалістика в цьому ж сенсі кілька функцій виконує, - указують розробники фільму «20 днів у Маріуполі», і найголовніше – «боротьба з дезінформацією» [1]. Коли митці створюють твори про війну, то це соціальне явище характеризується таким естетичним поняттям, як низьке: сфера підлості, егоїзму, брехні та ін. Кожна загарбницька війна розпочинається задля наживи, вбивства, насилля. Ті, хто протидіють загарбникам, є захисниками своєї землі та свого населення, і вони для цих людей найчастіше є героями. В естетичній теорії при використанні поняття «низьке» або «нище» уживається як його противага поняття героїчного. Розробниками офіційного кінопостеру до цієї стрічки як його засаднича естетична ідея, як треба наголосити, використано протиставлення «низьке-героїчне». На ньому ми бачимо, як фон, руїни поселення. На ньому з лівого боку розміщено дерево без листя (як символ руйнації і занепаду), а справа – згарище (символ підлості і жорстокості ворогів). У центральній частині композиції розміщено фігуру кінооператора, який з ризиком для життя розкриває правду, фіксуючи на кіноплівку жахи війни. Така людина – герой, який не боїться протидіяти ворогу з ризиком для власного життя. Поняття «героїчне» в естетичній теорії передає саме таку його рису.

Висновки. При створенні офіційного постеру до документального і воєнного фільму «20 днів у Маріуполі» основною естетичною ідеєю його композиції виступило є протиставлення «низьке-героїчне», героїзація українського документаліста-воїна і прийом хаотизованого простору, в якому хаосу протиставляється воля та порядність цієї людини.

Література

1. Ольга Модіна. «Ми монтували й плакали» – режисер фільму «20 днів у Маріуполі» Мстислав Чернов, 27 серпня 2023, 15:00. URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/days-in-mariupol-interview/32566748.html>.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор *Поліщук О.П.*

7. ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОЇ І ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Наталія Поліщук,

доктор філософських наук, професор,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЦІННІСНІ ТА СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕПОХУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Одним із головних і актуальних складників формування нової генерації українських громадян сьогодні є моральна компетентність. Висока мораль, яка здатна подолати егоїстичні запити людської особистості й підняти її до рівня громадянської жертвовності може бути сформована на духовних і моральних цінностях, ефективність яких була перевірена тривалим вітчизняним та закордонним досвідом [1]. Тобто маємо нагальну потребу у переосмисленні поведінки та формуванні відповідальності молодого покоління за глобальні виклики, екологічно-кліматичні загрози та інші кризові стани. А для цього необхідно здійснити переорієнтацію освіти та виховання на сприйняття та адаптацію в нових умовах і звісно ж на вміння нести відповідальність, що в умовах інформаційного високотехнологічного прогресу виступає як аксіологічний пріоритет ноосферної свідомості. Головне завдання педагогічної освіти з погляду ноосферної концепції – формування в людини цілісної ноосферної свідомості (цілісного мислення, етичного біоадекватного методу поведінки та екологічного світогляду) [2].

Програма «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» сприяє реалізації ноосферної концепції, оскільки покликана сформувати особистість учня, який «знає та розуміє основні закономірності живої та неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість на основі здобутих знань і пізнавального досвіду, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем» [1]. Адже чим більше нагромаджується нерозв'язаних проблем, тим більше виникає в даній цивілізації глобальних криз, які можуть привести людство до омніциду. Саме в такому біфуркаційному стані знаходиться нинішня цивілізація, згідно з дією закону діалектики переходу кількісних змін у нову якість, на жаль, дуже прикру для людства якість. Усвідомлення значення духовних і світоглядних цінностей дозволить зупинити процес самознищення

людства і створити перспективи для майбутнього існування людської цивілізації.

Система цивілізаційних змін, яка реалізує перехід людства у новий інформаційно-людиномірний стан, охоплює такі тенденції: освітньо-педагогічні, соціально-економічні, історико-культурні, світоглядно-ідеологічні, науково-парадигмальні, еколого-демографічні [3, с. 18]. Тобто освітній процес має перейти до реальності, яка супроводжується інформаційними високотехнологічними технологіями, він повинен спиратися на глобалізаційні процеси, які відбуваються в світі з усіма існуючими викликами та проблемами. Навчально-виховний процес має врахувати історичну складову, культуру, ментальність й екологічні та демографічні зміни, які зумовлюють перехід людини та всієї планети до ноосферно-космічного стану.

У преамбулі до Педагогічної Конституції Європи наголошено: «Існує реальна небезпека моральної та духовної деградації людства на тлі вичерпання природноресурсного потенціалу планети, ядерної чи екологічної катастрофи, розгортання інших глобальних проблем сучасності. Запобігти цим тенденціям, протистояти їм може і повинен кожен, кому не байдужа доля прийдешніх генерацій. Справедливим є судження, що реалізація цієї історичної місії неможлива без учителя – одного із ключових суб'єктів позитивних змін. Учитель покликаний суспільством бути провідником демократичних ідей та високої моралі... Європейський учитель покликаний знайти відповіді на виклики епохи й сприяти входженню учнів і студентів в лоно прогресу наукового знання, соціально-практичного досвіду поколінь, загальнолюдського соціокультурного досвіду і цінностей, духу гуманізму і людинолюбства» [4].

Отже, цивілізаційні зміни мають супроводжуватися змінами в освіті, зокрема: на державному рівні має працювати програма навчання впродовж життя та освіта дорослих; навчальні програми повинні сприяти формуванню соціально розвиненої та комунікабельної особистості; освітній процес має переорієнтуватися на новітні технології та супроводжуватися штучним інтелектом; виховний процес потрібно перенаправити на підготовку людини, яка здатна жити й успішно працювати в глобальному просторі; знання і мислення мають бути орієнтовані на майбутнє; розуміння значення патріотизму для достойної конкурентоспроможності в умовах глобалізації та війни; людина повинна розумітися по-новому як ноосферна, духовна, космопланетарна особистість; переорієнтація педагогічної діяльності у напрямку формування духовних і світоглядних цінностей, мудрості, відповідальності, сенсу життя, спрямованого на існування та розвиток цивілізації. Тобто провідними цінностями, навколо яких мають здійснюватися «модернізаційні та інноваційні процеси педагогічної освіти в сучасному європейському просторі» мають стати:

«людиноцентризм, толерантність, миролюбство, екологічна безпека, дотримання прав людини, солідарність, підготовка педагогів за єдиною шкалою загальнолюдських цінностей і з урахуванням національних особливостей» [4].

Література

1. Жуковський В. М., Сіданіч І. Л., Грищук Д. Г., Губеня І. І., Лахман Н. М. Духовність і мораль в житті людини і суспільства. Модельна навчальна програма для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти. URL: https://drive.google.com/file/d/1fnivgsYNti4mTtrIXkWMiO01UVxXo_bd/view.

2. Субіна О.О. Ноосферна освіта як важлива складова фахової педагогічної підготовки. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів, 14-18 березня 2016 року. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. С. 108-110. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16787>.

3. Вознюк О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Житомир: Житомирський державний університет імені І.Франка, 2014. 43 с.

4. Педагогічна Конституція Європи. Іноземні мови. № 2. 2016 (86). С. 54-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/im_2016_2_10.

Анатолій Бержанір,

кандидат соціологічних наук, доцент,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЗНАЧУЩІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ретроспективний аналіз розвитку світової філософії показує, що учені-філософи часто займалися дослідженнями проблем освіти і виховання з позицій їх теоретико-методологічного обґрунтування, а теорія освіти та виховання великою мірою покладалася на різні філософські концепції. Важливим є те, що філософія та освіта мають глибоку взаємодію – філософія визначає цінності, цілі та зміст освіти, вказує на шляхи розвитку особистості та суспільства. У той же час, освіта надає можливість вивчати філософію, розвивати критичне мислення та аналітичні навички. Обидва напрямки спільно сприяють формуванню глибокого розуміння світу, людської сутності та цінностей.

Освіта має значний вплив на формування світогляду людини, оскільки надає знання про різноманітні аспекти життя, культури, науки, етики та інших сфер. Через освіту людина розвиває критичне мислення, вміння аналізувати і оцінювати інформацію, а також формує свої переконання і цінності. Вплив освіти на світогляд може бути різним в залежності від типу освітніх програм, методів навчання та інших чинників, проте загалом освіта є ключовим елементом у формуванні світогляду і культурної ідентичності особистості.

Т. Горохівська пише: «Світоглядну культуру особистості ми розуміємо як складний, поліфункціональний феномен, що охоплює повний змістовий спектр світоглядних і культурологічних аспектів ставлення людини до світу і виявляється у всіх особистісних сферах – когнітивній, емоційно-ціннісній, мотиваційній, саморегулятивній, діяльній» [1, с. 38].

На нашу думку, світоглядна культура фахівців включає їхні цінності, переконання, етичні принципи, розуміння соціальних і культурних контекстів, а також їхні знання і розуміння світових подій і проблем. Це важливо для розвитку ефективної співпраці, прийняття рішень і забезпечення комунікацій у професійній діяльності.

Знання і глибоке розуміння педагогами основних положень філософії освіти, стверджує О. Пономарьов [2], робить їхню професійну діяльність не просто краще структурованою та упорядкованою, а й більш осмисленою і цілеспрямованою. Філософська культура допомагає їм вести викладання своїх навчальних дисциплін таким чином, щоб студенти не лише засвоювали певну систему знань, а й вчилися осмислювати їх, бачити існуючі обмеження й тенденції розвитку відповідної галузі. Тільки в такому разі вони можуть стати конкурентоспроможними та професійно і соціально компетентними фахівцями, які були б здатні дійсно забезпечити інноваційний розвиток України, її науково-технічне і соціально-економічне відродження й реальне підвищення добробуту населення.

Специфіка педагогічної новації та технологія її застосування в освітньому процесі характеризується разом з використанням нового знання новітніх методів і прийомів педагогічної діяльності, конструювання моделей творчого змісту. Філософсько-методологічна рефлексія слугує тут засобом формування новаторських підходів. [3]. Саме тому актуальним є вивчення майбутніми фахівцями-педагогами філософських засад освітньої діяльності.

Філософія освіти впливає на формування світоглядної культури майбутніх педагогів через кілька напрямів:

1. Визначення цінностей – філософський аналіз допомагає визначити цінності, які педагоги повинні передавати своїм учням (свобода, справедливість, толерантність тощо).

2. Критичне мислення – філософський підхід сприяє розвитку критичного мислення, що допомагає майбутнім педагогам, наприклад, аналізувати різноманітні моделі навчання і виховання.

3. Етика – філософія освіти розглядає етичні аспекти освіти та виховання, що допомагає майбутнім фахівцям усвідомити свої моральні обов'язки перед учнями і суспільством.

4. Світоглядний розвиток – вивчення філософських концепцій допомагає майбутнім педагогам у формуванні власного світогляду, який відображає їхні погляди та цінності щодо навчання, виховання, суспільства тощо.

5. Толерантність та відкритість – знання з філософії сприяють розвитку толерантності особистостей до різноманітних світоглядів і культур.

Отже, філософія освіти впливає на формування світоглядної культури майбутніх педагогів, сприяючи їхньому професійному та особистісному розвитку.

Література

1. Горохівська Т. М. Формування світоглядної культури майбутніх вчителів історії у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2009. 271 с. URL: https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/753/1/dis_Horokhivska.pdf.

2. Пономарьов О. С. Філософія освіти як методологічна основа формування професійної компетентності фахівців. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2012. URL: <http://surl.li/sgzfq>.

3. Бержанір А. Л. Формування філософсько-методологічної культури майбутніх докторів філософії. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. Вип. 2 (7). С. 299-308. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/244869>.

Iryna Kovalenko,

Lecturer,

Zhytomyr Polytechnic State University

TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS DURING WARTIME: CHALLENGES AND PROSPECTIVE DEVELOPMENTS

Teaching foreign languages during the war presents a unique set of challenges and opportunities that significantly impact both educators and students. The context of martial law complicates the usual processes of education, requiring adaptability and innovation to overcome new hurdles while also presenting opportunities for significant growth and development in pedagogical approaches [3, p. 51].

The most immediate challenge in teaching foreign languages during the war is the physical safety of students and faculty. Universities must often shift to remote learning to continue education while ensuring safety. This transition, however, isn't just about moving from physical classrooms to virtual ones; it involves a complete rethinking of teaching methods and materials. Educators must adapt their courses for online delivery, which can be particularly challenging for language teaching that traditionally relies heavily on interaction and conversation [5, p. 14].

The shift to online platforms often exacerbates existing inequities among students, as not all have equal access to the necessary technology or stable internet connections. This digital divide can hinder students' ability to engage with the course content and participate in interactive elements such as speaking practice—a critical component of language learning. Educators must, therefore, be creative in their approach, perhaps by employing asynchronous teaching methods or using low-bandwidth solutions that can reach a wider student base [1, p. 24].

Another significant challenge is the psychological impact of war on both students and teachers. The stress and trauma of living in a conflict zone can affect cognitive functions and emotional well-being, which in turn impacts learning and teaching capacities. Language acquisition requires a high level of cognitive engagement, and the anxieties associated with war can detract from this. Educators need to be particularly sensitive to these issues, incorporating elements of psychological support into their teaching and perhaps adjusting expectations and assessments to accommodate the extraordinary circumstances [4; p. 47].

However, the challenges also bring opportunities. The necessity of online learning has accelerated technological literacy and innovation in educational methodologies. Teachers are exploring and adopting new technologies and teaching tools, such as virtual reality or gamified learning platforms, that can make online language learning more interactive and engaging. These tools can simulate immersive language environments that mimic real-life interactions, thus enhancing the learning experience in ways that were not typically exploited before the shift to online education [2; p. 3].

Furthermore, the context of war can provide a profound real-world context to the language material, making learning more relevant and urgent. For instance, students learning a language of a country that is providing aid or is otherwise involved in the conflict might find additional motivation and context for their studies. This relevance can enhance engagement and retention of the language learned [4, p. 51].

The situation also encourages collaboration between universities, both nationally and internationally. Shared experiences and resources can lead to improved educational practices and innovations. Partnerships with foreign universities can be

particularly beneficial in a war context, as they can provide alternative perspectives and resources that enrich the educational experience and provide students with broader cultural and linguistic exposure [3, p. 55].

Moreover, teaching foreign languages in a war-torn environment necessitates and thus fosters resilience and adaptability-qualities that are highly valuable in any educational endeavor. The ability to continue teaching and learning in such challenging conditions is a testament to the determination and creativity of educators and students alike. These experiences build not only language skills but also critical life skills [1, p. 31].

In adapting to these conditions, universities can also become beacons of stability and normalcy for students. In maintaining the continuity of education, they uphold not just academic but also social and cultural continuity, providing a sense of community and purpose amidst chaos. This role can not be underestimated, as it contributes significantly to the overall resilience of the society [3, p. 58].

Looking to the future, the experiences garnered during this period can lead to lasting changes in how foreign languages are taught. The innovations and adaptations prompted by the current challenges can enhance language teaching methodologies long after the war has ended. The push towards more flexible, inclusive, and technologically integrated education could very well set new standards for foreign language education worldwide [2, p. 5].

In conclusion, while the teaching of foreign languages in universities during a state of war is fraught with significant challenges, it also offers unique opportunities for innovation and growth. Through creativity, collaboration, and commitment, educators can overcome the obstacles presented by the war and enhance the learning experience for their students, making an invaluable contribution not only to their students' lives but also to the broader societal fabric in times of crisis. This complex scenario underscores the vital role that education plays in both the present hardships and in laying the groundwork for future recovery and growth.

References

1. Malimon, O., Malimon, L., Tykhonenko, O., Honcharuk, S., & Guts, N. (2022). Modern European trends in the development of the higher education system in the realities of large-scale military aggression.
2. Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*, P. 1-8.
3. Tytova, N., & Mereniuk, K. (2022). Digital literacy of future teachers in the realities of large-scale military aggression (Ukrainian experience). *Futurity Education*, 2(3), 50-61.

4. Tsekhmister, Y. (2022). Education of the future: from post-war reconstruction to EU membership (Ukrainian case study). *Futurity Education*, 2(2), 46-57.

5. Westerlund, R., Chugai, O., Petrenko, S., & Zuyenok, I. (2023). Teaching and learning English at higher educational institutions in Ukraine through pandemics and wartime. *Advanced Education*, 12-26.

Iftesham Farheen,
(INDIA)

Student of 5th year of Faculty of Medicine
Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University;

Svitlana Trukhmanova,

Assoc. Professor, Candidate of Historical Science
Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University;

Alina Khan,
(INDIA)

5TH Course, Faculty of Medicine;

Olha Trukhmanova,

Free Researcher (GERMANY)

«THE INFLUENCE OF STRESS AND ANXIETY ON SOCIAL BEHAVIOUR OF MEDICAL STUDENTS»

Stress and anxiety are common among medical students due to the specifics of their studies and the high responsibility most of them have. Medical universities have a huge impact on the mental well-being of medical students. On the one hand, this is the expectation of obtaining a high professional qualification, a respectable status in society and a strong economic position. On the other hand, these are significant current financial investments, a complex lifestyle and study, experiencing existing social transformations and the emotional impact of working with patients. The most common mental health problems among medical students are stress and anxiety, which can even lead to depression. These consequences are mainly related to the lack of proper organization of time, fear of failure, mistakes and success problems, which affects the deformation of a normal lifestyle and the emergence of bad habits.

The authors aimed to study the mindset of medical students, and their stand on stress and anxiety, fear factors and their influence on social activity and feeling of well-being and adapting bad habit because of it. Pilot study in the form of a survey was conducted independently with verbal agreements of medical students on stress and anxiety and its influence on picking up bad habits, social activity and feeling of

well-being. An exploratory analysis of the scientific literature on the specified issue was carried out.

This problem has attracted the attention of researchers in different countries. So, for example, Indian researchers emphasize that «because of their susceptibility to mental health problems, medical students should have their prevalence of stress, anxiety and depression» were screened before final exams (Tamil Nadu, India. A cross-sectional study among B.M. and B.S. medical students). [1, p1-5].

Turkish researchers note correlation between stress and caffeine use among medical students, given higher-than-average daily stress levels. [4].

Brazilian researchers also emphasize the importance of this problem and call to save medical students, pointing out that «Medical students had significantly higher depression, anxiety, and stress scores, compared to residents and established physicians. Interventions are needed to minimize suffering during medical education and career».[2, p1260-1267].

Iftesham Farheen considered this problem in the context of the impact on the appearance of negative habits at the student scientific conference «The First Step in Science - 2023», which was held at the Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov («The influence of social factors on anxiety and the emergence of bad habits among VNMU students»). In 2024, Iftesham Farheen continued studying the impact of stress and anxiety on the social behavior and well-being of medical students. [3, p9].

Emotional stress and anxiety is a common experience for most medical students due to various factors including work-life balance, the medical university curriculum has a huge impact on medical students, and worries about future careers can lead to constant stress. Consequences of financial burden, anxiety about future employment is also added to this. Symptoms of anxiety include worry, fear of failure, restlessness, sleep disturbances.

Students with anxiety disorders show poor performance in exams, modules and assignments due to a lack of interest in learning. Medical students complain of disruptions in daily life, inability to manage stress, and lack of physical activity and opportunities for recreation. Students were also found to focus more on consuming unhealthy eating habits. They also tend to increase the hours of use of smart devices used for entertainment and escape from feelings of anxiety, and get insufficient sleep, highlighting several modifiable risk factors for generalized anxiety disorder. The phenomenon of procrastination often occurs, which interferes with the educational process of a medical student.

The study of university medical students shows that students who suffer from stress usually sleep less, sleep of poor quality, insomnia may develop, attention decreases, and they are prone to melancholy. Stress is not well overcome by the

nervous system, there is a long-lasting feeling of fear and anxiety. Some students, in response to such feelings, tend to develop a desire to actively smoke and drink alcohol and energy drinks, consume excessive doses of caffeine, and seek to spend more time in entertainment. Long-term stress perceived by students can turn into a permanent one and negatively affects social behavior, their academic achievements, the formation of professional abilities and well-being in general.

List of references

1. Babu, Gautam; Gurupatham, Dhanasekar; Rajasekaran, Rajsri Thuthikadu Prevalence of Depression, Anxiety, and Stress Among Medical Students before their Final Examinations at a Private Medical College of Tamil Nadu, India: A Cross-sectional Study. *Journal of Clinical & Diagnostic Research* . Dec2023, Vol. 17 Issue 12, P. 1-5.

2. de Sá e Camargo, Maíra Lorenzo; Torres, Raquel Vieira; Cotta, Keylla Cássia Gomes; Ezequiel, Oscarina da Silva; Lucchetti, Giancarlo; Lucchetti, Alessandra Lamas Granero Mental health throughout the medical career: A comparison of depression, anxiety, and stress levels among medical students, residents, and physicians. *International Journal of Social Psychiatry*. Aug2023, Vol. 69 Issue 5, p1260-1267.

3. Iftesham Farheen Exploring the Interplay of Stress, Anxiety, and Fear Factors on social performance and well being of medical students Materials XXI Student scientific conference with international participation наукової конференції «First step to science – 2024», Vinnytsya, Ukraine. 18-19.04.2024. 790 p.

4. Irem Akova, Elif Nur Duman, Ayça Elçim Sahar, Ergün Haldun Sümer Sivas Cumhuriyet University. Faculty of Medicine, Department of Public Health, Sivas, Turkey Source: *Journal of Turkish Sleep Medicine* Date: March 1, 2023.

Scientific Supervisor: Assoc. Professor, Candidate of Historical Science Trukhmanova S.L.

Лілія Бондаревська,
магістрантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ У ФОРМУВАННІ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасні реалії ставлять перед системою освіти формування провідних компетентностей учнів початкової школи, до числа яких належить читацька, яку розглядаємо як здатність учнів користуватися інформацією у процесі

навчання і життя найбільш доцільно, вміння виділяти найбільш суттєві відомості і факти з-поміж великого інформаційного потоку, володіти належним рівнем мотивації до пізнання та пошуку інформації, мати розвинене критичне мислення тощо.

Необхідність формування читацької компетентності є однією з важливих задач Нової української школи. У Державних нормативних документах (Державний стандарт початкової освіти, у Концепції Нової української школи), де наголошено на тому, що читацька компетентність та її розвиток посідає є одним із найбільш суттєвих завдань сучасної початкової освіти крізь призму формування інших основних компетентностей учня [4].

Питанню формування читацької компетентності початкової приділяли увагу такі науковці, як: Т. Вакалюк, Т. Василенко, І. Кіндрат, І. Колесник. Потенціал інтелект-карт у формуванні читацької компетентності учнів початкових класів окреслена у працях таких дослідників, як: А. Нісімчук, О. Падалка, В. Паламарчук, Н. Приходько та інші.

У Великому тлумачному словнику української мови основні поняття дослідження означено так: «компетентність – добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи; компетентний – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; – який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [2, с. 34].

На думку дослідниці А. Богосвятської, «компетентність – це інтегральна характеристика, яку особистість може вирішувати певні проблеми і завдання у «типових життєвих ситуаціях на основі знань та набутого життєвого досвіду, відповідно до засвоєної системи цінностей» [1, с. 10].

Читацьку компетентність молодшого школяра характеризують такі показники, як вміння: ознайомитися із правилами поведінки із книжками, елементарними вміннями догляду за ними, взяти участь у облаштуванні тематичних виставок учнем тощо. Така робота сприятиме формуванню читацької грамотності учня у подальшому. Робота у процесі підготовки до виховних заходів, свят у навчальному закладі сприяє формуванню читацької компетентності: вдосконаленню навичок читання (мовчки та вголос), розвитку мовленнєвих умінь, вмінь взаємодіяти із однолітками.

До числа ефективних технологій, спрямованих на формування читацької компетентності учнів початкової школи відносимо інтелект-карти Т. Б'юзена. Інтелект карта – це ефективний засіб інтелектуального розвитку школяра, його мовлення та мислення на уроках літературного читання. Ця технологія та її використання у початкових класах має повну відповідність особливостям сприймання та мислення молодших школярів, які краще сприймають та

засвоюють інформацію на наочно-образній основі. На думку дослідниці Н.Горопахи, зважаючи на особливості розвитку учнів початкової школи, робота над інтелект-картою у початкових класах є цікавим та захоплюючим видом діяльності для учнів, сприяючи вияву фантазії та креативності у процесі малювання, оформлення дизайну карти, обдумування етапів її виконання учнями. Через активізацію процесів пізнання учнів та через її інтелектуальну діяльність, робота із інтелект – картою також сприяє розвитку творчості молодших школярів [3, с. 78].

У процесі пошуково-дослідницької діяльності на уроках читання в учнів формується усвідомлене наочно-дійове мислення. Це відбувається завдяки тому, що в класі обговорюються шляхи вирішення задач, діти мають змогу обґрунтовувати, розповідати, доводити правильність своєї думки, мають можливість вирішувати завдання самостійно.

Робота із інтелект-картами також сприяє вмінню школярів планувати свої дії поступово формується у процесі навчальних завдань. У процесі такої діяльності учні вчаться самостійно міркувати, зіставляти різні думки, робити висновки; робити перенесення дій стосовно одного предмета на інший; складати розповідь про героїв (персонажів) за певним сюжетом; вміння, порівнювати характеристики (властивості) творчості автора, а також літературних героїв; знаходити риси характеру які протилежними за значенням [3, с. 79].

Під час постановки навчального завдання для виготовлення інтелект-карт на уроках літературного читання активізується наочно-образне мислення школяра (безпосереднє включене до діяльність), образне (в основі якого – образи, уявлення, досвід, який особистість здобувала раніше), абстрактне (мислення на основі абстрактних понять, які представляються образно). У процесі роботи із картою більш активно функціонують такі операції мислення: індукція, дедукція.

У процесі такої діяльності школярі вчаться систематизувати дані, відображаючи їх, як певну систему, через що робить її розкладання «по полицках». У процесі такої самостійної та пошукової діяльності школярі вчаться узагальненню інформації. Зокрема, робота над картою «Улюблені свята» сприяє тому, що школярі не лише систематизують інформацію про ці події, роблять класифікацію та узагальнення. Робота із інтелект-картою за цією темою сприяє формуванню громадянсько-патріотичних якостей учнів, шани до представників свого родоводу та етносу в цілому.

Технологія інтелект-карт у формуванні читацької компетентності учнів початкової школи на уроках літературного читання цінна й тим, що вона передбачає відображення думок на папері, їх групування, класифікацію через

виділення головного та другорядного у процесі пошуку, підготовки інформаційних повідомлень до уроку читання відповідно до теми (наприклад, інформаційні відомості про життєву та творчу стежину автора у вигляді великих та дрібніших «гілок»; наприклад, на тему «Добро у творчості В.Сухомлинського», де учні представляють героїв, що втілюють риси моральності, духовності, працелюбності та дотепності або ж «Чому вчать байки Л. Глібова?» у процесі чого учні індивідуально або у формі парної чи групової роботи можуть представити приклади творів Л. Глібова, які асоціюються у них із високими моральними ідеалами та орієнтирами) [5].

Робота із виготовлення карти у формі індивідуального виконання завдання або ж під час взаємодії у групі чи парі (наприклад, за темою «Улюблені герої казок» або «Наші лісові друзі» за мотивами улюблених казок та оповідань спонукає учнів до вияву самостійності, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами та об'єктами (зокрема, під час виокремлення послідовності подій у прочитаних творах, під час виділення позитивних та негативних якостей героїв та інших характеристик). Така робота також сприяє формуванню моральних орієнтирів школярів, є ефективним чинником оптимізації мовленнєвого розвитку учнів через збагачення новими частинами мови (іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками тощо), сприяє збагаченню художнього мовлення школярів, оптимізує навички групової взаємодії під час роботи із однолітками [5].

Висновки. Робота із інтелект-картою у процесі формування читацької компетентності учнів передбачає формування навичок самостійного пошуку, групування та систематизацію необхідної інформації, виділення з неї головного та найбільш суттєвого для формування найбільш доречних асоціативних зв'язків між поняттями, які відносяться до певної теми, а також вміння раціонально користуватися інтернет-ресурсами, а також підручниками, яка також здатність організувати свою діяльність, планувати свій час. Така діяльність сприяє вмінню учнів працювати у команді, ефективно взаємодіяти із іншими учнями класу у процесі виконання роботи, вміння прислуховуватися та враховувати думки інших у процесі виконання спільного завдання.

Завдяки інтелект-картам на уроках літературного читання в учнів початкової школи також формується творча компетентність, якій сприяють такі операції, як: вміння самостійно шукати та добирати інформацію за темою. У процесі такої діяльності в учнів активізуються всі розумові процеси школярів, розвивається здатність висувати різні варіанти виконання певного завдання (в тому числі, і проблемного), (наприклад, дати характеристику діям, вчинкам або моральним якостям прочитаних казок чи оповідань; виконати інтелект-карту за мотивами творчості автора, твори якого розглядають на уроках літературного

читання). Така діяльність є основою критичного мислення та вияву творчого потенціалу учнями початкових класів на уроках літературного читання.

Література

1. Богосвятська А.М. Сучасний урок у Новій українській школі. Спроба рефлексії. *Початкова освіта*. 2018. № 9. 199 с.
2. Великий тлумачний словник української мови. укл. М. Захарченко. 1167 с.
3. Горопаха Н.М. Виховання читацької культури учнів. Рівне, 2018. 102 с.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/nush>.
5. Сучасні технології та інноваційні методи навчання : рекомендаційний бібліографічний покажчик (з фондів бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету). упоряд. : О. М. Грамм; за ред. О. М. Кравченко. Кривий Ріг, 2020. 131 с.

Науковий керівник: доктор політичних наук Кобетяк А.Р.

Ірина Марченко,

магістрантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка.

ПОТЕНЦІАЛ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ДЛЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ

Постановка проблеми. Сучасне реформування системи освіти на засадах НУШ в контексті інтеграції початкової освіти у сучасний європейський освітній простір передбачає розробку та впровадження передових та інноваційних технологій.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа», одним із найбільш важливих та актуальних завдань початкової освіти і виховання на сучасному етапі є формування інтелектуальної творчої особистості школяра, що володіє ключовими життєвими та предметними компетентностями, володіючи розвиненим критичним мисленням [5].

Молодший шкільний вік – сенситивний період для розвитку креативного мислення учнів на уроках мовно-літературної галузі за використання цікавих та активних методів навчання, до числа яких відносимо дидактичні ігри. Гра обов'язковий засіб навчання, виховання та розвитку особистості, граючись, дитина навчається, пізнає світ, відношення та взаємозв'язки в ньому.

Дидактичні ігри задовольняють дитячу потребу у пізнанні, творчості в основі яких – ідея творчого пошуку, творчого співробітництва між усіма учасниками освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Креативність як феномен, його сутність та характеристики у молодшому шкільному віці досліджений у працях як видатних педагогів та психологів минулого, так і сучасних вчених: О.Антонової, О.Дубасенюк, В.Антипець, Ф. Вашук, Г.Костюка та ін.

Потенціал дидактичних ігор у освітньому процесі початкової школи на уроках літературного читання означено у працях: В.Сухомлинського, В. Павленко, М. Процюк, С. Терно та інших вчених.

Мета статті – проаналізувати потенціал дидактичних ігор як чинника розвитку креативності учнів початкових класів на уроках мовно-літературної галузі.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, дидактична гра – це творча форма навчання, виховання та розвитку молодших школярів. Дидактичні ігри розвивають спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, мову, сенсорну орієнтацію, інтелект учнів початкових класів, а тому їх можна використовувати при викладанні будь-якого предмета.

На думку О.Антонової, сучасна дидактика, звертаючись до ігрових технологій навчання, справедливо вбачає в них можливість ефективної взаємодії між вчителями та учнями, продуктивну форму їх спілкування з властивими їм елементами безпосередності та невисловленої допитливості [1, с. 13]. Через таку діяльність учні через вирішення проблемно-пошукових або творчих завдань, через самостійне осмислення, пошук матеріалу у формі індивідуальної або групової роботи виступають активними учасниками освітнього процесу (на відміну від традиційного уроку).

Дидактичні ігри спонукають учнів до вияву креативності, до формування оригінальності думок, їх нестереотипності, дають можливість пропонувати свої рішення та ідеї стосовно бачення певної проблеми, а також формують відповідальність, впевненість у своїх силах, сприяють формуванню поглядів та позицій, що мають відмінність від тверджень авторів підручників, вчителів та однолітків, що формуються у процесі дискусій, спільних обговорень, у процесі роботи над проектами тощо [1, с. 14].

В.Антипець вважає, що дидактичні ігри на уроках мовно-літературної галузі активізують мисленнєві процеси учнів, стимулює їх до роздумів, творчого пошуку, сприяє ефективному засвоєнню учнями знань, умінь, здобутих в ході активного пошуку й самостійного вирішення проблем, в результаті ці знання, вміння міцніші, ніж при традиційному навчанні [2, с. 63].

Як зазначає дослідниця М. Процюк, дидактичні ігри та їх використання на уроках української мови та літературного читання допомагають підвищувати

мотивацію учнів. Використання ігор дозволяє змінювати відношення учнів до предмета і навчання загалом. Учні більше зацікавлюються предметом та відчують більшу впевненість у своїх знаннях та навичках [6, с. 24].

Дидактичні ігри на уроках літературного читання сприяють розвитку таких важливих навичок учнів початкової школи, як: комунікація, слухання, творче мислення, самостійність на уроках мовно-літературної галузі. Наприклад, у 1 класі буде за доцільне використання таких ігор:

Гра «Хто каже?» Учитель демонструє зображення різних тварин, птахів, комах, а учні відтворюють звуки, які вони видають: Жаба - ква-ква; комар – з-з; жук - ж-ж; курка - ко-ко; миша - пі-пі та ін.

Гра «Лови звук».

Учитель читає слова. Діти уважно слухають і плескають у долоні, коли чують поданий звук. Визначте його місце у слові [6, с. 24].

Дидактичні ігри задовольняють потребу учнів початкової школи у комунікації в діалозі чи групі, творчого мислення, самостійність та здатність адаптуватися до змін є важливими факторами, які розвиваються під час застосування інтерактивних методів. Ці навички є важливими не тільки для навчання, але й для успішного функціонування в суспільстві та кар'єрному розвитку. Таким чином, інтерактивні методи навчання забезпечують якіснішу підготовку учнів до майбутнього життя.

Дослідник Г. Ващук вважає, що дидактичні ігри на уроках української мови та літературного читання у початковій школі можуть використовуватися для засвоєння нового матеріалу, закріплення вже вивченого матеріалу, розвитку творчих здібностей, формування специфічних навичок, що дозволяє учням розуміти та вивчати навчальний матеріал з різних позицій [4, с. 24].

В. Антипець вважає, що «дидактичні ігри допомагають учням початкової школи дослідити факти, проаналізувати алгоритм вирішення, розуміти їхню суть, перевірити і себе і свого товариша, знайти помилку; розвиток опору до навіювання думок, зразків поведінки, вимог інших; спонукають учнів до відстоювання власної думки, створюють ситуацію дискусії, зіткнення думок. Застування дидактичних ігор допомагає протистояти тиску більшості, відстоювати свою думку. Виявити помилку у судженнях, відповідях, вказати за неї і довести це спонукає завдання, де вчитель допускає помилки» [2, с. 31]. Зокрема, на уроках української мови дидактичні ігри допомагають вчителю закріпити вивчені учнями літери та звуки. Такі ігри слід використовувати при закріпленні знань (2 клас):

Гра «Зміни слово».

Діти записують слово і, замінюючи букву, утворюють нове слово.

Гра «Тиша».

Вчитель показує малюнок, а діти мовчки записують букву, з якої починається назва зображуваного предмета [2, с. 31].

На думку Ф.Ващука, використання дидактичних ігор на уроках мовно-літературної галузі як чинника розвитку креативності молодших школярів крізь призму проблемного, інноваційного навчання на у контексті проведення нетрадиційних уроків, через роботу учнів у групах, парах, використання проблемно-пошукових методів: написання рефератів, доповідей, виконання презентації у процесі самостійної, дослідницької діяльності, оптимізують критичне мислення учнів початкової школи через вияв авторської позиції, оптимізують неповторність думок школярів [4, с. 18]. Представимо приклади таких ігор (1 клас):

Гра «Спільний звук».

Під час гри діти знайомляться з новим звуком, закріплюють його знання на слух. Учитель називає 5-8 слів, що мають спільний звук. Учні уважно слухають і називають його. Вони придумують власні слова з цим звуком. Потім учитель показує, на яку букву позначається цей звук. Наприклад: сом, сон, суп, осика, сосна, син, сила.

Гра «І читати, і рахувати».

Учитель читає слова, а учні за допомогою цифрових карток показують, скільки звуків і букв у слові [4, с. 18].

На переконання М. Вашуленка, основою уроків мовно-літературної галузі для розвитку креативності молодших школярів із використанням дидактичних ігор повинна бути практична діяльність, інтриги, що зближують навчальну діяльність з основним видом діяльності молодших школярів – грою. У такому випадку дидактична гра переключає довільну увагу дітей на навчальний процес, на розв'язування навчальної задачі. Гра спонукає учнів до виконання більшої кількості вправ, сприяє набуттю більш міцних свідомих знань, умінь і навичок. Такі ігри допоможуть учителю урізноманітнювати роботу, знімають напруження від звичної навчальної діяльності, переключають увагу школярів; будучи цінним засобом виховання розумової активності учнів початкової школи [3, с. 187].

Для розвитку креативності учнів початкової школи на уроках мовно-літературної галузі у процесі проведення дидактичних ігор повинно відбуватися багаторазове повторення матеріалу у різних формах. Ми вважаємо, що найбільш ефективно використовувати такі ігри під час перевірки знань. Запам'ятавши всі поняття, правила, факти, імена у кількох іграх, учень вчиться порівнювати, протиставляти, виділяти спільне та відмінне у процесі самостійних дослідницьких дій, робити відповідні висновки та узагальнення [3, с.187].

Висновки. Отже, із огляду на вище зазначене, роль дидактичних ігор у процесі розвитку креативності учнів початкових класів важко переоцінити.

Дидактична гра – це пошукова творча діяльність, де ігровий процес, що передбачає певні правила та етапи, що супроводжується гравцями, які опановують зміст навчання. Це гра за змістом та за певним освітнім задумом.

Дидактична гра у процесі навчання молодшого школяра виконує такі функції:

- стимулює розумову та фізичну активність учнів;
- формується впевненість у собі;
- створюються умови для виправлення вад і подальшого розвитку пізнавальної діяльності, моторики;
- забезпечує розвиток моральних якостей учнів;
- виховується ініціатива учнів у процесі навчання.

Дидактичні ігри відповідають природним потребам дітей молодшого шкільного віку, оскільки поєднують елементи навчальної, прикладної, репродуктивної та творчої діяльності, що дозволяє розвивати емоційну сферу дитини, її пізнавальні інтереси, інтелектуальні та духовні потреби. Використання ігор на уроках мовно-літературної галузі підвищує навчальну активність учнів, інтенсивність мислення, пам'ять та уяву, а, отже, креативність учнів початкових класів.

Література

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. 41с.
2. Антипець В. П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 125. 282с.
3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посібн. Київ: Освіта, 2006. 268 с.
4. Ващук Ф. Г. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія. Ужгород: ЗақДУ, 2011. Вип. 16. 560 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3717>.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Процюк М. Використанням активних та інтерактивних методів у процесі навчання. Освіта і сучасність. 2016. № 1(17). 188 с.

Науковий керівник: доктор політичних наук Кобетяк А.Р.

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В умовах глобалізації та євроінтеграції українського суспільства проблеми вивчення учнями іноземних мов є особливо актуальними. Саме тому, концепцією НУШ визначено однією із ключових компетентностей «спілкування іноземними мовами». Сучасні соціально-економічні та політичні процеси стали передумовою для переорієнтації освіти на формування в учнів сукупності життєвих компетентностей, які допоможуть їм адаптуватися до сучасного суспільства, ринку праці, життя в інформаційному просторі.

В рамках реалізації компетентісно орієнтованого навчання важливого значення набуває формування мовленнєвої компетентності у школярів, яка полягає у здатності слухати, сприймати й відтворювати інформацію, читати і розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, переконувати і відстоювати свою точку зору, висловлювати власні думки, міркування, погляди в усній і письмовій формах [5].

Спілкування є одним із найважливіших людських потреб та умов розвитку особистості. Тільки у спілкуванні й у стосунках з іншими, дитина може відчутти й зрозуміти себе, соціалізуватися. Однак, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій особистість усе менше розвиває свої навички спілкування. Тому одним із завдань навчання учнів з іноземної мови в школі є розвиток мовленнєвої компетентності, що розглядається дослідниками як сформованість умінь і навичок користування мовознавчими правилами, достатніми для адекватного сприйняття і вербального відтворення буттєвих явищ у процесі спілкування [2].

Загальний підхід до формування мовленнєвої компетентності полягає у постійній практиці, вдосконаленні і вивченні нових мовленнєвих засобів, а також у постійному вдосконаленні мовленнєвих навичок через спілкування з носіями мови та іншими учнями.

Для формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках іноземної мови необхідно використовувати різноманітні методи і прийоми, як традиційні, так й інноваційні. Очевидно, що одним із найважливіших прийомів формування мовленнєвої компетентності є практика усного мовлення. Вчитель повинен створити на уроках атмосферу сприятливу для розвитку комунікативних навичок учнів, стимулювати їх до спілкування іноземною мовою. Для цього

можна використовувати різні інтерактивні вправи – діалоги, рольові ігри, дебати тощо.

Важливого значення набуває розвиток у дітей навичок аудіювання та розуміння співрозмовника. Для реалізації даного завдання доречно використовувати аудіозаписи, відеоматеріали, тексти для аудіювання, а також вправи на розвиток слухового сприйняття. Крім того, необхідно активно використовувати письмові вправи, які допомагають учням вчитися висловлювати свої думки письмово, застосовуючи на практиці граматичні структури та лексику.

У ході вдосконалення всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письмо) на уроках іноземної мови доречно послуговуватися мовою в конкретних ситуаціях, використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи, інтонація) засоби вираження мовлення [3].

Розглянемо провідні методи формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках іноземної мови:

- Комунікативний метод: учні вивчають мову шляхом спілкування та вирішення реальних комунікативних завдань; цей метод передбачає активне застосування парних та групових форм роботи: внутрішні (зовнішні) кола (inside/outside circles); мозковий штурм (brainstorm); читання зигзагом (jig saw reading); обмін думками (think-pair-share); парні інтерв'ю (pair-interviews) тощо [1];

- Метод мовленнєвих ситуацій – дає змогу моделювати акти спілкування в навчальному процесі, визначаючи не лише зміст спілкування, але й його структуру, вибір засобів мовлення, його темпу тощо; даний метод сприяє усвідомленому формуванню в учнів мотивів мовленнєвої комунікації, даючи можливість реалізовувати емоційно-ціннісний компонент змісту навчання, враховувати особливості партнера [4];

- Метод імітації: учням пропонується імітувати обраних носіїв мови шляхом відтворення їхнього акценту, інтонації та манери мовлення; це допомагає зняти напруженість учнів та покращити навички вимови;

- Метод рольових ігор: учні беруть участь у підготовлених сценках, виступаючи у ролі різних персонажів; це сприяє розвитку умінь спілкуватися, виражати свої думки та емоції іноземною мовою;

- Метод проектної діяльності: учні виконують проекти на різні теми, що дозволяє їм використовувати мовлення для реалізації власного дослідження та подання його результатів.

Зазначені методи дають змогу розвивати в учнів навички іншомовного спілкування, покращувати вимову та розширювати словниковий запас з

іноземної мови. Вони сприяють формуванню мовленнєвої компетентності і допомагають учням більш впевнено спілкуватися іноземною мовою.

Обираючи методи та прийоми для формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках іноземної мови необхідно орієнтуватися на їх ефективність в конкретних умовах, забезпечуючи максимальний рівень зацікавленості, дружньої атмосфери та ситуації успіху. Вибрані методи повинні давати змогу учням оволодівати навиками іншомовного спілкування, яке за своїм інформаційним наповненням і комунікативною культурою, відповідатиме нормам мовленнєвої взаємодії з носіями інших культур.

Література

1. Байдак Л.І. Суть комунікативного методу викладання іноземних мов. 2017. Режим доступу: <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/4956>.

2. Волкова І. В. Сутність мовних компетентностей та їх проєкція на методику навчання мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 67. С. 73-76.

3. Гриньова М. В., Губарь О. Г. Формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в інклюзивному навчальному середовищі основної школи (перехідному етапі НУШ) : навч.-метод. посіб. Полтава : Астроя, 2021. 273 с.

4. Редько В. Г., Полонська Т. К. та ін. Методика компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів 5–6 класів гімназій : методичний посібник. за наук ред. В. Редька. Київ : Педагогічна думка, 2022. 312 с.

5. Смола О. Розвиток мовленнєвої компетентності через формування наскрізних умінь в учнів нової української початкової школи. Теорія, методика і практика навчання. №4 (99). 2023.

Науковий керівник: доктор політичних наук Кобетяк А.Р.

Тетяна Равва,

магістрантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність теми зумовлена тим, що на сучасному етапі роль сім'ї, як і освітнього закладу для повноцінного навчання, виховання і розвитку особистості учня є беззаперечною.

Доцільність використання ідей педагогіки партнерства задекларована у таких нормативних документах, як: «Освіта. XXI століття», «Концепція

загальної середньої освіти» та «Державний стандарт початкової освіти» .У «Державному стандарті базової і середньої початкової освіти» зазначається, що лише завдяки систематичній взаємодії загальноосвітнього закладу та родини учнів як найважливіших соціальних та навчально-виховних інститутів можна досягти єдиної спільної мети повноцінного розвитку учня» [2, с. 8].

Проблема використання засад та принципів педагогіки партнерства знайшла своє відображення у дослідженнях І. Беха, В. Білоусової, К. Ушинського, М. Стельмаховича, О. Вишенського та ін.

Форми та методи реалізації ідей педагогіки партнерства у контексті морального виховання молодших школярів відображені в працях О. Докуніної, Н. Дерев'янкіна, О. Павловської, А. Яценка та ін.

Як відомо, в основу педагогіки партнерства є процес спілкування та взаємодії між учнем, вчителем і батьками із метою успішного розвитку, навчання й виховання учнів початкової школи, передбачає взаємну довіру та підтримку із боку дорослих, передбачає систематичну зацікавленість успіхами дитини, а також допомогу із труднощами, які виникають у процесі навчання, виховання та розвитку школяра як батьками, так і педагогами. Це своєрідна «тріада», яка сприяє становленню особистості школяра на найбільш оптимальних засадах із врахуванням вікових особливостей, інтересів, можливостей та здібностей учнів 1-4 класів [1, с. 37].

На переконання О. Докуніної, дорослі та їх вчинки та поведінка є беззаперечними зразками наслідування для школяра. Завдяки впливу сімейного середовища дитина засвоює досвід моралі, етики, розвиває та вдосконалює свої уміння та навички (трудові, розумові, фізичні тощо).

Поведінка дорослих та їх виховні впливи є чинником формування в учнів моральних ідеалів та форм культурної поведінки, які досить активно формуються саме у період молодшого шкільного віку [4, с. 12].

І. Вержиковська також зазначає, що сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних, громадянських та патріотичних цінностей та національних цінностей та ідеалів. Батько і мати формують моральний облік своєї дитини. Взаємодіючи зі школою, батьки можуть виховати відповідальну, цілеспрямовану та високодуховну особистість [2, с. 16].

Із огляду на доцільність педагогіки партнерства як засобу повноцінного формування особистості учня початкових класів, її вплив у контексті навчання, виховання та розвитку учнів початкових класів є беззаперечним, адже, це досвід, навчання, виховання та розвитку учнів, перевірений століттями.

Єдність сімейного виховання у систематичній співпраці із навчальним закладом є потужним засобом формування світогляду, духовності, високої моралі, учнів початкових класів.

Крізь призму реалізації основних ідей педагогіки партнерства на сучасному етапі, лише за умов тривалої співпраці сім'я і школи можна створити найбільш сприятливі умови для засвоєння учнем досвіду, знань та установок дитини, які спрямовуватимуть його на відповідні форми поведінки (наприклад, не обманювати, не сваритися, відповідати за наслідки своєї діяльності тощо). [6, с. 92].

У працях провідних методистів [4; 5; 6] до ефективних форм, методів та засобів співпраці школи з сім'єю учнів початкових класів у початковій школі є:

- колективні форми взаємодії представлені батьківськими зборами, конференціями, лекціями з батьками, бесідами за «круглим столом», педагогічними тренінгами, днями відкритих дверей, диспуатами.

- форми індивідуальної взаємодії школи та родини учнів представлений бесідами, консультаціями, відвідуванням вчителями школи родин учнів, листуванням, педагогічними дорученнями батькам учнів та ін.

- до диференційованих форм взаємодії системи «школа-родина» на засадах педагогіки партнерства відносимо: родинні вечорниці, виставки, випуски тематичних газет, проведення конкурсів, зустрічей поколінь, організація роботи дискусійних клубів [5, с. 30].

Реалізуючи основні засади та принципи педагогіки партнерства, сім'я та ЗЗСО повинні бути середовищем успішної соціалізації дитини, джерелом і емоційної підтримки, необхідної для розвитку її членів; це засіб збереження і передачі цінностей.

Таким чином, педагогіка партнерства в умовах сучасності передбачає триєдину взаємодію учня, родини та педагогів із метою формування гармонійної особистості та її всебічного розвитку.

Основні засади реалізації педагогіки партнерства – це : віра у сили, здібності та можливості учня, співпраця на засадах гуманізму, поваги до учня, а також творчого підходу до його виховання та розвитку, довіра, а також виконання своїх зобов'язань за доручені справи тощо.

Використання концепцій педагогіки партнерства у початковій школі потребує тісної співпраці батьків і школи на засадах демократизму рівноправності у питанні взаємодії системи «школа-родина» із використанням ефективних форм і методів роботи.

Основне виховне завдання школи і родини у процесі взаємодії на засадах педагогіки партнерства полягає у тому, щоб: створити родину атмосферу і

затишок, на основі використання традицій сім'ї та школи у становленні й розвитку особистості учнів початкових класів.

Нами були окреслені ефективні форми, методи та засоби ефективної взаємодії школи і родини учнів початкових класів на засадах педагогіки партнерства. До них відносять: ігри, конкурси, бесіди, спільну участь учнів і дорослих у позаурочній роботі.

Література

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: монографія. Київ: Академвидав, 2019. 248 с.
2. Вержиховська О. М. Формування моральних уявлень та переконань учнів у системі виховної роботи школи. *Початкова школа*. № 15. С. 16–20.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України 14 січня 2018 р. № 24. 68 с.
4. Докуніна О. Виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї. *Початкова школа*. №6. 2015. С.6-12
5. Павловська О. Формування ціннісних орієнтирів у молодшому шкільному віці: монографія. Харків : 2017. С.30.
6. Яценко А.О. Родинне виховання на засадах народної педагогіки. *Педагогіка і психологія*. №2, 2018. С.88 – 94.

Науковий керівник: доктор політичних наук *Кобетяк А.Р.*

Алла Радчук,
магістрантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства значної актуальності набуває питання морального виховання, формування морально-етичних цінностей підростаючого покоління, адже стає очевидним, що відсутність культури поведінки, її моральних норм, негативно відображаються на моральному та емоційному стані суспільства. Молодший шкільний вік – період інтенсивного формування моральних якостей особистості. Тому питання морального виховання молодших школярів є вкрай актуальним, адже саме в початковій школі учні отримують основи знань не тільки з навчальних

дисциплін, але й моральних норм та моральних відносин між людьми, правил поведінки, моральних цінностей, що сприятимуть успішній адаптації дитини в суспільстві. Для досягнення вирішення проблеми морального виховання учнів початкової школи необхідний пошук дієвих способів та засобів. Вважаємо, що ефективним засобом морального виховання молодших школярів є казка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання морального виховання молодших школярів є предметом вивчення вітчизняних дослідників І. Бега, С. Максименка, О. Кисельової, Т. Поніманської та ін.; казку як засіб морального виховання дітей досліджували А. Карнаухова, О. Кисельова, С. Литвиненко, І. Рудницька-Юрійчук, О. Сурмило.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури з проблеми дослідження [1; 5] дозволив визначити зміст поняття «моральне виховання молодших школярів», під яким будемо розуміти цілеспрямовану змістовну діяльність педагога, спрямовану на формування в дитини молодшого шкільного віку моральної свідомості, вироблення моральних норм поведінки, розвиток моральних почуттів, формування моральних цінностей.

Сучасні дослідники, зокрема, О. Кисельова визначають, що складовими морально-етичного виховання молодших школярів виступають: моральні норми (взаємодопомога, повага до людей, турбота та піклування про молодших або людей похилого віку, готовність захищати слабких, поважне ставлення до батьків, чуйне ставлення до жінки, увага до інших, гуманізм), моральні цінності (добро, зло, сенс життя, щастя), моральні якості (чесність, правдивість, скромність, доброзичливість, чуйність, турботливість, ввічливість, щедрість), моральні почуття (обов'язок, справедливість, відповідальність, совість) [5, с. 16].

Важливим засобом виховання дітей молодшого дошкільного віку є казка. Аналіз наукової літератури свідчить про багатомірність і різноплановість змісту цього поняття. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що казка є предметом дослідження різних галузей: літературознавства, народознавства, фольклористики, педагогіки, психології.

Вивчення літератури з теми дослідження [2; 3; 4] дає змогу визначити казку як малий твір епічного жанру, в якому розповідається про фантастичні події, або вигадані історії.

На основі аналізу наукових підходів до визначення дефініції «казка» нами виокремлено наступні особливості цього літературного жанру:

- сюжет в казці побудований на протистоянні добра і зла, багатоепізодний, з драматичним розвитком подій, зосередженням дії на головному герої, обов'язково із щасливим закінченням;

- герої казки групуються за контрастним принципом (добрі – злі), при цьому добро, позитивні персонажі завжди перемагають;

- атмосфера казки чарівна, таємнича, емоційно насичена;
- казка покликана розважати та дивувати;
- у кожній казковій історії є мораль, через сюжет казки висловлюється свій погляд на добро та зло, норми моралі, цінності.

Аналіз фахової літератури з теми дослідження свідчить, що вітчизняні педагоги (Н. Бакуліна, А. Богуш, Л. Дунаєвська, А. Карнаухова, В. Кизилова, О. Кисельова, С. Литвиненко) приділяють значної уваги казці як засобу морального виховання дітей.

Виходячи з особливостей казки як літературного жанру, враховуючи наукові погляди українських вчених, педагогів, ми визначили можливості казки у процесі морального виховання молодших школярів.

Вважаємо, що у структурі казки враховано вікові можливості молодших школярів, що дозволяє дітям цієї вікової категорії легко і швидко зрозуміти ті моральні настанови, які закладено у змісті казки. Зокрема, загальновідомо, що увага дітей молодшого шкільного віку має такі особливості як нестійкість, короткочасність, мимовільність. Погоджуємося із думкою І. Рудницької-Юрійчук, яка зазначає, що завдяки динамічності, багатоепізодичності сюжету казки, атмосфері таємничості, чарівності, діти отримують сильні враження, тому їхня увага не згасає під час читання казки, діти зосереджуються на перебігу казкових подій, їхня увага прикута до вчинків головних героїв, вони співставляють вчинки персонажів казки з власним досвідом, поведінкою інших людей, дають оцінку не тільки вчинкам казкових персонажів, але й вчать оцінювати вчинки своїх товаришів, однокласників [4, с. 236].

У казці також враховані особливості пам'яті молодших школярів. Пам'ять у молодших школярів характеризується мимовільністю запам'ятовування, діти цієї вікової категорії краще запам'ятовують цікаві, емоційно насичені факти та події, які справили на них враження, привернули їхню увагу. Тому казка з її чарівним сюжетом, загадковістю, яскравим емоційним забарвленням сприяє тому, що діти не тільки легко та швидко запам'ятовують сюжет казки, а й без прикладання вольових зусиль сприймають зміст твору, намагаються аналізувати події, що відбуваються в казці, надавати моральну оцінку вчинкам героїв.

Вчинки казкових героїв доступні розумінню молодшими школярами, це пов'язано із особливістю їхнього мислення. Як відомо, особливістю мислення молодших школярів є те, що воно має яскраво виражений наочно-образний характер, тобто діти цієї вікової категорії оперують наочними образами й конкретними поняттями, а не абстракціями, роблять узагальнення та висновки на основі сучасних уявлень та наочних образів. І саме в казці моральні вчинки героїв показані на конкретних фактах, подані у конкретних динамічних подіях (наприклад: якщо казковий персонаж вчинив погано, то на нього обов'язково

чекає розплата), що зрозуміло для дітей. Тому погоджуємося із думкою А. Карнаухової, яка зауважує, що саме казка, яка подає дітям ідею у конкретних фактах, яскраво виражає ідею моральних норм і правил поведінки, є доступною для розуміння дітей, цікавою та привабливою [2, с. 74].

Як зазначає С. Литвиненко, в казці завжди наголошується, які вчинки героїв, обраний ними шлях є правильними, що герой зробив невірно, які є варіанти виправлення помилок, яка розплата чекає на героїв за погані вчинки, акцентується увага на тому, що лише розплатившись за скоєні помилки або погані вчинки, герої казки знову зможуть стати щасливими [3, с. 36]. Отже, в казці діти знайомляться із моральними нормами та правилами поведінки, загальнолюдськими цінностями в такій доступній для них образній, конкретній словесно-емоційній формі, яка невимушено підводить дітей до самостійного висновку: чому саме потрібно поводитись гарно, чому лише позитивні вчинки приводять до справжньої радості і задоволення.

Розглядаючи роль казки у моральному вихованні дітей, науковці А. Карнаухова, С. Литвиненко зазначали, що в казці є чітке розмежування добра і зла, що робить казку простою для розуміння дітьми. Дійсно, головні герої казки неодмінно перебувають на боці добра, їм притаманні позитивні моральні якості (справедливість, чесність, доброта, чуйність, людяність, кмітливість тощо), тоді як персонажі, що втілюють зло, наділені негативними моральними якостями та цінностями (злість, жадібність, пихатість, лінощі тощо). Кожна дитина мріє уподобатися позитивному головному герою казки, тому казковий герой стає ідеалом для наслідування. Дитина прагне в реальному житті та взаєминах з людьми втілювати поведінку свого кумира, виявляти позитивні моральні якості, якими наділений улюблений герой казки. Згодом моральні поняття переходять в моральні еталони, якими в подальшому регулюється поведінка дитини.

Отже, казка має значні педагогічні можливості для морального виховання молодших школярів:

- підвищення рівня знань про морально-етичні категорії, моральні норми, цінності та якості; розуміння сутності морально-етичних категорій;
- розвиток вміння співчувати, висловлювати свої почуття; формування вміння володіти своїми емоціями і поведінкою;
- вироблення здатності до аналізу та оцінки моральних вчинків та моральної поведінки людей; набуття вмінь давати моральну оцінку вчинкам; розвиток вміння діяти відповідно до прийнятих в суспільстві моральних правил поведінки; дотримання загальнолюдських норм моралі.

Висновки. Моральне виховання підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення, складний і довготривалий процес. Його

результатом має бути не лише оволодіння школярами відповідними знаннями про морально-етичні категорії, моральні норми, цінності, якості, а й розвиток вміння діяти відповідно до прийнятих в суспільстві моральних правил поведінки; дотримання загальнолюдських норм моралі; формування вміння пошуку можливих шляхів виходу із складних життєвих ситуацій морального вибору.

Література

1. Зайченко І. В. Педагогіка. Київ : Ліра-К, 2016. 607 с.
2. Карнаухова А. В. Формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2016. 240 с.
3. Литвиненко С. А. Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук :13.00.01. Одеса, 1994. 17 с.
4. Рудницька-Юрійчук І. Р. Народна та авторська казка як засіб морально-етичного виховання дітей дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 8. С. 229-239.
5. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : дис. ... канд. пед. наук:13.00.08. Одеса, 2009. 279 с.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент **Заглада В.М.**

Вікторія Сичевська,
магістрантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕХНОЛОГІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Проблема розвитку творчих здібностей школярів отримала глибокий аналіз від таких видатних дослідників, як Ю. Азаров, Л. Виготський, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калік, М. Нікандров, Н. Кічук, Б. Коротяєв, Г. Тарасенко, Ю. Самарін, С. Сисоєва, Л. Ярощук та інші. За Д. Богоявленською, ключовою умовою формування творчо обдарованої особистості на уроках є навчання дітей нестандартному мисленню, здатності генерувати оригінальні ідеї та акцентувати увагу на об'єкті дослідження. Лише в таких умовах можливий розвиток творчих здібностей дитини. Педагогічна система Василя

Сухомлинського, як відзначають дослідники, такі як М. Антонєць, В. Кузь, Н. Побірченко, А. Розенберг, М. Мухін, базується на науково обґрунтованій меті виховання – всебічному розвитку людини як особистості [2, с. 23].

Провідні методисти, такі як Богущ А., Вашуленко М., Савченко О., Орланова Н. та інші, вважають, що перевагу творчих робіт на уроках мови виправдовують тим, що творча праця виводить учнів за межі штампованих, часто нудних завдань і сприяє розвитку самостійності, ініціативи та змагань [4, с. 76].

Технологічний підхід у контексті шкільної мовної освіти важливо розглядати з теоретичних позицій технологічних дій у навчанні мови. Це включає в себе послідовні кроки від визначення цілей формування мовної особистості до реалізації завдань навчально-пізнавальної діяльності учнів та оцінки отриманих результатів. Сучасні технології у сфері мовної освіти відповідають новітнім досягненням дидактики, лінгвістики та теорії практики навчання мови. Вибір технології навчання залежить від мети, особливостей предметно-тематичного змісту навчальної діяльності учнів, рівня індивідуального розвитку, пізнавально-комунікативного досвіду школярів та методичної майстерності вчителя [1, с. 281].

Технології в навчанні мови представляють собою систему послідовних кроків, від визначення цілей формування мовної особистості до реалізації завдань навчально-пізнавальної діяльності учнів. Сучасні технології у мовній освіті відповідають останнім досягненням дидактики, лінгвістики та теорії навчання мови. Вибір технології навчання залежить від мети, особливостей предметно-тематичного змісту навчальної діяльності учнів, рівня індивідуального розвитку, пізнавально-комунікативного досвіду школярів та методичної майстерності вчителя [7, с. 38]. Використання технологічного підходу у навчальному процесі вимагає урахування цілої низки принципів, таких як орієнтація на позитивні якісні зміни, моделювання структури та змісту діяльності, принцип системності, гармонійної взаємодії елементів уроку, керованості й поетапності реалізації процесу, наукової обґрунтованості та інші [3, с. 86]. Організація творчих здібностей учнів на уроках української мови вимагає від вчителя дотримання принципів технології, таких як організація систематичної та послідовної діяльності, забезпечення активності та самостійності учнів, створення умов для розвитку творчості та ініціативи. Технологічний підхід у контексті мовної освіти передбачає використання різноманітних інтерактивних методів, ігрових форм та проектної діяльності. Орієнтація на ігрові технології, інтерактивні методи навчання, організація навчальної проектної діяльності, технології розвитку критичного мислення, технології раннього та інтенсивного навчання – це лише деякі з можливих

технологій для розвитку творчих здібностей учнів [5, с. 132]. Учитель, застосовуючи ігрові та інтерактивні технології, має можливість створювати цікаві та розвивальні ситуації для учнів, що сприяє розвитку творчості, кмітливості та самостійності. Дидактична гра, описана як творчий засіб, може викликати інтерес у дітей і стати ефективним інструментом розвитку їхніх здібностей. Ігрові технології мають великий потенціал для розвитку творчих здібностей дітей. Учителі використовують інсценування казок, ляльковий театр, пантоміму, драматичні розповіді та різноманітні ігри. Наприклад, словникові ігрові диктанти для уроку української мови можуть бути ефективним інструментом для розвитку мовлення та лексичного запасу учнів. Учитель Л. Олексіївєць використовує різноманітні ігрові методики, такі як ігри для розвитку швидкості техніки читання, словникові ігрові диктанти та інші, що сприяє активізації уваги учнів та підтримує їхній інтерес до навчання. Загалом, ігрові технології, в поєднанні з дидактичними принципами, можуть створити стимулюючий та розвивальний середовище для дітей, сприяючи розвитку їхніх творчих здібностей та активізації навчального процесу [8, с.141-143].

Використання нестандартних форм організації уроків української мови у початковій школі стимулює творчу активність учнів і полегшує засвоєння навчального матеріалу. Наприклад [6, с. 134-136].

1) Уроки-конкурси, змагання та вікторини: такі форми дозволяють активізувати учнів, створюючи змагальну атмосферу, яка стимулює їх до більш активної участі та запам'ятовування матеріалу.

2) Мандрівки та конференції: вони можуть бути ідеальними формами для розвитку мовлення, оскільки вони вимагають від учнів активної комунікації та використання мовленнєвих навичок.

3) Уроки-казки та ділові ігри: ці форми дозволяють учням розширити свою уяву та креативність, а також відчувати себе у ролі розповідача або актора, що сприяє їхньому розвитку та самовираженню.

Вище зазначені завдання дійсно допомагають учням розвивати мовленнєві навички та логічне мислення. Такі завдання сприяють активному використанню мови та стимулюють учнів до творчого мислення. Завдання із творчою основою передбачає створення усного оповідання на певну тему, використовуючи малюнки, опорні слова, речення, питання та зразки. Важливо враховувати враження від сприйнятого, прочитаного та власних спостережень. Також необхідно скласти стислий переказ тексту, провести переказ із заміною особи та написати твір, використовуючи заданий початок чи кінцівку. Наприклад, «Прочитайте початок розповіді та розгляньте малюнок. За даною початковою інформацією і малюнком складіть і запишіть оповідання. Використовуйте у розповіді іменники у родовому відмінку». Уроки української мови можуть

включати також вправи, які розвивають творчі здібності, образне мислення, художнє сприйняття світу, розширюють словниковий запас та сприяють кращому засвоєнню семантики слів.

Література

1. Антипець В. П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 125. С. 279-282.

2. Бондаренко Н. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова. *Початкова школа*. 1998. № 9. С.22-24.

3. Біла І. М. Психологія дитячої творчості Київ: Фенікс, 2014. 136 с.

4. Гемзюк О.Р. Творчі завдання з української мови. 4 клас: Дидактичний матеріал. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 80 с.

5. Гарбузюк Т. В. Формування творчої активності учнів початкової школи у різноманітній музичній діяльності. *Соціокультурні функції мистецтва у музично-естетичному просторісьогодення: Матеріали обласної науково-практичної конференції* (м. Стаханов, 03 квітня 2014 р.). Стаханов: ВП «Стахановський навчальний комплекс: Луганського національного університету імені Тараса Шевченка», 2014. С. 129-135.

6. Іщенко Н.В., Гордієнко Т.В. Творчі здібності молодших школярів. Н.В.Іщенко, Т.В.Гордієнко. *Наука III тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет- конференції (25-26 квітня 2018 року) : збірник тез. Бердянськ : БДПУ, 2018. Ч. 1. с. 134-136.

7. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ, 2018. 80 с.

8. Матвійчук Т. В. Основні напрямки дослідження творчих здібностей у психології та педагогіці. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 145-150.

Науковий керівник: доктор політичних наук **Кобетяк А.Р.**

Олена Гарбарчук,
магістрантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРИНЦИПАХ НУШ

Відповідно до Концепції «Нова українська школа», орієнтація сучасної освіти на особистість учня, на визнання пріоритету її розвитку і саморозвитку зумовлює пошук нових підходів до організації освітнього процесу в ЗЗСО [1]. Нині стає очевидним, що шлях до повноцінного розвитку й становлення особистості учнів початкової школи пролягає через спеціально створене освітнє середовище. Безпечне освітнє середовище – основа вдосконалення професійної діяльності педагога, чинник гуманізації початкового освіти, а сама безпека – фактор-детермінант, який виступає однією із якісних характеристик організації освітнього процесу.

Успішність формування комунікативної компетентності учнів початкових класів на уроках рідної мови значною мірою залежить від відповідних науково-методичних засад щодо організації безпечного освітнього середовища на принципах НУШ, у яких проходить навчально-виховний процес.

В межах нашого дослідження процес формування комунікативної компетентності учнів початкових класів на уроках рідної мови будемо розуміти як результат цілеспрямованого відбору та використання загальнодидактичних й лінгводидактичних принципів навчання, що забезпечують формування комунікативної компетентності учнів початкових класів на уроках рідної мови.

Проблема формування комунікативної компетентності учнів початкової школи засобами безпечного середовища на принципах НУШ окреслена такими дослідниками, як: О. Когут, О. Сойко, Н. Соняк, І. Тригуб, Ю. Федоренко та ін.

Принципи навчання – теоретичні положення, що визначають вибір змісту, методів і організації форми навчання [4, с. 261]. Спираючись на принципи навчання, вчитель підбирає дидактичний матеріал і методи його подачі.

Особливо актуальним в сучасному освітньому просторі є дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою, адже весь шкільний курс української мови і кожен урок мови спрямований на формування комунікативної компетентності учнів, розвиток їх мовної діяльності, досвіду вільно, доречно, правильно і успішно спілкуватися з опорою на знання, вміння і навички. Цей принцип

передбачає усвідомлене засвоєння знань і їх практичне використання у майбутній комунікативній діяльності.

Крім використання загальнодидактичних принципів, мовознавство як самостійна наука розробляє і впроваджує в процес викладання власні методичні принципи, що впливають із закономірностей оволодіння мовою і мовленням. До лінгводидактичних принципів викладання мови відносяться наступні: принцип комунікативної спрямованості навчання мови; принцип взаємозв'язку писемного та усного мовлення в процесі їх розвитку; принцип послідовного нарощування темпів навчання мови; принцип текстоцентризму [2, с. 30].

Одним з провідних принципів навчання мови є принцип комунікативної спрямованості. Суть цього принципу зводиться до розвитку вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання. При цьому наголошується, що досягнення вільного володіння мовою неможливо у відриві від вивчення певного граматичного матеріалу. Впровадження зазначеного принципу вимагає включення мовних ситуацій в процес засвоєння мови, визначення оптимальних типів ситуацій, змісту комунікативних завдань в них.

Принцип комунікативної спрямованості в сучасній методиці визначається змістом навчання, організацією навчання, органічним злиттям мови з культурою в процесі навчання [6, с. 89].

Принцип взаємозв'язку писемного та усного мовлення в процесі їх розвитку. Спочатку засвоюється усне, потім писемне мовлення, тому навчання писемного мовлення має вестися на основі його зіставлення з усним мовленням: зіставляються букви і звуки, інтонації і пунктуаційні знаки. На уроці слід поєднувати усні та письмові вправи [5, с. 227].

Принцип послідовного нарощування темпів навчання української мови полягає в тому, що в процесі навчання дитина набуває здатності більш швидко освоювати мовні факти. Дотримання цього принципу означає постійне оновлення дидактичного матеріалу по темі, що вивчається, нарощування ступеня складності матеріалу, більш глибоке вивчення знайомих правил, ускладнення завдань, посилення самостійності учнів в роботі над матеріалом [2, с. 32].

Висновки. Із огляду на вище зазначене, варто стверджувати, що ефективність педагогічного впливу на формування комунікативної компетентності учнів початкової школи залежить від уміння вчителя-словесника організувати комфортне та безпечне розвивальне середовище, яке максимально забезпечує «занурення» школяра в процес емоційно-чуттєвого сприймання, активно-дієвого пізнання у процесі ігрової, самостійної, творчої діяльності.

Безпечна та доцільна організація освітнього середовища ЗЗСО відповідає особистісним змістам суб'єктів соціально-педагогічного процесу та істотно впливає на подальше їх становлення ЗУН, а також нестереотипних та нешаблонних суджень і позицій школяра, співвідносячись із наочно-образним типом мислення, специфікою сприймання та формування навчальних інтересів на цьому віковому етапі із дотриманням відповідних загальнодидактичних принципів навчання (принцип комунікативної спрямованості навчання мови; принцип взаємозв'язку писемного та усного мовлення в процесі їх розвитку; принцип послідовного нарощування темпів навчання мови; принцип текстоцентризму).

Реалізація загальнодидактичних принципів навчання на уроках рідної мови в початковій школі має бути обов'язковою, оскільки від їх вмілого використання залежить ефективність процесу формування комунікативної компетентності молодших школярів за використання потенціалу безпечного середовища ЗЗСО на принципах НУШ.

Література

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
2. Когут О.І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль: Астон, 2018. 230с.
3. Методичні рекомендації щодо викладання в початковій школі у 2019/2020 навчальному році. URL: <https://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-v-pochatkovij-shkoli-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi>.
4. Словник-довідник з української лінгводидактики. За ред. Л.Скічка. Київ: Ай-ріт, 2022. 566 с.
5. Сойко І. М. Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування мовленнєвих компетентностей на уроках рідної мови. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2016. Вип. 2. С. 226-233.
6. Соняк Н.Л. Дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи з текстом : дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.09. Східноєвропейський національний ун-т. Луцьк, 2017. 247 с.

Науковий керівник: доктор політичних наук *Кобетяк А.Р.*

КРУГЛИЙ СТІЛ
«РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У НАЦІОНАЛЬНІЙ ТА
МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ»

Людмила Филипович,

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник
Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України;

Оксана Горкуша,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України

РЕЛІГІЙНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ
У ФОКУСІ УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

Російська загарбницька війна проти України окреслила екзистенційну небезпеку як Україні, так і всьому цивілізованому світу. Сьогодні під загрозою смерті опинилися не лише мільйони українці, а й загальний світовий устрій, сформований на основі балансу національних інтересів більшості країн світу. Кривава війна, розв'язана путінською росією, спричинена і релігійним фактором. Підтвердилось, що релігія, крім миротворчого потенціалу, здатна нести деструкцію, руйнуючи не лише свідомість людини, але й саму дійсність, у якій вона існує. Саме гуманітаристика покликана формувати світогляд і забезпечувати свідомість громадян такою основою, яка надає стійку ідентичність відповідального громадянина України і ментальну витримку шкідливим пропагандистським та ідеологічним впливам. Натомість свідомісна матриця схильних до колаборації з ворогом мешканців України виявилася хаотичною, неструктурованою та викривленою. У ній переплелися суперечливі інформаційні та досвідні стереотипи, зміст яких не дає можливості правдиво зрозуміти й усвідомити події та явища.

Гуманітаристика як галузь знань, яка об'єднує в собі філософію, історію, культурологію, релігієзнавство, богослов'я, філологію, літературознавство, психологію та все те, що вивчає різні аспекти людського буття, взаємовідношення світу й людини, сьогодні переживає кризу, бо не здатна відповісти на головне питання наших днів. Як у ХХІ столітті після великих Вчителів і Пророків різних історичних епох і духовних традицій, можливі ті звірства, що вчиняє російський агресор-терорист, вбиваючи малих дітей і безпомічних літніх людей, знищуючи цілі міста, народи і країни, їх багатовікову історію і пам'ятки, театри і музеї, бібліотеки і школи? Що взагалі

відбувається у сучасному світі? В який дискурс вкладаються події, свідками яких ми є?

Незважаючи на попередні здобутки гуманітаристики, переважна більшість сучасників, виявилися не готовими жити в ситуації щоденної травми, відчуваючи її руйнівну силу. Через легковажність в гуманітарній освіті і просвіті в громадян не сформована стресостійкість, оскільки провідною життєвою енергією після Другої світової війни пропагувалась емпатія, а не раціоналізоване сприйняття дійсності. Сучасна гуманітаристика шукає не стільки істину чи справедливість, скільки переймається пошуком прийнятних заспокійливих закликів жити дружно, в братській любові і вселенському мирі.

Однак час для такого характеру розмірковувань і сприйняття дійсності минув. Ситуація активної фази російсько-української війни загострила наявні та породила неочікувані виклики до гуманітаристики, виставила нові запити до інтелектуальної спільноти щодо осмислення реальності війни. Поетапний і природний пошук адекватних відповідей на запити суспільства, зокрема ефективні наукові методології гуманітарного знання чи звичні управлінські технології, перервані сучасною війною. Війна вимагає переглянути не лише універсальність і дієвість деяких методологічних принципів в нових обставинах, але й напрацьовані у мирний час менеджерські рішення.

Домінуючим контекстом-умовою для сучасної української гуманітаристики має стати війна. Чи для всіх гуманітаріїв України вона є тією дійсністю, яка вимагає не тільки швидкого реагування на конкретні події суспільного, зокрема і релігійного, життя, а й корекції тих методологічних підвалин, які працювали у мирний час, а нині виявилися недостатніми для усвідомлення та прояснення процесів, що відбуваються в світі та Україні. Виникла гостра потреба поглибити і розширити класичні методологічні підходи, сформульовані ще на початку ХХІ ст. Треба визнати, що фундаментальні методологічні настанови українського академічного релігієзнавства, засвоєні не як зовнішні формальні та непохитні приписи, але як світоглядні орієнтири і запобіжники недоброчесному фальшуванню, є якісними засадами адекватного гуманітарного дослідження [1, с. 15]. Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ впродовж тривалого часу прогнозувало розвиток подій, які виявились адекватними дійсності, оскільки підтвердились емпірично-історичними подіями.

Попри те методологічні підвалини гуманітаристики, зокрема й академічного релігієзнавства, не слід абсолютизувати як непохитні скрижалі, непорушні кордони чи жорсткий незмінний каркас. Гуманітарна наука, а водночас і релігієзнавство, зазнає постійних трансформацій, адже світ, де живе і самоусвідомлюється сучасна людина, набуває вкрай мінливого контексту, у якому виринають щораз нові світоглядні виклики та суспільні проблеми.

Тому, не відкидаючи і не спростовуючи, а поглиблюючи методологічні установки фундатора сучасного українського релігієзнавства професора А. Колодного, академічні релігієзнавці усвідомлюють необхідність переглянути вже усталені методологічні принципи в нових обставинах – російсько-української війни. Оскільки саме життя висловлює нові вимоги до гуманітарної науки, припускаємо можливість актуалізувати за необхідності й нові наукові принципи та підходи. Зрештою в ієрархії наукових, зокрема і релігієзнавчих, методологічних принципів, особливо затребуваним ситуацією війни росії проти України стає принцип контекстуальності [1, с. 15].

Ситуація загарбницької війни російської федерації проти України продукує декілька векторів поведінки релігійних інституцій, базованих на їхній конфесійній чи церковній ідентичностях. Вони залежать значною мірою від того, чи позиціонується та чи інша конфесія з Українським світом, чи, натомість, є афілійованою з центром в країні агресорці, а отже і опосередковано через релігійну проповідь пропагує стереотипи, наративи й переконання, узгоджені з інтересами її керівного центра. Якщо керівний центр релігійної інституції перебуває у російській федерації, де фактично є лише пропагандивним інструментом політичної влади, то і функція пропаганди «руського міра» буде делегуватись до філії, яка перебуває в іншій державі. Так само і стереотипи, меседжі та наративи, сформульовані в кремлі, будуть транслюватись філією у свідомість українських громадян під виглядом релігійної проповіді.

Церква відмовляється назвати істинну причину війни, стверджуючи, що за зруйновані культові споруди, знищені російськими снарядами, за цілу загарбницьку війну росії проти України, винні самі українці, яких Бог нібито карає за гріхи розколу і безвір'я. Особливим нападкам піддається спроба держави захистити свою безпеку через прийняття закону про унеможливлення функціонування в Україні інституцій, афілійованих з центрами прийняття рішень в росії як державі-агресорці. При цьому згадується свобода віросповідання, яка безбожно порушується в самій росії.

Дивним чином інституція, яка нібито закликає українців до християнського смирення і непротивлення злу (коли це стосується зовнішньої агресії), водночас збурює мешканців України на непокору українській владі, недовіру до української держави, несприйняття української дійсності, ворожість до української громадянської спільноти та інших українських церковних інституцій. Два роки постійних обстрілів ракетами та бомбами не переконали ієрархію УПЦ (МП) у тому, що варто змінити риторику і спинитись у своїх звинуваченнях української влади та громадськості в унісон із Кремлем. Про це свідчать розпочаті проти ієрархів цієї інституції справи за розпалювання релігійної ворожнечі та виправдання дій країни-агресора, зокрема стосовно

митрополитів Арсенія Святогірського, Феодосія Черкаського та Луки Запорізького і Мелітопольського та інших. Деякі священнослужителі УПЦ, наприклад митрополит Тульчинський Іонафан, після засудження за доведену антиукраїнську діяльність просять обміняти їх на військовополонених.

Та багатьох ризиків та небезпек, пов'язаних із проповідуванням «русского міра» або безвільної апатії замість християнської проповіді чи натхнення до консолідації народу України на спротив російським загарбникам, інституцією, яка підпорядкована керівному центру в російській федерації, можна було б уникнути. Чи, принаймні, можна було б послабити шкоду, яку завдано державній та національній безпеці України присутністю в цій інституції відвертих колаборантів та агентів кремля, якби відповідні правоохоронні органи України дослухались до аналітики, продюкованої українськими академічними релігієзнавцями.

Водночас ми бачимо, що українські громадяни у переважній більшості готові захищати свою Батьківщину. І серед таких гідних українців є представники різних церков. Щонайбільше, звичайно, тих, які є українськими за походженням, історичним шляхом та культурним співголоссям (ПЦУ, УГКЦ). Також готовими до спротиву агресору виявились і віряни інших конфесій, зокрема і тих, які підпорядковуються глобальним керівним центрам, наприклад – РКЦ. Так само українські протестанти, будучи вільними обирати пацифістську чи активно-оборонну України модель, діють ситуативно, спираючись на власне сумління, вирішують: виїхати, волонтерити чи зі зброєю в руках захищати Український світ як домівку вільних громадян. Натомість там, де «русский мір» окупує Український світ, свобода особистості і свобода совісті фактично спростовується репресивним апаратом «государства». Такий само іспит сумління стоїть у росії перед мусульманами, іудеями, кришнаїтами, буддистами. Кожен, хто має українську громадянську ідентичність, вільний стати на захист України, бо кожне віровчення містить у собі наратив, який обґрунтовує це право на захист своєї родини та домівки від агресора. Практично всі релігійні спільноти в Україні, окрім УПЦ, чітко висловлюються про готовність дати відсіч ворожій агресії, бо усвідомлюють екзистенційну небезпеку війни для української держави, для демократичного устрою, для світоглядного і релігійного плюралізму, які орієнтовані на будівництво і збереження свого Українського світу.

Виходячи із конкретних обставин, російсько-української війни, яка безпосередньо впливає на формулювання завдань гуманітарної науки в Україні, і розуміючи, що існують і внутрішні, і зовнішні виклики, українські вчені вже писали про ті стратегічні кроки, які мають здійснити науковці в нових обставинах [2]. Безпекової ваги набуває завдання зберегти гуманітаристику, в т.ч. і релігієзнавство, як науки і як навчальні дисципліни, повернувши їх в

українські університети. І не через егоїстичні чи корпоративні інтереси релігієзнавців, а тому що Україні вкрай важливо мати наукову інтерпретацію релігійних процесів, змін в рівні та якості релігійності українського суспільства, розумінні загальних тенденцій і закономірностей релігійних трансформацій. Затребуваність на притомні знання і фахову інтерпретацію релігійних процесів в суспільстві існує. Треба лише допомогти українському суспільству сформулювати запит і правильно оформити відповіді.

Адекватно відповісти на безпекові виклики гуманітаристика, зокрема і релігієзнавство, зможе, якщо перетвориться на практичну і результативну науку, яку можна використати для відповідей на конкретні запити суспільства, для прояснення складних суперечливих ситуацій. Фундаментальні знання не мають лежати мертвим капіталом, бути архівом, вони мають стати важливими джерелами інформації і працювати на сучасність. Завдяки поліметодологічності релігієзнавства ми можемо і повинні утверджувати ідеї плюралізації релігійного життя, множинності світоглядів людей, спрямувати інформаційний потенціал науки для толерантизації міжконфесійних відносин і взаємопорозуміння між віруючими різних релігій, утверджувати релігійний мир не як альтернативу релігійній війні, а як єдино можливу екзистенційну реальність [1, с. 17–19]. Практичність релігієзнавства як науки проявляється в популяризації наукових знань різними формами і методами.

Вітчизняна гуманітаристика має почуватися впевнено на світовій науковій площадці, де замало бути фізично представленим на міжнародній конференції чи в дослідницькому проекті. Потрібно сутнісно збагачувати світову гуманітаристику, в т.ч. і релігієзнавство. Тобто присутність має бути концептуальною, ідейною. Це вимагає важкої і ритмічної, постійної і тривалої праці. Крім того, наука персоналізована, тому так важливо впроваджувати потужну, справжню, дружню кооперацію між українськими вченими і закордонними колегами, між науковцями і представниками різних сфер життя (державні службовці, журналісти, освітяни, митці тощо), всередині української спільноти.

Потребують термінового перегляду і удосконалення методологічні вимоги до сучасних гуманітарних досліджень, зокрема до аналізу релігійних процесів. В умовах війни, коли вирішуються питання буття української нації, українська наука не може бути нейтральною до ворога, толерувати його присутність у спільних міжнародних наукових проектах. Для себе академічні науковці визначили, що в ієрархії методологічних підходів, а їх існує багато, особливе місце зараз займає принцип контекстуальності [3], який передбачає врахування самого подійного контексту – військової агресії росії проти України; особливостей, глибини та інтенсивності свого (дослідницького) контекстуального включення/вилучення. Позаконтекстуальність – вкрай

небезпечний методологічний підхід, який у період російсько-української війни, загрожує і об'єктивності, і правдивості, і справедливості наукового пізнання.

Література

1. Филипович Л. Сучасні виклики та актуальні завдання української гуманітаристики в часи російсько-української війни. *Буковинський богословський вісник: всеукраїнський часопис*. 2023. №1. С. 13-19.

2. Филипович Л., Горкуша О. Українська гуманітаристика в ситуації російської агресії: завдання академічного релігієзнавства. *Київські філософські студії-2023: Матеріали VI Всеукр. наук. конференції* (м. Київ, 19 травня 2023 р.): тези доповідей. За заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. С. 332-339.

3. Филипович Л., Титаренко В., Горкуша О. Контекстуалізація як один із головних методологічних підходів релігієзнавчого дослідження в період російсько-української війни. *Філософська думка*. 2023. Випуск 1. С. 7-25.

Андрій Кобетяк,

доктор політичних наук,

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

КОНЦЕПТ «РУССКОГО МИРА» В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ України

Важливим питанням сучасності, яке турбує сучасних політологів, філософів, соціологів, істориків і богословів, є еретичність і несправедливість концепту «русского мира». Проблема формування незалежної від зовнішнього впливу православної церкви – це питання національної безпеки, формування сучасного громадянського суспільства, національного самоствердження та сомоідентифікації наших громадян. Зрештою, це престиж на міжнародній арені, а головне – вагомий консолідуючий фактор розділеного війною і політиками українського народу.

Проблема безпекової політики України набула особливого значення після анексії Криму у 2014 р., подій на Донбасі та всього того, що прямо почало загрозувати територіальній цілісності України. Після повномасштабного вторгнення в Україну проблема безпекової політики набула ще важливішого значення. Сьогодні цьому питанню присвячені численні конференції та наукові заходи, що підсилює актуальність обраної тематики та свідчить про необхідність подальших глибинних наукових розвідок. Очевидно, що Україна перебуває у сфері російських державних та церковних інтересів. Тому формування концепту «русского мира» значною мірою направлене саме на

збільшення присутності російського (радянського) в українському просторі. Сьогодні однозначно можна сказати, що російсько-українська війна, яка розпочалась понад 10 р. тому, базується саме на ідеології «русского мира». Після оприлюднення «Наказу» Всеросійського собору стало очевидним, що положення «русского мира» беруть початок у XVI ст. і фактично є модернізованим варіантом доктрини «Москва – третій Рим». Відтак, вивчення, контраргументація і викорінення цього концепту є вагомою складовою для формування нової стратегії національної безпеки та вироблення концепції розвитку країни.

Для оцінки потенційної загрози концепту «русского мира» для України і всієї Європи необхідно детальніше звернути увагу на основні складові нової всеросійської теорії. Вітчизняні дослідники вважають, що «русский мир» потрібно трактувати як ідеологему релігії і політики сучасної Росії в умовах глобалізованого світу. Констатуємо, що теорія «русского мира» сьогодні переважає над етноконфесійним, геополітичним, національним та іншими площинами сучасного російського суспільства [3, с. 124]. Становлення й трансформація концепту «русского мира» становить низку етапів.

Актуальність питання релігійної безпеки зумовлюється й фактом посилення гібридної експансії в геополітичному сенсі. Аналогічна ситуація спостерігається й у релігійній сфері. Канонічно УПЦ є структурною одиницею, підзвітною Московському патріархату. Численні заяви українських ієрархів про «права широкої автономії» насправді чітко не регламентуються [2, с. 334].

Концепт «русского мира» вміщає ідею об'єднання російського, українського та білоруського народів. Це знаходить значну підтримку у російського суспільства, і зокрема в його політичного керівництва. Зокрема, у промовах В. Путін неодноразово підкреслював існування «одного народу» [1]. Риторика російської влади є черговою спробою уніфікувати українську й білоруську історію та релігію з російською. Політичною метою цих намагань є заперечення існування незалежних і самостійних українського та білоруського народів поза російським політичним, культурним і релігійним простором. В умовах війни з Україною представники «русского мира» ставлять під сумнів існування української держави [2, с. 336].

Важливо обґрунтувати єретичність та шкідливість сутності ідеології «русского мира», яка була закладена в основу обґрунтування нападу Росії на Україну та «сакралізації» вбивств і геноциду українського населення. Провідними теологами та експертами з різних країн сьогодні вже надано авторитетний висновок про помилковість зазначеної квазірелігійної ідеології, що пропагується РПЦ. Особливу увагу цьому питанню приділяють вчені зі світовим іменем професор, архімандрит Кирило Говорун, англійський теолог професор Брендон Галлахер, професор Костадин Нушев із Болгарії, професор

Міхаель Хьялм зі Швеції та інші [5]. Зокрема, варто погодитись з твердженням отця Кирила Говоруна що «русский мир» – це фундаменталістська ідеологія яка є проявом філетизму та єресі. Очевидно, що це відмінна єресь (відділення від основного церковного вчення) від церковних розділень перших століть. Ця єресь є дуалістичною, що базується на змішуванні релігії з політикою. Такі риси ще святий Іринеї Ліонський та інші святі отці визначали як помилковість. Ці святі отці Церкви сприймали єресі як форми язичницького мислення, замасковані під християнство. Сьогодні саме це простежуємо в концепті «русского мира». Ця церковно-політична омана, подібно до античного дуалістичного маніхейства чи монтанізму, бачить світ онтологічно поляризованим, протиставляючи «поганій Захід» якійсь особливій міфічній цивілізації так званої «святої Русі».

Сучасна підміна вченню «русского мира» є наслідком епохи духовних сурогатів, гібридності та брехні. «Антихристиянство» – це не просто те, що «проти християнства», а й те, що підміняє його за зовнішнього оманливого прикриття нібито християнством. Саме це ми спостерігаємо в російському православ'ї з його ідеологією «русского мира», «теологією війни», масовою мілітаризацією церковної свідомості та «сакралізацією» війни Росії проти України, вбивств та геноциду українського мирного населення. Це явна ознака маргіналізації та виродження в єретичність і сектантство як РПЦ МП, і частини російського суспільства, готового сприймати і споживати такі духовні сурогати.

Ідеологія «русского мира» складається з ядра та оболонки. Ядро – абсолютно секулярне та антирелігійне. Це ідеологія у чистому вигляді. Але воно прикрите псевдо-богословським феноменом, який створює ілюзію, що йдеться про релігію. Таким чином виникає гібридна ідеологія. Політичне ядро в ній – від модерну, а зовнішня оболонка від домодерного середньовіччя. Але в сукупності йдеться про постмодерністський конструкт.

Донедавна основні позиції концепту «русского мира» хоча і оголошувались офіційно і Путіним, і патріархом Кирилом, і іншими чиновниками і ієрархами, однак де-юре не були ніде зафіксовані. XXV Всесвітній Російський Народний Собор, який проходив під головуванням Патріарха Московського Кирила 27 березня 2024 року прийняв «Наказ». Основні положення документи наступні:

1. В Україні (на землях Південно-Західної Русі) йде «священна війна» із колективним Заходом і злочинним київським режимом.

2. Кордони «русского мира» значно ширші ніж державний кордон Російської Федерації.

3. Пріоритет державної політики – об'єднання триєдиного російсько-українсько-білоруського народу. В цілому «русський» - означає приналежність до східних слов'ян [4].

Отже, в умовах відкритої російсько агресії концепт «русского мира» є важливим елементом політики Росії стосовно України та всього українського. Сьогодні це виражено в імперській сутності очільника РФ Путіна. Він який здійснює активні спроби повернути імперський вплив на країни СРСР. Констатуємо, що концепт «русского мира» це політична і релігійна ідеологія РПЦ у підготовці російсько-української війни. Важливо, що регіони нашої країни де «русский мир» набув значного розповсюдження серед громадян, легко приймали ворогів, і саме там зустрічалося найбільше випадків колаборації. Зазначені факти підкреслюють необхідність вивчення концепту «русского мира», як єретичної і пагубної концепції, яка є основою російсько-української війни і прямо впливає на територіальну цілісність, національну безпеку України, а також є загрозою для євроінтеграційного курсу України.

Література

1. Євромайдан як індикатор трансформації релігійної функціональності або Революція Гідності як ситуація сповіді перед Богом, Україною та людиною (частина 2). URL: <http://risu.org.ua/ua/index/blog/~slovosvit/54822>.

2. Кобетяк А. Політичні детермінанти конституювання Помісної православної церкви. Дис. на здобуття наук. ступеня д. пол. наук за спец. 23.00.02 – Політичні інститути та процеси. Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2023. 465 с.

3. Козловець М. «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст. «Русский мир» Кирила не для України. Зб. наук. статей. 2014. С. 124-133.

4. Наказ XXV Всесвітнього російського народного собору «Сьогодення та майбутнє русского міра». URL: https://risu.ua/nakaz-xxv-vsemirnogo-russkogo-narodnogo-sobora-nastoyashchee-i-budushchee-russkogo-mira_n147172.

5. Шумило С., доктор. Не є християнами ті, хто не прагне діалогу, а лише звинувачує. URL: https://risu.ua/ru/ne-yavlyayutsya-hristianami-te-kto-ne-stremitsya-k-dialogu--d-r-shumilo-o-mezhpravoslavnyh-otnosheniyah_n136687.

Iryna Vitiuk,

PhD in Philosophy, Docent, Associate Professor,
Zhytomyr Polytechnic State University

THE CULT OF DEATH IN THE METANARRATIVE OF WAR

Russia's war against Ukraine, the full-scale phase of which began on February 24, 2022, has brought the problem of war and peace to the level of a global metanarrative. Over the past two years, the discourse of war has turned to the threat

of a third world war and the real possibility of using nuclear weapons, which is de facto the highest level of escalation of a military conflict.

A significant factor in the war in Ukraine was the death cult cultivated in Russia, which appears as both a religion and an official state ideology. And although elements of the death cult are present in the cultures of many nations, the modern Russian Federation demonstrates its reaching a qualitatively new level of development. The need to actualize the death cult arose due to the lack of an established political nation against the background of the multi-ethnic society of the Russian Federation, which is essentially an empire that has conquered numerous peoples.

Elements of the death cult are present not only in the sphere of the «sacred» – the actual cultic activity (the procession of the «immortal regiment» on the day of the «victory», for example), but also in the deeply profane – entertainment. Such manifestations include competitions in digging and decorating graves (the first such competition was held on May 14, 2022), high-speed grave digging (first held a year earlier), the Necropolis – 2022 exhibition of funeral services (November 1, 2022, Moscow), which not only featured a demonstration of coffin models, a new Russian (as part of an import substitution campaign) Stone Flower cremation furnace, but also a showcase of mourning fashion [2].

Since the death cult should play the role of a religion, it should have the structure of a religion: dogma (philosophy), practical component (the actual cult component) and organizations. The theoretical basis is the diversity of ideas of religious, political leaders and «opinion leaders» who have the same goal - to level the fear of death in the population to the point of complete exaltation.

At the societal level, necrocult manifests itself in the widespread practice of sacralizing the dead. For example, racist propaganda actively exploits the narrative of the victory over fascism in World War II, capturing messages in verbal formulas: «Grandfathers fought», «we can protect». After the death of World War II veterans, they turned into «immortal regiments»: portraits that are carried during the «Victory Parade» on May 9. In 2022, the portraits of the mythologized «grandfathers» were joined by photographs of those killed in the Russian-Ukrainian war. It is noteworthy that in 2024 the parade of immortal regiments on May 9 was banned.

A sign of the death cult as the basis of a worldview is a focus on the past, not the future. This is the desire of pensioners whose best part of life was spent in the Soviet Union to «die in the Soviet Union,» Putin's attempts to return the Russian Federation to its pre-1991 borders, and to bring former Soviet republics, including Ukraine, Belarus, and the Baltic states, under Russian control. And such a lofty goal sanctifies the right of the strong, which in these narratives is the Russian Federation, to use violence.

The sacralization of the leader should be mentioned separately. Leadership itself was a quasi-religion of the USSR. The object of worship with all the attributes of a cult was and remains the mummified corpse of Lenin in the mausoleum. Today, chieftaincy is manifested in Putin's victory in the Russian presidential election: he has now been elected for a fifth term.

Already within the war against Ukraine, a number of new narratives are emerging that harmoniously fit into the ideology of necroculture. For example, Patriarch Kirill (Gundyaev) of the Russian Orthodox Church declared this war an «existential and civilizational holy war» [4], in fact, he called for the destruction of Ukrainians as a nation and Ukraine as a state. It is noteworthy that in the eyes of his people, the leader is a figure who can «cancel» the independence of other states, as Putin did in his article «What Russia Should Do to Ukraine.» According to Ukrainian President Zelensky, this article is proof of «plans to carry out genocide of Ukrainian citizens» [4].

Nuclear weapons are one of the tools of the Russian necrocult. It is associated with eschatological narratives that periodically appear in the information space. For example, back in 2018, at a press conference, the phrase was heard: «we will go to heaven, and they will just die». The discussion was focused on the response to the attack on Russian territory [4]. The meaning of this statement is to turn Russia into a martyr who suffered for the truth and therefore goes to heaven. Today, Russia's nuclear blackmail is one of the tools of war against Ukraine.

It is believed that the formation of a new necroculture in Russia began in 2008, with the war with Georgia. However, since then, it has been acquiring new features, taking deeper root in the consciousness and existence of Russian citizens. The wars (including information wars) that Russia has waged and continues to wage against the countries of the «collective west,» the «Anglo-Saxons,» the «fascist Banderites,» the «Kyiv regime,» etc. only fuel it.

Література

1. Війна за смерть. Російський хтонічний некрокульт і його особливості. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx? MessageID=9100> (The War for Death. Russian chthonic necrocult and its features).

2. Долматов Д. Культ смерті як фактор об'єднання Росії. URL: <http://surl.li/tsicu> (Dolmatov D. Death Cult as a Factor in the Unification of Russia).

3. Прищепя Я. Зеленський: стаття РІА Новості «Що Росія повинна зробити з Україною» – доказ геноциду для трибуналу. URL: <https://suspilne.media/225218-zelenskij-statta-so-rosia-povinna-zrobiti-z-ukrainou-e-dokazom-genocidu-dla-tribunalu/> (Pryshchepa Ya. Zelensky: RIA Novosti article «What Russia should do with Ukraine» is proof of genocide for the tribunal).

4. РПЦ назвала війну Росії проти України «священною». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rpts-tserkva-rosiya-ideolohiya-isw/32884341.html> (The Russian Orthodox Church called Russia's war against Ukraine «sacred»).

Оксана Ворон,

кандидат історичних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет;

Олена Ворон,

кандидат історичних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

СТАН ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПОВЕРНЕННЯ МАЙНА КУЛЬТОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Відновлення прав фізичних і юридичних осіб, нерухому власність яких було примусово відчужено радянською тоталітарною системою є необхідною умовою для утвердження демократичного вектору розвитку держави. Важливість вирішення питання повернення культових будівель та майна також впливає із необхідності забезпечення гармонійних державно-церковних відносин.

Повернення культових будівель та майна у незалежній Україні було закладено Постановою Ради Міністрів Української РСР від 5 квітня 1991 року, за якою частина архітектурних пам'яток передавалась релігійним організаціям у постійне користування. Також цією Постановою було визначено колишні культові будівлі та церковні комплекси, які не могли бути повернені релігійним організаціям [1, с. 85].

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий 23 квітня 1991 року, надавав право релігійним організаціям «використовувати для своїх потреб культові будівлі й майно, які могли надаватись їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами» [2].

Указом «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» від 4 березня 1992 року, було визначено пам'ятки архітектури, що дозволялось передавати релігійним організаціям. Важливість становив також Указ (від 21 березня 2002 року) президента України «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій».

Ініціативи з боку держави дозволили повернути релігійним організаціям України 3,6 тисячі храмів і понад 10 тисяч предметів культового та церковного вжитку, а кількість культових будівель і пристосованих приміщень, якими користуються церкви, збільшилася з 9449 до 18634, або на 97,2 %.

У регіональному зрізі найбільша кількість культових будівель, переданих у власність, наприклад, РКЦ фіксується у Хмельницькій (92), Закарпатській (76) та Львівській (74) областях, а у користування – у Вінницькій області (73) [3]. На 1 січня 2017 року рівень забезпеченості релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями становив 81,3%, а РКЦ – 79,7% [4]. Суттєво ситуація не змінюється і у наступні роки.

Процес повернення експропрійованого радянською владою майна релігійних організацій сповільнюється тим, що значна частина колишніх культових споруд досі використовується державними установами. Чимало сакральних будівель сьогодні функціонують як будинки органної та камерної музики, музеї, відділення державних архівів, науково-дослідні центри, кінотеатри.

Зволікання у процесі повернення культових приміщень початковим власникам часто призводить до їх руйнування. Окрім того, більшість із них є архітектурними пам'ятками, а тому становлять історичну цінність. Яскравим приклад такої політики є ситуація з костелом св. Миколая (м. Київ), що знаходиться на балансі Міністерства культури України, розпорядником якого виступає Національний будинок органної та камерної музики.

Підсумовуючи можна констатувати, що процес повернення культових будівель та майна сьогодні ускладнюється багатьма чинниками. Серед них – неврегульованість на законодавчому рівні питання реституції колишньої власності церкви. Це питання однозначно потребує уточнень та доопрацювань, зокрема, прийняття закону про реституцію.

Література

1. Рибачук М., Білоус О. Проблема реституції церковного майна. Політичний менеджмент. 2003. Вип. 3. С. 820-91.
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 987-ХІІ від 23 квітня 1991 р. URL :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
3. Релігійні організації у регіонах України URL :<https://risu.ua/religijni-organizaciyi-u-regionah-ukrayini-ctanom-na-1-sichnya-2001>.
4. Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями пристосованими під молитовні станом на 1 січня 2017 року. URL: <https://www.irs.in.ua/ua/zvit-pro-zabezpechenist-cerkov-i-religiinih-organizacii-ukrajini-kultovimi-budivlyami-na-01012017>.

Андрій Ленюв,
аспірант,
Рівненський державний гуманітарний університет

УРОКИ ІСТОРІЇ АБО РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОТИДІЇ ЗОВНІШНІЙ АГРЕСІЇ

Аналізуючи здобутки та промахи української держави 1917–1920 рр. у широковідомій сьогодні праці «Рятування України», І. Огієнко стверджував, що однією головних причин поразки Української держави стало те, що «початкова Українська революція пішла без своєї церкви, не звернула на неї належної уваги. Український народ у своїй істоті релігійний і міцно прив'язаний до православної церкви. Нашу церкву сильно хитали й не визнавали російські соціалістичні партії, а за ними ці ж партії й українські. І треба ствердити, що початкова революція в 1917–1919 роках все сильно й руйнівно виступала проти церкви й непокоїла її. Через це і Українська революція 1917–1918 років була без церкви, навпаки – часто виступала проти неї. Церква й народ були в руках духовенства, а революційна інтелігенція була проти духовенства» [1, с. 177].

Особливо радикально, як стверджує І. Огієнко, був налаштований Голова Центральної Ради проф. М. Грушевський. Як член «соціал-революційної партії, що церкви не визнавала» він відмовив національно налаштованому духовенству у створенні при Центральній Раді Секретаріату ісповідань різкими словами – «Обійдемося без попів!» [1, с. 180]. Не переконували його доводи про те, що «церква – душа українського народу, що український народ церковний, що при допомозі церкви піде легше відродження України...» [1, с. 180].

Від часу доби Української революції минуло вже понад сто років, втім уроки цього часу залишаються для нас актуальними. Адже, так само як і на початку ХХ ст., перед українським народом стоїть завдання – «перемогти Голіафа» та вибороти право на вільний розвиток у незалежній державі. Втім, на відміну від початку ХХ ст., сьогодні у цю боротьбу активно включаються релігійні організації. Так, вже на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну вони, без жодної перешкоди з боку держави та з притаманним вірянам завзяттям, долучилися до протидії ворогу. Особливо активно стала їхня участь у волонтерській діяльності. Тут можна згадати систематичну допомогу Збройним Силам України, психологічну підтримку населення та сприяння вирішенню соціальних проблем біженців. Така орієнтації церкви визначена соціальними очікуваннями українства, яке, як свідчать соціологічні опитування, вважає головним завданням свого релігійного об'єднання та церкви загалом соціальне служіння та допомогу соціально вразливим групам населення [3, с. 25].

Соціальне служіння, як важлива складова діяльності різних конфесій та релігійних організацій, не обмежується лише підтримкою вразливих груп населення – переселенців, військових, біженців, жінок, що постраждали від насилля тощо, а проявляється також і в міжнародній діяльності. Вона розпочалася одразу після здобуття Україною незалежності у 1991 році. Саме в цей час за кордоном почали засновуватися українські релігійні об'єднання, головним завданням яких майже тридцять років була духовна та матеріальна допомога співвітчизникам за кордоном [1, с. 57]. Після початку повномасштабного вторгнення РФ, українські релігійні об'єднання не втратили своєї благодійної функції й активно взялися допомагати українським біженцям, водночас розгортаючи широку інформаційну кампанію, головним завданням якої була протидія інформаційному тиску країні агресора. Для прикладу можна згадати юдейські релігійні організації та громади України, які зверталися до ізраїльської влади з проханням відмовитися від нейтралітету Ізраїлю і приєднатися до союзу демократичних держав та надати військову допомогу Україні. Не менш активними виявилися й релігійні об'єднання мусульман, які стали не тільки активними учасниками українського спротиву зовнішньому ворогові, українського волонтерського руху, а й розпочали потужну інформаційну діяльність. Мусульманські релігійні об'єднання прагнули донести правду про війну в Україні та агресію РФ до мусульманської аудиторії за кордоном.

Попри активну проукраїнську позицію усіх релігійних організацій України, безумовний пріоритет у цій діяльності належить Православній Церкві України (ПЦУ) на чолі з митрополитом Епіфанієм. Не стане секретом, що від початку війни ПЦУ проводила активну волонтерську діяльність, надаючи матеріальну та психологічну підтримку Збройним Силам України, внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю тощо. Не менш плідною стала й міжнародна діяльність Православної Церкви, свідченням чому може бути не тільки однозначне засудження Вселенським Патріархом Варфоломієм I російської агресії, а й відвідування та підтримка ним переселенців у Польщі у 2022 р.

Зроблена нами зауваження дають підстави стверджувати, що сучасне українське суспільство, засвоїло трагічні уроки своєї історії, а тому активно залучає релігійні організації до протидії зовнішньому агресору.

Література

1. Kotylko, Y., Rachynskiy, A. Activity of religious organizations on the territory of Ukraine in the conditions of military aggression of the Russian federation against Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*. 2023. 18(2). P. 57-63.

2. Огієнко І.(митрополит Іларіон) Рятуння України / Упоряд., авт. передм. і комент. М Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2005. 464 с.

3. Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2023. (Інформаційні матеріали). Київ: Центр Разумкова, 2023. 118 с.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент Панчук І.І.

Едуард Опанасюк,

аспірант,

Рівненський державний гуманітарний університет

ВПЛИВ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ НА МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Тривала інформаційна війна, спрямована на поширення ідей так званого «руського міра» значно загострили релігійні проблеми в поліконфесійному українському суспільстві. В умовах сьогодення, коли особливо актуальна потреба згуртування, консолідації суспільства у боротьбі зі спільним ворогом задля забезпечення суспільно-політичної стабільності в країні, надзвичайно важливим є питання міжконфесійного діалогу між різними християнськими церквами. Останній слід будувати лише на засадах взаємоповаги, терпимості та толерантності.

Зокрема, можемо відзначити наступних активних учасників міжконфесійного та екуменічного діалогу, діяльність, різноманітні просвітницькі заходи, звернення яких спрямовані на утвердження справедливих релігійних відносин, вирішення різних соціальних проблем, спірних історичних подій та консолідацію українського суспільства у зв'язку з збройною агресією росії.

1. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), метою якої є об'єднання зусиль конфесій у справі духовного відродження України та координації міжцерковного діалогу як в Україні, так і за її межами.

2. Всеукраїнська Рада релігійних об'єднань (ВРРО), яка є представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом, що діє на громадських засадах, з метою об'єднання зусиль релігійних організацій в процесах національно-духовного відродження України; бере участь у розробці проектів законодавчих та інших нормативних актів із питань державо-церковних відносин і толерантизації міжконфесійного життя; здійснення колективних заходів добродійного характеру та ін.

3. УГКЦ започаткувала ряд ініціатив, спрямованих на створення платформ для відкритого обговорення різноманітних питань з метою спільного пошуку основ для міжконфесійного діалогу. Наприклад, Комісія УГКЦ «Справедливість і мир» має за мету утвердження миру та справедливості в українському суспільстві та у світі в світлі Євангелії та соціального вчення Церкви. Напередодні другої річниці повномасштабного вторгнення і десятої від початку війни росії проти України Папський благодійний фонд «Допомога Церкві в потребі» (ACN International) провів пресконференцію «2014-2024: Десять років війни в Україні».

4. «Екуменічний соціальний тиждень» (ЕСТ) – всеукраїнський суспільний Форум, який прагне об'єднати ресурси громади, влади, соціальних організацій, Церков, ЗМІ та освітян навколо вирішення актуальних проблем суспільства базуючись на загальнолюдських цінностях та Соціальній Доктрині Церкви, тим самим стимулюючи екуменічний діалог у соціальній сфері. Наприклад, темою заходу 2023 р. була «Від війни до сталого миру: через справедливість та солідарність».

5. Українське християнське академічне товариство у жовтні 2023 р. провело круглий стіл «Екуменізм в Україні під час війни, наслідки на майбутнє», учасники якого наголосили на необхідності збереження релігійної та політичної свободи в Україні та важливість екуменічної взаємодії на основі спільної ієрархії цінностей [4].

6. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні. Наприклад, просвітницький майданчик ДЕСС «Розкажи про свою віру» створений для того, щоб допомогти суспільству повніше зрозуміти віру іншого, дізнатися більше про різні релігійні традиції, присутні в Україні.

7. У рамках Програми «Діалог» та за сприяння Центру міжрелігійного та міжконфесійного діалогу «Лібертас» у Львівській православної богословській академії 17 жовтня 2022 відбувся круглий стіл «Християнство та іслам у сучасній Україні: діалог в умовах війни та ключові вектори співпраці».

8. Група «Європейський Християнський Конгрес» має за мету консолідувати християнські громади навколо спільних загроз; виступає за тісну співпрацю між християнським та мусульманським світом.

9. Інститут релігійної свободи – правозахисна організація, діяльність якої зосереджена на захисті свободи віросповідання та інших правах людини, сприяння міжконфесійному діалогу та державно-церковній взаємодії в Україні.

10. Відкритий православний університет Святої Софії-Премудрості, що спеціалізується на проведенні просвітницьких заходів релігійної та соціальної тематики. Наприклад, миротворчий проект «Порозуміння. Релігійні спільноти і подолання поляризації українського суспільства» об'єднує провідних релігійних і громадських діячів, експертів, посадовців, які намагаються знаходити спільні точки зору та формувати консенсус в умовах триваючого військового конфлікту в Україні.

11. Ефективним засобом налагодження міжконфесійного діалогу є також різноманітні науково-практичні конференції, що проводяться різними науководослідними та навчальними закладами країни (Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ, Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД), Український католицький університет, Центр українсько-європейського наукового співробітництва та ін.)

Таким чином, важливу роль у міжконфесійному діалозі відіграє духовна освіта, що сприяє розширенню можливостей щодо розбудови громадянського суспільства, поглибленню і вихованню почуття взаємної поваги між представниками різних релігійних спільнот, підтримці релігійної свободи і релігійної толерантності. Відкрита збройна агресія росії проти України поставила якісно нові акценти у сфері комунікації між вірянами різних релігійних спільнот та суспільством загалом, загострила вже десятиліттями наявні проблеми у релігійній сфері української держави, але разом із тим відкрила нові перспективи для Церков, переконливо засвідчила, що нині неможливо жити інтересами лише власної релігійної громади чи конфесії.

Література

1. Арістова А. Міжконфесійні відносини у формах їх вияву. Українське релігієзнавство. Спецвипуск 2. 2009. С. 199-213.
2. Горкуша О. Міжконфесійний діалог в сучасній Україні: доцільність та ефективність його здійснення в умовах війни. Українське релігієзнавство. 2018. № 85. С. 4-16.
3. Кулагіна-Стадніченко Г. Релігійний діалог як чинник суспільної стабільності: особливості та виклики в контексті сучасних українських реалій. Філософська думка. 2023. № 1. С. 97-110.
4. Про громадянські свободи у воєнний час: створено Нараду Церков. Джерело: CREDO: URL: <https://credo.pro/2024/02/362909>.
5. Филипович, Л., Владиченко, Л. (2022). Місце і роль України в геополітичному переформатуванні світу: релігієзнавчі аспекти. Мультиверсум, 2 (176/1), С. 169-185.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент *Панчук І.І.*

Аліна Кобетяк,
магістрантка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДЕРЖАВНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ МІЖПРАВОСЛАВНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В УКРАЇНІ

Початок другого тисячоліття був важким часом для новостворених держав пострадянського простору, обтяжених конфліктами, в тому числі і релігійно-політичними та економічними труднощами. Оскільки перехідні держави були хаотичними в реалізації державної політики у сфері релігії та релігійних організацій, то у більшості пострадянських країн не вдалося сформулювати чіткого та прозорого законодавства у відповідній сфері. Національні особливості православних церков сприяли трансформації релігійних гравців у політичних, сприяючи зрештою посиленню релігійного націоналізму, який особливо загострився із початком російсько-української війни. Значною мірою, «партнерські» особливості відносин церкви та держави в православних країнах Європи впливають саме із візантійської концепції симфонії, яка була запозичена у часи князівської Русі. Після вручення Томосу у 2019 р. Україна намагається дотримуватися власне Візантійської, а не Російської концепції еклезіологічної (церковної) моделі системотворення Вселенського православ'я. Однак, констатуємо, що сьогодні українське православ'я розділена на дві основних гілки, які представлені в Україні Українською православною церквою (у єдності з Московським патріархатом) і Православною церквою України, яка утворилась у 2019 р.

У зв'язку з останніми подіями – Всеpravославним Собором на о. Крит у 2016 році, набуттям Томосу Православною церквою України у 2019 р. та зростанням конфліктів між двома православними юрисдикціями в Україні та конфронтацією у Вселенській церкві – питання еклезіології (науки про Церкву) помітно активізувалося, а коло зацікавлених осіб ним значно розширилося. Однозначно, вказані фактори вплинули на державну та міжнародну політику у релігійній сфері. Більше того, саме релігійне питання було одним із ключових моментів передвиборчої президентської кампанії П. Порошенка. Однак, час показав, що це була провальна стратегія, і невдала політика у релігійній сфері на той час ще діючого президента Порошенка призвела до програшу у виборчих перегонах.

Огляд літератури свідчить, що комплексні праці, які мають синтетичний характер і описують проблему державної політики у релігійній сфері, і пов'язану з цим тему автокефалії (церковної незалежності) з еклезіологічного (церковного), адміністративного, політичного поглядів швидше є винятком і не

розглядають автокефалію з опертям на системний міждисциплінарний чи адміністративний підходи. Хоча неможливо виокремити питання формування автокефалії і регулювання цього процесу зі сторони держави, як проблему якоїсь однієї чи кількох Помісних церков, і відповідних державних адміністрацій. Це питання зачіпає саму суть церковно-політичного адміністрування й саму систему формування земної видимої церкви як одного з базових у багатьох країнах світу інститутів. Тобто практично відсутні праці, які висвітлюють саму суть православної віри та її інституційного оформлення в незалежні адміністративні округи – автокефальні Помісні церкви які формуються на території конкретних держав. Очевидно, що об'єктивний аналіз вимагає виваженого академічного підходу й клопіткої праці, зокрема і в царині підбору й аналізу необхідної джерельної та літературної бази з усього масиву наявних праць. Доводиться констатувати, що більшість дослідників, не кажучи вже про ієрархів, богословів та політиків, хоча й не завжди очевидно, однак ідентифікують себе з певною Помісною церквою або певною політичною силою. Тому абсолютно уникнути політичної та конфесійної незаангажованості практично неможливо [1, с. 54].

Протягом століть в Україні простежується вагомий вплив релігії на закон, суспільство й норми поведінки, що продиктовано амбівалентністю відносин між державою та церквою. Їх можемо розглядати як інституціональний феномен, трансцендентний зв'язок, що існує між духовним і соціальним життям. У дисертаційному дослідженні «Помісна Православна Церква як чинник становлення та розвитку Української нації» Лілія Григорович стверджує, що українська специфіка полягає в тривалій бездержавності та розділеності українських територій, котрі спричинили синдром «бездержавної нації», ознаками якого є сповільнене самовизначення під час доленосних економічних, духовних і політичних трансформацій. Це призводить до того, що в часи будь-якої економічної чи політичної кризи виникає загроза національній безпеці. Магістрантка поділяє думку авторки, що Церква не може бути і, за своєю природою, не є відокремленою від суспільства, і відповідно від політичної та адміністративної волі державних інститутів. Члени церкви – громадяни України. Тому в становленні сучасної суверенної держави церква мусить взяти на себе властиву їй роль ідеологічного «провідника», ключового чинника становлення нашої нації. Отже, ми повністю погоджуємося з авторкою, що сьогодні одним із нагальних завдань України є створення національної Єдиної Православної церкви, яка може бути визнана всіма церквами. Однак, вирішення такого надскладного завдання потребує виваженого державного адміністрування і бажання діалогу і компромісу зі сторони церковної ієрархії.

У соціальних концепціях православних церков декларується принцип наднаціональності. За своєю природою Церква має вселенський, наддержавний характер. Від початку її заснування не було відмінності серед членів церкви «між юдеєм та елліном». Християнський Бог однаковий для всіх, тож церква не схильна поділяти людей за національною ознакою. Однак упродовж історії питання нації та національної церкви порушувалося доволі часто доволі часто [3, с. 117]. Науковець Г. Кулагіна відштовхується від твердження, що Вселенський характер церкви не позбавляє права кожної нації на власну, адміністративно відокремлену церковну структуру. Православна церква вдало поєднує вселенський характер і національну основу. Про це свідчить сучасна структура Вселенської церкви, що складається з окремих Помісних (незалежних) в адміністративному плані церков. До того ж церква завжди закликала, окрім «небесної вітчизни», дбати і про земну. Вважаємо, що патріотизм може виявлятися не лише в збройному захисті території, а й у побудові незалежної церковної структури та налагодженні державно-церковних відносин [1, с. 106].

Пропонуємо окреслити основні завдання вітчизняної політично, адміністративної, релігійно-філософської науки. У найближчих наукових розвідках вбачаємо основним завданням проаналізувати роль релігії та східнохристиянських громад в суспільно-політичному житті України, а також політичні, соціальні, культурні та цивілізаційні умови розвитку релігійного життя в Україні, особливо у кризових умовах російсько-української війни. Необхідно приділити увагу проблемі інституціалізації східнохристиянських громад після розпаду СРСР. Процес мирної і толерантної інституалізації гілок українського православ'я тісно пов'язаний із функціонуванням української політичної системи. Засвідчуємо важливу роль релігії та релігійних організацій, зокрема православних і греко-католицької церков, у формуванні нового громадянського українського суспільства. Однак, маємо констатувати, що сьогодні в Україні релігія відіграє швидше деструктивну, ніж консолідуючу роль: наявність кількох православних юрисдикцій нині є вагомим конфліктогенним фактором. Здавалося б релігія, особливо в умовах зовнішньої загрози мала б консолідувати, але сьогодні боротьба за церковне майно і прихожан лише роз'єднує [2, с. 217].

Підсумовуючи відзначимо, що на зламі тисячоліть проблема участі держави і окремих державних інститутів у формуванні нової автокефальної (незалежної) церкви не має належного висвітлення у науковому світлі. Воно не обмежується лише питаннями проголошення нової церкви. Спектр таких питань набагато ширший. Наприклад, чи можна після проголошення киїархальною церквою незалежності її частини, тобто вже нової церкви, відтермінувати чи взагалі позбавити її такого статусу? Іншими словами, чи

може материнська церква передумати й забрати Томос про незалежність? Є питання щодо можливості подальшого втручання Церкви-Матері чи Вселенської патріархії у внутрішні справи автокефальних церков, хто має керувати парафіями й цілими єпархіями поза межами Помісної церкви, адже сучасна міграція ставить під сумнів та вимагає подальшого обґрунтування відразу двох понять: канонічної території та її меж і діаспори й способу її оформлення? Питання про наявність надавтокефальних, тобто Всесвітніх координаційних православних центрів і обсяг їхніх повноважень. Чи може такий орган «наглядати» за внутрішнім життям Помісних церков, чи може він накладати певні санкції, навіть якщо помічає якісь антиканонічні кроки? Хто і в який спосіб його повинен очолювати? А головне – чи має право і легітимні підстави держава адмініструвати церковну політику у демократичних суспільствах, де офіційно церква від держави відділена. Тобто це значна кількість важливих, але водночас невирішених церковно-політичних проблем які доведеться вирішити у найближчому майбутньому для налагодження гармонійних державно-церковних та міжконфесійних відносин в Україні та світі.

Література

1. Григорович Л. Помісна Православна Церква як чинник становлення та розвитку Української нації : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук спец. 21.03.01. Київ, 2007. 268 с.
2. Крутій В. Трансформація політичної системи суспільства в умовах гібридної війни : дис. на здобуття наук. ступеня д. політ. наук спец. 23.00.02. Київ, 2018. 498 с.
3. Луцан І. Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010 рр.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук спец. 09.00.11. Чернівці, 2016. 299 с.

*Науковий керівник: кандидат юридичних наук **Войтович Н.Ф.***

Дарина Палій,
магістрантка,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИТОКИ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГЕМИ «РУССКИЙ МИР»

Становлення доктрини «русского мира» можна відслідкувати до концепції церковного мислителя Філофея «Москва – третій Рим, а четвертому не бути». У своїх посланнях 1523-1524 рр. до великого князя московського Василя III, Філофей наголошував, що після падіння Константинополя (другого Риму)

єдиним захисником православної віри залишився московський цар, він вірив, що від третього Риму залежатиме доля світу, і що падіння неможливе, оскільки Бог не допустить цього. Філофей вважав Москву богообраним градом, а російського царя – єдиним християнським монахом у світі, який щиро дотримується православної віри. Цим самим цар ставав гарантом вічного третього Риму, перебуваючи під знаком Божого провидіння.

Хоча ідеї Філофея й здобули певну популярність, протягом наступних XVII-XVIII ст. формула «Москва – третій Рим» залишалась маловідомою для широкого загалу. Інтерес до неї відродився у другій половині XIX ст. Історик В. Іконніков запропонував радикально нове трактування цієї доктрини в контексті розвитку імперської ідеології та месіанства Росії. Це вплинуло на формування теоретичних основ панславізму та слов'янофільства, а також стало підґрунтям для концепції «вселенської теократії» В. Соловйова [2, с. 62]. Сам філософ не використовував термін «русский мир», але його концепція має багато спільно з цією ідеєю. Він вірив у те, що Росія має особливу духовну місію – об'єднати людство під прапором істинного християнства, і що саме Росія має стати центром вселенської теократії, де цар буде духовним лідером світу, який буде поєднувати в собі світську та духовну владу.

Міністр народної освіти Російської імперії С. Уваров відіграв важливу роль у формуванні концепції «русского мира» у XIX ст. Він вважав, що російська культура і цивілізація мають унікальні риси, що робить їх відмінними від західноєвропейських. У 1833 р. доповідаючи цареві Миколі I С. Уваров підкреслив головні «начала, без яких Росія не може благоденствувати, посилюватися, жити – православна віра, самодержавство, народність». Прикметно, що в листі до царя з того ж питання, датованому 1832 роком, С. Уваров називає православ'я «національною релігією», що ще більше наголошує на нерозривності російської церкви та імперської влади [3].

У своєму нинішньому вигляді концепт «русский мир» виник і сформувався у середовищі російських інтелектуалів першої половини 1990-х рр. як реакція на розпад СРСР і сповзання Росії в політичну та соціально-економічну кризу. Лаври ідейних лідерів напряду належать економісту та філософу С. Чернишову (співзасновник і керівник Міжнародного фонду «Культурна ініціатива» – спільного проекту Фонду Дж. Сороса та радянських Фонду миру та Фонду культури) та відомому російському політтехнологу Г. Павловському [4, с. 15]. Їх ідейними послідовниками стали С. Градировський та Є. Островський, які продовжили розвивати концепцію «русского мира». Їхня ідея полягала в тому, щоб використовувати мову як міст, який об'єднає розрізнені незалежні посткомуністичні держави. Також, на їхню думку, російська мова може стати зв'язком з батьківщиною для росіян, які емігрувати після розпаду Союзу. Мова

організовує їх в інтелектуальну мережу без єдиного центру та чіткої політичної програми.

П. Щедровицький визначав «русский мир» як «мережеву структуру великих і малих спільнот, які думають і говорять російською мовою». Розробляючи цю концепцію, політтехнологи спирались на більш ранні теорії. Зокрема П. Щедровицький послуговувався працями свого батька Георгія, який працював у галузі семіотики. Так, згідно з «лінгвістичним поворотом», характерним для аналітичної філософії, Г. Щедровицький вважав, що мова може обумовлювати думки і дії своїх носіїв [6].

Вже у 2001 році П. Щедровицький та Є. Островський розробили проєкт стратегії Росії щодо СНД, де «русский мир» був перетворений на інструмент та адаптований до потреб зміцнення путінського режиму. Ця геополітична концепція ґрунтувалась на гіпотезі про існування єдиної соціокультурної реальності, що об'єднує всіх росіян. Як згадував, Є. Островський, філософська складова концепції не зацікавила замовника, натомість практичний аспект справив потрібне враження [5].

Загалом ідеологія «русского мира» ґрунтована на поєднанні елементів панславізму, російського месіанізму, євразійства/неоевразійства, імперіалізму, більшовизму, націоналізму тощо. Але кожна з ідеологій, століттями плекаючи імперський експансіонізм Росії, підкреслювала винятковість і вищість російського народу, а також увиразнювала ненависть до ворогів. Можемо констатувати функціонування архаїчних усталених імперських концептів, ідеологем, наративів тощо в масовій свідомості російського народу [2, с. 63].

Як наголошує українська дослідниця Ксенія Зборовська, саме міф про православ'я є основою російської ідентичності, адже з нього виводиться ідея богообраності і месіанської ролі російського народу, про його віковичну боротьбу з католицьким Заходом, про «унікальність російської цивілізації», про начебто «тисячолітню тяглість» російської історії, про історію «трьох братських народів» [1, с. 96].

Ідеологічною вершиною такої риторики стала оприлюднена в 2014 році «Декларація російської ідентичності». У цьому документі обґрунтовувалася позиція, що всі громадяни Росії мають «визнавати православне християнство основою своєї національної культури» [1, с. 97]. До слова сам документ почав піддаватися критиці і в самій Росії, адже значна частина росіян були прихильниками інших релігій або християнських конфесій. Але покажемо, на нашу думку, є рік оприлюднення декларації, який співпадає з відкритою агресією проти України. Незважаючи на критику таких ідей в самій Росії, зараз в інформаційному просторі України є сотні зізнань російських військовополонених, які будучи етнічними чеченцями, інгушами, бурятами, якутами, татарами, чітко себе ототожнюють з «русским миром», говорячи, що

прийшли його «захищати» на території української держави. Отже, ідея виявилась надзвичайно ефективною на рівні російської пропаганди.

Література

1. Зборовська К. Аналіз та деконструкція основних ідеологем доктрини «Русский Мир». *Studia Orientalne*. 2022. № 4 (24). Р. 95-114.

2. Киридон А. За ідентичність та незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі. У двох книгах. Друге видання. Відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2022. Книга 1. 801 с.

3. Котигоренко В. Ідеологічний проект «руського мира» і політичні переваги та уподобання населення українського. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5. С. 53-76.

4. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2018. 144 с.

5. Щедровицкий П. Русский Мир: восстановление контекста. Русский архипелаг. 2001. URL: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history01/shedrovitsky-russmir/.

6. Щедровицкий П. Русский мир и Транснациональное русское. Русский журнал. URL: http://old.russ.ru/politics/meta/20000302_schedr.html.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Соколовський О.Л.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Збірник матеріалів

**ІХ Всеукраїнської науково-теоретичної конференції з міжнародною участю
(16 травня 2024 року, м. Житомир)**

**Відповідальний за випуск: доктор політичних наук
Андрій Кобетяк**

**Технічний редактор та комп'ютерна верстка:
лаборант кафедри філософії та політології
Дарина Палій**

Надруковано з оригінал-макетів авторів

